वैद्यक चिकित्सासार

(पूर्वार्ध)

इदमागमसिद्धत्वात् प्रत्यक्षफलदर्शनात् ।
मंत्रवत्संप्रयोक्तव्यं न मीमांस्यंकथंचन ॥

卐

લખનાર:

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર આયુર્વેદાચાર્ય

સંપાદક: "આરોગ્યસિન્ધુ" અને "લોહાણાજીવન"

લેખક: વૈદ્યક ચિકિત્સાપદ્ધતિ, અનુભૂત પ્રયોગાવલી, રસાયનસાર સંગ્રહ, મકરધ્વજ રહસ્ય, કુપીપક્વ રસાયન, આસવારિષ્ટ વિજ્ઞાન, ઉપયોગી પેટંટ દવાઓ, આયુર્વેદિક પ્રીસ્ક્રીપશનો વગેરે.

માલીક: **ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી (રજીસ્ટર્ડ)**
કરાચી અને મુંબઈ નં. ૨.

卐

કિંમત રૂપીયા ત્રણ.

પ્રકાશક:
વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર
માલિક સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી
નાનકવાડા, કરાચી.

અર્પણપત્ર

તિર્થસ્વરૂપ, સ્વર્ગવાસી,

પૂજ્ય પિતાશ્રી કુંવરજી પેરાજ કતીરા,

આપને વૈદ્યક વિદ્યા તથા શિક્ષણ પ્રત્યે પૂર્ણ
પ્રેમ હુતો, અને આપે મને વૈદ્યક વિદ્યા પ્રાપ્ત
કરાવવા માટે અથાગ શ્રમ લઈ વૈદ્યક
પ્રવૃતિમાં પ્રવેશ કરાવ્યો, પરિણામે
હું આ ક્ષેત્રમાં પ્રવૃત થઇ મારી
અલ્પ સેવા બજાવી રહ્યો છું
એ સર્વ સેવાનું પૂણ્ય
આપના ચરણોમાં
અર્પણ છે.

આપની
પૂણ્ય સ્મૃતિ
આ લઘુ પરંતુ
લોકપ્રિય પુસ્તક સાથે
જળવાઇ રહે એમ સમજી
આપના ચરણોમાં આ પુસ્તક
અર્પણ કરી આનંદ માનું છું.

આપનો બાળક
ગોપાલજી
ગ્રન્થકર્તા.

પહેલી આવૃતિની પ્રસ્તાવના.

ચાલુ જમાનામાં વૈદ્યક શિક્ષણના અભાવે આપણા દેશમાં અનેક પ્રકારના રોગો ફેલાય છે અને તેથી લાખો મનુષ્યો અકાળે મરણને શરણ થાય છે વળી અનેક મનુષ્યો રોગથી પીડાય છે તેમજ સમય અને પૈસાનો ખર્ચ પણ ઘણો મોટો એ દિશામાં થઇ જાય છે. આ સર્વ થતું અટકાવવાનો મુખ્ય ઉપાય એજ છે કે આરોગ્ય અને વૈદ્યક શિક્ષણનો પ્રચાર જેમ બને તેમ મોટા પ્રમાણમાં કરવાની જરૂર છે. પરંતુ આવા પવિત્ર કાર્યને માટે ભારતવર્ષમાં ગણ્યા ગાંઠ્યા ચિકિત્સકોજ સાહસ ખેડી આ કાર્ય કરે છે. જ્યારે મોટો સમુદાય કેવળ રોગોના ઉપાય કરી પોતાની આજીવીકા ચલાવી પૈસા સંચય કરવામાંજ રોકાયલો દેખાય છે. ચિકિત્સકોની પહેલી ફરજ તો એ છે કે જેમ બને તેમ લોકોને રોગના પંજામાં સપડાતા બચાવવા, પરંતુ દુઃખની વાત છે કે જેવી રીતે વૈદ્યક જાણનાર સમુદાય આ બાબનમાં સુસ્તી બતાવે છે તેવીજ રીતે જનસમાજ પણ ઘણીજ બેદરકારી રાખી હેરાન થયા કરે છે

એકાદ કુટુંબમાં વૈદ્યક જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાથી કાર્ય પુરેપુરૂ થઈ જાય તેમ નથી. પરંતુ આખા જનસમાજને એ શિક્ષણ મળે તેવી રીતે તેનો પ્રચાર કરવાની જરૂર છે. ગુજરાતમાં માત્ર બે-ચાર વૈદ્યકનાં માસિકપત્રો પ્રગટ થાય છે અને તે સર્વ ઘણે ભાગે ખોટ વેઠીને પ્રગટ થતાં જણાય છે. માસિકપત્ર વડે વૈદ્યકના પવિત્ર વિચારોનું વાતાવરણ ઘેર ઘેર દરેક મનુષ્યને પહોંચતું કરવાનું બની શકે એમ છે જેથી મેં મારા તે વિચારોને અમલમાં મુકવા આજે ચાર વર્ષ થયાં કરાચીમાંથી "આરોગ્યસિન્ધુ" નામનું ગુજરાતિ વૈદ્યક માસિક

પત્ર પ્રગટ કરવાની શરૂઆત કરી છે. અનેક નાનાં મોટાં કષ્ટો ઉઠાવી અર્થનો મોટો બોજો સહન કરી બનતી નુકશાનીના ભોગે આ પત્ર શરૂ કર્યું અને હજી પણ એવીજ દશામાં ચાલુ છે. જ્યાં સુધી મોટી સંખ્યામાં ગ્રાહકો ન થાય ત્યાં લગી આવા સાહસની ફતેહમંદી ઘણી ઓછી જણાય એ સ્વાભાવિકજ છે.

ત્રીજા વર્ષના ગ્રાહકોને ભેટ આપવા માટે આ વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર નામનું પુસ્તક આજે છપાઈને તૈયાર થાય છે. અને એ પુસ્તકમાં આશરે સવાસો જાતની આયુર્વેદિક શાસ્ત્રિય તેમજ અનુભવી બનાવટો કે જેને અમોએ અનેક વખત બનાવી વાપરી ખાત્રી કરી તે સત્ય તથા સારી જણાતાં તેનોજ લાભ અમારા ગ્રાહકોને તથા સમાજને માટે કંઈ પણ સંકોચ ન રાખતાં પવિત્ર દિલથી સ્પષ્ટ લખી અને [illegible] તૈયાર કર્યું છે. જો કે માસિકપત્રમાં ભેટ [illegible] આવું ઉપયોગી ભેટનું પુસ્તક પણ આપી [illegible] અને [illegible] સેવા કરવાનું [illegible] પણ આ [illegible] અને [illegible] મદદ કરવા [illegible] વધારી મદદ કરશો [illegible].

[illegible] પ્રગટ [illegible] વૈદ્યક [illegible] પુસ્તકો પ્રગટ [illegible]

કે શાસ્ત્રિય પ્રયોગોનો કંઇપણ ભેદ રાખેલ નથી માત્ર જેમાં મને પુરી ખાત્રી છે તે અને જે વૈદ્યોના અનુભવમાં યોગ્ય જણાયું છે તેજ આમાં મેં દાખલ કરેલ છે.

આવી ઢબનાં સરળ ભાષામાં વૈદકનાં પુસ્તકો પ્રગટ થવાથી સાધારણ જનસમાજ કે જે દેશી દવાઓ વાપરવાની ઇચ્છા રાખે છે તેને બહુજ ઉપયોગી થઇ પડેલ છે. વિદેશી દવા વાપરનારા ડૉક્ટરો અને બીજા ગૃહસ્થો પણ આમાંથી ઠીક લાભ ઉઠાવી શકયા છે, તેનું કારણ કે સરળ ભાષામાં અને ટુંકાણમાં, ખાસ ઉપયોગી બાબતોની માહિતી સાથેજ આ પુસ્તકમાં દરેક પ્રયોગ ગોઠવાયા છે. જેથી કોઇ પણ પ્રયોગ બનાવી વાપરતાં તેમને જરાપણ તકલીફ જણાતી નથી અને તેથી તેમને ફાયદો પણ થયો છે, ખર્ચમાં ફાયદો થવાની સાથે તેઓ દેશી દવા વાપરવા પણ અવશ્ય લલચાય છે. આથી મને પુરી ખાત્રી થઈ છે કે આવી શૈલીનાં પુસ્તકો સાધારણ શિક્ષીત વર્ગમાં અને ડૉક્ટરોમાં આયુર્વેદિક ઔષધોનો પ્રચાર જલદી અને સરળતાથી થઈ શકે છે ખરો.

વૈદક ચિકિત્સાસાર ભાગ ૧ લો અને ૨ જો પ્રથમ જે રીતે લખીને પ્રગટ કરવામાં આવ્યા તેવીજ શૈલી અને તેવીજ ઢબનું આ તેના અનુસંધાનમાં ૩ જો ભાગ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આ ભાગમાં પણ મે મારા ખાનગી પ્રયોગો કે જે મારા મુરબ્બી પાસેથી પ્રાપ્ત થયા છે તે તેમજ બીજા જે કંઈ સારા અને અનુભવી જણાયા તે દરેક દાખલ કરી તેનુ યોગ્ય વર્ણન બને તેટલું સરળ કરવામાં આવ્યું છે.

૧ લો અને ૨ જો ભાગ વાંચનારાઓમાં જેટલો સ્વીકાર અને આદરને પાત્ર થવા પામ્યા છે તેના કરતાં આ ત્રીજો ભાગ વિશેષ આદર પાત્ર થાય તે માટે બનતુ દરેક ઉપયોગી લખાણજ તેમા લીધુ છે જેથી મને પુરી આશા છે કે તે લોકપ્રિય થશેજ

આવી શૈલીના ગ્રન્થો આજના માણસો વધારે પસંદ કરે છે તેનું કારણ એ છે કે ટુંકાણમાં, મુદ્દાસર અને જરૂર પુરતું સાહિત્ય આ એક નાના ગ્રન્થમાં થોડા ખર્ચે મળી આવતું હોવાથી લોકો તેને વધારે પસંદ કરી ઉત્તેજન આપે છે.

આવા ગ્રન્થની સાચી સમાલોચના અમારા ભાઇબંધ વૈદ્યક પત્રકારોએ લઇ જે યોગ્ય ટેકો આપ્યો છે તે માટે તેમનો ઉપકારી છું.

"આરોગ્યસિન્ધુ"ના ગ્રાહકોને આવું અમૂલ્ય સાહિત્ય દર વર્ષે મફતમાં મળે અને ટુંકા લવાજમમાં બાર માસ સુધી પત્ર મળે એ યોજના આ સાહિત્યના સુના સિંધદેશ માટે તો ખરેખર ઉપયોગી જ છે. પણ હજી સુધી યોગ્ય ટેકો અમોને મળેલ નથી. એથી અમારે દિલગીરી સાથે નોંધ લેવી પડે છે. જ્યારે કેટલાક ઉત્સાહી ભાઇઓની મીઠી લાગણી અને હંમેશના ટેકાથી તેમજ ઉદારના એવાજ ઉત્તમ ગ્રાહકોની સહાયતાથી અમો "આરોગ્યસિન્ધુ"માં ખોટ હોવા છતાં તેમાં વધારે સારૂં કેમ થાય તેવા દરેક પ્રયત્ન ધીમે ધીમે કરતા જઇએ છીએ.

ખરી રીતે જે જણાવ્યું તે લખી આવી રીતે સમાજને મદદ કરી લેવું એવું મહાન કઠીન કાર્ય માથેથી પડેલાં કેટલાક વૈદ્યો ની જરૂરીયાત હતી તેનો મને અનુભવ થયેલો જ છે કારણ કે [illegible] વૈદ્યો [illegible] માથેથી પડેલાં [illegible] એ કહેલા સિવાય [illegible] નથી [illegible] પોતાનો સ્વાર્થ [illegible] ખુશાલી [illegible] [illegible] છે તેમ ગાયું છે.

[illegible]

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર–એ ઘરમાં વાપરવા લાયક નાનાં ટુચકાઓનો સંગ્રહ અથવા મોટા અને ખરીદવા તથા વાંચવા ભારે પડે તેવા મહાન ગ્રન્થોથી નિરાળીજ વસ્તુ છે. એતો ચોવીસે કલાક વૈદ્યોના ટેબલપર રહી વારંવાર માર્ગદર્શક થઇ પડે તેવો સરળ અને ટુંકો ગ્રન્થ છે. અને તેવાજ ખુલ્લા હૃદયથી તેનું લેખનકાર્ય થયું છે. અને આ લેખનકાર્યમાં મેં મારૂં આપ્યું છે તેના કરતાં તો અનેકગણું વધારે મારા મુરબ્બીઓ અથવા ગુરૂવર્ય યાદવજીભાઇ ત્રિકમજી આચાર્ય જેવાઓનું જીંદગીમાં હજારોના ખર્ચે મેળવેલ અનુભવ બધું મારી પાસે હતું તે આમાં આપી દીધેલ છે. અનેક ગુરૂવર્યો પાસેથી તથા સ્નેહી વૈદ્યો પાસેથી મેળવેલું જીંદગીનું નાણું આમાં છે. જેવી રીતે અનેક વૈદ્યો પોતાના અનુભવને જાહેરમાં ન મુકતાં છુપાવી રાખે છે તેમ મેં સંકોચ રાખેલ નથી. મને જેવી રીતે ઇશ્વરકૃપાથી મલ્યું તેવીજ ઉત્તમ ભાવનાની મેં આમાં અનુભવ કરી પ્રત્યક્ષ થયું તે આપી દીધેલ છે, એમાં જે કંઈ સત્ય હોય તો તેનો યશ તેવા મહાનુભાવોને છે. જ્યારે ભૂલચૂક કે કંઇ ખામી હોય તો તે મારી છે એમ સમજી વાંચક મને ક્ષમા કરશે.

અંતમાં આ કાર્યમાં હમેશાં ઉત્સાહિત કરનાર ગ્રાહકવર્ગનો તથા સ્નેહીવર્ગનો આભાર માનવાની સાથે પરમકૃપાળુ પરમાત્માનો ઉપકાર માની થોડાજ વખતમાં ઉતરાર્ધ પ્રગટ કરવા ઇશ્વિર દરેક સહાયતા કરે એવી આશા રાખતો.

આપનો નમ્ર સેવક,
વૈદ્ય ગોપાલજી ઠક્કુર.

(જુદી જુદી વારે ભાગમા પ્રગટ થએલી પ્રસ્તાવનામાંથી લીધેલો સારાંશ.)

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

સને ૧૯૨૫ની સાલમાં વૈદક ચિકિત્સાસારનો પ્રથમ ભાગ ભાવનગરથી લખી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો, પછી એક વર્ષે એક ભાગ પ્રગટ થતાં ચાર ભાગ પૂરા કરી વૈદક ચિકિત્સાસાર ઉત્તરાર્ધ આ પ્રમાણે એક પુસ્તક રૂપે ૫૦૧ પ્રયોગોનું પૂર્ણ પુસ્તક તૈયાર કર્યું. એ પુસ્તકની તમામ પ્રતો હવે પૂર્ણ થવા આવી છે અને તેથી જ તે પુસ્તક આજે ફરીથી પૂર્ણ સુધારા-વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર કરી પ્રગટ કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થએલું જોઈ મનને આનંદ થાય છે.

ગુજરાતી ભાષામાં વૈદકના નાના કે મોટા અનેક પુસ્તકો છે, એ સર્વેની તુલના આ પુસ્તક સાથે કરવી કર્તવ્ય નથી, પરંતુ [illegible] છે [illegible] છે કે [illegible] પ્રગટ થએલ, અનેક [illegible] આ પુસ્તકનું [illegible] રીતે [illegible] છે

[illegible]

આચાર્યનું અને પ્રાચિન આયુર્વેદશાસ્ત્રમાં સિદ્ધ કરેલું જે કંઈ લેવા યોગ્ય હતું તે સર્વનો સંગ્રહ છે. આ સંગ્રહ બિનઅનુભવી નહિં પણ પૂર્ણ અનુભવ કર્યા પછીજ તે અમારી ખાતરી સાથે લખાયું છે.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર જેવા હળવા સાહિત્યની રચના ખાસ કરી મોટા વિદ્વાનો કે પંડિતો માટે નહિં પરંતુ સામાન્ય વૈદ્ય સમુદાય તથા જનસમાજ માટે પૂર્ણ વિચાર અને અનુભવ કર્યા પછી કરવામાં આવી છે. અને છેલ્લા સાત વર્ષમાં તે વાત નજરે જોઇ ખાત્રી કરી છે કે તેની રચના સૌને પસંદ થઈ છે અને તે પુસ્તકનો સત્કાર નાના મોટા દરેક વૈદ્યોમાં તથા આયુર્વેદના સાહિત્યમાં રસ લેનાર સામાન્ય જનસમુદાયમાં સારા પ્રમાણમાં થયો છે. જો કે આટલો સત્કાર થશે કે કેમ? તેની ખાત્રી પ્રથમ મને ન હતી, પણ વાંચક-વર્ગના અભિપ્રાયો તથા વિદ્વાનોના ઉદ્ગારો પછી એ ખાત્રી થઇ કે આજના જમાનામાં મોટા મોટા પંડિતોના સંગ્રહ ગ્રન્થો કે બીજા ગ્રન્થો પ્રગટ થાય છે અને તેનો જે કંઇ સત્કાર થાય તેના કરતાં આ પુસ્તકનો સત્કાર અવશ્ય વધારેજ થયો છે. એ હકીકત લેખક માટે વધારે ઉત્સાહકારક કહી શકાય.

પ્રથમ જ્યારે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેમાં દરેક ભાગમાં ૧૨૫ પ્રયોગો લેવામાં આવેલા, એ મળીને ચાર ભાગમાં ૫૦૧ પ્રયોગો થયેલા પણ એ ગુંથણી મનને બરાબર પસંદ ન હતી. આ વખતે એ જુની રીત બંધ કરી બીજી આવૃતિમાં આખા ગ્રન્થની રચનામાં ખૂબ ફેરફાર કરી લેવામાં આવ્યો છે અને તે એટલે સુધી કે જાણે આ ગ્રન્થ નવોજ કેમ ન લખાયો હોય? તેવી રીતે તમામ બાબતોમાં ફેરફાર, સુધારો–વધારો તથા પદ્ધતિસરની નવી ગોઠવણ થઇ ગઇ છે જે આ પ્રમાણે છેઃ—

દવાઓની બનાવટના વર્ગ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકરણ બનાવી ૨૦ પ્રકરણ કરેલા છે. પરિશિષ્ટ જુદા જુદા હતા તેનું એક પ્રકરણ સુધારા-વધારા સાથે બનાવી પરિભાષા પ્રકરણ ૨૧ મું દાખલ કરેલ છે. દરેક પ્રકરણમાં અકારાદિ અનુક્રમવાર દવાઓનાં નામ ગોઠવેલાં છે. અનુક્રમ નંબર એકથી પાંચસોએક સુધી સળંગ રાખેલો છે. વાંચનારાઓની સરળતા માટે પ્રથમ અનુક્રમણિકા પ્રકરણની સમજ માટે પછી રોગ પ્રયોગ જોવા માટે અકારાદિ અનુક્રમ અને રોગવાર કઈ દવા કયા પેજમાં આપેલી છે તે પણ બનાવવામાં આવેલ છે, આ આખી સૂચિથી ગ્રન્થનો ઉપયોગ કરનાર માટે અતિશય સરળ થઈ પડે તેવી થઈ છે.

બીજીને વૈદ્યક પ્રથમની આવૃત્તિમાં કેટલાક ઉપયોગી અને [illegible] પ્રયોગો [illegible] આપવાનું રહી ગયું હતું જેથી [illegible] આ ગ્રન્થ પુરો ઉપયોગી ન થઈ પડતો તે તે માટે [illegible]

[illegible]

તથા કપડાનું બાઈન્ડીંગ સાથે ગ્રન્થમાં વપરાયલા તમામ છપાઈ કામ માટે ટાઈપ પણ નવા મંગાવી પૂર્ણ સ્વચ્છ તથા સુંદર બનાવવા ખૂબ કાળજી રાખી છે. આખો દિવસ વારંવાર વપરાય તેવું આ પુસ્તક હોવાથી તે વધુ ખરાબ ન થાય, ટકી રહે એમ સમજી આ આવૃતિ માટે બનતી કાળજી લેવામાં આવી છે.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર ગુજરાતિ ભાષામાં હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ બંગાળ, સી. પી., યુ. પી., મહારાષ્ટ્ર, પંજાબ અને રાજપૂતાનાના વૈદ્યોમાં છુટથી થયો છે તેમની ઇચ્છા તો પ્રાંતિક ભાષામાં અનુવાદ કરી ગ્રન્થનો વધુ પ્રચાર થાય તેમ છે પરંતુ ધન અને સમયનો અભાવ હોવાથી તે કાર્ય હાલ તુરતમાં કદાચ નહિં થાય પરંતુ અમારી ઇચ્છા તેનું અંગ્રેજી તથા હિંદી ભાષાંતર બનાવી એ બે ભાષામાં છપાવવાની બને તેટલું તરતમાં થાય તેવી છે. પરમાત્માની કૃપા તથા ગ્રાહક ભાઈઓની લાગણી હશે તો જરૂર આ કાર્ય પણ થઈ જશે ખરૂં.

સામાન્ય ગૃહસ્થો તથા વૈદ્યો શિવાય આ ગ્રન્થને શિક્ષીત ડૉક્ટરો તરફથી પણ સારો આવકાર મળ્યો છે. પાસ થએલા અનેક ડૉક્ટરોએ આ પુસ્તક ખરીદ કરી આયુર્વેદની ઉપયોગી અને મહત્વની દવાઓનું જ્ઞાન, બનાવટની સમજણ, વાપરવાની માહિતી વગેરે મેળવી લેવા આ ગ્રન્થને ગાઇડરૂપ સમજી પોતા પાસે હમેશાં રાખવાનું પસંદ કર્યું છે.

પહેલી આવૃતિ વેચવા માટે અમોએ ખાસ કોઈપણ જાતની જાહેરાત કે મહેનત કરી નહોતી, છતાંપણ જેણે આ ગ્રન્થ જોયો તેણે તરતજ મંગાવી લીધો એ આ ગ્રન્થના નીજ ગુણને લીધેજ તેનું વેચાણ થઈ શક્યું છે. વળી ગ્રન્થ ખરીદ કરનાર તમામ વર્ગ-

દવાઓની બનાવટના વર્ગ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકરણ બનાવી ૨૦ પ્રકરણ કરેલા છે. પરિશિષ્ટ જુદા જુદા દવા તેનું એક પ્રકરણ ખુરાક–વધારા સાથે બનાવી પરિભાષા પ્રકરણ ૨૧ મું દાખલ કરેલ છે. દરેક પ્રકરણમાં અકારાદિ અનુક્રમવાર દવાઓનાં નામ ગોઠવેલાં છે. અનુક્રમ નંબર એકથી પાંચસોએક સુધી ચડતો રાખેલો છે. વાંચકવર્ગની સરળતા માટે પ્રથમ અનુક્રમણિકા પ્રકરણની સમજ માટે પછી કોઈ પ્રયોગ જોવા માટે અકારાદિ અનુક્રમ અને રોગવાર કઈ દવા કયા પેજમાં આપેલી છે તે પણ બનાવવામાં આવેલ છે, આ આખી ગુજરાતી ગ્રન્થનો ઉપયોગ કરનાર માટે અતિશય સગવડ થા પડે તેવી કર્યું છે.

બીજી કેટલાક પ્રથમની આવૃત્તિમાં કેટલાક ઉપયોગી અને [illegible] આપવાનું રહી ગયું હતું [illegible] ઉપયોગી ન થાય [illegible] તે માટે [illegible]

[illegible]

તથા કપડાનું બાઈન્ડીંગ સાથે ગ્રન્થમાં વપરાયલા તમામ છપાઈકામ માટે ટાઈપ પણ નવા મંગાવી પૂર્ણ સ્વચ્છ તથા સુંદર બનાવવા ખૂબ કાળજી રાખી છે. આખો દિવસ વારંવાર વપરાય તેવું આ પુસ્તક હોવાથી તે વધુ ખરાબ ન થાય, ટકી રહે એમ સમજી આ આવૃતિ માટે બનતી કાળજી લેવામાં આવી છે.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર ગુજરાતિ ભાષામાં હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ બંગાળ, સી. પી., યુ. પી., મહારાષ્ટ, પંજાબ અને રાજપૂતાનાના વૈદ્યોમાં છુટથી થયો છે તેમની ઇચ્છા તો પ્રાંતિક ભાષામાં અનુવાદ કરી ગ્રન્થનો વધુ પ્રચાર થાય તેમ છે પરંતુ ધન અને સમયનો અભાવ હોવાથી તે કાર્ય હાલ તુરતમાં કદાચ નહિં થાય પરંતુ અમારી ઇચ્છા તેનું અંગ્રેજી તથા હિંદી ભાષાંતર બનાવી એ બે ભાષામાં છપાવવાની બને તેટલું તરતમાં થાય તેવી છે. પરમાત્માની કૃપા તથા ગ્રાહક ભાઇઓની લાગણી હશે તો જરૂર આ કાર્ય પણ થઈ જશે ખરૂં.

સામાન્ય ગૃહસ્થો તથા વૈદ્યો શિવાય આ ગ્રન્થને શિક્ષીત ડૉક્ટરો તરફથી પણ સારો આવકાર મળ્યો છે. પાસ થએલા અનેક ડૉક્ટરોએ આ પુસ્તક ખરીદ કરી આયુર્વેદની ઉપયોગી અને મહત્વની દવાઓનું જ્ઞાન, બનાવટની સમજણ, વાપરવાની માહિતી વગેરે મેળવી લેવા આ ગ્રન્થને ગાઇડરૂપ સમજી પોતા પાસે હમેશાં રાખવાનું પસંદ કર્યું છે.

પહેલી આવૃતિ વેચવા માટે અમોએ ખાસ કોઈપણ જાતની જાહેરાત કે મહેનત કરી નહોતી, છતાંપણ જેણે આ ગ્રન્થ જોયો તેણે તરતજ મંગાવી લીધો એ આ ગ્રન્થના મજ ગુણને લીધેજ તેનું વેચાણ થઈ શક્યું છે. વળી ગ્રન્થ ખરીદ [illegible] તમામ વર્ગ-

માંથી સારામાં સારા અદ્ભુત મહત્વના અભિપ્રાયો એને માટે પુસ્તક મળ્યા છે, જે પ્રગટ કરવા બેસીએ તો આ પુસ્તકના આકારનાં એકસો પૃષ્ટ ભરાઇ જાય, એમ કરવાનું બની શકે તેમ નથી, છતાં પણ સ્થાનની સગવડના હને તો થોડાક અભિપ્રાયો જરૂર આ ગ્રન્થમાં છાપવાની ઇચ્છા છે. આ તો એક બાજુની વાત થઇ પણ બીજી બાજુએ અમારે કહેવું જોઇએ કે દાયકકમુને કંઇ આરગીની જરૂર હોતી નથી! એવો આ પુસ્તકના ગુણ, જેના હાથમાં જાય તે પોતેજ કહી આપે તેમ છે.

પુસ્તકની કિંમત માટે કેટલાક ભાઇઓએ અમારૂં ધ્યાન ખેંચ્યું [illegible]

[illegible]

છેવટે ગ્રન્થને લગતી તથા અમારી સ્થિતિ અને વિચાર રજુ કરતી આ પ્રસ્તાવના પૂરી કર્યા પહેલાં આ ગ્રન્થમાં સહાયતા આપનાર મુરબ્બી વર્ગનો, જે જે પુસ્તકોની મદદ લેવાઇ હોય તેના કર્તાનો તથા ગ્રાહકવર્ગ કે જેમની કૃપાથી આ બીજી આવૃતિ પ્રગટ થઇ શકી છે તે સર્વનો આ સ્થળે આભાર માનવાનું ભૂલી શકાય તેમ નથી. ખૂબ કાળજી રાખી આ આવૃતિ તૈયાર કરી છે છતાં મનુષ્ય ભૂલને પાત્ર છે એ ન્યાયે પ્રથમની તમામ ભૂલો સુધારી લેવાઈ છે, છતાં પણ કયાં સમજફેર, નજરચૂક કે ટાઇપની ખામીને લીધે ભૂલ રહી જવા પામી હોય તો વાંચકવર્ગ સુધારી લેવાની કૃપા કરી તેની ખબર અમોને આપશે તો તે સુધારી લેવાનું ધ્યાનમાં રહે.

છેવટે એક વાત ખુશી થવા જેવી અહિં જણાવવી જરૂરી છે, અને તે એ કે વૈદક ચિકિત્સાસાર પૂર્વાર્ધની સાઇઝ અને કદમાં લગભગ તેના જેવડુંજ વૈદક ચિકિત્સાસાર-ઉતરાર્ધ અમારા તરફથી થોડે થોડે તૈયાર થઇ રહ્યું છે. સમય અને સંજોગોની અનુકુળતા મળતાં તે ૫૦૧ પ્રયોગોનું આના જેવુંજ અતિ ઉપયોગી નવીન પુસ્તક અમો પ્રગટ કરી આપની સમક્ષ રજુ કરશું. પરમાત્મા તે શુભ દિવસ સત્વર લાવે એવી આશા સાથે અત્યારે રજા લઉં છું.

કરાચી
અષાડ શુદી ૨, સા. ૧૯૮૮

આપનો નમ્ર સેવક,
વૈદ્ય ગોપાલજી કું. ઠક્કુર
તંત્રીઃ "આરોગ્યસિન્ધુ"

વૈદ્યક ચિકિત્સાસારની પ્રકરણવાર

અનુક્રમણિકા.

[illegible]

વૈદ્યક ચિકિત્સાસારમાં આવેલા પ્રયોગોની
:: અકારાદિ અનુક્રમણિકા ::

રોગવાર ઔષધાનુક્રમણિકા

[નોંધઃ વૈદ્યક ચિકિત્સાસારમાં આવેલી દવાઓ કયા રોગમાં કઈ દવા વાપરી શકાય તેની સમજણ આપવા માટે અહિં રોગના સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી નામો આપી તેની નીચે દવાઓનાં નામ તથા પૃષ્ઠ આપેલાં છે. એથી કોઈપણ માણસ પોતાને માટે જે રોગની દવા શોધવી હોય તે સહેલાઈથી શોધી તેની તમામ માહિતિ તે પૃષ્ઠ પર વાંચી શકે છે. આ અનુક્રમણિકામાં પણ પૃષ્ઠાંક આપેલા છે. લેખક]

ओ३म्

श्री धन्वन्तरये नमः

वैद्यक चिकित्सासार

प्रकरण १लुं — भस्म

१ अभ्रकभस्म

શોધન—સારા કાળા રંગનો ચમકતો પથર જેવો ભારી વજનનો અભ્રક લાવી તેને મુસમાં રાખી ખૂબ તપાવવો જેથી ને લાલ થઇ જશે તેને ગાયના દૂધમાં ઠારવો ફરી પાછું ગરમ કરી તેવી રીતે સાત વખત ઠારવાથી ઝીણો ભૂકો થઇ છુટો પડી જશે તેને ખાટી છાશમાં કે ગૌમૂત્રમાં ૪૮ કલાક પલાળી રાખી પછી તેની સાથે ખારેકના ઠળીઆ કે બોરના ઠળીઆ નાખી એક ધાબળીના કપડામાં નાખી ખૂબ ચોળવાથી તેનો ઝીણો ભૂકો વાસણમાં બેગો થશે એ બેગો થયેલ ભૂકો ઉપરથી કાઢી નાખતા ચોખો અભ્રક અથવા શુદ્ધ ધાન્યાભ્રક થયો ગણાય તેને સુકવી લેવું

मारण—ધાન્યાભ્રકને નીચે બતાવેલ ઔષધમાં દરેક દવા સાથે જુદા જુદા દશ દશ ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે

ગૌમત્ર, કુંવાર, આકડાનું દૂધ, અરડુસી, ભોંરીંગણી, કુંભણી, આદુનોરસ, થોરનું દૂધ, મણ્ડક અને અગથીઓ.

विधि—ધાન્યાભ્રકમાં દવાનો રસ કે કવાથ નાખી બરાબર એક દિવસ ઘુંટી ટીકડી બનાવી સુકવી તાવડી પર રાખી ઉપર બીજી તાવડી મુકી કપડમાટી કર્યા શિવાય ગજપુટમાં મુકી બળી આપી દેવી. ઠંડુ થયે કાઢી ફરી તે પ્રમાણે કરવું. આવી રીતે ૧૦૦ ગજપુટ આપવા અને તે નિશ્ચંદ્ર થઇ લાલ રંગ થઇ જાય પછી ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવી

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—[illegible], ક્ષીણતા, ધાતુક્ષય, ખાંસી, દમ, ક્ષ. [illegible] [illegible], પાંડુ વિગેરે મટે છે અને લોહી વધારે છે

२ कोडीभस्म

शोधन [illegible]

मारण [illegible]

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—નાગરવેલના પાન સાથે કે મધ અથવા પાણી સાથે.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ, ત્રણ વખત.

उपयोग—આફરો, સારણગાંઠ, ગોળો, ચૂંક, ગુલ્મરોગ, વાયુ, પેટનો ઝીણો દુઃખાવો અને મંદાગ્નિ તથા જીર્ણજ્વર, અને નબળાઇ મટાડી ખોરાક પચાવે છે.

३ गोदंती (हरताल) भस्म

बनावट—ગોદંતી હરતાલ કે જે સફેદ રંગની અને કાચ જેવી મળે છે તે લાવી તેને ગૌમૂત્રમાં નાખી એક બે કલાક ચુલે ચડાવી શુદ્ધ થવા માટે ઉકાળી લઇ તેને પાણીથી ધોઇ સાફ કરી લેવી પછી તેને એક માટીના વાસણમાં કુંવારની લુગદી વચ્ચે મુકી સંપુટ બંધ કરી હલકો ગજપુટ આપી દેવો જેથી તેમાં સફેદ રંગની સારી ભસ્મ બની જશે, તેને કાઢી કપડે ચાળી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—પાણી અથવા મધ કે ઘી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ અથવા જરૂર પડે ત્યારે.

उपयोग—બાળકોની કૃશતા, નબળાઇ, માથાનો દુઃખાવો અને જીર્ણજ્વર તથા સ્ત્રીઓને થતો રક્તસ્રાવ, પ્રદર, રક્તપ્રદર, ખાંસી વગેરે મટાડે છે. મલેરીઆ તાવ માટે ઉત્તમ ગણાય છે. બાળકોનાં અનેક રોગમાં વાપરવાની ટેવ હોય તો સારો યશ આપે છે.

४ छीप (शुक्ति) भस्म

शोधन—કોડી પ્રમાણે શોધન કરવું.

मारन—લીંબુના રસમાં અથવા કુંવારના રસમાં તેને મુકી

તુલસીના પાનના રસમાં ઘુંટી ટીકડી કરી સુકાવી ગજપુટ (હલકો ગજપુટ) અગ્નિ આપવો. આવા ૫૦ થી ૬૦ ગજપુટ આપવાથી ફિકા પીળા રંગની ઉત્તમ હલકા વજનની ભસ્મ બને છે.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતીભાર.

अनुपान—માખણ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પ્રમેહ, પ્રદર, દમ, શ્વાસ, ખાંસી, વિર્યસ્રાવ, ન[illegible] ગાર વગેરે માટે ઉત્તમ છે

सूचना—નાગભસ્મ બરાબર બનાવવી જોઈએ અને પ[illegible] રાખી તેનું સેવન કરવું કે જેથી વિકાર ન થાય.

૮ प्रवालभस्म

शोधन—પ્રવાલની ડાખળી લાવી ગરમ પાણીથી તેને ધો[illegible] કરી તેની પોટલી બાંધી દોલાયંત્રમાં ગૌમૂત્ર, લીંબુનો રસ અને [illegible] નાખી તેમાં [illegible] કલાક સુધી બાફવી એટલે શુદ્ધ થાય છે

मारण—શુદ્ધ કરેલ પ્રવાલને એક માટીના વાસણમાં [illegible]

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—[illegible]

समय—[illegible]

માથાનો દુઃખાવો, હાડકાંની નબળાઇ, ક્ષય જીર્ણજ્વર, રક્તસ્રાવ, પિત્ત અને કફના વ્યાધિમાં સારો ફાયદો આપે છે તથા પૌષ્ટિક છે.

૯ प्रवालपिष्टि

બનાવટ—પ્રવાલ લાવી તેને શુદ્ધ કરી ગરમ પાણીથી ધોઇ સાફ કરી સુકવી લેવું. અને તેને લોહની ખરલમાં ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી કપડછાણ કરી લેવું. આ ચૂર્ણ ખરલમાં નાખી તેમાં ગુલાબજળ નાખી દરરોજ દિવસે ઘુંટી રાત્રે ચંદ્રમાનો પ્રકાશ હોય ત્યાં અગાસીમાં રાખી મુકવું. આ પ્રમાણે પંદર દિવસ ઘુંટી સુકાવી પછી તેને કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું જો સૂર્યપુટી કરવી હોય તો લીંબુના રસમાં કે કુંવારમાં ઘુંટી તડકે સુકવી પંદર દહાડા તેમ કરવાથી સૂર્ય-પુટી ભસ્મ થાય.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—માખણ, મધ કે દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—નબળાઇ, ખાંસી, રક્તપિત્ત, મગજની ગરમી, છાતીનો દુઃખાવો, જીર્ણજ્વર, હાથપગનો દાહ, છાતીમાંથી પડતું લોહી તથા પિત્તવિકારથી થતાં દરદો મટાડી શક્તિ આપે છે. સ્વભાવમાં આ દવા ઠંડી અને પૌષ્ટિક છે

૧૦ वंगभस्म श्वेत

बनावट—શુદ્ધ કરેલી કલઇ લઇ તેને ચુલા ઉપર ચડાવેલ એક કડાઇમાં નાખી ગરમ કરવી અને તેનો રસ થતાં તેમાં પલાશ પુષ્પ (કેસુડાના ફુલ) નાખતા જવું અને લોહના તાવેથાથી હલાવતા જવું બરાબર ૪ થી ૬ કલાક આ પ્રમાણે મંદ અગ્નિ૨

એ ગજપુટ આપવાથી શ્વેત રંગની ઉત્તમ છીપભસ્મ થાય છે. પછી તેને વાટી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—માખણ કે મધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પેટનો વાયુ, ગોળો, મગજની નબળાઈ, ઉર્ધ્વશ્વાસ, ઉધરસ, ખાંસી, તાવ, શુળવાયુ વગેરે મટાડી શક્તિ આપે છે અને મગજને પુષ્ટિ આપે છે. સાધારણ રીતે પૌષ્ટિક ગણાય છે.

૫ ताम्रभस्म

बनावट—શુદ્ધ કરેલાં તાંબાના પતરાં તોલા ૧૦ લઈ તેને ખમણા વજનના શુદ્ધ હિંગુળમાં નાખી ડમરુયંત્રમાં રાખી ચુલે ચડાવી પારો ઉડાડવાની વિધિથી પારો કાઢી લેવો અને નીચે તળીઆમાં રહેલ ભુકાને ફરી તેવીજ રીતે ખમણા શુદ્ધ હિંગુળમાં ડમરુયંત્રમાં રાખી ફરીને [illegible] પારો કાઢી લેવો. આ પ્રમાણે એ વખતમાં ૨૦ [illegible] હિંગુળ સાથે ડમરુયંત્રમાં ચડાવવાથી શુદ્ધ પારો [illegible] અને [illegible] ૧૦ [illegible] [illegible] (લીંબુ, [illegible] તેના [illegible] છે તેના) [illegible] ગજપુટ આપવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

उपयोग [illegible]

તેમજ અનેક પ્રકારના યોગ બનાવવામાં આ ભસ્મ સારૂં કામ આપે છે.

સૂચના—તામ્રભસ્મ એ જરા ઉગ્ર ઔષધ છે માટે એનું સેવન કરનારે યોગ્ય પથ્ય પાળવું જોઇએ.

૬ त्रिवंगभस्म

बनावट—શુદ્ધ કલાઇ તો. ૧૦, શુદ્ધ યશદ તો. ૧૦. શુદ્ધ સીસું (નાગ) તો. ૧૦ લાવી, ચુલામાં અગ્નિ કરી, તે ઉપર કડાઇ મૂકી તેમાં એ ત્રણે નાખી, ગરમ કરતાં રસ થાય ત્યારે તેમાં ખાખરાના પુષ્પ (કેસુડાના ફુલ) નાખતા જવું અને વડના ડંડાથી ખૂબ હલાવવું. જ્યારે બરાબર ભસ્મ થાય ત્યારે ઉતારી લેવું અને પછી તેને કપડે ચાળી લેવું. એ ચાળેલી ભસ્મને કુંવારના રસમાં ઘુંટી તેને ગજપુટ અગ્નિ આપવો આ પ્રમાણે ઘુંટી સાતેક ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ પીળા રંગની માખણ જેવી ભસ્મ થાય છે.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—માખણ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પ્રમેહ ધાતુક્ષીણતા, પ્રદર, નબળાઇ, વગેરે માટે ઉત્તમ બનાવટ છે.

૭ नागभस्म

बनावट—શુદ્ધ સીસું લાવી તેને કડાઇમા નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ કરી તેમાં આકડાના ફુલ નાખતા જવું અને લોઢાના તવેથાથી હલાવતા જવું આ પ્રમાણે ચાર ૭ કલાક અગ્નિપર હલાવવાથી ભસ્મ થઇ જાય ત્યારે ઉતારી ઠંડુ થયા બાદ કપડે ચાળી લેવું અને જો ભસ્મ ૪૮ તોલા હોય તો તેમાં શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૪ નાખી અ-

દબાવવાથી અને પુષ્પ નાખતાં શ્વેત ભસ્મ થઇ જશે. પછી તે કડાઇને ચુલા ઉપર રાખી દેવી, અને આંચ એમજ ઉઠાડી દેવી. ઠંડુ થયા બાદ તે ભસ્મ કાઢી કપડે ચાળી તેમાં કુંવારનો રસ નાખી ઘુંટી તેની બે બે તોલાભારની ટીકડી બનાવી સુકવી રાખવી અને સુકાયા બાદ દરેક ટીકડી ઉપર આંકડાનું પાન લપેટી દોરાથી બાંધી તેને કો[illegible] નારડીમા મુકી અર્ધ ગજપુટ છાણાનો હલકો અગ્નિ આપી દેવો ઠં[illegible] થયે કાઢી લઇ કપડે ચાળી કામમા લેવી આ ભસ્મ ઉત્તમ શ્વેત બ[illegible] નેલ છે

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર

अनुपान માખણ સાથે અથવા મધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત

उपयोग પ્રમેહ પ્રદર ધાતુક્ષીણતા નાડી ગરમી, પિત્ત[illegible] [illegible] મટાડી શક્તિ આપે છે

૧૧ मुक्तापिष्टी

बनावट [illegible]

[illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

ઉપયોગ—મગજની નબળાઇ, ખોટી ગરમી, માથાનો દુઃખાવો, ક્ષય, જીર્ણજ્વર, હૃદયરોગ, ખાંસી અને નબળાઇ મટાડી શક્તિ આપે છે.

સૂચના—આ પિષ્ટિને બદલે ભસ્મ કરવી હોય તો પિષ્ટિ કર્યા બાદ તેને સ્ત્રીના દૂધ (ધાવણ)માં ઘુંટી એક નાનો ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ બને છે.

૧૨ યશદભસ્મ

બનાવટ—શુદ્ધ યશદ લાવી તેને કડાઇમાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ કરી રસ જેવું થાય ત્યારે તેમાં ખસખસના ડોડવા તથા ભાંગ થોડાં થોડાં નાખતા જવું અને લોઢાના તાવેથાથી ખૂબ હલાવ્યા કરવું. આ પ્રમાણે ચાર છ કલાક સુધી સખ્ત અગ્નિના તાપ ઉપર હલાવવાથી તથા ઉપરની દવાઓ બે બનાવી તે નાખવાથી યશદની ભસ્મ થઇ જશે. તેને ચુલા ઉપર રહેવા દેવી અને જ્યારે બરાબર ઠરી જાય ત્યારે ઉતારી લઇ કપડે ચાળી લેવી. આ તૈયાર થયેલી ભસ્મને મલાઇ (દહીંનીતર)માં ઘુંટી ટીકડી કરી સુકવી ગજપુટનો અગ્નિ આપવો. આ પ્રમાણે દશ ગજપુટ આપવાથી ખુલતા પીળા રંગની ઉત્તમ માખણ જેવી ભસ્મ થશે તેને કપડે ચાળી રાખી મુકવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૩ રતિભાર. **અનુપાન**—માખણ કે મધ સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—ખાંસી, સંગ્રહણી, જીર્ણજ્વર, પ્રદર, નબળાઇ, હાથ પગનો દાહ, ગરમી, મગજનું દરદ, ક્ષય, વગેરે મટાડી નબળાઇ મટાડે છે.

૧૩ રૌપ્યભસ્મ

બનાવટ—શુદ્ધ ચાંદીને એસીડના યોગથી બારીક ભૂકો કરવો અથવા તેના બારીક પત્રાં મશીનથી કરાવી લેવા અને પછી તેને

શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨૦ તથા શુદ્ધ રૌપ્યના પતરાં તો. ૫ સાથે ઘુંટી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી તેને વાલુકાયંત્રમાં મૂકી ત્રણ દિવસ અને રાત અગ્નિ આપી રસસિંદૂર બનાવી લેવો. આ પ્રમાણે રસસિંદૂર બનાવતાં ભસ્મ તળીએ તૈયાર થયેલી મળે. કદાચ એકવારમાં બરાબર નહિ બની જાય તો તેજ રીતે બીજી વાર રસસિંદૂર બનાવી લેવા અને નીચે બચેલી ભસ્મ કાઢી લઈ તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં ગુલાબના લીલાં ફુલ લાવી વાટી રસ કાઢી તે રસમાં ભસ્મ ઘુંટવી અને પછી ટીકડી કરી સુકવી અર્ધ ગજપુટ સમાનો અગ્નિ આપવો. આ પ્રમાણે ચારથી આઠ ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ [illegible] વર્ણની ભસ્મ થશે તે વાપરવી. અથવા હરતાલના [illegible] કુંવારના રસમાં મર્દન કરી ૫૦ પુટ દસ્શ અગ્નિના દેવાથી ઉત્તમ ભસ્મ બને છે.

प्रमाण —૧ થી ૨ ગુંજાભાર

अनुपान —માખણ સાથે

समय —સવાર, સાંજ બે વખત

उपयोग [illegible]

૧૨ लोहभस्म

[illegible]

ભૂકાને કેળાના ઝાડનો રસ કાઢી તેમાં બે દિવસ પલાળી રાખી મુકવું.

मारण—કેળના રસના પ્રથમ ત્રણ પુટ તથા ગૌમુત્રના ૧૦ પુટ, કુંવારના રસના ૭ પુટ તથા ત્રીફળાના કવાથના ૫ પુટ એવી રીતે જુદા જુદા ૨૫ પુટ આપવા. દરેક ચીજમાં એક એક દિવસ ઘુંટી એકેક ગજપુટ આપવો. છેવટે ઘેરા રંગની લાલ ભસ્મ તૈયાર થાય ત્યારે તેને ૫ ગજપુટ જાંબુના રસના આપવા અથવા એક ગજપુટ હીંગળાનો આપી તૈયાર કરી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી. આટલા પુટ બરાબર આપવાથી નરમ ખુલતી અને સારા રંગની ભસ્મ તૈયાર થઇ જશે.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान— મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ક્ષીકાસ, પાંડુ, હરસ, નબળાઇ, મંદાગ્નિ, મગજની નબળાઇ, ક્ષીણતા, વિર્યશ્રાવ, નેત્રની કમજોરી વગેરે મટી બળ, વિર્ય વધારે છે.

१५ शंखभस्म

शोधन—મોટા શંખ લાવી તેના ટુકડા કરી અગ્નિ વચ્ચે મુકી ખુબ તપાવી તેને લીંબુના રસમાં ઠારવા આ પ્રમાણે બે ત્રણ વખત કરવાથી નરમ ભૂકો થઇ જશે.

मारण—આ શુદ્ધ કરેલ શંખના ભૂકાને ખરલમાં નાખી લીંબુના રસમાં અથવા કુવારના રસમાં ઘુંટીને ટીકડી બનાવી સુક્વી સંપુટમાં ભરી ગજપુટનો એક અગ્નિ આપવાથી ફુલીને શ્વેત રંગની ભસ્મ થઇ જશે તે વાટી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પેટનો વાયુ, ચૂંક, ગોળો, ઝાડા, અજીર્ણ, આફરો, શુળ, ખાંસી, કફ વગેરે મટે છે અને પેટના જુના નવા દરદોને મટાડે છે. કર્ણજ્વર પણ મટે છે.

२६ साबरशृंगभस्म

शोधन—સાબરશૃંગ લાવી તેના ચાર ચાર ઇંચના આંગળી જેવા ટુકડા કરી તેને ૨૪ કલાક આકડાના દૂધમાં બીજોરી પછી મટી ના મુકી ... આ ... ની ક્રિયા ખુલ્લી જગામાં કરવી કારણ કે તેના ... નીકળે છે. માટે ખુલ્લાઆગળી જગામાં ... [illegible]

माग्न—[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

શરદી, શળેખમ, શ્વાસ લેવાની મુશ્કેલી વગેરે દરદો માટે ઉત્તમ ગણાય છે.

१७ सुवर्णभस्म

बनावट—ચંદ્રોદય બનાવતાં જે સુવર્ણનો ભૂકો તળીઆમાં કાળી ભસ્મ રૂપે રહે તે તોલા બે અથવા ચાર હોય તો તે લાવીને તેને ખરલમાં બરાબર બારીક ઘુંટી તેમાં તુલશીના પત્રનો રસ તો. ૨૦ નાખી બરાબર ઘુંટી સુકાયા જેવું થાય ત્યારે તેને એક કાચની પ્લેટ ઉપર નાખી પાતળું હોય તેમ પાથરી દેવુ અને તડકે રાખી સુકવી લેવું. સુકાય ત્યારે એમને એમ પડ રૂપે ઉખેડી આવે તેમ તેને સંભાળથી કાઢી લઇ એક સરાવમાં મુકી ઉપર બીજું સરાવ ઢાંકી કપડમાટી બરાબર કરી સુકવી લઇ અર્ધ ગજપુટ છાણાનો અગ્નિ આપવો. આ પ્રમાણે ૫ થી ૧૦ સુધી હલકા ગજપુટ આપી છેવટે એક સારો ગજપુટ આપતાં ખુલ્લા લાલ રંગની ભસ્મ બની તૈયાર થશે તેને વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા માખણ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ક્ષય, નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, જીર્ણજ્વર,, પાંડુ, ઉન્માદ, વિર્યદોષ, મગજની કમજોરી તથા બીજા અનેક રોગમાં વાપરવાથી સારો ફાયદો થાય છે

१८ सुवर्णमाक्षिकभस्म

बनावट—સુવર્ણમાક્ષિક લાવી તેને ગરમ પાણીથી ધોઇ સુકવી સાફ કરી તેનો ભૂકો કરી ચુલાપર એક તવો ચડાવી તેમાં

नाखी धीमे तापे (आंगणामां गरम करवुं अने तवेथाथी हलावता जवुं. आ प्रमाणे करतां तेमांथी भडका नीकळी गंधकनो भाग छे ते बळी जशे अने राता रंगनी भस्म थयेली जणाशे त्यारे तेमां थोडुंक एरंडीयुं तेल नाखी घुंटता जवुं अने धीमे तापे ते बाळी आपवुं पछी तेमां त्रीफळानो अने कुलथीनो क्वाथ अने लींबुनो रस थोडो थोडो नाखी बराबर लाल रंग थाय त्यांसुधी हलाव्या करवुं. पछी उतारी लइ ठंडु थाय त्यारे तेमां कुंवारनो रस नाखी घुंटी एक सरावमां मुकी संपुट करी नानो (पचास छाणानो) हलको पुट आपी देवो आ प्रमाणे एना बे त्रण पुट आपी देवाथी उत्तम प्रकारनी शुद्ध लाल भस्म बनशे.

प्रमाण—२ थी ४ रतिभार.

अनुपान—मध अथवा घी साथे.

समय—सवार, सांज बे वखत.

उपयोग—नबळाइ, पांडुरोग, स्त्रीओनी नबळाइ, ऋतुदोष, प्रीकास, लोहीविकार अने प्रदर वगेरे मटी शक्ति आपे छे. भूख लगाडी पाचनशक्ति सुधारे छे.

प्रकरण २ जुं — रस

१९ अग्निकुमाररस

बनावट—शुद्ध पारद, गंधक, टंकण, कोडीनीभस्म, साजी-खार, पीपर, सुंठ, दरेक तोलो एक एक, शुद्ध वच्छनाग तोला ३, काळांमरी तोला ८

रीत—પારદ, ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજાં વસાણાં નાખી લીંબુના રસ સાથે બાર કલાક સુધી ખરલમાં ઘુંટી રતીભાર ની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી.

समय—દર બબ્બે કે ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—કોલેરાનું શળ, ઝાડા, વાયુ, અજીર્ણ, અગ્નિમાંદ્ય વગેરે પાચનક્રિયાનાં દરદો માટે ઉત્તમ.

२० अग्निरस

बनावट— શુદ્ધપારદ ભાગ ૧ શુદ્ધ ગંધક ભાગ ૨
પીપર ભાગ ૩ મોટીહરડેની છાલ ભાગ ૪
બહેડાંની છાલ ભાગ ૫ અરડુસીનાં સુકેલાંપાન ભાગ ૬

रीत—બધાને બારીક વાટી પારદ ગંધકની કજ્જલીમાં મેળવી ઘુંટી તેને બાવળની છાલના ક્વાથની ૨૧ ભાવના આપી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ગમે તે પ્રકારની ખાંસી, સ્વરભંગ, શ્વાસ અને ગળાનાં દરદો મટી કફ છુટો પડે છે, લોહી પડતું હોય તો બંધ કરી ક્ષયની ખાંસીને ફાયદો આપે છે.

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓ નાખી ઘુંટી ભાંગરાના રસના ત્રણ પુટ આપી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવીને રાખવી.

प्रमाण—ગોળી ૧ થી ૪.

समय—રાતનાં અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—સ્વચ્છપાણી.

उपयोग—સાદા જુલાબ તરીકે આ દવા ઠીક છે. બાળકને પણ આપી શકાય છે. ચાર ગોળી લેવાથી બે દસ્ત સાફ આવે છે ઓછી લેવાથી એકજ પેટ સાફ આવે છે. બાળકને એકથી અરધી ગોળી આપવી જ્વરમાં પ્રથમ પેટ સાફ કરવા આ ગોળી જુલાબ તરીકે આપવાનો વધારે રીવાજ છે. હમેશાં જુલાબ માટે આ દવા વાપરવી સલાહકારક નથી

२६ आनंदभैरवरस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, વછનાગ, ગંધક અને ટંકણ તથા શુઃ મરી, પીપર, એ દરેક ચીજ સમભાગે લેવી.

रीत—પ્રથમ હિંગળા સાથે ગંધક મેળવી તેમાં બીજી દવાઓ નાખી ઘુંટી લીંબુના રસમાં વટાણા જેવડી ગોળી કરવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—મધ, પાણી કે નાગરવેલનું પાન.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા જરૂર પ્રમાણે.

योग—તાવ, ખાંસી, ઝાડા, શરદી, દમ, સંગ્રહણી, અતિશ્રમ, કફ વગેરેમાં વપરાય છે.

૨૭ आरोग्यवर्धनी नं. १

बनावट—				
	પારદ	તો. ૧	ગંધક	તો. ૧
	લોહભસ્મ	તો. ૧	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧
	તામ્રભસ્મ	તો. ૧	હરડેછાલ	તો. ૧
	બહેડાંછાલ	તો. ૨	આમળાં	તો. ૨
	શિલાજીત	તો. ૨	ગુગળ	તો. ૪
	ચિત્રકછાલ	તો. ૪	કડુ	તો. ૨૨

रीत—પ્રથમ પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવવી, તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી બાકીની પાંચ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ તેમાં મેળવવું, પછી ગુગળનો જુદો પાક કરી તેમાં શિલાજીત મેળવી તૈયાર કરેલું ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી લેવું અને તેને લીંબડાના પાનના રસમાં ત્રણ દિવસ બરાબર ઘુંટી સુકવીને બાટલી ભરી લેવી કે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર દિવસમાં બે અથવા ત્રણ વખત.

अनुपान—દૂધ અથવા પાણી.

उपयोग—સોજા, યકૃતરોગ, બરલ ઉદરરોગ, કમજીઆત, જ્વર, જીર્ણજ્વર, પાંડુરોગ, મંદાગ્નિ, કુષ્ટરોગ, લોહીબિગાડ, પિત્તનો વધારો, સર્વાંગશોથ, મેદરોગ, ઋતુની અટકાયત વગેરે મટાડી શરીર હલકું તથા તેજસ્વી બનાવે છે.

सूचना—આ દવા ચાલે ત્યારે બનતાં સુધી માત્ર દૂધ અથવા દૂધભાતનો ખોરાક લેવાથી દવા તરત સારી અસર કરે છે. જુના રોગો મટાડવા આ દવા લાંબો વખત લેવાની જરૂર છે.

૨૮ आरोग्यवर्धनी

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, લોહભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ એ દરેક એક તોલો.

२१ अजीर्णकंटकरस

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧
શુદ્ધ વછનાગ તો. ૧ કાળાં મરી તો ૩

रीत—સર્વને બારીક પીસી ખરલમાં નાખી બોરીંગણીના રસની કે ક્વાથની ૨૧ ભાવના આપી સુકાવી લેવું.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ અથવા જરૂર પડે ત્યારે.

उपयोग—અજીર્ણ, ખાંસી, વાયુ, શરદી, ગળાના રોગ, કાંઠ વગેરે મટાડે છે.

२२ अतिसारनाशकरस

बनावट—શુદ્ધ અફીણ તો. ૧, પારદ અને ગંધકની કજ્જલી તોલા ૨ લેવી

रीत—પ્રથમ કજ્જલીમાં અફીણ મેળવી ઘુંટી તેને ભાંગના રસની તથા ધતુરાનાં પાનના રસની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી બરાબર ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી મધ સાથે લેવી.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત લેવી.

उपयोग—અતિસાર, મરડો, સંગ્રહણી, વગેરેમાં ખાસ ઉપયોગી છે અતિસાર માટે રામબાણ છે.

२३ अनंगकुसुमाकररस

बनावट—સુવર્ણભસ્મ, મોતીભસ્મ, હરતાલભસ્મ, કસ્તુરી એ દરેક એક એક તોલો લઇ ખરલમા બરાબર ઘુટી તેમાં કુંવારનો

૨૭ आरोग्यवर्धनी नं. १

बनावट—				
	પારદ	તો. ૧	ગંધક	તો. ૧
	લોહભસ્મ	તો. ૧	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧
	તામ્રભસ્મ	તો. ૧	હરડેછાલ	તો. ૧
	બહેડાંછાલ	તો. ૨	આમળાં	તો. ૨
	શિલાજીત	તો. ૨	ગુગળ	તો. ૪
	ચિત્રકછાલ	તો. ૪	કડુ	તો. ૨૨

रीत—પ્રથમ પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવવી, તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી બાકીની પાંચ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ તેમાં મેળવવું, પછી ગુગળનો જુદો પાક કરી તેમાં શિલાજીત મેળવી તૈયાર કરેલું ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી લેવું અને તેને લીંબડાના પાનના રસમાં ત્રણ દિવસ બરાબર ઘુંટી સુકવીને બાટલી ભરી લેવી કે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર દિવસમાં બે અથવા ત્રણ વખત.

अनुपान—દૂધ અથવા પાણી.

उपयोग—સોજા, યકૃતરોગ, બરલ ઉદરરોગ, કબજીઆત, જ્વર, જીર્ણજ્વર, પાંડુરોગ, મંદાગ્નિ, કુષ્ટરોગ, લોહીબિગાડ, પિત્તનો વધારો, સર્વાંગશોથ, મેદરોગ, ઋતુની અટકાયત વગેરે મટાડી શરીર હલકું તથા તેજસ્વી બનાવે છે.

सूचना—આ દવા ચાલે ત્યારે બનતાં સુધી માત્ર દૂધ અથવા દૂધભાતનો ખોરાક લેવાથી દવા તરત સારી અસર કરે છે. જુના રોગો મટાડવા આ દવા લાંબો વખત લેવાની જરૂર છે.

૨૮ आरोग्यवर्धनी

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, લોહભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો.

ત્રિફલાચૂર્ણ તો. ૧૦	ચિત્રકચૂર્ણ તો. ૨૦
શુદ્ધ ગુગળ તો. ૨૦	શિલાજીત તો. ૧૫
કટુચૂર્ણ તો. ૭૦	

રીત—પ્રથમની પાંચ ચીજો લઇ તેને પારદ ગંધકની કજ્જળી કરી તેમાં મેળવી ત્યારબાદ તેમાં દરેકનાં છુટાં છુટાં ચૂર્ણો મેળવી દઇ પછી શિલાજીત તથા ગુગળને પાણીમાં રસ બનાવીને મેળવી ત્યારપછી તેમાં જોઇએ તેટલો લીંબડાનો રસ નાખી ઘુંટવું. એ મુજબ ત્રણ દિવસ સુધી લીંબડાના રસમાં ઘુંટી ઇચ્છાનુસાર તેની ગોળી બનાવવી યાતો સુકવીને ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું

प्रमाण—બેઆનીભાર

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત. (સવાર, બપોર ને સાંજ).

अनुपान—દૂધ અથવા તાજુંપાણી.

उपयोग—ઉદરરોગ, જુનોતાવ, સોજા, લીવરનું દરદ, કુષ્ટરોગ, લોહિબિગાડ, મંદાગ્નિ, અરૂચી વગેરે ફરિઆદો મટાડી, પેટને સાફ તથા નરમ બનાવે છે. અને સોજા, પાંડુ, વગેરે મટાડી શરીરમાં રનાશ તેમજ તેજી લાવે છે. ઘણાં લાંબા વખતનાં હઠીલાં દરદો મટાડી શરીરને કંચન સરખુ શુદ્ધ બનાવે એવી આ માત્રા છે.

२९ इच्छामेदीरस नं. १

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, ટંકણ, મરી, સુંઠ, એ દરેક અંકેક તોલો અને શુદ્ધ નેપાળો ત્રણ તોલા.

रीत—પારદ, ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજા વસાણાં મેળવી લીંબુના રસમાં બાર કલાક ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—ઠંડુ પાણી.

उपयोग—લોહીબિગાડ, ખસ, ઉપદંશ, ઉદરરોગ, બરલ, તાવ અથવા જ્યાં જુલાબની જરૂર જણાય ત્યાં આ ગોળી આપવાથી ત્રણ ચાર કલાકમાં એક ગોળીથી ત્રણ અને બે ગોળીથી છ આસરે જુલાબ લાગી કોઠો સાફ થાય છે.

सूचना—જુલાબ હમેશાં ખાલી પેટે લેવો અને જુલાબ લીધા પછી વચ્ચે પાણી ન પીવું. જ્યારે જુલાબ બંધ કરવો હોય ત્યારે દહીંભાત અથવા ખીચડી, ઘી, છાશ ખાવાં, જો તેથી પણ કદાચ જુલાબ બંધ ન થાય તો સાકરવાળું પાણી પીવાથી જુલાબ તરતજ બંધ થઇ જાય છે.

૩૦ उन्मादगजकेशरीरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ મનશીલ, શુદ્ધ ધતુર બીજ, સમભાગે લઇ બારીક વાટી તેને ખુરાશાનીવજનો ક્વાથ કરી સાત ભાવના આપવી. બીજી સાત ભાવના બ્રાહ્મીના ક્વાથની કે સ્વરસની આપી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—માખણ સાથે.

उपयोग—ઉન્માદ (ગાંડપણ), અપસ્માર (વાઇ), મગજનાં દરદો મટે છે

૩૧ कनकसुंदररस

बनावट—મરી, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ હિંગલો, વછનાગ, શુદ્ધ પીપર, ટંકણખાર ફુલાવેલો શુદ્ધ ધતુરાનાં બીજ, એ સર્વ સમભાગે

લઈ વાટી ભૂકો કરી તેને ભાંગના રસમાં કે ઉકાળામાં ઘુંટીને રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—મધ સાથે અથવા કડાછાલના ઉકાળા સાથે.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે અપાય.

उपयोग—ઝાડો, મરડો અને સંગ્રહણીમાં વપરાય છે. અને તે માટે ઉત્તમ ગણાય છે.

३२ कर्पूररस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, અફીણ, મોથ, ઈંદ્રજવ, જાયફળ અને કપુર એ સર્વે સમભાગે લેવાં

रीत—દરેકનુ બારીક ચૂર્ણ લઇ પાણીમાં ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી. **अनुपान**—પાણી સાથે.

उपयोग—જ્વરાતિસાર, સંગ્રહણી, ઝાડા, મરડો અને રક્તાતિસાર વગેરે મટે.

३३ कफकुठाररस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧
શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૧	શુદ્ધ મનશીલ	તો. ૧
ફુલાવેલ ટંકણખાર	તો. ૧	ત્રિકટુચૂર્ણ	તો. ૩
જેઠીમધનું ચૂર્ણ	તો. ૮	શુદ્ધ કનકબીજ	તો. ૧
શુદ્ધ અફીણ	તો. ૧	કાકડાશીંગી	તો. ૧
જીરૂ	તો. ૧	અપામાર્ગબીજ	તો. ૧

रीत—ઉપરની ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી તેને નાગર વેલનાં પાનની ત્રણ ભાવના, આદુના રસની ત્રણ ભાવના, જેઠીમધના ક્વાથની સાત ભાવના આપી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—બબ્બે ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સહેજ ગરમ પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—ખાંસી, દમ. શ્વાસ, કફ વગેરે મટે છે.

३४ कफकेतुरस

बनावट—પીપર, ટંકણખાર ફુલાવેલ, શુદ્ધ વછનાગ, એ દરેક એક તોલો લઇ ખરલમાં વાટી તેને આદુના રસમાં ત્રણ દિવસ (ત્રણ ભાવના) ઘુંટી મગ પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—આદુનો રસ અથવા મધ સાથે,

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, કફનો રોગ, ત્રિદોષ, કર્ણરોગ અને દાંતના દરદો વગેરે મટે છે.

३५ कफकेशरीरस

बनावट—કુંવારના રસમાં બનાવેલી ઘાપાણ (ગૌદંતી) ભસ્મ તોલા ૧૦, શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૨ા, બને દવાઓને ખરલમાં નાખી બે પહોર ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતીભાર મધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત અથવા જરૂર પ્રમાણે.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, દમ વગેરેમાં કફ છુટો કરવા માટે આ ઉપાય સારો છે. દમ અને ખાંસી મટે છે.

३६ कफचिंतामणीरस

वनावट—શુદ્ધ હિંગળો, ઇંદ્રિયવ, ટંકણખાર, ભાંગનાબીજ, કાળાંમરી એ દરેક ચીજ એકેક તોલો. રસસિંદુર, તોલા ત્રણ, એ સર્વને ખરલમાં વાટી આદુના રસમાં ઘુંટીને મરી જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—આદુના રસમાં અથવા ભારંગીના ક્વાથ સાથે

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ખાંસી, દમ, કફનો મુંઝારો તેમજ ન્યુમોનીઆ અને ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝામાં સારો ફાયદો કરી કફને છુટો કરે છે.

३७ कल्पतरुरस

वनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧
શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૧	શુદ્ધ મનશીલ	તો. ૧
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ	તો. ૧	ફુલાવેલટંકણખાર	તો. ૧
શુંઠ	તો ૨	પીપર	તો. ૨
મરી	તો. ૧૦		

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ચીજો અનુક્રમે ધીમેથી મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતીભાર મધ સાથે.

उपयोग—કફજ્વર શરદી, ખાસી, શ્વાસ, હાંફણ વગેરે મટે છે તથા મુર્છાવાળા દરદીને આ દવાની ચપટી ભરી નાકમાં નાખવાથી શુદ્ધિ આવે છે બાળકોના તાવ અને ખાંસીમાં ઠીક ફાયદો આપે છે

૩૮ कस्तुरीचंद्रोदयमिश्रण

बनावट—વાટેલો ચંદ્રોદય તો. ૧, કસ્તુરી તો. ૦ાા, બંને ખરલમાં વાટી બરાબર બારીક કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦ાા થી ૧ રતિભાર સવારે તથા રાત્રે.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર દ્રાક્ષાસવ પીવો.

उपयोग—હૃદય અને મગજની કમજોરી, ખાંસી, નપુંસકતા, ક્ષયરોગ, બહુમૂત્ર, વાતવિકાર, તેમજ દરેક રોગમાં આ માત્રા સારૂં પરિણામ તરતમાં બતાવે છે. કેમકે તે ઉષ્ણ અને યોગવાહી તથા બલ્ય છે.

सूचना—પૌષ્ટિક ખોરાક, ઘૃત–દૂધ વગેરે બરાબર આપવું.

૩૯ कस्तुरीभैरवरस

बनावट—

શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૧	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૧
જાયફળ	તો. ૧	કાળાંમરી	તો. ૧
પીપર	તો. ૧	ટંકણખાર	તો. ૧
કસ્તુરી	તો. ૧	જાવંત્રી	તો. ૧

रीत—સર્વને ખરલમાં વાટી ઘુંટી પાણીમાં મર્દન કરી મગ પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી માણસ માટે, તથા ૦ાા થી ૧ ગોળી નાનાં બાળક માટે.

अनुपान—મધ અથવા આદુના રસ સાથે.

समय—જરૂર જણાય ત્યારે.

उपयोग—વાતરોગ, આંચકી, ધનુરવાયુ, મોતીજ્વરોતાવ, સન્નીપાત, દિરઠીરીવાવાયુ, લકવા વગેરે માટે અને શરીરમાં તુરત ફુર્તીસારી તથા ગરમી લાવે.

૪૦ क्रमीकुठाररस

बनावट—

કપુર	તો. ૮	ત્રાયમાણ	તો. ૧
અજમો	તો. ૧	કડાછાલ	તો. ૧
વાવડીંગ	તો. ૧	શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૧
કેશર	તો. ૧	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૧
પીતપાપડો	તો. ૧		

रीत—દરેક દવાનું ચૂર્ણ લઇ ખરલમાં ઘુંટી તેને પ્રથમ બ્રાહ્મી, પછી ભાંગરો, પછી ઉંદરકાનીના રસની અથવા ક્વાથની એકેક ભાવના આપી રતિભારની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—મધ અથવા વાવડીંગના ક્વાથ સાથે.

समय—દરરોજ સવારમાં અગર જરૂર જણાય ત્યારે.

उपयोग—પેટનાંકૃમી, અજીર્ણ, ચૂંક, મોળ, વાયુ, ઝાડા, ઉલટી, કોલેરા વગેરેમા ફાયદાકારક છે.

૪૧ क्रमीमुद्‌गररस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૨
અજમોદ	તો. ૩	વાવડીંગ	તો. ૪
મેરકોચલાં	તો ૫	ખાખરાનાંબીજ	તો ૬

रीत—એ સર્વને ખાડી પારદ ગંધકની કજ્જલી ૧ બનાવી મધમા સર્વને મેળવી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમા ત્રણ વખત લેવી, ખાસ ત્રણ દિવસ સુધી ત્યા લેવી [illegible]

अनुपान—મોથના ઉકાળા સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—પેટનાંકૃમી તેમજ કૃમીને લીધે થતા બીજા વિકારો મટાડી જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે. ત્રણ દિવસ બરાબર લેવાથી પેટનાં કરમીયાં નીકળી જાય છે. દવા લીધા પછી એક જુલાબ લેવો.

४२ क्रव्यादरस

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધ ગંધક તો. ૪
તામ્રભસ્મ તો. ૦ાા લોહભસ્મ તો. ૦ાા

रीत—ઉપરની વસ્તુઓને પર્પટીની પેઠે કડાઇમાં ગરમ કરી કેળના પાન પર ઢાળી લઇ ખરલમાં નાંખી ઘુંટીને લીંબુના રસની તથા પંચકોલની* અકેક ભાવના આપી ત્યારબાદ તેમાં ટંકણખાર, બીડ લવણ અને મરી અકેક તોલો મેળવી છેવટ ચણાના ખારની સાત ભાવના આપી અકેક વાલની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—જરૂર પ્રમાણે અથવા સવાર, બપોર, સાંજ.

अनुपान—છાશ અથવા સ્વચ્છ પાણી.

उपयोग—ઉલટી, અજીર્ણ, શૂળ, ગોળો ચડવો, મળાવરોધ અગ્નિમાંધ, બરલ તેમજ તમામ ઉદરરોગમાં આ દવા સારી વખણાય છે.

४३ कृष्णचिंतामणीरस

बनावट— શુદ્ધ રસકપુર તો. ૪ હીમેજ તો ૮
એલચી તો. ૨ દાડમનાં ફુલ તો. ૨
કાથો તો. ૨ પીપર તો. ૨
મરી તો. ૨ બોદાર તો. ૨

* પંચકોલ એટલે પીપર, પીપરીમૂળ, ચવક, ચિત્રક અને શુંઠ.

લવંગ તો. ૨

रीत—તમામ ચીજોને ખાંડી કપડછાણ કરી તેને ખરલમાં નાખી લીંબુના રસમાં મર્દન કરવું એ રીતે આ દવામાં બસો જેટલા લીંબુનો રસ નાખી ઘુંટી સુકાય ત્યારે ચણાપુરની ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત લેવી.

अनुपान—ઘીમા વચ્ચે રાખી ચાટી જવી, દાંતે ન લગાડવી.

पथ्य—ઘી, રોટલી અને સાકર ખાવાં બીજું કાંઈપણ ખાવું નહિં.

उपयोग—નાડીવ્રણ, ભગંદર, ઉપદંશ, ચાંદી, ટાંકી, વીસ્ફોટક, ચરમીનોરોગ, સંધીવા મોઢું આવ્યા સિવાય એ દરદો મટે છે. મોઢું આવે તો દવા બંધ કરવી.

सूचना—આ દવા બરાબર ત્રણથી પાંચ અઠવાડીયાં સખ્ત પથ્ય રાખી બરાબર લેવાથી આરામ થાય છે.

૪૪ कामदुधारस

बनावट—સોનાગેરૂ લાવી તેને વાટી બારીક કરી તેને લીલાં આમળાના રસની ૨૧ ભાવના આપી ખરલમાં ઘુંટીને સુકવી રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ વાલ પાણી કે દૂધ સાથે.

समय—દિવસમા ૨ થી ૩ વખત.

उपयोग—પાંડુરોગ, હરસમાં પડતુ લોહી, પ્રદરરોગ, નસ-કોરી, પિત્તવિકાર, રક્તપિત્ત વગેરે માટે ઠીક છે. ખાસ કરી પડતું લોહી બંધ કરવા માટે સારો ઉપાય છે.

૪૫ कामधेनुरस

बनावट—રસસિંદુર, અભ્રકભસ્મ, નાગભસ્મ. સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, જસતભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, એ દરેક એકેક તોલો લઇ તેને ઘુંટી ખરલમાં રાખી તેમાં કેળના કંદનો રસ નાખી એક ભાવના આપી ઘુંટી સુકવી લેવું. પછી તેમાં ભીમસેનીકપુર તોલો ૧ નાખી દઇ ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—પાણી કે દૂધ સાથે સવાર, સાંજ બે વખત લેવાય.

उपयोग—બધી જાતના પ્રમેહ, પ્રદર, શુક્રમેહ, મધુમેહ, જીર્ણજ્વર, ક્ષય, નબળાઇ વગેરે મટી શક્તિ આપે છે.

૪૬ काळोरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૦।।, શુદ્ધ ગંધક તો. ૦।।, ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૨, શુદ્ધ નેપાળો તો. ૩।।, એરંડીની મીંજ તો. ૪, શુંઠ તો. ૨।। કાળાંમરી તો. ૧।।, નસોતરની છાલ તો. ૨।।, હરડેછાલ તો. ૬ એ દરેકનું ચૂર્ણ લેવું.

रीत—પ્રથમની બે દવાની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓ ઘુંટી મેળવી સાત દિવસ ખરલમાં વાટવું એટલે કાળો રસ થશે.

प्रमाण—૨ રતિભાર અથવા તેથી ઓછો, પ્રકૃતિ પ્રમાણે લેવાય.

अनुपान—ગરમ પાણી સાથે લેવું.

उपयोग—પેટનું શૂળ, શ્વાસ, ઉધરસ, સસણી, વરાધ. અજીર્ણ-નુમેર, હડખવા, પાંડુરોગ, જ્વર, શીળસ, વિષમજ્વર, જીર્ણજ્વર. વિસ્ફોટક, મળવિકાર, વગેરેમાં પેટ સાફ કરી જુલાબ લાવે અને શરીરનું શોધન કરી ઉપરની દરેક વ્યાધિ મટાડે.

सूचना—જુલાબ બંધ કરવા ખીચડી ઘી ખાવું, અને તરસ લાગે કે જુલાબ બંધ કરવો હોય તો સાકરવાળું પાણી પીવું. જુલાબ ન લાગે તો તડકે બેસવું અને ચહા પીવો.

૪૭ कुमारकल्याणरस

बनावट—રસસિંદુર, મોતીભસ્મ, સુવર્ણભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, એ સર્વે સમભાગે લઇ કુંવારના રસમાં મર્દન કરી મગની દાળ જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, નાનાં બાળકોને અવસ્થા પ્રમાણે આપવી.

अनुपान—સાકરવાળું દૂધ અથવા ધાવણ સાથે

उपयोग—તાવ, શ્વાસ, ખાંસી, ઉલટી, બાલશોષ, આક્ષેપક રોગ, ધાવણ ન ધાવવું, ઝાડા, કમળો, ઉદરરોગ, મંદાગ્નિ, નબળાઇ, વગેરે રોગો મટાડી શરીરને પુષ્ટિ આપે છે

सूचना—દરેક રોગમાં આ દવા સાથે કોઇપણ સાદી એકેક દવા અનુપાનમાં આપવાથી વધારે અનુકુળ થઇ પડે છે અને તરત ફાયદો આપે છે. પૌષ્ટિક તરીકે બચ્ચાંઓ માટે ઉત્તમ દવા છે.

૪૮ कुलवधु

बनावट—રસસિંદુર, નાગભસ્મ, તામ્રભસ્મ, શુદ્ધ મનશીલ સમભાગે લઇ વાટી તેને હડસાંકળીના રસમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

उपयोग—આ ગોળીને પાણીમાં જરા ઘસીને અંજન કરવાથી સન્નિપાત જ્વરની તથા બીજી ગમે તેવી મૂર્છા શાન્ત થાય છે અને

જાગ્રતિ આવે છે. જરૂર પડયે અંજન અથવા નસ્ય રૂપે પણ આપી શકાય છે.

૪૬ गर्भपाळरस

बनावट—	શુંઠ	તો. ૧	મરી	તો. ૧
	તજ	તો. ૧	તમાલપત્ર	તો. ૧
	એલચી	તો. ૧	ધાણા	તો. ૧
	શહાજીરૂં	તો. ૧	ચવક	તો. ૧
	દ્રાક્ષ	તો. ૧	દેવદાર	તો. ૧
	નાગભસ્મ	તો. ૧	બંગભસ્મ	તો. ૧
	શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૧	લોહભસ્મ	તો. ૦॥
	પીપર	તો. ૧		

रीत—સર્વ ઔષધોનું ચૂર્ણ લઇ તેમાં ભસ્મો મેળવી ખરલમાં ઘુંટી તેને શ્વેત ગરણીના રસની સાત ભાવના આપવી. બાદ વટાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવીને સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—કાળીદ્રાક્ષને પાણીમાં પલાળી તેનો સ્વરસ કાઢી તે તોલા ૨ તથા ઉપરની દવા સાથે લઇ ઉતારી જવી.

उपयोग—ગર્ભિણી સ્ત્રીનાં તમામ દરદોમાં વપરાય છે. તે સિવાય ગર્ભ રહ્યા પછી તે પ્રસુતિ થવા સુધી નવમાસ આ દવા આપી શકાય છે. તેથી ગર્ભશ્રાવ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી. અને ગર્ભશ્રાવની ટેવ હોય તો તે મટી જઇ બાળક તંદુરસ્ત અવતરે છે અને ગર્ભિણી સ્ત્રીની શક્તિ કાયમ રહે છે.

सूचना—ગર્ભિણીના ગમે તે વ્યાધિમાં યોગ્ય અનુપાન સાથે નિયમ પ્રમાણે સાદાં ઔસડીયાનો કોઇપણ કવાથ બનાવી તે સાથે

રેડવું. ઘી અને દૂધને વાસણમાં મૂકી દઇ તેમાંથી ગંધક કહાડી લઇ તેને ગરમ પાણીથી ધોઇ સાફ કરી તેનો ભૂકો બનાવી ખરલમાં વાટવું અને તેને ગાયનું દૂધ, એલચીનો ઉકાળો, તજનો ઉકાળો, તમાલપત્રનો ઉકાળો, નાગકેશરનો ઉકાળો, ગળોનો રસ, હરડેનો ઉકાળો, બહેડાંનો ઉકાળો, આમળાનો ઉકાળો, શુંઠનો ઉકાળો, ભાંગરાનો રસ, તથા છેવટે આદુના રસની એમ દરેકની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી ઘુંટતાં ઠીક સુકાય ત્યારે કપડે ચાળી લેવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—બેઆનીભાર સાકરના ભૂકામાં દવા લઇ દૂધથી ઉતારવી.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—મંદાગ્નિ, ખસ, ખરજવું, ચળ, પાંડુરોગ, અંડવૃદ્ધિ, જીર્ણજ્વર, વાતરક્ત, પ્રમેહ, ધાતુક્ષય, શૂળ, કુષ્ટરોગ, સોમરોગ, હરસ, વાતરોગ, રક્તવિકાર, વગેરેમાં વપરાય છે.

पथ्य—આ દવા ખાનારે મરચાં, તેલ, ખટાઇ અને અથાણું ખાવાનુ બંધ રાખી દૂધનું વધારે સેવન કરવું. સાદો ખોરાક લેવો.

૫૯ चिन्तामणीरस

बनावट— રસસિંદૂર તો. ૨ લોહભસ્મ તો. ૧
અભ્રકભસ્મ તો. ૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૦॥

रीत—કુવારના રસમા ખરલી કરીને બે દિવસ ઘુંટી એક ટીકડી બનાવી સુકાવી લેવુ પછી તેનાપર દશ-પંદર આકડાનાં પાન વીંટી ગોળો કરી તેને અનાજના ઢગલામા ત્રણ દિવસ દાટી રાખવું. ત્યારબાદ બહાર કાઢી બારીક વાટી શીશીમા ભરી રાખવું

प्रमाण—બાળકો માટે ૧ થી ૨ ચોખાભાર, માણસો માટે ૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—વાતરોગ, આંચકી, ખેંચ, મૃગીવાયુ, હિસ્ટીરિઆવાયુ, લકવોવાયુ, ઉન્માદવાયુ વગેરે માટે સારો ઉપાય છે.

૫૫ चैतन्यरस

बनावट—ધોળાંમરી, પીપર, કાયફલની છાલ, પારદ, અને ગંધક એ ચીજો સમભાગે લેવી.

रीत—પારદ, ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી ખરલમાં ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—આ દવાની એક ચપટી ભરી દરદીના નાકમાં સુંઘાડવાથી મૂર્છા મટી જાગૃતિ આવે છે.

૫૬ चंद्रकलारस

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૧, કડુ તો. ૧, ગળોસત્વ તો. ૧, ખડસલીઓ તો. ૧, ચંદનનો ભૂકો તો. ૧, વાળો તો. ૧, માધવી તો. ૧, સારીવા તો. ૧, એ સર્વેનું બારીક ચૂર્ણ કરવું.

रीत—ઉપરની માત્રાઓ ઘુંટી તેમાં ચૂર્ણ મેળવી તે સર્વને નાગરમોથનો કવાથ, દાડમનો રસ, ધ્રોખડનો સ્વરસ, કેવડાનો સ્વરસ, દૂધ, સહદેવીનો રસ, કુંવારનો રસ, ખડસલીઆનો કવાથ, તુલસીનો રસ, સતાવરીનો કવાથ કે રસ, દ્રાક્ષનો કવાથ કે રસ એ દરેકની જુદી જુદી એક એક ભાવના આપી ઘુંટી સુકવીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર, દિવસમાં બે વખત.

આપવાથી તરતમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૫૦ गर्भविनोदरस

बनावट— ત્રિકટુ તો. ૩ શુદ્ધ હિંગળો તો. ૪
જાવંત્રી તો. ૩ લવંગ તો. ૩
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૨

रीत—દરેકને બારીક વાટી પાણીમાં ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી સવાર, બપોર અને સાંજ.

अनुपान—રોગ પ્રમાણે સાદી વસ્તુઓનો ક્વાથ કરી તેની સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—ગર્ભિણી સ્ત્રીનાં તમામ દરદોમાં વપરાય છે.

૫૧ ग्रहणीकपाटरस

बनावट—સુંઠ, મરી, પીપર, શુદ્ધ ગંધક, ફુલાવેલ ટંકણખાર, શુદ્ધ પારદ કોડીનીભસ્મ, શુદ્ધ વછનાગ, એ દરેક દવા સમભાગે લેવી

रीत—ઉપરની દવાનું બારીક ચૂર્ણ લઇ પ્રથમ પારદ ગંધક ની કજ્જલી કરી તેમાં ઘુટી લીંબડાના પાનનો રસ નાખી ઘુટી અડદ જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમા બે વખત.

अनुपान—મરી, સાકર અને ઘી સાથે ઉતારવી ઉપર પાણી પીવું

उपयोग—સંગ્રહણી અને ઝાડાના રોગમા ઉત્તમ છે.

૨ गुलमकुठाररस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૦॥	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૦॥
શુદ્ધ હરતાલ	તો. ૦॥	શુદ્ધ વચ્છનાગ	તો. ૦॥
તામ્રભસ્મ	તો. ૦॥	લોહભસ્મ	તો. ૦॥
કોડીનીભસ્મ	તો. ૧	ત્રિકટુ	તો. ૧॥
સિંધાલુણ	તો. ૦॥	ફુલાવેલટંકણખાર	તો. ૦॥
યવક્ષાર	તો. ૦॥	ફુલાવેલ ફટકડી	તો. ૦॥
સંચર	તો. ૦॥	સાજીખાર	તો. ૦॥
બંગક્ષાર	તો. ૦॥	શુદ્ધઝેરકુચલા	તો. ૦॥
છીપભસ્મ	તો. ૧	શુદ્ધ હીંગ	તો. ૦॥

रीत—બધી ચીજોને ખરલમાં ઘુંટી પ્રથમ લીંબુના રસની અને પછી આદુના રસની એક એક ભાવના આપી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી પાણી સાથે.

समय—સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग—ગુલ્મરોગ, વાયુ, પેટની ગાંઠ, આફરો, શૂળ, સોજા, જ્વર. અજીર્ણ, ઉલટી, મંદાગ્નિ, વગેરેને મટાડે છે. પેટના રોગો માટે અકસીર છે.

५३ गंधकरसायन

बनावट—પ્રથમ ગંધક આમળાસારો શેર ૦॥ લાવી તેનો ભૂકો કરી તેને ઘી શેર ૦॥માં નાખી ધીમે તાપે ગરમ કરી જ્યારે તે રસ થાય ત્યારે એક મોઢું વાસણ લઇ તેમાં દૂધ શેર ૨ નાખી ઉપર ઝીણું કપડું બાંધી તેના ઉપર ગરમ કરેલું ગંધક ઘી સાથે

अनुपान—જીરું અને સાકર અથવા દૂધ કે માખણ સાથે અપાય.

उपयोग—રક્તપિત્ત, પ્રદર, પ્રમેહ, સોમરોગ, પથરી, પિત્ત-જ્વર, રક્તાર્શ, દાહ, શરીરના કોઇપણ ભાગમાંથી પડતું લોહી અટકાવે અને ઠંડક આપે.

૫૭ चंद्रामृतरस

बनावट—હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળા, સૂંઠ, મરી, પીપર, ધાણા, જીરું, સિંધાલુણ એ દરેક એક એક તોલો. શુદ્ધ પારદ, તો. ૨, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૮, મરી તો. ૪, લોહ-ભસ્મ તો. ૨ એ સર્વ વાટેલાં લઇ તેમાં પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં ભસ્મ તથા બીજી ચીજો અનુક્રમે મેળવી દેવી અને તેને ખરલમાં ઘુંટી બકરીના દૂધમાં ઘુંટીને રતિભારની ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—મધ અથવા ગળોનો રસ સાથે.

उपयोग—ખાંસી, જ્વર સાથે ખાંસી, ક્ષયની ખાંસી વગેરે માટે ઉત્તમ છે.

૫૮ चंद्रोदयमिश्रण

बनावट—વાટેલો ચંદ્રોદય રતિ ૨, ભાંગ રતિ ૨, કેશર રતિ ૨, નવસાગર રતિ ૨, વાટીને તેના ચાર ભાગ કરવા.

प्रमाण—દરેક વખતે એ બે રતિભારનું એક પડીકું.

समय—બે કલાકે अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—શ્વાસની મુશ્કેલી, કફ, ખાંસી, મંદાગ્નિ અને નવ-જ્વરમાં અદ્ભુત ઉપયોગી છે. કફ છૂટો કરી ખાંસી મટાડે છે.

૫૯ छर्दिहररस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, લોહભસ્મ, બોરનીમીંજ, લવંગ, સમુદ્રફળ, ઘઉંલા, ચંદન, જુવારની ધાણી (શેકેલી), પીપર, કપુરકાચલી, તજ, એલચી, તમાલપત્ર એ સર્વેનું બારીક ચૂર્ણ કરી શ્વેત ચંદનની સાત ભાવના આપી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—મધ અને મરી સાથે.

समय—દર એક બે કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—ગમે તે પ્રકારની ઉલટી આ પ્રયોગથી મટે છે.

૬૦ जयमंगळरस

बनावट—રસસિંદુર તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૧, કાંતલોહ-ભસ્મ તો. ૧, સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, યશદભસ્મ તો. ૧, રૌપ્યભસ્મ તો. ૧, શુદ્ધ હરતાલ તો. ૧, લીંડીપીપર તો. ૧, શુદ્ધ વચ્છનાગ તો. ૧, ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧ અને ચિત્રક તો. ૧.

रीत—સર્વેનું બારીક ચૂર્ણ લઇ ખરલમાં ઘુંટી તેને અરડુસી-નાં પાનનો, નગોડનાં પાનનો, ધતુરાનાં પાનનો, બીલીનાં પાનનો, રસ કાઢીને તથા કરીયાતું, કડુ અને દશમુળ એના ક્વાથની જુદી જુદી દરેકની બે બે ભાવના આપી ઘુંટી રતિભારની ગોળી કરવી અથવા બારીક વાટી રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર દર ચાર ચાર કલાકે.

अनुपान—ધાણાના હીમ સાથે અથવા સુદરશનના ક્વાથ સાથે.

उपयोग—ત્રિદોષજ્વર, અનુક્રિનાર તાવ, સાધારણ નવો જુનો તાવ, વિષમજ્વર, સન્નિપાતજ્વર, તેમજ ગમે તેવા તાવ માટે આ દવા

ઉત્તમ ઉપાય છે. નબળાઇ કર્યા સિવાય તાવને ઉતારે છે.

६१ ज्वरांतक

बनावट— રસસિંદુર તો. ૧૨ અભ્રકભસ્મ તો. ૨ એ બેને ખરલમાં નાખી ઘુંટી તેમાં તજનો ઉકાળો કરી નાખી બરાબર ઘુંટી સુકવી લેવું, પછી તેમાં સુંઠ, મરી, પીપર, લીંબડાની અંતરછાલ, કાયફળ, કડુ, કુષ્ટ, સફેદ સરસવ, ઇંદ્રજવ, કુલાંજન, ફટકડી એ દરેક એક એક તોલાનું ચૂર્ણ કરી નાખવું. તથા આકડાના મૂળની છાલનું ચૂર્ણ તો. ૦॥ નાખી ઘુંટીને ફરી ઉપરની દવામાં બરાબર મેળવી તેને તજના ઉકાળાની ભાવના આપી ઘુંટીને રતિભારની ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—દ્રાક્ષાદિ કવાથ અથવા મધ કે તુલસીના રસ સાથે

समय—ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ઇન્ફ્લુએંઝા, દરેક જાતના તાવ, ખાંસી, સળેખમ, પીનસ, કફરોગ, સોજા, ઝાડા અને નબળાઇમાં ખાસ ઉપયોગી છે.

६२ ज्वरभैरववटी

बनावट—રસસિંદુર, લોહભસ્મ, કાલીનાગ, શુદ્ધ વછનાગ, કુલંજન, ટંકણખાર, શંખભસ્મ, કોડીનીભસ્મ, કાગાંમરી એ બધી દવાઓ સમભાગે લેવી

रीत—બધી દવાઓને ખરલમાં નાખી તેમાં લીંબુનો રસ નાખી ત્રણ દિવસ મર્દન કરીને જ્યારે ગોળી બનાવવા જેવું થાય ત્યારે તેની અર્ધા રતિભારની ગોળી બનાવી છાંયે સુકાવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, આખા દિવસમાં ૪ થી ૬ ગોળી સુધી

સમય—દર ત્રણ કે ચાર કલાકે લેવી.

અનુપાન—મધ અથવા બનફસાના શરબત સાથે.

ઉપયોગ—લીવર, બરલ અને હોજરીના વિકારથી આવતો નવો અથવા જુનો તાવ આ દવાના સેવનથી મટી જાય છે. મલેરીઆ તાવ માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

૬૩ त्रिभुवनकिर्तिरस

બનાવટ—શુદ્ધ હિંગળો, શુદ્ધ વછનાગ, શુંઠ, પીપર, મરી, ફુલાવેલો ટંકણખાર, પીપરીમૂળ એ દરેક એકેક તોલો લેવાં.

રીત—દરેક વસ્તુનું જુદું જુદું ચૂર્ણ લઇ પ્રથમ એક ખરલમાં હિંગળો નાખી તેમાં બીજી દવાઓ નાખી ઘુંટતા જવું. જ્યારે બરાબર ઘુંટાઇ જાય ત્યારે તુલસીનો રસ, ધતુરાનાં પાનનો રસ, અને આદુનો રસ એ દરેકની એકેક જુદી જુદી ભાવના આપી ખરલમાં ઘુંટીને તેની ચણોઠી જેવડી ગોળી વાળી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

સમય—સવાર, બપોર અને સાંજ અથવા તો ચાર ચાર કલાકે.

અનુપાન—સુદર્શનના ફાંટ સાથે અથવા પાણી સાથે.

ઉપયોગ—પિત્ત, કફ, કે વાયુનો તાવ તથા તમામ જાતના ચાલુ તાવમાં વપરાય છે અને સારો ફાયદો આપે છે. ઇન્ફ્લુએંઝા તથા મુદતના તાવમાં પણ સારૂં કામ કરે છે.

૬૪ त्रैलोक्यचिंतामणी

બનાવટ—

સુવર્ણભસ્મ	૩ ભાગ	રૌપ્યભસ્મ	૨ ભાગ
અભ્રકભસ્મ	૨ ,,	લોહભસ્મ	૫ ,,

પ્રવાલભસ્મ ૩ ભાગ મોતીભસ્મ ૩ ભાગ
રસસિંદુર ૧ ,,

રીત—દરેકને ખરલમાં વાટી બરાબર મેળવી તેને કુંવારના રસમાં ખરલ કરી રતિભારની ગોળી કરી લેવી અથવા ચૂર્ણ રાખી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—બકરીનું દૂધ.

उपयोग—ક્ષયરોગ, જીર્ણજ્વર, ખાંસી, તાવ, પ્રમેહ, ઉન્માદ રોગ, વગેરે આ દવાના સેવનથી મટે છે, અને શક્તિ લાવે છે. ક્ષય રોગ માટે ઉત્તમ દવા છે.

६५ धन्वन्तरीरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, ફુલાવેલ ટંકણખાર, રૈવનચ (પોળીઓ), રતાજ્લી, પીપર એ સર્વે એકેક તોલો લઈ ખરલમાં બરાબર ઘુટી લેવાં અને તેને બીજોરાના રસની એક ભાવના આપી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—દાડમનો જ્યુસ તથા ઘી સાથે દવા ચાટી જવી.

उपयोग—સર્વ પ્રકારના કુષ્ટરોગ, ત્વચારોગ મટે છે.

६६ नृपतिवल्लभरस

बनावट—[illegible] ભસ્મ, સિંધવ, નાગ, [illegible], ટંકણખાર, [illegible] [illegible] [illegible], ત્રિકટુચૂર્ણ, ગુડ, [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] શુદ્ધ પારો, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, એ દરેક તોલા એક એક

તોલો લેવી, તથા કાળાંમરી બે તોલા લેવાં. બધાને બારીક વાટી કજ્જલીમાં ઘુંટી મેળવી તેને બકરીના દૂધની ભાવના અથવા આમળાંના રસની ભાવના આપી ઘુંટી બબ્બે રતીભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી પાણી સાથે.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

उपयोग—મંદાગ્નિ, કલેજાનું દરદ, સફેદ ઝાડા, અજીર્ણ, સંગ્રહણી, ગુલ્મ, બરલ, પાંડુ, કમળાનો રોગ વગેરે મટે છે. ખાસ કરી લીવર બગડવાથી થતા સંગ્રહણીના વ્યાધિ માટે ઉત્તમ દવા છે.

૬૭ नाराचरस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૨
ફુલાવેલ ટંકણખાર	તો. ૧	કાળાંમરી	તો. ૧
પીપર	તો. ૨	સુંઠ	તો. ૨
શુદ્ધ નેપાળો	તો. ૯		

रीत—ઉપરની દવાઓ બારીક લઇ પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓ મેળવી ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—સાકરના ભૂકા સાથે અથવા મધ સાથે ચાટી ઉપર ઠંડુ પાણી પીવું.

उपयोग—શૂળ, ઉદરરોગ, વાયુ, ગોળો, ચૂંક, કબજીઆત, વગેરે મટાડી જુલાબ લાવે છે. આ દવા ખાસ કરી સખ્ત જુલાબ લેવા માટેજ અપાય છે.

सूचना—નાનાં બાળકોને કે નબળા દરદીઓને આ દવા આપવી નહિ. જુલાબ બંધ કરવો હોય ત્યારે સાકરવાળું પાણી પીવું

અને ઉપર ખીચડી ને ઘી ખાવા આપવું.

૬૮ नारायणज्वरांकुश

बनावट—

શુદ્ધ સોમલ	તો. ૧	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧
શુદ્ધ હરતાલ	તો. ૧	સુંઠ	તો. ૧
મરી	તો. ૧	પીપર	તો. ૧
પીળીકોડીની ભસ્મ	તો. ૧	શુદ્ધ ભાંગ	તો. ૧
શુદ્ધ ધતુરાનાં બીજ	તો. ૧	ફુલાવેલટંકણખાર	તો. ૧

रीत—દરેકનું ચૂર્ણ લઇ પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી પછી તેમાં એકેક વસ્તુને ઘુંટતા જવું અને મેળવતાં જવું તમામ દવાઓ મેળવી આદુના રસમાં ખૂબ ઘુંટી બાજરીના દાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી

समय—તાવ હોય ત્યારે ઉતારવા તથા તાવ ન હોય ત્યારે અટકાવવા દર ત્રણ ત્રણ કલાકે વાપરવી.

अनुपान—તાજું પાણી.

उपयोग—જ્વર, વિષમજ્વર (ટાઢીઓ તાવ), જુનો તાવ, વગેરેમાં તાવને ઉતારે તથા આવતા તાવને અટકાવે.

सूचना—ધ્યાનમા રાખવું કે આ દવામા સોમલ જેવી ઝેરી દવા વપરાયલી છે માટે ખાનપાનમા અપથ્ય ન કરવું. તેમજ જુનો તાવ હોય તો ખોરાકમા ઘી લઇ શકાય, પરંતુ નવો તાવ હોય તો દૂધ લેવું.

૬૯ निद्रोदयरस

बनावट— અફીણ તો. ૧ વંસલોચન તો. ૧
રસસિંદુર તો. ૧ આમળાનું ચૂર્ણ તો. ૨

रीत—ચારે દવા સાથે ઘુંટી તેમાં ભાંગનો રસ અથવા ક્વાથ નાખી તેની બે રતિભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण–૧ થી ૨ ગોળી. समय–જરૂર જણાય ત્યારે અથવા રાત્રે.

अनुपान—પાણી કે દૂધ સાથે.

उपयोग—ઉન્માદ, પીડા થવી, અનિદ્રા વગેરેમાં જ્યારે ઉંઘ લાવવા તથા દરદ મટાડવા જરૂર જણાય ત્યારે આપવાથી સારી ઉંઘ લાવવાનો ઉત્તમ યોગ છે.

૭૦ पशूपतिनाथरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ હિંગળો, સુંઠ, મરી, પીપર, લવંગ, સિંધાલુણ, સંચળ, વડાગરૂં મીઠું, હીંગ, લોહભસ્મ, કપુર હરડેદાલ, ટંકણખાર, કોડીની ભસ્મ, શંખભસ્મ, છીપભસ્મ એ સર્વે ચીજો એકેક તોલો લેવી.

रीत—દરેક વસ્તુનું ચૂર્ણ લેવું. પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં હિંગળો મેળવી ઘુંટી બીજી બાકીની ચીજો મેળવી દઈ તેને લીંબુના રસમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી. समय—સવાર સાંજ બે વખત

अनुपान—ઘી સાથે ચાટવી અથવા પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—અજીર્ણ, મંદાગ્નિ, અરૂચી, સોજા, ગુલ્મ, શૂળ, બરલ, લીવરની બાંદ, તારીબાંદ, વગેરે પેટનાં તમામ દરદો મટે છે.

૭૧ प्रतापलंकेश्वररस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	ભાગ ૧	અભ્રકભસ્મ	ભાગ ૨
શુદ્ધ ગંધક	,, ૧	મરી	,, ૩
લોહભસ્મ	,, ૪	શંખભસ્મ	,, ૮
અડાયા છાણાની રાખ	,, ૧૬	વછનાગ	,, ૧

रीत—આ દવાને બારીક વાટી કપડછાણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર મધ સાથે.

उपयोग—સુવાવડી સ્ત્રીના તમામ રોગોમાં આ દવા અકસીર કામ કરે છે. તાવ, ખાંસી, માથાનું દરદ, વાયુ, શરદી, આંચકી, ચૂંક, વાતરોગ, કફરોગ, ત્રિદોષ, અતિસાર, વગેરેમાં વપરાય છે અને સારો ફાયદો આપે છે.

૭૨ प्रदरारीरस

बनावट—રસસિંદુર તો. ૨, બંગભસ્મ, લોહભસ્મ, યશદ-ભસ્મ, અફીણ, કેળનો કંદ, કમળનો કંદ, શતાવરી એ દરેક એક તોલો લેવાં

रीत—દરેક વસ્તુનુ બારીક ચૂર્ણ લઇ તેને ખરલ કરી તેમાં આસોપાલવની છાલના ઉકાળાની ત્રણ ભાવના આપી ધુંટી ચણા જેવડી ગોળી વાળી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી જવું.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ ત્રણ વખત.

उपयोग—સર્વ જાતના પ્રદરને મટાડે છે.

૭૩ प्रदरारीरस (२)

बनावट— શુદ્ધ હિંગળો તો. ૧ શુદ્ધ ટંકણખાર તો. ૧
બંગભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧
યશદભસ્મ તો. ૧ ચણકબાબનું ચૂર્ણ તો. ૧૫

रीत—સર્વ વસ્તુઓમાંથી પ્રથમ હિંગળો તથા બીજી ભસ્મો ખરલમાં ઘુંટી મેળવી તેમાં બીજી દવા થોડે થોડે નાંખી ખરલમાં ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ માસો (૮ રતિ).

अनुपान—દહી અને સાકર સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પ્રદર, પ્રમેહ, પેશાબની ગરમી, ધાત જવી, હરસ, રક્તશ્રાવ, પેશાબની બળતરા વગેરે મટાડી ગરમી શાંત કરી રક્તશ્રાવ બંધ કરે છે.

૭૪ पियुपवल्लीरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, અભ્રકભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, લોહભસ્મ, ટંકણખાર, રસવંતી, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, એ દરેક અરધ અરધ તોલો લેવાં. લવંગ, ચંદન, મોથ, જીરૂં, ધાણા, રીસામણી, અતિવિષ, કડાછાલ, ઇંદ્રયવ, તજ, જાયફલ, શુંઠ, બીલીનોગરભ, લોદ્ર, વાળો, દાડમનીછાલ, મજીઠ, ધાવડીનાં ફુલ અને કુટ એ દરેક ચીજ ૧ તોલો લઇ બારીક વાટી ખરલમાં ઘુંટીને ભાંગરાના રસની સાત ભાવના આપી સુકવી પછી બકરીના દૂધની એક ભાવના આપી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—શેકેલા બીલાંનું ગરભ તથા ગોળ સાથે આ દવા આપવી.

उपयोग—અતિસાર, સંગ્રહણી, મરડો, રક્તાતિસાર, વગેરે મટાડી અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે અને પેટનાં દરદો તથા જુની સંગ્રહણી મટાડે છે.

७५ पूर्णचंद्ररस

बनावट—રસસિંદુર, અભ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ, શુદ્ધ શિલાજીત, વાવડીંગ, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, એ દરેક દવા એકેક તોલો લેવી.

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં બરાબર ઘુંટી પછી તેને મધમા ઘુટી ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી

प्रमाण—૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત

अनुपान—ભૂકો કરી ઘીમાં ચાટી જવી.

उपयोग—નબળાઇ મટાડી શક્તિ વધારે છે. ખાસ કરી વીર્ય વધારનાર તરીકે ઠીક છે

७६ पुरंदरवटी

बनावट—

ત્રિફળા	તો. ૩	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૨
ત્રિકટુ	તો. ૩	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧

रीत—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ચીજો મેળવી બકરીના દૂધમાં ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી

प्रमाण—૨ ગોળી. **अनुपान**—દૂધ કે મધ સાથે.

उपयोग—વાયુ, કફ, શરદી, શ્વાસનોરોગ, નબળાઇ વગેરે

७७ ब्रहत्आनंदभैरवरस

बनावट—				
શુદ્ધ સોમલ	તો. ૧	શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૧
ફુલાવેલ ટંકણખાર	તો. ૧	શેકેલી હીંગ	તો. ૧
શુંઠ	તો. ૧	પીપર	તો. ૧
મરી	તો. ૧	એલચી	તો. ૧
લવંગ	તો. ૧	કાયફલ	તો. ૧

रीत—બધી ચીજોનું ચૂર્ણ લઇ ખરલમાં તેને બરાબર મેળવી તેમાં આદુનો રસ નાખી બાર કલાક ઘુંટી અડદના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—સર્વ જાતના તાવ, શરદી, ઝાડા, અપચો, જુના ઝાડા, શૂળ વગેરેમાં યોગ્ય અનુપાન સાથે આપવી.

सूचना—આ દવામાં સોમલ પડનું હોવાથી દરદીનું વય, બળ સ્થિતિ જોઇને વિચારપૂર્વક તેનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ.

७८ ब्रहत्पूर्णचंद्ररस

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૨, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, લોહભસ્મ તો. ૪, અભ્રકભસ્મ તો. ૪, રૌપ્યભસ્મ, તો. ૪, બંગભસ્મ તો. ૨, સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૧, કાંસ્યભસ્મ તો. ૧, લવંગ, જાયફળ, એલચી, તજ, જીરૂં, કપુર, ધદૂલા, નાગરમોથ, એ દરેક એક તોલો લઇ વાટી લેવા.

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેને કુંવારના રસમાં ઘુંટી પછી સુકાવી ત્યારબાદ તેને ત્રિફળાના કવાથની સાત

ભાવના આપી દેવી. પછી તેને કીંચાના કવાથની સાત ભાવના આપી સુકવી એરંડાનાં પાનમાં લપેટી ગોળો કરી ધાનના ઢગલામાં ૨૪ કલાક રાખી દેવું. બાદ કાઢી લઇ વાટી મધ સાથે ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—નાગરવેલનાં પાન સાથે ખાઇ જવી.

उपयोग—વાજીકરણ છે, બળ અને વીર્ય વધારનાર તથા નબળાઇ મટાડી ખાંસી, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, અજીર્ણ, કમરનું દરદ, આમવાત, સંગ્રહણી, ધાતુક્ષીણતા, કમળો, પાંડુ, પ્રમેહ, વાતરક્ત, હૃદયશૂળ વગેરેને મટાડે છે, શક્તિવર્ધક ઉપાય તરીકે ઠીક છે. બુદ્ધિ વધારી કાંતિ સારી કરે છે.

पथ्य—સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો, તેલ, ખટાઇ, મરચાં વગેરે ન ખાવું.

૭૯ ब्रहत्वंगेश्वररस

बनावट—

શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧	બંગભસ્મ	તો. ૧
રસસિંદુર	તો. ૧	રૌપ્યભસ્મ	તો. ૧
અભ્રકભસ્મ	તો. ૧	ભીમસેની કપુર	તો. ૧
સુવર્ણભસ્મ	તો. ૦।	મુક્તાભસ્મ	તો. ૦।

रीत—પ્રથમ રસસિંદુર અને ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં ભસ્મો મેળવી પછી ખરલમાંજ તેને ભાંગરાના રસની ૨૧ ભાવના આપી ૨ત્તિભાર જેવડી ગોળી બનાવી સુકાવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી

अनुपान—ગાય કે બકરીનુ દૂધ.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—જુનો કે નવો પ્રમેહ, મૂત્રાઘાત, મૂત્રકૃચ્છ, પાંડુ-રોગ, ધાતુગતજ્વર, રક્તપિત્ત, કફ, સંગ્રહણી, સોમરોગ, પ્રદર, ક્ષય, મધુપ્રમેહ, વગેરે મટાડી વાજીકરણ ગુણ બતાવે છે.

પથ્ય—રોગ પ્રમાણે અપથ્ય ચીજ ન ખાવી. વાજીકરણ માટે લેવી હોય તો પૌષ્ટિક ખોરાક સાથે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું.

૮૦ ब्रहत्शृंगाराभ्ररस

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ તો. ૧, ગંધક તો. ૧, ફુલાવેલ ટંકણ-ખાર તો. ૧, નાગકેશર તો. ૧, કપુર તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, લવંગ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૪ તથા તાલીસપત્ર, નાગરમોથ, કુષ્ટ, છડીલો, લવંગ, તજ, એલચી, શુંઠ, મરી, પીપર, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાં, ગજપીપર એ દરેક ચીજ બબ્બે તોલા લેવી.

રીત—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં ભસ્મ મેળવી પછી તેમાં બાકીની ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી ખરલમાં બરાબર ઘુંટી તેને પીપરના કવાથની સાત ભાવના આપવી અને પછી ઘુંટી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૪ થી ૮ વાલ સુધી.

અનુપાન—થોડું તજનું ચૂર્ણ તથા દવા લઇ મધમાં મેળવી ચાટી જવું.

ઉપયોગ—ખાંસી હૃદયશૂળ, પાર્શ્વશૂળ, માથાનુંદરદ, સ્વર-ભંગ, ક્ષયરોગ, કફ, વાતરક્ત, કુષ્ટ, રક્તપિત્ત, હાસરોગ વગેરે મટે છે. આ દવા નબળાઇ અને ખાંસી તથા શૂળ માટે ઉત્તમ છે.

———

૮૧ बालार्करस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, કચુરો, શુદ્ધ ખાપરીયું, શાખરશૃંગ ભસ્મ, પ્રવાલપિષ્ટ, મરી, ફુલાવેલ ટંકણખાર, કેશર એ દરેક એકેક તોલો લઇ જુદા વાટી પાણીમાં મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી વય પ્રમાણે અપાય.

अनुपान—પાણી, મધ અથવા ધાવણ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા જરૂરત પ્રમાણે ચાર ચાર કલાકે અપાય.

उपयोग—બાળકોનાં ઝાડા, ઉલટી, તાવ, ખાંસી, કૃમિરોગ, આંચકી, શરદી, ભરાઇ જતું વગેરે વ્યાધિ માટે સારો ઉપાય છે.

૮૨ बोलबद्धरस

बनावट— ગળોનુંસત્વ તો. ૧ શુદ્ધ પારદ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૧ હીરાબોળ તો. ૩

रीत—દરેક ચીજનુ બારીક ચૂર્ણ કરી પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં મેળવી ઘુંટી તેને ખરલમાં મુકી કાંટાસેળીઆના ક્વાથની એક ભાવના આપી ઘુંટી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—માખણ, દૂધ કે મધ અથવા પાણી સાથે

समय—સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग—લોહીવાળા હરસ, પિત્તજન્ય હરસ, રક્તપ્રમેહ, રક્તપિત્ત, પ્રદર, અસદર, પિત્તવિકૃતિ વગેરેનો નાશ કરે છે.

૮૩ भूतभैरवरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ હરતાલ, શુદ્ધ મનશીલ, લોહભસ્મ, શુદ્ધ સુરમો, તામ્રભસ્મ એ દરેક એક એક તોલો તથા શુદ્ધ ગંધક તોલા ૧૨.

रीत—ઉપરની દવાને ખરલમાં ઘુંટી તેને બાળકના મૂત્ર વડે ભાવના દઇ સુકાવી પછી તેને લોઢાની કડાઇમાં જરા જરા તાપથી શેકી લેવું અને પછી ઘુંટી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—ગાયના ઘીમાં દવા મેળવી ચટાડી ઉપર ત્રિકટુનો ઉકાળો કરી તેમાં ઘી તથા હીંગ નાખીને પાવો.

उपयोग—ઉન્માદ, ગાંડપણ, વાઇ, હિસ્ટીરિયા, સુતિકા ઉન્માદ વગેરે મગજના વાયુ સંબંધી દરદોમાં આ દવા ઠીક ગણાય છે.

૮૪ मन्मथविलासरस

बनावट—રસસિંદુર તો ૧, પારદ તો. ૨, ગંધક તો. ૨, અભ્રકભસ્મ તો. ૧।।, લોહભસ્મ તો. ૧૦, સફેદ મુશળી તો. ૪, ભીમસેનીકપુર તો ૧, ચોપચીની, જાયફળ, લવંગ, અજમોદ, મરી, રાળ, એલચીબીજ એ દરેક એકેક તોલો. એખરો, જાવંત્રી, લીંડીપીપર, કનકબીજ, ગુડ, અકલકરો એ દરેક દોઢ દોઢ તોલો. શેમળાની છાલ તો. ૫।।, આસગંધ તો. ૫, શુદ્ધ ઝેરકોચલાં તો. ૪, બલદાણા તો ૯, આમળાં તો ૫, શતાવરી તો. ૫।।.

रीत—પ્રથમની પાંચ વસ્તુઓ ખરલમાં જુદી મેળવી પછી તેમાં ભીમસેનીકપુર નાખી દેવું ત્યારબાદ દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ લઇ તેમા મેળવી દઇ ખરલમાં ઘુંટી નાગરવેલનાં પાનના રસ વડે

અઘોડીપુરની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી. સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—દૂધ અથવા પાણી અનુકુળ જણાય તે

उपयोग—આરોગ્ય સાચવવા તથા શક્તિવર્ધક પૌષ્ટિક દવા તરીકે ચાલુ વાપરી શકાય છે. બીમારી પછીની નબળાઇ, નેત્રરોગ, વીર્યશ્રાવ, મગજની કે ધાતુની નબળાઇ મટાડી શક્તિ વધારે તથા વીર્ય, બળ અને કાન્તિનો વધારો કરે. હંમેશાં વાપરવાથી સારો ફાયદો બનાવે. યુવાનો માટે ઉત્તમ દવા છે.

सूचना—નાનાં બાળકો કે સ્ત્રીઓ માટે પણ પૌષ્ટિક તરીકે વપરાય છે.

૮૫ मन्मथाभ्ररस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૪	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૪
અભ્રકભસ્મ	તો. ૨	ભીમસેનીકપુર	તો ૧
બગભસ્મ	તો. ૦॥।	તામ્રભસ્મ	તો. ૦॥
લોહભસ્મ	તો. ૧	વિદારી કંદ	તો. ૦।=
વરધારો	તો. ૦।=	શતાવરી	તો. ૦।=
જીરૂ	તો. ૦।=	એખરો	તો. ૦।=
કૌચબીજ	તો. ૦।=	અતિવિષ	તો. ૦।=
જાયફળ	તો. ૦।=	લવંગ	તો. ૦।=
ભાંગનાબીજ	તો. ૦।=	અજવાન	તો. ૦।=
સફેદ રાળ	તો. ૦।=	બળબીજ	તો. ૦।=

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં ભસ્મો મેળવી પછી બાકીની ચીજો નાખી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૩ રતિભાર. સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ધાતુક્ષીણતા, નબળાઇ, વિર્યશ્રાવ, નસોની કમજોરી, સ્ત્રી પ્રસંગમાં મંદ ઉત્સાહ અને શુક્રનું પાતળાપણું મટાડી શક્તિ લાવે છે.

૮૬ मल्लज्वरांकुश

बनावट— શુદ્ધ સોમલ તો. ૧ શુદ્ધ વછનાગ તો. ૧
કાથો તો. ૧ શુદ્ધ નેપાળો તો. ૧

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી તુલસીનાં પાનના રસમાં મર્દન કરી મગ જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—જીરૂ અને સાકર લાવી તેનું ચૂર્ણ કરી તેમાંથી બેઆનીભાર ચૂર્ણ સાથે દવા લઇ પાણીથી ઉતારી જવી.

उपयोग—નવો અથવા જુનો તાવ (વિષમજ્વર) મટે છે, જુલાબ થતા નથી અને શક્તિ ટકાવી રાખે છે. વાત, કફજ્વર કે ત્રિદોષજ્વર માટે ઠીક છે.

सूचना—આ દવામાં સોમલ આવે છે માટે સંભાળીને વાપરવી. લાંબો વખત આ દવા ન લેવી જોઇએ.

૮૭ महालक्ष्मीनारायणरस

बनावट—શુદ્ધ ગંધક, ટંકણખાર, શુદ્ધ મેરેકોચલાં, શુદ્ધ હિંગુલ, નગોડનાંબીજ, અતિવિષ, પીપર, કડાછાલ, સિંધાલુણ, વછનાગ, અભ્રકભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો લેવાં.

રીત—ઉપરનાં ચૂર્ણને દંતીમૂળના ઉકાળાની તથા ત્રિફળાના ઉકાળાની અંદર ત્રણ ત્રણ દિવસ ખરલ કરવું. પછી સુકાય ત્યારે ગોળી બનાવી કે ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન—મધ સાથે ચાટવું.

ઉપયોગ—તાવ, કફ, ન્યુમોનિઆ, આંચકી, શરદી, છાતીમાં કફ કે શરદીથી નીકળતું શૂળ (પાર્શ્વશૂળ) વગેરે મટે છે. બાળકોની આંચકી માટે ખાસ વખણાયલી દવા છે.

સૂચના—બાળક માટે એકથી બે ગોળી દર બબ્બે દેવી કે જેથી આંચકી માટે તુરતમાં ફાયદો થાય છે.

૮૮ महालक्ष्मीविलासरस

બનાવટ—લોહભસ્મ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, રસ તો. ૨, અભ્રકભસ્મ તો. ૪, બંગભસ્મ તો. ૧, રૌપ્યભસ્મ તો. તામ્રભસ્મ તો. ૧, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, તો. ૧, જાયફળ તો. જાવંત્રી તો. ૧, વરધારાનાં બીજ તો. ૧, શુદ્ધ કનકબીજ તો. ધોળીમુશલી તો. ૨, ભીમસેનીકપુર તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, તો. ૧, પીપર તો. ૧, લવંગ તો. ૧, એલચી તો. ૧, મોથ તો. શુદ્ધ ભાંગ તો. ૧, સુવર્ણભસ્મ તો. ૦॥.

રીત—દરેક વસ્તુ જુદી જુદી બારીક વાટેલી લેવી અને એક પછી એક ખરલમા મેળવતા જવું. બરાબર ચીજો મળી ત્યારબાદ એક દિવસ ઘુંટી ચાળી લઈ બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતિભાર સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મધ અથવા માખણ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ

ઉપયોગ—ક્ષયરોગ, ખાંસી, શરદી, શળેખમ, હૃદયરોગ,

નું શૂળ, પ્રદર, પ્રમેહ મધુપ્રમેહ, દમ, અતિશય નબળાઇ, માથાનું દરદ, વગેરે મટે છે. તેમજ મગજ પુષ્ટ થઇ ધાતુક્ષીણતા મટી અશક્તિ દૂર થાય છે. વાજીકરણ ગુણ સાથે પૌષ્ટિક અને ઉત્તેજક છે.

८९ मृत्युंजयरस

बनावट—મરી, પીપર, ટંકણખાર, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વછનાગ, એ દરેક એકેક તોલો તથા લીંબુના રસમાં શોધેલો હિંગળો તોલા બે લઇ સાથે ઘુંટી તેને આદુના રસમાં તથા લીંબુના રસમાં જુદું જુદું વાટી ભાવના આપી ગોળી વાળવા જેવું થતાં મગ જેવડી ગોળી બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી સાથે અથવા મધ સાથે, તુળશીનાં પાનના રસ સાથે, ખડસલીઆના સ્વરસ સાથે કે આદુના રસ સાથે દોષ જોઇ યોગ્ય અનુપાનમાં આપવી.

उपयोग—નવીનજ્વર, ટાઢીઓતાવ, મલેરીઆ તાવ, વિષમજ્વર, અણુઉતાર તાવ, વાતજ્વર, જીર્ણજ્વર, ત્રિદોષ, ન્યુમોનીઆ, અતિસાર, કમીજ્વર વગેરેમાં ઉત્તમ કામ આપે છે.

सूचना—બરલ મોટી થઇ હોય તેને, ગર્ભિણી સ્ત્રીને, નાનાં બાળકને, અતિદુર્બળરોગીને, હેડકી, શ્વાસવાળા દરદીને આ દવા ન આપવી જોઇએ અથવા બહુજ સંભાળથી સુક્ષ્મ માત્રા આપવી જોઇએ.

९० योगेन्द्ररस

बनावट—

રસસિંદુર	તો. ૨	સુવર્ણભસ્મ	તો. ૧
લોહભસ્મ	તો. ૧	મોતીભસ્મ	તો. ૧
બંગભસ્મ	તો. ૧	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧

रीत—દરેકને ખરલમાં બરાબર ઘુંટી તેને કુંવારના રસમાં મર્દન કરી તેનો ગોળો બનાવી એરંડાના પાનમાં વીંટી તેને ધાનના ઢગલામાં ત્રણ દહાડા રાખવું, પછી કાઢી વાટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ રતિભાર.

अनुपान—ત્રીફળા ઘૃત અને સાકર સાથે,

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—વાતવ્યાધિ, અનિદ્રા, ઉન્માદ, મૂર્ચ્છા, પ્રમેહ અને હિસ્ટીરીઆ માટે ઉત્તમ છે.

९१ रत्नगीरीरस नं. १

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧
અભ્રકભસ્મ	તો. ૧	તામ્રભસ્મ	તો. ૧
લોહભસ્મ	તો. ૨	વૈક્રાંતભસ્મ	તો. ૧

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં બારીક વાટી લેવી. પછી તેને ભાંગરાના રસમા ત્રણ દિવસ ખરલ કરી સુકવી એક ત્રાંબાની વાટકીમાં ભરી લેવુ. ઉપર બીજી તેવીજ વાટકી ઢાંકી બંધ કરી દેવું તેની નીચે ત્રણ કલાક દીવાજેવો તાપ આપી ઉતારી ઠંડુ થયે બહાર કાઢી ખરલમાં ઘુટી તેને સરગવા, અરડુસી, નગોડ, ગળો, ચિત્રક, ભાંગરો, બ્રાહ્મી, ભોરીંગણી, ગોરખમુંડી, અરણી, અગથીઓ, કડુ કુંવાર વગેરેમાંથી જેનો રસ મળે તેના રસની અને સુકી હોય તેના ક્વાથની જુદી જુદી ત્રણ ત્રણ ભાવના આપી સુકવી એક નાનાં સંપુટમા પેક કરી બે શેર છાણાનો પુટ આપી દેવો (ભઠ્ઠી આપી દેવી). ઠંડુ થયે કાઢી લઇ વાટી બાટલીમાં ભરી લેવો.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—ધાણાનો ભૂકો કરી તેના પાણી સાથે આપવું.

उपयोग—દરેક પ્રકારના તાવને તુરત ઉતારી શરીર ઠંડું કરે અને કોઈપણ જાતની નબળાઈ કર્યા સિવાય તાવને ઓછો કરવા આ એક ચમત્કારિક ઉપાય ગણાય છે.

पथ्य—મગનું પાણી, ભાત વગેરે આપવું.

९२ रत्नगीरीरस नं. २

बनावट—શુદ્ધ મનશીલ, શુદ્ધ હિંગળો, લવંગ, જાયફળ, સમભાગે લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

रीत—ઉપરના બારીક ચૂર્ણને ખરલમાં નાખી ઘુંટી તેને આદુના રસની બે ભાવના આપી પછી તેની એકેક રતિભારની ગોળી કરી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—તાવ હોય ત્યારે તાવ ઉતારવા માટે.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—અણઉતાર તાવ, બાળકોનો તાવ, વગેરેમાં નિર્ભયપણે અપાય છે.

९३ रसभास्वान

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨
લોહભસ્મ તો. ૧ાા અભ્રકભસ્મ તો. ૧
રસસિંદુર તો. ૦ાા તામ્રભસ્મ તો. ૦ા

કડુ, નાગકેશર, એલચી, ચણકબાબ, જીરૂં, બલદાણા, શતાવરી, મોચરસ, બાવળનો ગુંદ, એ દરેક બબ્બે તોલા લઇ ચૂર્ણ કરી પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી

પછી ચૂર્ણ મેળવી દેવું. બાદ ખરલમાં ઘુંટી દરરોજ તેને આમળાના રસની એકેક ભાવના આપતાં તેવી સાત ભાવના આપી બબ્બે રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—બબ્બે ગોળી સવાર સાંજ બે વખત લેવી.

अनुपान—મધ કે ઘીમાં ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—પ્રમેહ, મધુપ્રમેહ, શુક્રસ્રાવ, સ્વપ્નસ્રાવ, પેશાબમાં દાહ થવો, મૂત્રકૃચ્છ, રસી આવવી, ગુરદાનાં દરદ, અમ્લપિત્ત, છાતીનાં દરદ, મગજનુ ખાલીપણું, ચક્કર આવવાં, નબળાઇ વગેરે મટી બળ, વીર્ય વધારે છે.

पथ्य—બજારની મીઠાઇ, ખાટાં અને બહુ ગરમ કે તીખા પદાર્થોનું સેવન દવા ચાલુ હોય ત્યારે ન કરવું.

९४ रामबाणरस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૧
લવંગ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧
મરી	તો. ૧	જાયફળ	તો. ॥

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજાં વસાણાં મેળવી ઘુંટી તેને આંબલીના કાતરાના રસની ભાવના આપી રતિભારની ગોળીઓ કરી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान**—સ્વચ્છ પાણી.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—સંગ્રહણી, આમવાત, મંદાગ્નિ, કફ, દમ, ખાંસી, પેટનાદૂખી, અરૂચી, ઉલટી વગેરે મટે છે.

૯૫ लघुलाहीचूर्ण (रस)

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, સુંઠ, મરી, પીપર, અજમો, જીરૂં, સહાજીરૂં, સંચળ, સિંધાલુણ, બિડલુણ, શુદ્ધ હિંગ, એ દરેક દવા સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી કજ્જલીમાં મેળવી લઇ તેની બરાબર કડાછાલનું ચૂર્ણ મેળવી દેવું.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર.

अनुपान—પાણી અથવા ચોખાનું ધોણ.

उपयोग—દરેક પ્રકારના અતિસાર, સંગ્રહણી, શૂળ, મરડો, આફરો, વાયુ વગેરે મટે છે. પાચનશક્તિ વધે છે.

૯૬ लक्ष्मीविलासरस

બનાવટ—અભ્રકભસ્મ તો. ૪, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, ભીમસેની કપુર, જાવંત્રી, જાયફળ, વરધારાનાંબીજ, ધતુરાનાંબીજ (કનકબીજ), ભાંગરાનાબીજ, વિદારીકંદ, શતાવરી, ગંગેરણ (નાગબલા) ખપાટનાંબીજ, ગોખરૂબીજ, સમુદ્રફલ એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લઇ બારીક વાટી લેવી.

रीत—પ્રથમ પારદ, ગંધક તથા ભસ્મ મેળવી તેમાં બીજી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી આપી ઘુંટી તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ અથવા દૂધ સાથે.

उपयोग—ત્રિદોષવ્યાધિ, પ્રમેહ, વ્રણ, નાડીવ્રણ, ભગંદર, અતિસાર, વધરાવળ, ખાંસી, ક્ષય, હરસ, મેદરોગ, સંધિવા, અર્દિતવાયુ, માથાનું શૂળ, આંખરોગ, ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટાડી શક્તિ લાવે છે

९७ लालगुडा

बनावट—સુંઠ, મરી, પીપર, કડુ, લીંબડાની છાલ, ક
નાગરમોથ, સફેદ સરસવ, ટંકણખાર, ઇંદ્રયવ, રક્તચંદન, શુદ્ધ હિંગ
રસસિંદુર એ દરેક ચીજ બે બે તોલા લઇ બારીક વાટી લેવી. અ
તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ઘુંટી રુ
ભારની ગોળી કરી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—તુલસીનો રસ, ગોળ અથવા ગરમ પાણી.

उपयोग—સામાન્ય તાવ, શરદી, ઇન્ફ્લ્યુએંઝા, ખાંસી, અ
ચાલુ તાવ માટે ઉત્તમ છે આ દવા બંગાળમાં બહુજ વપરાય
બાળકોની શરદી તથા તાવમાં વધારે સારી તથા નિર્દોષ જણાય

९८ लीलाविलासरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, અભ્રકભ
લોહભસ્મ એ સર્વે સમભાગે લેવાં

रीत—ઉપરની ચીજોને ખરલમાં મેળવી તેને આમળા
રસની તથા ભાગરાના રસની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી. બાદ ચ
પ્રમાણેની ગોળી બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૩ રતિભાર દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—અમ્લપિત્ત રોગ માટે સારો ઉપાય છે. તેમ
દાહ, ભ્રમ, ઉલટી અને હૃદયરોગ માટે ઠીક છે.

૯૯ वसंतकुसुमाकररस

बनावट— સુવર્ણભસ્મ તો. ૨ અભ્રકભસ્મ તો. ૨
લોહભસ્મ તો. ૩ રસસિંદુર તો. ૪॥
બંગભસ્મ તો. ૩ મુક્તાપિષ્ટિ તો. ૪
પ્રવાલપિષ્ટિ તો. ૪ કસ્તુરી તો. ૦।
ભીમસેનીકપુર તો. ૦॥

रीत—પ્રથમની સાત દવાઓને ખરલમાં નાખી ઘુંટી તેને ગાયનું દૂધ, અરડુશીનો રસ, હળદરનો ક્વાથ, કેળનાકંદનોરસ, માધવીના પુષ્પનો સ્વરસ, ચમેલીનાં ફુલનો રસ, તુલસીનાં પાનનો રસ, એ દરેકની એકેક ભાવના અથવા સાત સાત ભાવના આપી સુકવી તેમાં કસ્તુરી તથા ભીમસેનીકપુર મેળવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—માખણ અને સાકર સાથે અથવા મધ સાથે, ઉપરથી દૂધ પીવું.

उपयोग—સર્વ પ્રકારના પ્રમેહ, મધુપ્રમેહ, વીર્યશ્રાવ, નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્નશ્રાવ, પ્રદર, બહુમૂત્ર, સોમ રોગ વગેરે મટાડી શક્તિ આપે છે. વીર્યવર્ધક અને કામોત્તેજક છે.

૧૦૦ वातराक्षसरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, રસસિંદુર, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ, લોહભસ્મ, નાગભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો લેવો. શુદ્ધ રસકપુર તો. ૦।, શુંઠ, મરી, પીપર, લવંગ, સુખડ, હરડેછાલ, ચણોઠીનુંમૂળ, લીંબડાનોગુંદ, કડાયેગુંદ એ દરેક અર્ધ અર્ધ તોલો લેવાં તથા શિલાજીત તો. ૧ લેવી.

રીત—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લઇ તેમાં માત્રાઓ મેળવી ખરલમાં નાખી પછી તેને ચિત્રક, આદુનોરસ, એરંડાના મૂળ અને રાસ્નાના ઉકાળાની એકેક ભાવના આપી ઘુંટી રતિભારની ગોળી કરી સુકવી રાખવી અથવા ભૂકો રાખવો.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—ઘી સાથે દવા ચાટી ઉપરથી મહારાસ્નાદિ કવાથ પીવો.

उपयोग—સર્વ જાતના વાતરોગ જેવા કે પક્ષાઘાત, સંધીવા, લકવો, ઉરુસ્તંભ, ગાંઠીયોવાયુ, અડદીયોવાયુ, ટચકર્યું, વગેરેમાં ખાસ સંભાળપૂર્વક વાપરતાં સારો ફાયદો આપે છે. નવા અને જુના વાના દરેક દરદો માટે સારો ઉપાય છે.

१०१ शीतभंजीरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, શુદ્ધ વછનાગ, સુંઠ, મરી, પીપર, ટંકણખાર એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

रीत—પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ તથા ભસ્મો મેળવીને સારી પેઠે ઘુંટી તેને ચિત્રકના રસની કે ઉકાળાની ત્રણ ભાવના આપવી અને ઘુંટતા જવું. પછી આદુના રસની સાત ભાવના આપવી અને ઘુંટતા જવું, પછી નાગરવેલનાં પાનના રસની ત્રણ ભાવના આપવી અને ઘુંટતા જવું ઉપર ગોળી વાળવા જેવું થતાં સંભાળથી મગનાદાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી સુકવી તૈયાર કરવી

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, જરૂર જણાય ત્યારે દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—આદુનો રસ અથવા સુંઠનું પાણી લઇ તેમાં ગોળી ઘસીને પીવી.

ઉપયોગ—કફજ્વર, હાંફ, શીતાંગ, ત્રિદોષજ્વર, કફવાતજ્વર, શ્વાસ, અણુઉતારતાવ વગેરેમાં અકસીર છે. જ્યારે તાવ ઉતરી શરીર ઠંડું તથા બેશુદ્ધિ જેવું થઇ જાય છે ત્યારે આ દવાની એક માત્રા આપતાં તરતજ ગરમાશ આવી દરદી શુદ્ધિમાં આવી જાય છે. આ દવા વિલાયતી ઇન્જકશન જેવું કામ આપી ચમત્કાર બતાવે છે. પેટનું ચઢવું, વાયુ, પેટનો દુઃખાવો વગેરેને પણ મટાડી આપે છે. ગુણમા ગરમ છે માટે સંભાળથી વાપરવા સૂચના છે પરંતુ હુશીઆરીથી વપરાય તો અવશ્ય ધન-લાભ અપાવનાર છે.

૧૦૨ शिलाजीतप्रयोग

બનાવટ—શિલાજીત તો. ૨, ચંદ્રોદય, લોહભસ્મ, બંગભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, નાગભસ્મ, હરડે, આમળાં, મોચરસ, એ દરેક એક એક તોલો લેવાં.

રીત—છેલ્લા ત્રણ વસાણાંનું ચૂર્ણ કપડછાણ લઇ જુદું રાખવું અને માત્રાઓ સર્વ એક ખરલમાં ઘુંટી તેમાં તે ચૂર્ણ મેળવી દેવું. જ્યારે બરાબર ઘુંટાઇ જાય ત્યારે શિલાજીતને દૂધમાં ઓગાળી તેની સાથે ઉપરનું ચૂર્ણ ખરલમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી એક વખતમાં, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—તાજું ઘી અથવા માખણ સાથે ગોળીનો ભૂકો કરી ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—મગજની નબળાઇ, માથાનો દુઃખાવો, અકાળે વૃદ્ધાવસ્થા આવવી, ધાતુક્ષીણતા, નબળાઇ, પીકાશ વગેરે મટાડી દિર્ઘાયુષ્ય બનાવે છે. રસાયન ગુણ લાવવા માટે લાંબો વખત સેવવાની જરૂર છે.

પથ્ય—સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો, ગરમ તેમજ ખાટાં પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો. એક વર્ષ પથ્ય રાખી સેવન કરનાર નવયુવાન જેવો થાય.

१०३ शूलगजकेशरीरस

બનાવટ—શેકેલાં એરંડાચલાં તો. ૨ શેકેલ કાંકચની મીંજ તો. ૨

શુદ્ધ હીંગ	તો. ૦॥	ટંકણખાર	તો. ૦॥
અજમો	તો. ૦॥	પીપર	તો. ૦।
પીપરીમૂળ	તો. ૦।	ચવક	તો. ૦।
કાળાંમરી	તો. ૦।	શૂંઠ	તો. ૦।
હરડેછાલ	તો. ૦।	સાજીખાર	તો. ૦।
સિંધાલુણ	તો. ૦।	યવક્ષાર	તો. ૦।
સંચળ	તો. ૦।	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૦।
શુદ્ધ પારદ	તો. ૦।		

રીત—દરેકને વિધિસર વાટી મેળવી તેને લીંબુના રસની ત્રણ ભાવના આપી ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી વાળી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે.

સમય—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

ઉપયોગ—શૂળ, વાયુ, આફરો, ચૂંક, કબજીઆત, ગોળો, અજીર્ણ વગેરે મટે છે.

१०४ शोणितार्गल

બનાવટ— લોહભસ્મ તો. ૦॥ અભ્રકભસ્મ તો. ૦॥
રસાંજન તો. ૦॥ શુદ્ધખાપરીયું તો. ૦॥

ફુલાવેલી ફટકડી	તો. ૦।	રક્તચંદન	તો. ૧
સોનાગેરૂ	તો. ૧	રસસિંદુર	તો. ૧
પીપલની લાખ	તો. ૧		

रीत—બધી ચીજોને ખરલમાં બરાબર વાટી રસાંજનનું પાણી બનાવી તેમાં ઘુંટીને બબ્બે રતિભારની ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. अनुपान—પાણી.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—રક્તાર્શ, રક્તપ્રદર, રક્તાતિસાર, વગેરે માટે ઉત્તમ છે. લોહી પડતું બંધ કરે છે.

૧૦૫ शंखवटी

बनावट—આંબલીનો ક્ષાર તો. ૪ પંચલવણ તો. ૪
ત્રીકટુ (સુંઠ, મરી, પીપર) તો. ૪ શંખભસ્મ તો. ૪
વજ તો. ૨ શુદ્ધ હિંગ તો. ૨
શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ વછનાગ એ ત્રણે મળી તો. ૧

रीत—પારદ ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં બીજી દવાઓ મેળવી લીંબુના રસમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવવી.

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—ઉદરરોગ, વાયુ, અજીર્ણ શૂળ, કોલેરા, મંદાગ્નિ એ‌ઓ વગેરેમાં ઉપયોગી છે. પેટના વાયુ વગેરે માટે ખાસ દવા છે.

૧૦૬ समीरगजकेसरीरस

बनावट—કાળાંમરી, શુદ્ધ અફીણ, શુદ્ધ ઝેરકોચલાં, શુદ્ધ હીંગલોક એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

रीत—દરેકને ખરલમાં વાટી, તેની મગનાદાણા જેવી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान**—તાજું પાણી.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—વાયુવિકાર, વાતાતિસાર, પેટનીચૂંક, ઝાડા, આમાતિસાર, શરદીના વિકારો, પેટનોવાયુ, શળેખમ, તાવ ઉતર્યા પછીની શરીરમાં થતી વેદના વગેરે મટાડે છે.

૧૦૭ सर्वांगसुंदररस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વચ્છનાગ, શુદ્ધ નેપાળાનાં બીજ, સુંઠ, મરી, પીપર, આમળા હરડેછાલ, બહેડાછાલ ફુલાવેલ ટંકણખાર, સમભાગે લઇ ખરલમાં બરાબર ભેગવી પાણીમાં ઘુંટી રતિભારની ગોળીઓ બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી અથવા આદુનો રસ.

उपयोग—જ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, આમવાયુ, મંદાગ્નિ, જીર્ણજ્વર, વગેરે મટાડે છે.

૧૦૮ सिद्धलक्ष्मीविलासरस

बनावट—સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, રૌપ્યભસ્મ તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૨, કાંતસારભસ્મ તો. ૩, ગજવેલભસ્મ તો. ૪, મંડૂરભસ્મ તો. ૫ અભ્રકભસ્મ તો ૬, બંગભસ્મ તો. ૭, નાગભસ્મ તો. ૮ મોતીભસ્મ તો. ૧૦, પ્રવાલભસ્મ તો. ૧૧, રસસિંદુર તો. ૧૬, નાખી ઘુંટી બારીક કરી લેવું

रीत—બારીક કરેલી દવાને જાવંત્રી, ત્રિફળા, ત્રિકટુ, ચાતુર-જાત અને કેશરની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપી સુકવી પછી તેમાં કસ્તુરી તો. ૧ મેળવી ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—સાકર અને મધ સાથે.

उपयोग—ક્ષય, ખાંસી, પાંડુરોગ, શ્વાસ, જીર્ણજ્વર, ગુલ્મરોગ, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ, નબળાઇ ઇત્યાદિ રોગોમાં સારૂં કામ આપે છે અને શરીરને પુષ્ટ કરી દરેક રોગ મટાડે છે.

पथ्य—સારો અને પૌષ્ટિક પચે તેવો ખોરાક લેવો.

૧૦૯ सूतराजरस (१)

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વચ્છનાગ, ફુલાવેલો ટંકણખાર, એ દરેક ચીજ એકેક તોલો, શુદ્ધ ધતુરાનાંબીજ તોલા ૪.

रीत—ઉપરની દવાઓનુ બારીક ચૂર્ણ લઇ એક દિવસ ખરલમાં વાટી તેને ધતુરાનાં બીજ તો. ૧ તથા વચ્છનાગ તો. ૧ ના ઉકાળા વડે એક એવી ત્રણ ભાવના આપવી. પછી ત્રિકટુ તો. ૨॥ લઇ તેનો ઉકાળો કરી તેની એક એવી પાંચ ભાવના આપી. બાદ અડદના દાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—બે ગોળી. **अनुपान**—પાણી સાથે.

उपयोग—કફજ્વર, શલેષ્મ, શરદી, ન્યુમોનીઆ, ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝા વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૧૧૦ सूतराजरस (२)

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨
અભ્રકભસ્મ તો. ૮

રીત—ખરલમાં ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ રતિભાર.

અનુપાન—મધ સાથે અથવા રોગાનુસાર.

ઉપયોગ—સંગ્રહણી, ક્ષય, ગુલ્મરોગ, હરસ, પ્રમેહ, ધાતુગત જ્વર, નબળાઇ વગેરે મટે છે અને અનુપાન ભેદથી સર્વ રોગમાં વપરાય છે.

૧૧૧ सुधानीधिरस

બનાવટ—સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, મંડુરભસ્મ, ફુલાવેલ ટંકણ ખાર એ દરેક એકેક તોલો કચુરો, જીરૂં, નાગકેશર, કપુર, ચણકબાબ મોથ, હરડેછાલ, ફટકડી એ દરેક અર્ધ તોલો લેવાં. આ સર્વે ઘુંટી કપડે ચાળી ખરલમાં નાખી પછી તેને વાળો, દ્રાક્ષ, કમળનું ફુલ એ દરેકના ક્વાથની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૬ થી ૧૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—પાણી સાથે લેવી.

ઉપયોગ—શરીરના કોઇપણ ભાગમાંથી પડતું લોહી બંધ કરવા માટે આ દવા વાપરવાથી ફાયદો થાય છે

૧૧૨ सुवर्णवसंतमालती

બનાવટ—સોનાનાવરખ અથવા ભસ્મ તો. ૧, મોતી પીષ્ટી તો ૨, રસસિંદુર તો ૩, મરી તોલા ૪, યશદભસ્મ તો ૮, (અથવા શુદ્ધ ખાપરીયુ તો ૮).

રીત—દરેક ચીજને બરાબર વાટી લઇ પછી સાથે ભેળવી [illegible] [illegible] [illegible] તેમા માખણ તોલા બે નાખી [illegible]

દિવસ ઘુંટવું. પછી તેમાં લીંબુનો રસ નાખતાં જવું અને ઘુંટવું. આસરે વીશેક દિવસ સુધી એવી રીતે ઘુંટવાથી માખણની ચીકાશ મટી જઇ સ્વાદ પારખતાં ખટાશ આવી જાય ત્યારે સમજવું કે હવે તૈયાર થઇ ગએલ છે. બાદ રતિભારની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી અથવા ટીકડી કરી ઉપર વરખ ચોડી લેવા.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

समय—સવાર સાંજ બે વખત અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—પીપરનું ચૂર્ણ વાલ ૧ તથા મધ અથવા માખણ સાથે ચાટી ઉપરથી દૂધ પીવું.

उपयोग—ક્ષયરોગ, મગજની નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, જીર્ણ-જ્વર, ખાંસી, સંગ્રહણી, નબળાઇ, હૃદયરોગ, મસ્તકશૂળ, ચક્કર આવવાં તેમજ ચાલુ નબળાઇમાં ખાસ વખણાય છે. મગજશક્તિ વધારે છે અને જુના રોગોમાં સારૂં કામ આપે છે.

पथ्य—આ દવા ચાલુ હોય ત્યારે પચે તેવો પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો અને દરદને અનુકુળ થાય તેવું પથ્ય પાળવું.

११३ सूतसेखररस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, ટંકણ, વછનાગ, શંખભસ્મ, સુવર્ણભસ્મ, તામ્રભસ્મ, સુંઠ, મરી, પીપર, ધતુરાનાબીજ, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, એલચી, બીલીનોગરભ, કચુરો એ દરેક સરખે વજને લઇ લેવું.

रीत—શુદ્ધ વસાણાં તથા ભસ્મો અલગ રાખી પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં શુદ્ધ દ્રવ્યો નાખી પછી તેમાં બીજી વસ્તુઓ ધીમે ધીમે મેળવી અને બરાબર ઘુંટી તેમાં ભાંગરાનોરસ નાખી ૨૧ દીવસ લગી ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી

બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૩ રતિભાર.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી કે આદુનો રસ અને સાકર અથવા જરૂરત પ્રમાણે લઇ શકાય.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા જરૂરત પ્રમાણે

उपयोग—અમ્લપિત્ત, ઉલટી, શૂળ, ગુલ્મરોગ, ખાંસી, સંગ્રહણી, આમ અતિસાર, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, હેડકી, ત્રિદોષ, ઉદાવર્ત, જીર્ણ જ્વર, મસ્તકશૂળ, ક્ષય વગેરે વ્યાધિઓ મટી આરામ થાય છે. શક્તિ આપે છે. હૃદયને બળ આપી અનેક રોગ મટાડનાર પ્રસિદ્ધ માત્રા છે. વાયુ અને પિત્ત માટે ઉત્તમ ઔષધ છે.

૧૧૯ श्वासकुठाररस

बनावट—પારદ, ગંધક, વછનાગ, ટંકણ, મનશીલ, દરેક તોલો એક એક. મરી તો. ૧૦, પીપર તો. ૨, શુંઠ તો. ૨.

रीत—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બાકીનાં વસાણાં મેળવી ઘુંટી તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ત્રણ ભાવના આપી સુકવી ચૂર્ણ કરી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—નાગરવેલનુ પાન અથવા મધ.

समय—સવાર, સાંજ અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, કફ, દમ, હાંફણ, મરડી, દમ, વગેરે મટે.

૧૧૫ श्वासचिंतामणीरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, તામ્રભસ્મ, શુક્તિભસ્મ, શંખ-ભસ્મ, એ દરેક એકેક તોલો તથા અભ્રકભસ્મ તો. ૧॥, મુક્તા-ભસ્મ તો, ०।, સુવર્ણભસ્મ તોલો ०।, રૌપ્યભસ્મ તો. ०।, સુવર્ણ-માક્ષિકભસ્મ તો. ૧, ટંકણખાર, વચ્છનાગ, શુંઠ, મરી, પીપર, કનક-બીજ એ દરેક એકેક તોલો. આ સર્વે સાફ કરી જુદાં જુદાં વાટી લેવાં.

रीत—ઉપરની દવાઓમાંથી પ્રથમ માત્રાઓને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી તેને ભોરીંગણીના ડોડવાની, નગોડ અને આદુના રસની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી ઘુંટી બારીક કરી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર, મધ અથવા પાણી સાથે દિવસમાં બે વખત સવાર સાંજ લેવી.

उपयोग—પાંચ પ્રકારના શ્વાસરોગ, છાતીનાં દરદ, હેડકી, ખાંસી, દમ વગેરે મટે છે.

૧૧૬ श्रीनीलकंठरस

बनावट—

ચંદ્રોદય તો. ૧	શુદ્ધ પારદ તો. ०॥
સુવર્ણ તો. ०।(વરકલેવા)	ગંધક તો. ०॥
અભ્રકભસ્મ તો. ०=	લોહભસ્મ તો. ०=
બંગભસ્મ તો. ०=	છીપભસ્મ તો. ०=
રૌપ્યભસ્મ તો. ०=	પ્રવાલભસ્મ તો. ०=
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ०=	મોચરસ તો. ०=
લીંબડાનો ગુંદ તો. ०=	એલચી તો. ०=
જાવંત્રી તો. ०=	હરેટાલ તો. ०=
આંમળાની છાલ તો. ०=	ત્રિકટુ ચૂર્ણ તો. ૧)=

રીત—ઉપરની દવાઓમાંથી પ્રથમ રસ, ભસ્મ જેવા પદાર્થ લઇ તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં બીજી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી તેને શતાવરી, આસગંધ, બળબીજ, શેમળાનીછાલ, ખરખોડી (જીવંતી) એના રસની કે ક્વાથની એકેક ભાવના આપી દવા ઘુંટી તેની રતિભારની ગોળી બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—એક ગોળી સવાર સાંજ, બીજે માસે બબ્બે ગોળી એમ અનુક્રમે દરમાસે એકેક ગોળી વધારતા જવી અને ઉપર દૂધ પીવું

ઉપયોગ—યુવાની ટકાવી રાખવા અને વૃદ્ધાવસ્થા આવતી અટકાવવા માટે તેમજ દિર્ઘજીવન પ્રાપ્ત કરવા માટે આ પ્રયોગ હીત છે. શક્તિવર્ધક તરીકે પણ સારો છે. અનુપાન ભેદથી આ એકજ દવા તમામ રોગમાં વાપરી શકાય તેવી બનાવટ છે. શક્તિ માટે નિયમિત વાપરવી પણ સારી છે.

११७ हंसपोटलीरस

બનાવટ—પીળી કોડીનીભસ્મ, સુંઠ, મરી, પીપર, ફુલાવેલ ટંકણખાર, શુદ્ધ વછનાગ, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક એ દરેક દવા સમભાગે લઇ ખરલમા ઘુંટી તેને બીજોરાના રસની એક ભાવના આપી રતિભારની ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી, મરીનું ચૂર્ણ અને ઘી સાથે આપવી.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—સંગ્રહણી, ઝાડા, પેટનોવાયુ, મંદાગ્નિ, અજીર્ણ, વગેરે માટે છે

ooo

૧૧૮ हिंगुलेश्वररस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, પીપર, શુદ્ધ વછનાગ, સમભાગે લેવાં તેને પાણીમાં વાટી એકદિવસ ખરલમાં ઘુંટવું. પછી એકેક રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—વાતજ્વર તથા નવીન તાવમાં વપરાય છે.

૧૧૯ हेमगर्भपोटलीरस

घनावट—

તામ્રભસ્મ તો. ૧	શુદ્ધ પારદ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૧	લોહભસ્મ તો. ૦॥
ચાંદીનીભસ્મ તો. ૦॥	રસસિંદુર તો. ૦॥
સુવર્ણના વર્ક અથવા ભસ્મ તો. ૦॥	

रीत—પ્રથમ એ ચીજોને ખરલમાં નાખી ઘુંટી ઘેટીના દૂધમાં સારી રીતે મર્દન કરી ત્રણ ભાવના આપવી અને પછી તેની યોગ્ય માત્રામાં સોગઠી બનાવી સુકવી રાખવી. બરાબર સુકાઇ જાય ત્યારે તેના પર સારૂં નવું કપડું દોરાથી મજબુત બાંધી એક માટીનાં વાસણમાં લાકડીઓ ગંધક નાખી દીવાના તાપ ઉપર ગરમ કરી તેમાં એ પોટલી ડુબે તેવી રીતે અરધો કલાક તાપ આપી બહાર કાઢી લઇ તરતજ કપડું જુદું કરી અંદરથી સોગઠી કાઢી લેવી અને સહેજ ગરમ પાણીથી ધોઇ સાફ કરી રાખી મુકવી. આ ગોળી એટલી તો સખત થઇ જશે કે હથોડી મારતાં પણ તરત તુટશે નહિં.

प्रमाण—આસરે એક ચોખાભાર દવાનો ઘસારો એક વખત આપવો. જરૂર જણાય તો બબ્બે કલાક પછી ફરી પણ અપાય. દવા ઘસીને

अनुपान—દવાઆડી ઉપરથી કઢેલું દૂધ પીવું.

समय—સવારના તથા રાત્રે સુતી વખતે.

उपयोग—ધાતુક્ષીણતા, અત્યંત નબળાઇ, વૃદ્ધાવસ્થાની નબળાઈ ક્ષીણતા વગેરે મટાડી નવજીવન આપે છે.

१२२ हेमाभ्ररससिंदुर

बनावट—અભ્રકભસ્મ, રસસિંદુર અને સુવર્ણભસ્મ સમભાગે લઇ તેને આદુના રસમાં ઘુંટી રતીભારની ગોળી બનાવી લેવી કે વાટીને રાખી લેવું.

प्रमाण—૧ ગોળી,

अनुपान—દૂધ સાથે સવાર સાંજ લેવી.

उपयोग—ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ, પાંડુરોગ, કમળો, સંગ્રહણી, ધાતુક્ષય, નબળાઇ વગેરે મટે છે.

प्रकरण ३ जुं — कुपीस्थरस

१२३ चंद्रोदय-मकरध्वज

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૮ સોનાના વરખ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૪૮

रीत—પારદ સાથે સોનાના વરખ ઘુંટી તેમાં ગંધક નાખી કજ્જલી તૈયાર કરી તેને રાતા કપાસનાં ફુલના રસમાં અથવા કુંવારના રસમાં એક દિવસ ઘુંટી સુકવી તૈયાર કરી સાત વખત કપડ

આપવી યોગ્ય થઇ પડે છે.

उपयोग—ત્રિદોષ, મૂર્છા, બેભાન, શીતાંગ, ન્યુમોનીઆ, નબળાઇ, શ્વાસ, કફ, શરદી, તાવ, દમ, વગેરેમાં આ માત્રા જરા પાણી કે આદુરસ સાથે ઘસીને આપવાથી તત્કાળ ચમત્કારીક રીતે ફાયદો બતાવે છે.

१२० हेमनाथरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, સુવર્ણભસ્મ, સુવર્ણમાક્ષિક ભસ્મ, એ દરેક તોલો એક એક, લોહભસ્મ તો. ૦ાા, બંગભસ્મ તો. ૦ાા, પ્રવાલ ભસ્મ તો. ૦ાા, ભીમસેનીકપુર તો. ૦ાા એ દરેકને ખરલમાં વાટી લેવું. અને તેને અરીણુની ૭ ભાવના, મોચરસની ૭ ભાવના તથા ગુલરના રસની સાત ભાવના આપી ત્રણ રતિભારની ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ ગોળી. **अनुपान**—દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ.

उपयोग—પ્રમેહ, શ્વેતપ્રદર, બહુમૂત્ર, નબળાઇ વગેરે મટાડી શક્તિ આપે છે

१२१ हेमरसायन

बनावट—પાકા લીલા આમળાં લાવી તેમાંથી ઠળીઆ કાઢી તેની મલમલ કપડાપર મુકી તડકે સુકવી તૈયાર કરી તેનું ચૂર્ણ કરવું આ ચૂર્ણને આમળાના રસની સાત ભાવના આપી તૈયાર કરવું અને તેમાં તેના અરધા વજને સુવર્ણભસ્મ અથવા સોનાના વરક નાખી ઘુંટી તેમ [illegible] [illegible] મધ નાખી ચાટણ જેવું કરી [illegible] ભરી રાખવા

अनुपान—દવાચાટી ઉપરથી કઢેલું દૂધ પીવું.

समय—સવારના તથા રાત્રે સુતી વખતે.

उपयोग—ધાતુક્ષીણતા, અત્યંત નબળાઇ, વૃદ્ધાવસ્થાની નબળાઈ ક્ષીણતા વગેરે મટાડી નવજીવન આપે છે.

१२२ हेमाभ्ररससिंदुर

बनावट—અભ્રકભસ્મ, રસસિંદુર અને સુવર્ણભસ્મ સમભાગે લઇ તેને આદુના રસમાં ઘુંટી રતીભારની ગોળી બનાવી લેવી કે વાટીને રાખી લેવું.

प्रमाण—૧ ગોળી,

अनुपान—દૂધ સાથે સવાર સાંજ લેવી

उपयोग—ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ, પાંડુરોગ, કમળો, સંગ્રહણી, ધાતુક્ષય, નબળાઇ વગેરે મટે છે.

प्रकरण ३ जुं — कुपीस्थरस

---

१२३ चंद्रोदय-मकरध्वज

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૮ સોનાના વરખ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૪૮

रीत—પારદ સાથે સોનાના વરખ ઘુંટી તેમાં ગંધક નાખી કજ્જલી તૈયાર કરી તેને રાતા કપાસનાં ફુલના રસમાં અથવા કુંવારના રસમાં એક દિવસ ઘુંટી સુકવી તૈયાર કરી સાત વખત કપડ

માટી કરેલી અગનશીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં મુકી ચુલાપર ચડાવી નીચે ધીમેથી તાપ શરૂ કરવો, પછી અગ્નિ વધારતા જવું અને મંદ, મધ્ય પછી તિવ્ર અગ્નિથી ત્રણ રાત્રી અને ત્રણ દિવસ અગ્નિ આપી તૈયાર કરવો. ગંધક બળી રહ્યા બાદ ઇંટને ખૂચ લગાડી દેવો. ઠંડું થયે ઉતારી શીશીને ખોલી તેને સંભાળથી ફોડી લઇ તેના ગળામાં જામી ગયેલો રાતા વર્ણનો સિંદુર સરખો ચોટેલો વજનદાર પદાર્થ સંભાળથી ઉખેડી બાટલીમાં લઇ રાખવો.

प्रमाण—ાા થી ૧ રતિભાર.

अनुपान—જાયફળ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, ભીમસેનીકપુર તો. ૧, લવંગ તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, કસ્તુરી તો. ાા એ સર્વેનું કરેલું ચૂર્ણ વાલ ૧ થી ૨ લઇ તે સાથે મેળવી તેમાં મધ નાખી ચાટી જવું ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ધાતુની નબળાઇ, અશક્તિ, ક્ષય, મંદાગ્નિ, જીર્ણ જ્વર, મસ્તકશૂળ તથા કોઇપણ પ્રકારની નબળાઇ મટાડી શરીરમાં શક્તિ લાવે અને નપુંસકપણું દૂર કરી નસોમાં જીવન લાવે છે. સર્વ રોગમાં અનુપાન ભેદથી વાપરી શકાય છે.

पथ्य—ગરમ, ખાટાં અને રૂક્ષ પદાર્થો ન ખાવાં, પરંતુ પીવાસો પૌષ્ટિક ખોરાક પચે તેટલા પ્રમાણમાં બરાબર ખાવો, દુધ ઘી વધારે વપરાશમાં લેવાં.

१२८ तालचंद्रोदय

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૪૦
શુદ્ધ હરતાલ તો. ૧૦ સોનાનાં વરખ તો. ૩૧

रीत—સૌ પહેલાં કજ્જલી કરી કુવારના રસમાં મર્દન કરી [illegible] કરેલી શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં મુકી મધ્યમ

દયમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તૈયાર કરી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—ઘી અથવા મધ સાથે.

उपयोग—ખાંસી, કુષ્ટ, શ્વાસ, ઉરઃક્ષત, વીસ્ફોટક, ઉપદંશ, વિસર્પ તથા લોહીમાં ગમે તેવું ઝેર તથા ગરમી હોય તેને મટાડે છે.

पथ्य—દવા ચાલે ત્યાંસુધી સામાન્ય પથ્ય રાખવું.

१२५ मल्लचंद्रोदयरस

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨૦
શુદ્ધ સોમલ તો. ૫ શુદ્ધ રસકપુર તો. ૧૦
સોનાનાવરખ તો. ૨ાા

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં સોનું મેળવી પછી બીજી દવાઓ મેળવી બારીક વાટી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુક્વી કપડમાટી કરેલ શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં રાખી પ્રથમથીજ તેજ અગ્નિ આપી ૪૮ કલાકમાં પકાવી તૈયાર કરવું. ધુમાડો ગંધકનો નીકળતો બંધ થાય કે તુરત દાટ લગાડી દેવું. યાને ૨૦ કલાક ખુલ્લું રાખી પાછળથી બંધ કરી તેજ અગ્નિ આપવું. ઠંડું થયે ગળામાં તૈયાર થએલ સખત ચમકદાર નળી લઇ લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા ઘી સાથે.

उपयोग—વાતરોગ, લકવા, શરદી, શ્વાસ તથા ગરમીના (વાનરીરંત્ર) રોગ માટે ઉત્તમ છે.

पथ्य—દવા ચાલે ત્યા લગી સામાન્ય પથ્ય રાખવું.

૧૨૬ रससिंदुर

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨૦

रीत—સાથે મેળવી કજ્જલી કરી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડમાટી કરેલ શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં રાખી મંદ, મધ્ય અને તીવ્ર અગ્નિ આપી ૪૮ કલાકમાં પકાવી તૈયાર કરવું ગંધકનો ધૂમારો બંધ થાય ત્યારે શલાકા અંદર મુકી જોઇ ખાત્રી કરવી ને તળીયું સાફ તથા લાલ જણાય ત્યારે બૂચ મારી દેટ પછી અગ્નિ આપી ઠંડું કરી શીશી ફોડી ગળામાં રહેલ લાલવર્ણનો રસ લઇ વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવો.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા ઘી સાથે.

उपयोग—રક્તવિકાર, શ્વાસ, ગરમી, શરદી તથા નબળાઈ મટાડે અને સૌમ્ય છે.

चेतवणी—કુપીપકવરસોની બનાવટ લગભગ દરેકની સરખી છે પણ જેમાં મલ, તાલ, શિલા જેવી ચીજો હોય તેને પ્રથમ મંદ અગ્નિ તેજ આપવી અને ગળામાંથી ગંધકનો ધૂમારો મેલા રંગ નીકળતો બંધ થાય અને બની બળતી બંધ થાય ત્યારબાદ ચાક કે જુની ઈંટનો બૂચ બનાવીને લગાડી પછી ૧૨ થી ૨૪ કલાક માત્રના પ્રમાણમા અગ્નિ આપી શકાય છે

૧૨૭ रसमाणीक्य

बनावट શુદ્ધ પારદ તો ૧૦ શુદ્ધ ગંધક તો ૧૦
શુદ્ધ વચ્છનાગ તો ૧૦ શુદ્ધ મનશીલ તો ૧૦

रीत—પ્રથમ પ્રથમ પારદને ગંધક સાથે કજ્જલી કરી મર્દ

બનાવી લેવી. પછી તેમાં ગંધક નાખી કજ્જલી કરવી બાદ મનશીલ મેળવી ઘુંટી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી ચંદ્રોદયની માફક ત્રણ રાત દિવસ અગ્નિ આપી તૈયાર કરવું. ગળામાં લાગેલી દવા મળે તે સંભાળી વાટી રાખવી. આમાં પ્રથમથીજ અગ્નિ તેજ આપવો ને ગંધકનો ધુમાડો બંધ થાય ત્યારે બૂચ દઇ દેવો.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—માખણ કે મધ સાથે.

उपयोग—ક્ષય, શળેખમ, શરદી, દમ, શ્વાસ, ધાતુક્ષીણતા તથા નબળાઇ મટાડે છે. ખાસ કરી જુના શળેખમ માટે ઉત્તમ ઉપાય છે.

१२८ व्याधिहरणरस

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૫ શુદ્ધ ગંધક તો. ૫
શુદ્ધ હરતાલ તો. ૫ શુદ્ધ મનશીલ તો. ૫
શુદ્ધ રસકપુર તો. ૫ શુદ્ધ સોમલ તો. ૫

બધાને સાથે ઘુંટી કજ્જલી કરવી. તેને કુવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી લઇ તેને કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી વાલુકા યંત્રમાં મુકી બાર પ્રહર આંચ આપી વિધિસર (ચંદ્રોદયની માફક) પકાવી તૈયાર કરવું. ગંધક બળી ગયા પછી શીશીના મોઢામાં બૂચ (ડટ્ટો) લગાડી બંધ કરી દેવું. એટલે મંદ, મધ્ય અને તિવ્ર અગ્નિથી તૈયાર કરી ઠંડુ થયે ઉતારી લેવું અને શીશીને ફોડી અંદર થી રસની ડલી લઇ લેવી અને તેને વાટી શીશીમાં રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—માખણ કે મધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ગરમીના દરદો, ઉપદંશ, રક્તવિકાર, શીરંગરોગ, સુજાક વગેરેમાં ઉપયોગી છે.

सूचना—દવા ઘણીજ ઉત્તમ છે પણ સંભાળથી પરેજી રાખીને ખવરાવવી.

पथ्य—ઘઉં, સાકર, ઘી. બીજું બધું બંધ રાખવું.

૧૨૯ शिलाचंद्रोदय

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૫।
શુદ્ધમનશીલ તો. ૧૦ સોનના વરક તો. ૨॥

रीत—બધાની કજ્જલી કરી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી વાલુકા યંત્રમાં મુકીને બે દહાડા અને બે રાત આખો વખત તેજ આંચ આપવી. અગ્નિ શરૂથી તેજ રાખવી ને ગંધકનો ધૂમાડો બંધ થાય ત્યારે તરત બૂચ મારી દેવો ને બાકી અગ્નિ આપી ઠંડુ કરી ઉતારી શીશીના ગળામાં ચોટેલી દવા લઇ લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—મેદરોગ, રક્તવિકાર, કંઠમાળ, ખાંસી, શ્વાસ, ક્ષય, કુષ્ટ તથા રક્તવિકારની ગાંઠો મટાડી શરીર સાફ કરે છે.

पथ्य—દવા ચાલે ત્યાં સુધી પથ્ય સામાન્ય રાખવું.

૧૩૦ समीरपन्नगरस

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૮ શુદ્ધ ગંધક તો. ૮
શુદ્ધ મનશીલ તો. ૮ શુદ્ધ હરતાલ તો. ૮

રીત—કજ્જલી કરી તેને કુંવારના રસમાં ઘુંટી મુકવી કપડ માટી કરેલી શીશીમાં ભરી ચંદ્રોદયની માફક ત્રણ રાત દિવસ વાલુકા યંત્રમાં રાખી પકાવી તૈયાર કરી લેવું. ગળામાં લાગેલ દવા મળે તે કાઢી શીશીમાં ભરી રાખવી. આમાં પ્રથમથીજ અગ્નિ તેજ આપવો અને ગંધકનો ધૂમાડો બંધ થાય ત્યારે તરત બૂચ લગાડી દેવો.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતિભાર.

અનુપાન—મધ અને આદુના રસ સાથે.

ઉપયોગ—વાતરોગ, શરદી, ખાંસી, શ્વાસ તથા ન્યુમોનીઆ અને સન્નિપાતજ્વર માટે અત્યંત કિંમતી માત્રા છે.

१३१ सुवर्णवंग

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૫ શુદ્ધ કલઈ તો. ૫
નવસાર તો. ૫ શુદ્ધ ગંધક તો. ૫

રીત—પ્રથમ શુદ્ધ કલઈને એક લોઢાના વાસણમાં ગાળી તેમાં પારદ નાખી ચકી બનાવી લેવી. પછી તેને ખરલમાં નાખી ઘુંટી તેમાં ગંધક નાખી કજ્જલી બનાવી તેમાં નવસાર મેળવી ઘુંટી સાત કપડમાટી કરેલી એક મોટી શીશીમાં ભરી તે શીશીને વાલુકાયંત્રમાં મુકી ત્રણ પહોર અગ્નિ આપવો, દરમ્યાન શીશીમાં વારંવાર લોઢાની સળી ફેરવતા જવું કે જેથી શીશીનું મોં બંધ ન થાય અને ધુમાડો નીકળતો રહે. જ્યારે ગંધક બળી રહે અને ધુમાડો નીકળતો બંધ થાય ત્યારે શીશીને બૂચ મારી જરા તિવ્ર અગ્નિ આપી ઠંડું થવે થોડીવાર પછી ઉતારી લેવું. જ્યારે ઠંડું થાય ત્યારે તેને કાઢી સંભાળથી શીશીને ફોડી અંદર તળીઆમાં રહેલી સોનાના રંગ જેવી મુંવાળી ભસ્મ લઈ લેવી અને તેને એક કાચની બરણીમાં ભરી રાખવી. એને કેટલાક વૈદ્યો સુવર્ણરાજવંગના નામથી ઓળખે છે.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—માખણ મધ કે મલાઈ સાથે ચાટી જવું

उपयोग—ક્ષય, પ્રમેહ, વીર્યશ્રાવ, ખાંસી વગેરે મટાડે છે ખાસ કરી પ્રમેહ માટે ઠીક વખણાય છે. સ્વપ્નદોષ તથા ક્ષયની [illegible] માટે અકસીર છે.

सूचना—શીશીના ગળામાંથી બંગસિંદુર મળે તે સંભાળીને જુદો રાખવો તથા શીશીના મોઢામાં બંગક્ષાર મળે તે પણ સંભાળીને [illegible] બંધ બાટલીમાં ભરી રાખવો એ ક્ષાર પેટનાશૂળ માટે અકસીર [illegible]

प्रकरण ४ थुं — पर्पटी

१३२ अष्टामृतपर्पटी

बनावट—

પારદ	તો.	૧૦	ગંધક	તો.	૧૦
સુવર્ણભસ્મ	તો.	૧	રૌપ્યભસ્મ	તો.	[illegible]
મોતીનીભસ્મ	તો.	૧	પ્રવાલભસ્મ	તો.	[illegible]
તામ્રભસ્મ	તો.	૩	અભ્રકભસ્મ	તો.	[illegible]

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી [illegible] પુરી પર્પટીની રીતે (સુવર્ણપર્પટીમાં બતાવ્યા મુજબ) [illegible] કરી બાટલીમાં ભરી લેવી

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—મધ [illegible]

उपयोग [illegible]

૧૩૩ તામ્રપર્પટી

બનાવટ— શુદ્ધ પારદ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૧ શુદ્ધ વછનાગ તો. ૧

રીત—પર્પટીની રીત પ્રમાણે ઉપરની દવાઓની કજ્જલી બનાવી લોઢાનાં વાસણમાં ઘી લગાડી તેમાં ગરમ કરવું પછી રસ જેવું થતાં કેળનાં પાનને છાણ ઉપર મુકી પર્પટી ઢાળી ઉપર પાન ઢાંકી છાણથી બંધ કરી લેવું એટલે પર્પટી જેવું બની જશે. તેને વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતિભાર.

અનુપાન—પીપર અને મધ સાથે અથવા આદુના રસ સાથે કે સાકર અને ત્રિફળાનાં ચૂર્ણ સાથે.

ઉપયોગ—ક્ષયરોગ, ત્રિદોષ, પાંડુરોગ, કુષ્ટરોગ વગેરેમા જુદા જુદા અનુપાનથી બુદ્ધિપૂર્વક વાપરવી.

૧૩૪ પંચામૃતપર્પટી

બનાવટ— પારદ તો. ૪ લોહભસ્મ તો ૨
તામ્રભસ્મ તો. ૦॥ અભ્રકભસ્મ તો. ૧
ગંધક તો. ૮

રીત—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી ઘુંટી લોઢાની કડાઇમા અગ્નિ ઉપર ગરમ કરી ગાયનું છાણ પાથરી ઉપર કેળનું પાન ગોઠવી એક પાનરાં પર ઢાળી દઈ ઉપર બીજું પાનરૂ તથા છાણ ઢાંકી લઈ પછી કાઢી લઈ ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ રતિભાર બે વખત.

अनुपान—કડાછાલ કે પીપરનાં ચૂર્ણ સાથે મધમાં ચટવી.

उपयोग—ઝાડા, હરસ, મંદાગ્નિ, સંગ્રહણી, મરડો, ક્ષય, પાંડુ, અમ્લપિત્ત, પેટનાં જુનાં દરદો માટે ઉત્તમ છે.

पथ्य—મીઠી તાજી છાશ તથા રાતા ચોખાના ખોરાકપર રહી આ દવા વાપરવાથી અનેક દરદી સારા થાય છે.

सूचना—અનુકુળ સંજોગ હોય તો દૂધ, કેરી, ફળો તેમજ બીજો ખોરાક પણ આપી શકાય છે.

१३५ बोलपर्पटी

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨
હીરાબોળ તો. ૨

रीत—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં હીરાબોળનું ચૂર્ણ બારીક મેળવી ઘુંટી લેવું. પછી તેને લોહપાત્રમાં ગરમ કરી કેળના પાનપર ગાયનું છાણ મુકી તે ઉપર ઢાળી દઈ ઉપર પાન ઢાંકી છાણ થી બંધ કરી દેવું. એટલે કે પર્પટીના રૂપમાં તૈયાર થશે તેને વાટી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ વાલ સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—સાકરનો ભૂકો અને મધ લઈ તે સાથે દેવી.

उपयोग—અર્શમાં પડતું લોહી, રક્તપિત્ત, યોનીમાર્ગેથી થતો રક્તસ્ત્રાવ, વગેરેને મટાડે છે.

सूचना—કેટલાક વૈદો હીરાબોળ નાખી [illegible] [illegible] પરંતુ અમારો તે [illegible] અનુભવ નથી.

૧૨૬ मकरध्वजपर्पटी

बनावट—પૂર્ણ ચંદ્રોદય (મકરધ્વજ) તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨.

रीत—સાથે મેળવી ઘુંટી લેવું તેને એક ઘી લગાડેલા લોઢાના સાફ વાટકામાં લોઢાના તવેથાથી હલાવી ધીમે તાપે ગરમ કરી લેવું અને પછી ગાયના છાણપર કેળના પાનપર ઢાળી ઉપર બીજું પાન ઢાંકી છાણથી ઢાંકી દેવું. પછી તે દવા સંભાળી લઈ વાટીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧॥ થી ૩ રતિભાર.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—ઘી સાથે ચાટી ઉપર ચહા કે દૂધ પીવું.

उपयोग—પેટનાં દરદો, સંગ્રહણી, ક્ષય, મંદાગ્નિ, ધાતુક્ષીણતા, મુંબઈના પાણીનો રોગ, સુવારોગના વિકાર મટાડી તાકાત વધારે છે.

पथ्य—પૌષ્ટિક અને પચે તેવો ખોરાક, કેરીનો રસ, દૂધ અને છાશ તથા ભાત માફક હોય તે લેવું.

सूचना—આ દવામાં ચંદ્રોદય દ્વિગુણ, ષડગુણ તથા ષોડસગુણ જેટલો ચડનો વપરાશે તેટલો ગુણ વધુ થશે.

૧૨૭ रसपर्पटी

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨॥ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨॥ એ બંનેની કજ્જલી કરી લેવી.

रीत—લોઢાની કડાઈમાં નાખી ધીમે તાપે ઓગળી જાય ત્યારે જમીનપર છાણ પાથરી ઉપર કેળનુંપાન મુકી તે પર ઢાળી દેવું. અને તેનાપર તરતજ બીજું કેળનું પાન ઢાંકી ઉપર છાણ દાબી દેવું. જરાવાર પછી કાઢી લઈ વાટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર, દિવસમાં બે વખત લેવી.

अनुपान—મધ અને પીપર સાથે ચાટી જવું.

उपयोग—સંગ્રહણી, હરસ, અતિસાર, ક્ષય, કમળો, પાંડુ, ગુલ્મ, અરુચિ, જલોદર, ભસ્મકરોગ, સોજા, કુષ્ટરોગ, અમ્લપિત્ત, મંદાગ્નિ વગેરે વ્યાધિઓને મટાડે છે.

पथ्य—રોગાનુસાર હલકો ખોરાક લેવો.

१३८ लोहपर्पटी

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૫ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧
જાંબુના રસમાં તૈયાર કરેલી લોહભસ્મ તો. ૧

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં લોહભસ્મ મેળવવી. બાદ પર્પટીની રીત પ્રમાણે હાથી તૈયાર કરી ભુકી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર, દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—કુટજાવલેહ અથવા મધ સાથે લેવી.

उपयोग—પાંડુ, ગાંઠ, મરડો, નબળાઈ, સંગ્રહણી, અર્શ, ક્ષય, ગુલ્મ, જ્વર, મંદાગ્નિ વગેરેમાં વપરાય છે.

पथ्य રોગાનુસાર ખોરાક લેવો

१३९. शीतलपर्पटी

बनावट સુરોખાર તો. ૮ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧

रीत- [illegible] સુરોખાર મુકી [illegible]
[illegible]
[illegible] પર્પટી [illegible]

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર. **अनुपान**—ઠંડું પાણી.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

उपयोग—પેશાબનાં દરદો, મૂત્રકૃચ્છ, દાહ થવો, પેશાબ થોડો થોડો આવવો, વગેરે માટે છે મૂત્રલ તરીકે ઠીક છે.

१४० सुवर्णपर्पटी

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૪, ગંધક તો. ૪ આ બન્નેને મેળવી ઘુંટી તેમાં સોનાના વરખ કે ભસ્મ તો. ०॥ મેળવી કજ્જલી બનાવી લેવી.

रीत—એક લોઢાની કડાઈમાં પ્રથમ જરા ઘી લગાડી તેમાં ઉપરની કજ્જલી નાખી ધીમે તાપે ગરમ કરવી તે રસ જેવું થાય ત્યારે ગાયના છાણ ઉપર કેળનું પાન સરખું મુકી તેનાં ઉપરે પર્પટી ઢાળી ઉપર બીજું પાન મુકી તે ઉપર છાણ વડે દાંબી દેવું. આ પ્રમાણે કર્યા પછી થોડીવારમાં તે બે પાન વચ્ચે જામેલો ટુકડો લઈ ખરલમાં નાખી તેને ઘુંટી તે ઉપરે ભાંગરાના તથા શતાવરીની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—માખણ કે મધ સાથે ચાટી લેવું.

उपयोग—તમામ જાતની સંગ્રહણી, ઝાડા મરડા, ક્ષય, ખાંસી, દમ, નબળાઈ વગેરે માટે તેમજ શરીરને દૃઢ તથા નિરોગી બનાવે. અંત્રક્ષય અને નબળાઈ માટે ઉત્તમ દવા છે.

१४१ क्षारपर्पटी

बनावट—સાફ કરેલો શુદ્ધ સુરાખાર તો. ૧૬ અને ફટકડી તો. ૪ બન્ને સાથે મેળવી એકત્ર વાટી ઝીણું ચૂર્ણ કરી લેવું.

રીત—તૈયાર કરેલા ચૂર્ણને એક લોઢાની સાફ કડાઈમાં નાખી ધીમા તાપથી ગરમ કરવું. જ્યારે એ દવા રસ રૂપ પાણી જેવી થઈ જાય ત્યારે નીચે ઉતારી સાફ અને સુકી કડછીથી તે દવાને કડાઈમાં ફેલાવી દેવી. થોડીવાર બાદ તે દવા સુકાઈ ગયેલી જણાય અને ઠંડી થયેલી કડાઈ દેખાય ત્યારે સાફ કડછીથી કે ચાકુથી ઉખેડી શીશી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

સૂચના—આ દવા નીચે ઉતાર્યા પછી તે કડાઈમાં પાણી ન પડવું જોઈએ કેમકે તેથી ભારે અવાજ થઈ કડાઈ ફાટી જવાની ભીતિ રહે છે. માટે દવા ઉતાર્યા પછી પાણીથી સંભાળવું.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

समय—જમ્યા પછી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—દવા મોમાં નાખી ઉપર પાણી પીવું જોઈએ.

उपयोग—અમ્લપિત, બરલ, પરિણામશૂલ, શૂળ, અજીર્ણ, રે[illegible] રીનો વરમ, ગુલ્મ, મંદાગ્નિ, તાવ, જ્લોદર વગેરેને મટાડે છે [illegible] તથા અમ્લપિત માટે ખાસ ઉત્તમ છે.

प्रकरण ५मुं — लोह

१२२ आमलक्यादिलोह

बनावट [illegible]

[illegible]

પ્રમાણ—૨ થી ૪ રતિભાર.

અનુપાન—ગાયના ઘી સાથે ચાટવી, ઉપર ગાયનું દૂધ પીવું.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—ખાંસીમાં પડતું લોહી, અથવા ઉલટીમાં પડતું લોહી, ઉરક્ષત અને નબળાઇની ખાંસીને મટાડે છે. તથા લોહીના ગળફા કે લોહીની ઉલટીને મટાડે છે, શક્તિ આપે છે.

સૂચના—આવા દરદમાં ખોરાક તદ્દન સાદો અને સાત્વિક લેવો જોઇએ.

૧૪૨ નવાયસલોહ

બનાવટ—ચિત્રકમૂળનીછાલ, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આંમળાની છાલ, પીપર, નાગરમોથ, શુંઠ, વાવડીંગ, મરી. એ સર્વ દવા એક એક તોલો લઇ તેનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેમાં લોહભસ્મ તોલા. ૯ મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી લેવી, અથવા પાણીમાં વાટી ગોળી કરી રાખવી.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતિભાર, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મધ અથવા ઘી સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું અથવા છાશ પીવી.

ઉપયોગ—પાંડુરોગ, ભગંદર, સોજો, કુષ્ટરોગ, અર્શ, ઉદરરોગ, મંદાગ્નિ, કૃમીરોગ, ત્રિદોષ, નબળાઈ વગેરે મટે છે.

સૂચના—લોહને બદલે જો મંડુર મેળવવામાં આવે તો તેનું નામ નવાયસમંડુર થાય છે. આ બનાવટ બાળકોને કે નબળા દરદીઓને માટે વધુ માફક આવે છે.

१४४ पुनर्नवादिमंडुर

बनावट—સાટોડી, નસોતર, શુંઠ, પીપર, મરી, વાવડીંગ, દેવ-
દાર, ચિત્રક, પુષ્કરમૂળ, હરડે, બહેડાં, આમળાં, હળદર, દારૂહળદર,
ચવક, દંતીમૂળ, કડુ, ઇંદ્રયવ, પીપરીમૂળ, નાગરમોથ, એ સર્વ ઔ[illegible]
એક તોલો લઇ ચૂર્ણ કરી લેવું. તેમાં મંડુરભસ્મ તો. ૪૦ તથા
ગૌમૂત્ર તો. ૧૦૦૦ (એક હજાર) નાંખી ધીમે તાપે પાક કરે
ત્યારે ગૌમૂત્ર બળી જવા આવે ત્યારે ઉતારી ઠારી રાખવું અને ખ[illegible]
લમાં ઘુટી ગોળી અથવા ચૂર્ણ કરી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—દૂધ અથવા મધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પાંડુરોગ, સોજા, આફરો, ઉદરરોગ, શ્વાસ, [illegible]
પ્લીહા, કૃમી, ગુલ્મરોગ, નબળાઇ અને લીવર તથા બરોળના [illegible]
મટાડી લોહીના લાલ રજકણ વધારે છે.

१४५ यकृत्प्लीहारीलोह

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧, લો[illegible]
તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૨, મનશીલ તો. ૧
[illegible] તો. ૧ નેપાળો શુદ્ધ તો. ૧, [illegible]
[illegible] તો. ૧ [illegible] ઘુટી [illegible] કરી લેવું

विधि [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

प्रमाण—બે ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાણી અથવા દૂધ સાથે.

उपयोग—બરલ, કલેજાની ગાંઠ, ઉદરરોગ, જ્વર, પાંડુરોગ, કમળો, સોજા, મંદાગ્નિ, અરૂચી વગેરે મટાડે છે તથા શક્તિ લાવી જુની બરલને મટાડે છે.

૧૪૬ सप्तामृतलोह

बनावट— હરડેછાલ તો. ૫ બહેડાંછાલ તો. ૫
આંમળા તો. ૫ જેઠીમધ તો. ૫
સારી લોહભસ્મ તો. ૫

रीत—પ્રથમની ચાર ચીજોનું અલગ અલગ ચૂર્ણ લઇ તેને બારીક વાટી ખરલમાં ઘુંટી કપડે ચાળી તેમાં લોહભસ્મ મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—ચાર વાલ યાને બેઆનીભાર.

समय—સાંજે આઠ વાગે અથવા સવારે આઠ વાગે.

अनुपान—મધ તો. ાા તથા ઘી તો. ા લઈ સાથે મેળવી તેમાં ઉપરની દવાનું બેઆનીભારનુ એક પડીકું મેળવી ચાટી જવું ઉપર રૂચી પ્રમાણે દૂધ પીવું.

सूचना—આ દવા લીધા પછી ૭ કલાક પહેલાં કાંઈપણ ખોરાક ન લેવો ફક્ત દવા ઉપર રૂચી પ્રમાણે દૂધ પીવું.

उपयोग—નેત્રનાં તમામ રોગ, ટુંકી નજર, આંખની ઝાંખપ, વગેરે મટાડી મગજને પુષ્ટિ આપે છે. માથાનું દરદ, ધાતુક્ષીણતા, વીર્યસ્રાવ, નબળાઈ, રક્તદોષ વગેરે મટાડીને રસાયન ગુણ બતાવે છે. માત્ર ૪૦ દિવસ સુધી આ દવા લેવી જોઇએ. સંપૂર્ણ ફાયદા માટે ૭ માસ સુધી દવાનું સેવન કરવું જોઇએ.

પથ્ય—આ દવા ચાલતી હોય તે દરમ્યાન સાત્વિક ખોરાક લેવો. મરચાં, તેલ, ખટાશ, બજારની મીઠાઈ તથા અથાણું, વાસી અન્ન વગેરેનો ત્યાગ કરવો. અજીર્ણ થવા ન દેવું.

प्रकरण ६ठुं — वटी-गोळी-गुटीका

१४७ अर्कवटी

बनावट—

શુદ્ધ અફીણ	તો. ૧	લવંગ	તો. ૨[illegible]
આકડાના ફુલ	તો. ૨॥	સિંધવ	તો. ૧॥
ટંકણખાર	તો. ૧॥	તજ	તો. ૧॥
જેઠીમધ	તો. ૨॥	અજમો	તો. ૧॥

रीत—ઉપરની દવાઓને ખાંડી બારીક કરી ખરલમાં આ[illegible] પુના ક્રમુંત્રા સાથે ઘુટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—એક ગોળી ચુસવી. આખા દિવસમાં ૧૦ થી વધારે ન લેવી.

उपयोग—ખાંસી માટે સારો ઉપાય છે. નવી જુની ખાંસીને મટાડે છે, અને કફ છુટો કરી આરામ આપે છે.

१४८ अजमोदादिवटी

बनावट—

અજમો	તો. ૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	તો. ૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	તો. ૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	તો. ૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]		

એ સર્વને વાટી બારીક ચૂર્ણ કરી મધમાં મેળવી બાજરાના દાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—દૂધ કે સુવાના પાણી સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—બાળકોના ઝાડા, ઉલટી, અનિદ્રા, ખાંસી, શરદી વગેરેને મટાડે છે.

१४९ अतिसारहरवटी

बनावट— મોચરસ તો. ૧ અફીણ તો. ૧
લવંગ તો. ૧ જાયફળ તો. ૧
શુદ્ધ હિંગુલ તો. ૧

એ સર્વ લઇ બારીક કરી પાણીમાં વાટી તેની રતિભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી પાણી કે મધ સાથે.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—દરેક પ્રકારના અતિસાર તથા આમાતિસાર માટે રામબાણ ઉપાય છે.

१५० अफीण छोडवानी गोळी

बनावट— શુદ્ધ અફીણ તો. ૨ શુદ્ધ વછનાગ તો. ॥
જાયફળ તો. ॥ જાવંત્રી તો. ॥
પીપર તો. ॥ કેશર તો. ॥
અક્કલકરો તો. ॥ ભાંગ તો. ॥
શુદ્ધ હિંગળો તો. ॥

रीत—બધી ચીજોને બારીક વાટી નાગરવેલનાં પાનના રસમાં મગ જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—જેટલા પ્રમાણમાં અફીણ ખાવાની ટેવ હોય તેટલા પ્રમાણથી શરૂ કરી રોજ જરા જરા ઓછું પ્રમાણ કરતા જવું

अनुपान—મધ સાથે અથવા પાણી સાથે.

समय—અફીણ ખાવાની જ્યારે ટેવ હોય ત્યારે લેવી

उपयोग—અફીણનું બંધાણ છોડાવવા માટે આ દવા આપવી આથી બે ત્રણ માસમાં અફીણની ટેવ મટી જઈ કોઈપણ ઉપદ્રવ થવા પામતો નથી.

पथ्य—પૌષ્ટિક તથા દૂધના બનાવેલા પદાર્થો વધારે પ્રમાણમાં ખાવા જોઈએ.

૧૫૧ अभयादिवटी

बनावट—હરડેની છાલનું ચૂર્ણ તો. ૧, શુદ્ધ ટંકણ તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, શુદ્ધ નેપાળો તો. ૪ એ સર્વને ૧ દિવસ [illegible] [illegible] ભાવના આપી [illegible] [illegible] પ્રમાણે [illegible] [illegible] [illegible] લેવી

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

सूचना—[illegible]

१५२ अभ्रकवटी

बनावट— સારી રીતે તૈયાર કરેલી અભ્રકભસ્મ તો. ૧૦

આમળાં	તો. ૧૦	શુંઠ	તો. ૧૦
લીંડીપીપર	તો. ૧૦	મરી	તો. ૧૦
વાવડીંગ	તો. ૧૦		

रीत—બધી દવાઓ બારીક લઈ ખરલમાં નાખી ત્રણ દિવસ સુધી ઘુંટવી. ત્યારબાદ તેને ભાંગરાના રસમાં બરાબર ઘુંટી લઈ એકેક વાલ (૩ રતિભાર) ની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—અનુપાન ભેદથી દરેક વ્યાધિમાં વપરાય. ખાસ કરી દોષોને ઓછા કરે છે અને પૌષ્ટિક છે, તેમજ તાવ, ખાંસી, ઝાડા, નબળાઈ, મંદાગ્નિ, વાયુ, કફ વગેરે માટે ચાલુ વાપરવા લાયક છે.

१५३ अमरसुंदरीगुटीका

बनावट—શુંઠ, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, પીપરી-મૂળ રેણુંકબીજ, ચિત્રક, લોહભસ્મ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વછનાગ, વાવડીંગ, અક્કલકરો, મોથ. આ દરેક ચીજ સરખે વજને લઈ ચૂર્ણ કરી ખરલમાં ઘુંટી લેવું.

रीत—પ્રથમ પારદ વગેરે રસદ્રવ્યોની ખરલમાં કજ્જલી બનાવી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી, આ દવાનું જે વજન થાય તેથી બમણા વજને ગોળ લઈ તેમાં બધી દવાઓ ઘુંટી લઈ ગોળી વાળવા જેવું થતાં ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—અપસ્માર, સન્નિપાત, દમ, ખાંસી, હરસ, સર્વ જાતના વાયુનાં દરદો, ઉન્માદ વગેરે મટાડી જ્ઞાનતંતુઓને પોતાના સરલકાર્યમાં મદદ કરે છે.

सूचना—ગોળી બનાવવા માટે ગોળ એકાદ વર્ષનો જુનો તથા નરમ લેવો તો ગોળી સારી થશે, અન્યથા થોડું મધ મેળવી આપવાથી ઠીક થશે.

૧૫૪ अमृतप्रभावटी

बनावट—અક્કલકરો, સિંધાલુણ, ચિત્રક, મરી, આમળાં, પીપર, અજમો, દારૂહળદ, એ દરેક એક તોલો તથા શુંઠ તો. ૫ [illegible] આ પ્રમાણે ઔષધિનું ચૂર્ણ લેવું.

रीत—ઉપરના ચૂર્ણને બીજોરા લીંબુના રસમાં એક દિવસ ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—બે ગોળી સવાર બપોર ને સાંજ.

अनुपान—પાણી સાથે આપવી.

उपयोग—મંદાગ્નિ, ખાંસી, [illegible], દમ, [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] પેટની ચૂક વગેરે મટી [illegible] [illegible] [illegible]

૧૫૫ अम्लपित्तांतकवटी

बनावट— [illegible]

रीत— [illegible]

[illegible]

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી ગરમ પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—આ ગોળી લેવાથી અમ્લપિત્ત, છાતીનો દાહ, ખાટા ઘચરકા વગેરે મટે છે.

१५६ अर्शोघ्नीवटी

बनावट—ગુલાબજળમાં પીસેલા કેરબા તો. ૧, હીરાદખણ તો. ૨, રસવંતી તો. ૩, લીંબોડીનો મગજ તો. ૨.

रीत—ઉપરની ચારે ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી લઇ જરૂર જણાય તો જરા પાણી મેળવી ઘુંટી ગોળી બનાવવા જેવું થતાં ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, રાત્રે સુતી વખતે અથવા સવારે અને રાત્રે બે વખત લેવી.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—દરેક પ્રકારના હરસરોગમાં ખાવા માટે આ દવા આપવાથી સારો ફાયદો થાય છે. પડતું લોહી બંધ કરી દરદ મટાડે છે.

१५७ अहिफेनवटी

बनावट— શુદ્ધ અફીણ તો. ૧ જાયફળ તો. ૧
કપુર તો. । કસ્તુરી તો. ।

रीत—દરેક ચીજને ખરલમાં વાટીને પાનનાં રસમાં મગ જેવડી ગોળી બનાવી છાંયામાં સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાનમા નાખીને ખાવી.

उपयोग—બહુમૂત્રનો રોગ, મધુપ્રમેહ અને તેના વિકારો માટે ઠીક જણાય છે

१५८ आकारकरभरादिवटी

बनावट—

અક્કલકરો	તો. ૧૦	કેશર	તો. ૧
લવંગ	તો. ૩	જાયફળ	તો. ૧
રસસિંદુર	તો. ૩	અફીણ	તો. ૧

रीत—બધી ચીજો બારીક વાટેલી લેવી. ફક્ત અફીણનો કસુંબો બનાવી તેને જુદું રાખવું અને ખરલમાં બીજી પાંચ ચીજોનું ચૂર્ણ નાખી તેમાં કસુંબો અફીણનો મેળવી બારીક વાટવું અને તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ઘુંટી મટરના દાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—સવાર, સાંજ અથવા રાત્રે સુવાથી પહેલાં [illegible] આશરાથી લેવી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—નપુંસકતા, સ્થંભનની ખામી, ધાતુનું પાતળાપણું [illegible] ખામી, કફ, શરદી, શ્લેષ્મ, ઝાડા થવા, અપચો, [illegible] વગેરે માટે ઉત્તમ પ્રયોગ છે સ્થંભન માટે પણ ઠીક કામ [illegible]

१५९. आमवातारीगुटीका

बनावट

શુદ્ધ [illegible]	તો. ૧	[illegible]	[illegible]
અફીણ	તો. ૧	[illegible]	
[illegible]	તો. ૧		

रीत [illegible]

प्रमाण [illegible]

उपयोग [illegible]

ાં પાચનશક્તિ સુધારી તરત ઝાડા બંધ કરે છે. મરડા અને કોલે-
ામાં ખાસ ઉપયોગી છે. રક્તાતિસાર પણ બંધ કરે છે.

१६० आयुष्यवर्धनीगुटीका

बनावट—

શુંઠ	તો. ૧૨	હરડેછાલ	તો. ૧૨
પીપર	તો. ૮	પીપરીમૂળ	તો. ૮
મરી	તો. ૪	ચવક	તો. ૪
તાલીસપત્ર	તો. ૪	નાગકેશર	તો. ૪
એલચી	તો. ૨	વાળો	તો. ૨
તજ	તો. ૧	તમાલપત્ર	તો. ૧

रीत—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી વાટી તેમાં ખપે
ેટલો (આસરે તો. ૬૦ સુધી) જુનો ગોળ મેળવી તેમાંથી ચણીબોર
પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—હરસ, મંદાગ્નિ, પીનસરોગ, વગેરેમાં વપરાય છે.
છાશ અને દૂધનું સેવન રાખવાથી સારી અસર બતાવે છે.

१६१ उपदंशहरवटी

बनावट—

હીમેજ	તો. ૪	લવંગ	તો. ૧
કાથો	તો. ૧	શુદ્ધ મોરથુથુ	તો. ૧

रीत—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી લોઢાની ખરલમાં
૪૦ લીંબુના રસ વડે ખૂબ ઘુંટી લઇ તેની ૨૦૦ ગોળી થાય તે
પ્રમાણમાં ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૧ ગોળી ઘી સાથે ચાટી જવી.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

પથ્ય—ચોખા, ઘઉં અને ઘી સિવાય કાંઈપણ ખોરાક આપવો નહિં.

ઉપયોગ—ઉપદંશ, ગરમીનોરોગ, ગરમીથી થયેલો સંધિવા વગેરે ગરમીના રોગોને સાફ કરે છે.

સૂચના—આ દવાની ચૌદ ગોળી ફક્ત સાત દિવસમાં ખાઈને બંધ કરી દેવી પુરો ફાયદો થઇ જશે.

१६२ अंबरविलासगुटीका

બનાવટ—					
અંબર	તો.	૦।।	કસ્તુરી	તો	૦
સોનાનો વરક	,,	૧	ચાંદીનો વરક	,,	૧
શિલાજીત	,,	૨	મોઈ મુમણી	,,	૧
કૌચબીજ	,,	૧	ગોમત	,,	૧
શુદ્ધ વછનાગ	,,	૧	શુદ્ધ કનકબીજ	,,	૧
માચો અગર	,,	૧	લવીંગ	,,	૧
જાવંત્રી	,,	૧	તજ	,,	૧
પીપર	,,	૧	કેશર	,,	૧
સરસ	,,	૧	અક્કલકરો	,,	૧
ઉપલેટ	,,	૧	[illegible]	,,	૧
શુદ્ધ અફીણ	,,	૧	[illegible]	,,	૧
[illegible]	,,	૧	કર્પુર	,,	૧

વિધ [illegible]

[illegible]ાઢી તેની એકેક ભાવના આપી ઘુંટી લઈ ગોળી જેવું થતાં તિભારની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—સવારે તથા રાત્રે બે વખત.

उपयोग—શરીરનું ઝલાઇ જવું, નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, મ[illegible]જની કમજોરી, મંદાગ્નિ, વાયુનાં દરદો, શરદી, ખાંસી, બીમા[illegible] પછીની નબળાઇ, ક્ષયની નબળાઈ, નસોનીકમજોરી, નપુંસકના[illegible] વગેરેને મટાડી શરીરમાં કૌવત લાવે છે. અને દરેક પ્રકારની નબળાઇ[illegible] મટાડે છે

१६३ कनकवटी

बनावट—ધતુરાનાં લીલાં પાન તો. ૨, કાળાંમરી તો. ૨.

रीत—ધતુરાનાં પાનને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં મરીનું ચૂર્ણ નાખી વાટી મરી પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

समय—સવાર, બપોર સાંજ. अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—શ્વાસ, ખાંસી, જુનો વિષમજ્વર વગેરે મટે છે.

१६४ कर्पूरसुंदरीगुटीका

बनावट—કપુર, જાયફળ, જાવંત્રી ધતુરાનાંબીજ, સમુદ્રશોષનાં બીજ, અક્કલકરો, શુંઠ, મરી, પીપર, ચોપચીની, શેકેલ કાંકચનાં બીજ, એ દરેક એકેક તોલો તથા શેકેલી ભાંગ તો. ૧૧, અફીણ તો. ૧૧, વચ્છનાગ તો. ૫ાા

रीत—દરેક વસ્તુને ખાંડી [illegible]

ભાંગરાના રસની ભાવના આપી મરી જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે અથવા કડાછાલના ભૂકા સાથે

समय—દિવસમાં બે થી ત્રણ વખત લેવી.

उपयोग—ઝાડો, મરડો, સંગ્રહણી, અર્શ, મંદાગ્નિ, ભયંકર આમાતિસાર, વગેરે માટે ઉત્તમ છે. વળી થોડો વખત ચાલુ રાખવાથી અફીણની ટેવ છુટી જાય છે.

सूचना—આ દવામાં અફીણ મોટા પ્રમાણમાં છે માટે બાળકને સંભાળથી પ્રમાણનો વિચાર કરીને આપવી તથા અતિસાર દર્દ પ્રમાણે પથ્ય રાખવું

१६५ कस्तुर्यादिवटी (१)

बनावट—લવંગ, જાવંત્રી, તજ, [illegible], સૂંઠ, પીપર, [illegible] અકલકરો, અફીણ, કેશર એ સર્વે સમભાગે લઇ તે ચૂર્ણ [illegible] [illegible] કસ્તુરી તોલો ૦॥ એટલે છ માસા લેવી.

रीत—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible] [illegible] કસ્તુરી [illegible] અફીણનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગોળી [illegible]

प्रमाण [illegible]

समय [illegible]

अनुपान [illegible]

उपयोग [illegible]

ઝાડા, નબળાઈ, ધાતુશ્રાવ, દમ, શ્વાસ અપચો, સુસ્તી, દૂધ ન પચવું, વગેરેમાં વાપરી શકાય છે.

१६६ कस्तुर्यादिवटी (२)

बनावट— કસ્તુરી તો. ૦। ઉત્તમ હીંગ તો. ૦।
શુદ્ધ ઝેરકુચલા તો. ૦। બીમસેનીકપુર તો. ૦।

रीत—દરેકને બરાબર વાટી ગુંદના પાણી સાથે રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—ચાર ચાર કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—દૂધ અથવા સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—વાયુરોગ, પાંડુ, સંગ્રહણી, શ્વાસ, ક્ષય, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ, શૂળ, શીતાંગ, હીસ્ટીરીઆ, લકવો, પ્રલાપ અને સ્વપ્નદોષ, માટે સારી છે. બળ વધારે છે અને મગજને શાન્ત રાખે છે. આંચકીમાં પણ ઉપયોગી છે.

१६७ कासघ्नीवटी

बनावट— આકડાના ફુલ તો. ૧ યવક્ષાર તો. ૧
સિંધાલુણ તો. ૧ કાળાંમરી તો. ૧
પીપર તો. ૧ લવંગ તો. ૧

रीत—આદુના રસમાં ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ નાખી ગોળી ચણાપુરની બનાવી સુકાવી રાખવી.

प्रमाण—એક ગોળી મોઢામાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી માટે ઉત્તમ છે કફને છુટો કરે છે.

૧૬૮ कुटजादिवटी

बनावट—

કડાછાલ	તો.	૮૦	સુંઠ	તો.	૧
માયાફળ	,,	૧	જાયફળ	,,	૧
લવંગ	,,	૧	મરી	,,	૧
કાકડાશીંગ	,,	૧	પીપર	,,	૧
બહેડાછાલ	,,	૧	જાવંત્રી	,,	૧
વાવડીંગ	,,	૧	નાગકેશર	,,	૧
બીલફળનોમગજ	તો	૧			

रीत—પ્રથમ કડાછાલનો ભૂકો કરી પાણી તોલા ૮૦૦ માં ક્વાથ કરવો ત્યારે ૨૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લેવું અને કપડે ગાળી તેને ફરી ચુલે ચડાવી ઘાટું થાય ત્યારે તે ઉપરની ઔષધિનું બારીક ચૂર્ણ કરી મેળવી સુકી ગોળી [illegible] ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૪ ગોળી, તાજી છાશ સાથે લેવી

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ.

उपयोग—[illegible] મરડો, [illegible] અને [illegible] પણ [illegible] થાય છે

૧૬૯. कुमकुमवटी

बनावट [illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग [illegible]

१७० केशरीवटी

बनावट—કેશર, જાયફળ, એલચી, શુંઠ, લવંગ, અફીણ તથા શુદ્ધ હિંગળો એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

रीत—અફીણનાં ડોડવાનો કવાથ કરી ઉપરની દવાનું ચૂર્ણ ખરલમાં નાખી તે કવાથમાં ઘુંટી એકેક રતિભારની ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી ચોખાનાં ધોણ સાથે.

समय—સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग—અતિસાર, મરડો, પેટનીચૂક, જમ્યાપછી પેટમાં ગડબડાટ થઈ ઝાડા લાગવો વગેરે માટે ઠીક છે. ઝાડા બંધ કરી દુખાવો મટાડે છે.

१७१ केशरादिवटी

बनावट—શુદ્ધ રસકપુર, કેશર, સાકર, ઘસેલી સુખડનું ચૂર્ણ, લવંગ, જાવંત્રી, એ સર્વે સમભાગે લઈ એક સારી ખરલમાં નાખી પાણી સાથે ઘુંટવું બાદ મગનાદાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—ઘીમાં ગોળીને લપેટી ઉતારી જવી (ગળી જવી) ચાવવી નહિં.

उपयोग—લોહીબિગાડ, ઉપદંશ, ચાંદી, વિસ્ફોટક, ગરમીનો રોગ, ગરમીનો ભરિત્ર, ચુમઠાં, ભગંદરોગ, ગંભીરવાયુ, કુષ્ટરોગ, ગલગંડ, લોહી તથા ત્વચાનાં તમામ જુના અને હઠીલાં દરદો, કુષ્ટ, નાડીવ્રણ વ. દરદો માટે આ દવા ખાસ જ પ્રસિદ્ધ છે.

सूचना—આ દવા સાથે ગંધકરસાયન તેમજ મહામંજીષ્ઠાદિ ક્વાથ અથવા તો કોઇપણ રક્તશોધક ગુગળ અને ત્રિફળા સાથે ગંધક મેળવી વાપરવાથી તરતમાં સારો ફાયદો આપે છે અને મોઢું આવ્યા સિવાય જીર્ણરોગને દૂર કરે છે, પરંતુ ધ્યાનમાં રાખવું કે તેમાં રસકપુર જેવી ઝેરી વસ્તુ આવે છે માટે પથ્ય બરાબર રાખી વૈદની સલાહ પ્રમાણે દવા ચાલુ રાખવી.

पथ्य—મીઠા વગરના ભાત, રોટલી, મગનીદાળ, ઘી, દૂધ, સાકર, માખણ વગેરે લેવાં, બીજો તમામ ખોરાક બંધ કરવો,

१७२ कोलेरानी गोळी

बनावट—શેકેલાધાણા, તો. ४, જાવંત્રી તો. ૩, જીરૂં તો ૩, અતિવિષ, ઇદ્રયવ, અજમો, કાંકચનીમીંજ, લવંગ, એ દરેક બબ્બે તોલા. વજ, હિંગ, કપુર, લસણ, સિંધાલુણ, જાયફળ, એરંડાનું મૂળ એ દરેક એકેક તોલો. બીડલવણ, સુંઠ, કાળાંમરી, બીલીફળનો ગરભ, પીપર, પીપરીમૂળ, રાળ, એલચી, હરડે એ દરેક અર્ધ અર્ધ તોલો, તથા લીંબુનો રસ જોઇએ તેટલો

रीत—પ્રથમ સર્વ દવાઓને ખાંડી કપડે ચાળી ખરલમાં નાખી લીંબુના રસમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી દર ०१ કલાકે.

अनुपान—કુંગળીનો રસ અથવા સ્વચ્છ પાણી.

उपयोग—કોલેરા માટે આ દવા અકસીર જણાઈ છે. એ સિવાય પેટના દર્દોમાં પણ ઉપયોગી છે.

૧૭૩ खदीरादिवटी

बनावट—શુદ્ધ સારો કાથો તો. ૨૦૦ લઇ તેને પાણી તો. ૪૦૦માં નાખી ક્વાથ કરી લેવો પછી તેમાં નીચેની વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી સુકવીને ગોળી બનાવી લેવી.

ચીજોનાં નામઃ—ચંદન, પદમક, વાળો, મજીઠ, ધાવડીનાં ફુલ, મોથ, કમળકાકડી, જેઠીમધ, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, લાખ, રસવંતી, જટામાસી, લોદર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, હળદર, દારૂહળદર, ધદૂંલા, એલચી, કાયફળ, વજ, જવાસો, અગર, પતંગ, ગેરૂ અને સુરમો એ દરેક અકેક તોલો તથા જાવંત્રી, જાયફળ, લવંગ, કંકોળ એ ચાર ચાર તોલા લેવા જોઇએ.

उपयोग—મોંમાં રાખી ચુસવી જોઇએ તેથી ગળાનાં, હોઠનાં, મોઢાંનાં તમામ દરદો મટી મુખપાક વગેરેમાં આરામ થાય છે, તથા દંતરોગ મટી દાંત મજબુત બને છે. મોં અને દાંતનાં તમામ દરદોમાં ઉત્તમ હોવાની સાથે ખાંસી તથા સ્વરભંગમાં પણ ઠીક છે.

૧૭૪ खांसीनी गोळीओ

बनावट—પીપર, પીપરીમૂળ, શુંઠ, મરી, લવંગ, તજ, જાયફળ, જાવંત્રી, એલચી, અક્કલકરો, જેઠીમધનોશીરો, કાથો, બહેડાંની છાલ, દાડમની છાલ, યવક્ષાર, ટંકણખાર વગેરે સમભાગે લેવાં.

रीत—આ વસ્તુઓનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ લઈ તેને મધમાં મેળવી ખરલમાં ઘુંટી આસરે ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

उपयोग—મોઢામાં અકેક ગોળી રાખી ચુસવાથી ખાસી આવતી નથી, કફ છુટે છે, સ્વર સુધરે છે, ગળાનો વરમ મટાડી નવી જુની

ખાંસીને ફાયદો આપે છે.

પ્રમાણ—આસરે દશ–બાર ગોળી દિવસમાં લેવાય અને જરૂરત પ્રમાણે એક કે બે ગોળી મોંમાં રાખી ચુસાય.

१७५ गुडच्यादिवटी

બનાવટ—ગળોનું એકસ્ટ્રેટ (ઘન) તો. ૪૦ મંડુરભસ્મ તો ૫
શુદ્ધ ઝેરકુચલા તો. ૫ ક્વીનાઇન તો ૫

રીત—ગળોનુંઘન લીધું હોય (નરમ જેવું હોય) તેમાં બીજી ત્રણ ચીજ મેળવી ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૩ ગોળી.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત દૂધ સાથે.

ઉપયોગ—નબળાઇ, ફીકાસ, બરલ, લીવર, મંદાગ્નિ હોજરીનો વાયુ તથા પાંડુ અને સોજા વગેરે માટે ઉત્તમ છે. શક્તિ વધારે છે

१७६ गुडादिवटीका

બનાવટ— શુંઠ તો. ૫ હરડેછાલ તો ૫
પીપર તો. ૫ દાડમબીજ તો ૫

સમભાગે લઇ તેને વાટી તેમા ૨૦ તોલા ગોળ નાખી ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—બા તોલો દિવસમા બે વખત પાણી સાથે.

ઉપયોગ—મંદાગ્નિ, અરૂચી, વાયુ, અર્શ, ગુલ્મ, શ્વા વગેરે મટાડી ભૂખ લગાડે છે

૧૭૭ गंधकवटी

बनावट—લસણ, જીરૂં, શુદ્ધગંધક, સિંધાલુણ, શુંઠ, મરી, પીપર, શેકેલીહીંગ, સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી લીંબુના રસમાં મર્દન કરી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—વાયુ, અજીર્ણ, ઉલટી, મોળ, અરૂચી, શૂળ, ઝાડા, કોલેરા વગેરેમાં ઉત્તમ ઉપાય છે. કોલેરા માટે વખણાય છે.

सूचना—કોલેરામાં ફુંગળીના રસ સાથે એક કે બબ્બે કલાકે બબ્બે ગોળી આપવી ચાલુ રાખવાથી વાયુ શાંત થઇ ઝાડા બંધ થાય છે અને પેટ ચડતું નથી તેમજ ગરમી ટકી રહે છે.

૧૭૮ चित्रकादिवटी (१)

बनावट—

ચિત્રકમૂળ	તો. ૨૦	ચવક	તો. ૨૦
અજમો	,, ૨૦	સંચળ	,, ૨૦
શુંઠ	,, ૨૦	વડાગરૂં મીઠું	,, ૨૦
મરી	,, ૨૦	સમુદ્રલવણ	,, ૨૦
પીપરજીણી	,, ૨૦	બીડલવણ	,, ૨૦
સિંધાલુણ	,, ૨૦	ઉત્તમયવક્ષાર	,, ૨૦
પીપરામૂળ	,, ૨૦	નવસાર	,, ૨૦
સારી અને શુદ્ધ કરેલી હીંગ			,, ૧૦
શુદ્ધ સાજીખાર (સોડા બાઈકાર્બ)			,, ૨૦
જીરૂં	તો. ૨૦		

બધી ચીજો લઈ સાથે મેળવી ખાંડી બારીક ભૂકો કરી લેવો. પછી તેમાં ક્ષાર મેળવી દેવા.

रीत—तैयार थयेला भूकाने लींबुना रसमां घुंटी मर्दन करी तेनी चणा जेवडी गोळी बनावी सुकावी बाटली भरी राखवी.

प्रमाण—२ थी ४ गोळी.

अनुपान—पाणी के छाश साथे.

उपयोग—मंदाग्नि, वायु, अरुची, पेटनो दुखावो, नबळाइ अजीर्ण, कबजीआत, काचा दस्त थवा, वगेरेने मटाडी भूख लगाडे छे तथा खोराक पचावे छे.

१७९ चित्रकादिवटी (२)

बनावट—

चित्रक	तो.	५	पीपरीमूळ	तो.	
साजीखार	,,	५	यवक्षार	,,	
पांचलवण	,,	२०	शुंठ	,,	
मरी	,,	५	हींग	,,	
पीपर	,,	५	चवक	,,	
अजमोद	,,	५			

ए सर्व दवाओ लई तेने बारीक वाटी चूर्ण करी दाडमना रसमां घुंटी चणा जेवडी गोळी बनावी सुकवी राखवी.

प्रमाण—२ थी ४ गोळी. **अनुपान**—पाणी साथे.

समय—सवार. बपोर अने सांज अथवा जम्या पछी

उपयोग—मंदाग्नि मटाडी आमने पचावे छे तथा अरुचि मटाडी भूख लगाडे छे, अने भोजन पचावी रूची वधारे छे.

१८० चंद्रोदयनी गोळीओ

बनावट—

घुटेलो चंद्रोदय	तो.	१	काळांमरी	तो.	१
लवंग	तो.	१	जायफळ	तो.	१

જાવંત્રી તો. ૧ ભીમસેનીકપુર તો. ૧
અક્કલકરો તો. ૧ કસ્તુરી તો. ०।

રીત—દરેક વસ્તુઓનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ લેવું અને ખરલમાં પ્રથમ ઘુંટેલો ચંદ્રોદય નાખી તેમાં ઉપરનું ચૂર્ણ થોડું થોડું મેળવતા જવું. જ્યારે તે બરાબર ઘુંટાઈ જાય ત્યારે તેમાં નાગરવેલનાં પાનનો રસ જોઈતા પ્રમાણમાં નાખી ત્રણ કલાક ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળીઓ વાળી બાટલીમાં ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત સવાર, સાંજ.

અનુપાન—દૂધ સાથે અથવા પાનમાં ખાઇ ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—ધાતુની નબળાઈ, વીર્યસ્રાવ, નસોનું શિથીલપણું, મંદાગ્નિ, વાયુ, શરદી, ક્ષય, દમ, પ્રમેહ, મગજનીનબળાઈ, વગેરે મટાડી વીર્યનો વધારો કરે છે તથા વાજીકરણ શક્તિ વધારે છે.

પથ્ય—સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો, બજારની મીઠાઈ, વાયડા કે ખાટા અને ગરમ પદાર્થોનો ઉપયોગ ન કરવો. તેમજ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

૧૮૧ चंद्रप्रभावटी नं. १

બનાવટ—કચુરો, વજ, મોથ, કરીઆતુ, ગળો, દેવદાર, હળદર, અતિવિષ, દારૂહળદર, પીપરીમૂળ, ચિત્રક, ધાણા, હરડેદળ, બહેડાં, આમળાં, ચવક, વાવડીંગ, ગજપીપર, શુંઠ, મરી, પીપર, જવખાર, સાજીખાર, સિંધાલુણ, સંચળ, બીડલવણ, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ એ દરેક તોલો ०।. નસોતર, દંતીમૂળ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, વાંસકપુર, દરેક તોલા બબ્બે. લોહભસ્મ તો. ૪, સાકર તો. ૮, શીલાજીત તો. ૧૬, ગુગળ તો. ૧૬ એ સર્વેનુ ચૂર્ણ કરી લેવું. પ્રથમ ગુગળનો પાણીમા કવાથ બનાવી તેમાં શિલાજીત મેળવી પછી બીજું ચૂર્ણ

મેળવી દેવું બરાબર ઘટ થાય ત્યારે ગોળી વાળવા જેવું થતાં તેને જરા ઘીવાળો હાથ આપી ચણા જેવડી ગોળી વાળી છાંયે સુકવી લઈ બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—પાણી, દૂધ અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—સ્ત્રીઓનાં ઋતુદોષ, પુરુષોના ધાતુદોષ, વીર્યવિકાર પ્રદર, પ્રમેહ, ઉનવા, ભગંદર, વીર્યસ્રાવ, મૂત્રકૃચ્છ, મૂત્રાઘાત, પથુ પથરી, અંડવૃદ્ધિ, કમળો, દાહ, નેત્રરોગ, પિત્તદોષ, વગેરે મટાડી શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે. લાંબો વખત સેવન કરવાથી રસાયનીક ગુણ બનાવે છે.

૧૮૨ चंद्रप्रभावटी नं. २

रीत—ઉપર ચંદ્રપ્રભા નં. ૧ ની જે બનાવટ બતાવી તેમાંથી ફક્ત શિલાજીત ન લેવી, બાકીની બધી ચીજો ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે લઈ ગોળી કરવી તેનું નામ વૈદ્યોમાં ચંદ્રપ્રભા નં. ૨ જો છે.

उपयोग—લગભગ નં. ૧ને મળતો છે. આમાં ફક્ત શિલાજીતની ખામી છે તો જે દરદીને એની જરૂર ન હોય તેને આપવી વધારે ઠીક છે.

૧૮૩ चंद्रप्रभावटी नं. ३

रीत—ઉપર નં. ૧ની ચંદ્રપ્રભામાં લોહભસ્મ તથા શિલાજીત નાંખ્યા વગર જો એમજ ગોળી તૈયાર કરી લેવાય તો તેને ચંદ્રપ્રભાવટી નં. ૩ જો કહેવાનો વૈદ્યોમાં રિવાજ છે.

उपयोग આ દવા શીતલ તથા મૃદુ છે અને જ્યાં [illegible] [illegible], [illegible], નહીં જરૂર હોય ત્યાં વાપરવી જોઈએ.

૧૮૪ छर्दिरिपु

बनावट— કપુરકાચડી તો. ૧૦, જોઇએ તેટલું પાણી.

रीत—પ્રથમ કપુરકાચડીનું બારીક ચૂર્ણ લઈ તેને ખરલમાં નાખી પાણી સાથે બરાબર ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—મોટા માણસને ૨ થી ૪ ગોળી, બાળકને ૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી તોલા બે લઇ દવા મેળવી તૈયાર કરી લેવી.

समय—જરૂર જણાય ત્યારે અથવા બબ્બે કલાકે.

उपयोग—ગમે તે કારણથી આવતી ઉલટી, ખાલી ઉબકા, વાયુની મોળ, બાળકને આવતી વાયુની ઉલટી વગેરેમાં વપરાય.

૧૮૫ जयवटी

बनावट—શુદ્ધ મનશીલ તો. ૧, શુદ્ધ હરતાલ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧, શુદ્ધ પારદ તો. ૧ા, લઈ મર્દન કરી તેમાં તામ્રભસ્મ તો. ॥ા નાખી ઘુંટી આકડાના દૂધમાં તથા ભોરીંગણીના રસમાં, અઘેડાના રસમાં, ત્રિફળાના કવાથમાં, ચિત્રકના અને ચવકના ઉકાળામાં જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી મર્દન કરી એક ગોળો કરી લેવો. તે ગોળાને સુકવી તેનાપર આકડાનાં પાન વીંટીને ઉપર દશ કપડ-માટી કરી તેને સુકવી કુકુટ પુટમાં પકાવી લેવું. ઠંડું થયા બાદ ઉપરની કપડમાટી તથા પાન વગેરે દૂર કરી બહુજ સંભાળથી તેમાંનો ગોળો કાઢી લઈ ખરલમાં ઘુંટી તેનું વજન સાત તોલા થાય તો તેમાં શુદ્ધ વછનાગ, કુલાવેલો ટંકણખાર, પીપર, કાળામરી, એ દરેક

દવાઓ ચૌદ ચૌદ આનીભાર તથા શુદ્ધ નેપાળો તો. ૩॥ નાખી સર્વને ઘુંટી તેને લીંબુનારસની તથા આદુનારસની એકેક ભાવના આપી ઘુંટી મગ પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ ગોળી, વધુ જરૂર જણાય તો ૨ ગોળી સવાર સાંજ લેવી.

अनुपान—પતાસામાં મૂકી ચાવી જવી અથવા મધ સાથે લેવી.

उपयोग—કફજ્વર, વાતજ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, મંદાગ્નિ, હર્ષ પાંડુરોગ, ભગંદર, વગેરેમાં ઠીક છે. ખાસ કરી આ ગોળીથી દસ્ત બે ત્રણ આવી પેટ સાફ થઈ જ્વર ઉતરી જાય છે. અનુપાન ભેદથી તમામ દરદમા વપરાય છે.

૧૮૬ ज्वरघ्नीवटी (१)

बनावट— ક્વીનાઈન તો. ૨ પીપરમેન્ટફુલ વાલ ૪
કપુર વાલ ૬ રસવંતી તો ૨
શુદ્ધ હિંગળો તો. ૦।

रीत—રસવંતી સિવાયની બધી દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી લે રસવંતી નાખી ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખે.

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—જુનો તાવ, પેટનાં દરદો સાથેનો તાવ, મેલેરિયા તાવ અને નવો અથવા કોઈપણ જાતના ચાલુ તાવ માટે આ દવા અપાય છે

सूचना—આ દવામા મુખ્ય ક્વીનાઈન હોવાથી જ્યાં ખાસ વાપરવાની જરૂર જણાય ત્યાંજ વાપરવી.

૧૮૭ ज्वरघ्नीवटी (२)

बनावट— પીપર તો. ૨ ભ્રૂઈ તો. ૨॥
કાંકચની મીંજ તો. ૪ બાવળનાંપાન તો. ૨॥

रीत—દરેકને બારીક વાટી ખરલમાં નાખી તેને પાણી સાથે ઘુંટી વટાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી, દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

अनुपान—ગરમ પાણી સાથે લેવાય.

उपयोग—દરેક પ્રકારના તાવ માટે વપરાય છે તેથી તાવ ઉતરે છે તથા ટાઢીઓ તાવ અટકે છે.

૧૮૮ ज्वरांतकवटी

बनावट—ગળોસત્વ તો. ૧ વંસલોચન તો. ૦॥
એલચીબીજ તો. ૦॥ જહેરમોહરાખતાઇ તો. ૦॥
ક્વીનાઈન તો. ૦॥ એન્ટીફેબરીન તો. ૦॥

रीत—દરેક ચીજ બરાબર વાટેલી લાવી સાથે મેળવી ઘુંટી ગુંદના પાણી સાથે ચણાપુરની ગોળી બનાવી રાખવી.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—નીચે જણાવેલ શરબત સાથે ગોળી લેવી.

શરબત બનાવવાની રીત.

ગુલેબનફસા તો. ૦॥, ગાવઝબાન તો. ૧, આલુબુખારા નંગ ૧૫, નીલોફર તો. ૦॥, ખતમીનાંબીજ તો. ૧, ઉનાબદાણા નંગ ૧૫, ગુલાબફુલ તો. ૦॥, અનીસુન તો. ૧, જેઠીમધ તો. ૧ મેંદીફુલ

તો. ૦ાા, અકતીનરૂમી તો. ૧ તુખ્મખ્યારીંગ તો. ૨, તુખ્મ બાવર તો. ૨ લાવી તેને જરા કુટી તેમાં ૧૨૦ તોલા પાણી નાખી ક્વાથ કરવો, જ્યારે ૪૦ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં ગુલાબ જળ તો. ૧૦ નાખી ચુલે ચડાવવો. તથા તેમાં સાકર તો. ૬૦ નાખી શરબત બનાવી લેવું. તૈયાર થયેલ શરબત તો. ૨ માં પાણી તો. ૨ નાખી ગોળી સાથે લેવાથી તાવ ઉતરી જાય છે, તરસ મટે છે પસીનો આવી ગરમી ઘટી જાય છે.

१८९ जातिफलादिवटी (१)

बनावट—	જાયફળ	તો. ૧	લવંગ	તો. ૧
	પીપર	તો. ૧	સિંધાલુણ	તો. ૧
	શુંઠ	તો. ૧	શુદ્ધ કનકબીજ	તો. ૧
	શુદ્ધ હિંગુલ	તો. ૧	ટંકણખાર	તો. ૧

रीत—બધી ચીજોને વાટી લીંબુના રસમાં મર્દન કરી ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવીને રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान**—પાણી સાથે

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—આમાતિસાર, સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ અને અજીર્ણ મટી પાચનશક્તિ સારી થાય છે.

१९० जातिफलादिवटी (२)

बनावट—જાયફળ, અફીણ, ખારેકનો ભૂકો એ દરેક એક તોલો લઈ વાટી પાણી સાથે ઘુટી ચણોઠીઆની ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—પાણી કે છાશ સાથે.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—અતિસાર, સંગ્રહણી, આમાતિસાર કે પ્રવાહીકા માટે.

सूचना—આ દવામાં અફીણ મુખ્યભાગે આવે છે માટે ધ્યાન રાખીને વાપરવી. બાળકને આ દવા બનતાં સુધી આપવીજ નહિં.

૧૯૧ जुना तावनी गोळी

बनावट—	અતિવિષ	તો. ૪	કડુ	તો. ૨
	ક્વીનાઈન	તો. ૧	એન્ટીફિબ્રીન	તો. ૧
	સીન્કોના	તો. ૨		

रीत—દરેક વસ્તુનું ચૂર્ણ લઈ મધ સાથે ખરલમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી લેવી અને તેને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી એક વખત માટે, દિવસમાં ૮ થી વધુ ન લેવી.

समय—સવાર, બપોર, સાંજ અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—પાણી અથવા ચહા સાથે.

उपयोग—જુના અને લાંબી મુદતના હઠીલા તાવ માટે તેમજ તાવ, માથાનો દુખાવો, મલેરીઆજ્વર વગેરે માટે ઠીક ઉપયોગી છે.

૧૯૨ दाडिमीवटी

बनावट—	કડાછાલ	તો. ॥	ખુરાસાની અજમો	તો. ॥
	કેશર	,, ॥	ઉપલેટ	,, ॥
	ગાંજો	,, ॥	ગુગળ	,, ॥
	બીલીનો ગરભ	,, ॥	લોદર	,, ॥
	ધાવડીનાં ફુલ	,, ॥	આંબાની ગોટલી	,, ॥
	અફીણ	,, ॥	કાચા દાડીમ	નંગ ૨

रीत—ઉપરની તમામ દવાઓનું ચૂર્ણ તૈયાર કરી રાખવું અને માત્ર બે દાડીમ જુદાં લઈ તેમાં ડગળી આપી વચ્ચે ખાડો કરી તેમાં ઉપરનું ચૂર્ણ તથા તેનાં બીયાંને ભરી ડગળી બંધ કરી તેના ઉપર લીલું કપડું વીંટી ઉપર માટી લગાડી થોડાક છાણાંના અગ્નિમાં પકાવવું. જ્યારે ઉપરની માટી બરાબર લાલ થાય ત્યારે કાઢી લઈ ઠંડું થવા દેવું. પછી તે બે દાડમ ઉપરથી કપડું માટી દૂર કરી આખા બે દાડીમને ખરલમાં વાટી મધ નાખી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં બે થી ત્રણ વખત લેવી.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—ઝાડો, મરડો, રક્તાતિસાર, પ્રવાહીકા વગેરે ગમે તેવા જોરદાર હોય તો પણ મટે છે.

१९३ दुग्धवटी

बनावट— વછનાગ તો. ૦॥। અફીણ તો. ०॥
લોહભસ્મ તો. ०। અભ્રકભસ્મ તો. ०।

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી દૂધમાં વાટી ઠેઠ રતિભારની અથવા એકેક ગ્રેનની ગોળી બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી. (૧ થીર રતિભાર.)

अनुपान—દૂધ સાથે, સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—સોજા, સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ, વિષમજ્વર, પાંડુરોગ, ઝાડા, વગેરે મટે છે.

पथ्य—આ ગોળી ખાનારે જ્યાંસુધી દવા ચાલુ હોય ત્યાંસુધી માત્ર દૂધ ઉપરજ રહેવું પાણી અથવા બીજા કોઈપણ પદાર્થનો ઉપયોગ ન કરવો જેથી તરત સારો ફાયદો થઈ શકે.

રીત—એક નાની ખરલમાં ત્રણેને વાટીને જરા પાણીની સાથે ઘુંટી મરી જેવડી ગોળી બનાવી લેવી. આસરે ૦ાા થી ૧ ગ્રેનની ગોળી બનાવવી જોઇએ.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે ચાટવી અથવા પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—મરડો, આમાતિસાર, પ્રવાહીકા, સંગ્રહણી, ઝાડો, ખાસ કરી જુના મરડામાં વખણાય છે.

सूचना—આ દવા નાનાં બાળક માટે વાપરવી હોય તો બહુજ સંભાળથી ઓછી માત્રામાં વિચારીને આપવી. કારણ કે તેમાં અફીણ ખાસ આવે છે. વળી યોગ્ય પથ્ય રાખી દવા લેવી.

पथ्य—મરડાના રોગી માટે છાશ, ભાત અને દાડમનો રસ અથવા બીલીનો મુરબ્બો આપવાથી આ દવા જલદી ફાયદો આપે છે.

१९९ पिप्लीक्षारवटी

बनावट—	પીપર	તો. ૧	મરી	તો. ૧
	દાડમબીજ	તો. ૨	યવક્ષાર	તો. ૦ાા
	ગોળ	તો. ૮		

સુકી દવાઓ વાટી ચૂર્ણ કરી ગોળમાં મેળવી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી મોંમાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી, ગળાનો રોગ, સ્વરભંગ વગેરેમાં આ ગોળી મોંમાં રાખી ચુસવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

१९६ प्रमेहांतकगोळीओ

बनावट—વાંસકપુર, શિલાજીત, રૂમીમસ્તકી, ઈશબ, ચણકબાબ, એલચી, હળદર એ સર્વે સમભાગે લઈ વાટી બનાવી સુખડના તેલમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—તણખીયો પ્રમેહ, ઉનવા, પેશાબમાં બળતરા થઈ રસી આવવી વગેરે તમામ દરદોને તરતમાં આરામ આપે છે. ચોવીશ કલાકમાં ૭ ડોઝ લેવાથી તત્કાળ શાન્તી થાય છે. સુજાક (પરમીઓ) માટે સારી દવા છે.

१९७ प्रवाहीकावटी (१)

बनावट—બીલીફળનો ગરભ, મોચરસ, નાગરમોથ, ધાવડીનાં ફુલ, શુદ્ધ, જાયફળ, અફીણ એ સર્વે એકેક તોલો લેવાં.

रीत—બધી દવાઓ ખાંડી ભૂકો કરી અફીણનો કાઢો બનાવી તેમાં ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી ઘુંટી લઈ રતિભાર ગોળી કરવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग—ઝાડો, મરડો અને આમાતિસાર મટે છે.

१९८ प्रवाहीकावटी (२)

बनावट—અફીણ ૪ ભાગ, હિંગળો શુદ્ધ ૨ ભાગ, ટંકણખાર ફુલાવેલ ૧ ભાગ

રીત—એક નાની ખરલમાં ત્રણેને વાટીને જરા પાણીની સાથે ઘુંટી મરી જેવડી ગોળી બનાવી લેવી. આસરે ૦॥ થી ૧ ગ્રેનની ગોળી બનાવવી જોઇએ.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે ચાટવી અથવા પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—મરડો, આમાતિસાર, પ્રવાહીકા, સંગ્રહણી, ઝાડો, ખાસ કરી જુના મરડામાં વખણાય છે.

सूचना—આ દવા નાનાં બાળક માટે વાપરવી હોય તો બહુજ સંભાળથી ઓછી માત્રામાં વિચારીને આપવી. કારણ કે તેમાં અફીણ ખાસ આવે છે. વળી યોગ્ય પથ્ય રાખી દવા લેવી.

पथ्य—મરડાના રોગી માટે છાશ, ભાત અને દાડમનો રસ અથવા બીલીનો મુરબ્બો આપવાથી આ દવા જલદી ફાયદો આપે છે.

૧૬૬ पिप्लीक्षारवटी

बनावट—	પીપર	તો. ૧	મરી	તો. ૧
	દાડમબીજ	તો. ૨	યવક્ષાર	તો. ૦॥
	ગોળ	તો. ૮		

સુકી દવાઓ વાટી ચૂર્ણ કરી ગોળમાં મેળવી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી મોંમાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી, ગળાનો રોગ, સ્વરભંગ વગેરેમાં આ ગોળી મોંમા રાખી ચુસવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

२०० बालरक्षकगुटीका

बनावट—જાયફળ, જાવંત્રી, તજ, લવંગ, એલચી, અજમોદ, સફેદમરી, વાપુંભા, વાવડીંગ, સુવા, સંચળ, હરડે, કરીયાતું, કાંચ, અતિવિષ, દાડમછાલ, પીપરીમૂળ, વંસલોચન, એળીઓ, હીરાબોળ, ખસખસ, લોબાન, કેશર એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

रीत—દરેક વસ્તુનું સમભાગે ચૂર્ણ કરી કપડછાણ બનાવી મધ સાથે ઘુંટી મગનાદાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, વયઃ ૧ થી ૧૨ માસ સુધીના માટે, ૨ થી ૪ ગોળી, વયઃ ૧ થી ૨ વર્ષના માટે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—દૂધ કે ધાવણ હોય તેમાં મેળવીને પાઈ દેવું.

उपयोग—નાનાં બાળકોનાં તમામ દરદોમાં વપરાય છે. નિરંતર આનું વાપરવાથી શરીર મજબુત થાય, દૂધ પચે, ભૂખ લાગે, ઝાડો સાફ આવે, તાવ, ખાંસી, ઝાડા, ઉલટી, વાયુ, અજીર્ણ, નબળાઈ વગેરે મટી બાળકને આરામથી નિંદ્રા આવે, રડતું અટકે, શાન્તી થઈ શરીર મજબુત બને.

सूचना—બજારૂ બાળાગોળી ન વાપરતાં આની અનુભવી અને નિર્દોષ બનાવટ વાપરવા ખાસ ભલામણ કરવામાં આવે છે.

२०१ बालरक्षकमोगटी

बनावट—[illegible] વાપુંભા, સંચળ, હિંગળ, કરીયાતું, સું. [illegible] એલચી, પીપરીમૂળ, [illegible] [illegible] અતિવિષ [illegible], [illegible]

મરડાશીંગ, એ સર્વ સમભાગે લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તેમાં ગુલાબનું પાણી નાખી ઘુંટી સોપારી જેવડી મોટી સોગઠી બનાવી સુકાવી રાખવી.

उपयोग—નાનાં બાળકોનો તાવ, ખાંસી, કબજીઆત, પેટનું દરદ વગેરેમાં જ્યારે જરૂર જણાય ત્યારે આ સોગઠીને સાફ પત્થરપર જરા પાણી સાથે ઘસીને એક બે રતિભાર દવા પાઇ દેવી, જેથી પેટ સાફ થઇ જ્વરાદિ ઉપદ્રવો તરત મટી જાય છે. હમેશાં ઘરમાં રાખવા લાયક છે. પેટના ભારને તોડી દૂધ પચાવે છે.

२०२ ब्राह्मीवटी

बनावट— અભ્રકભસ્મ તો. ૧ રસસિંદુર તો. ૧
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧
શુદ્ધશિલાજીત તો. ૧ વાવડીંગ તો. ૧
બ્રાહ્મીચૂર્ણ તો. ૬

रीत—દરેકને ખરલમાં બરાબર બારીક વાટી મધ સાથે ઘુંટી ચણા પ્રમાણની ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી દૂધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—મગજની નબળાઈ, યાદશક્તિની ખામી, ધાતુશ્રાવ, પ્રમેહ, નબળાઈ, બુદ્ધિની મંદતા વગેરે મટી યાદશક્તિ ખીલે છે.

२०३ भगंदरादिमोदक

बनावट—ચોપચીનીનુ બારીક કપડછાણ કરેલું ચૂર્ણ તો. ૧I, દેશી સાકર તો. ૧I આ બે ને મેળવી તેમાં ઝીણી ધારથી ઘી નાખવા જેવું અને મેળવવા જેવું, લાડુ બનાવવા જેવું થતાં તેનો લાડુ બનાવી લેવો.

प्रमाण—ઉપર લખેલ એક લાડુ એક વખતમાં ખાવો.

अनुपान—લાડુ ખાઈ ઉપરથી દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

मुद्दत—આ દવા ફક્ત ચૌદ દિવસ કરવાથી ફાયદો થાય છે.

परेजी—ઘી, રોટલી અને દૂધ સિવાય કંઇએ ખાવું નહિં. દૂધમાં સાકર લઇ શકાય.

उपयोग—નવો અથવા જુનો ભગંદર મટે છે. આ ઉપાય અત્યંત ખાત્રીયુક્ત અને એક ગૃહસ્થે અનુભવેલો હોવાથી અમોએ દાખલ કરેલ છે. વધુમાં તેણે જણાવેલ કે એક મહાત્માએ અમારી રૂબરૂમાં આ દવાથી દરદ મટાડી આપ્યું હતું અને શક્તિ પુરી આવી હતી.

सूचना—દવા ગરમ જણાય તો ખોરાકમાં ઘી, દૂધ વધારે લેવાં, છતાં પણ જો ગરમ જણાય તો દવાનું પ્રમાણ ઓછું કરી આપવું. આ દવાથી અનેકને સારો ફાયદો થયો છે. [લેખક]

૨૦૪ भागोत्तरवटी

बनावट—	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૨
	પીપર	તો. ૩	હરડેદળ	તો. ૪
	બહેડાદળ	તો. ૫	અરડુસીનાંપાન	તો. ૬
	ભાંગરો	તો. ૭		

रीत—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી ખરલમાં નાખી અને પછી ભાંગરાના કવાથની ૨૧ ભાવના આપી સુકાયા બાદ પુરી આગ જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—સવાર સાંજ એક ગોળી લેવી.

उपयोग—ખાંસી, અથવા શ્વાસ, દમ માટે સારો ઉપાય છે. એથી ખાંસી, દમ મટે છે.

२०५ भीमसेनीगुटीका

बनावट—મોટી હરડેની છાલ, નાની હરડે, કડુ, ઇંદ્રવારૂણીની જડ, કુવાડીયાનાં બીજ, રેવચીનીનો શીરો, શુંઠ, મરી, પીપર, બહેડાંછાલ, આમળાંની છાલ, એ સર્વ સમભાગે તથા એ સર્વથી બમણું એળીઆનું ચૂર્ણ લેવું.

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં નાખી કુંવારના રસમાં એ દહાડા ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે રાત્રે સુતી વખતે લેવાય.

उपयोग—જુલાબની ગોળી તરીકે લેવાથી પેટને સાફ કરી કબજીઆત મટાડે, ઉદરરોગ, કમળો, ક્રમીરોગ, જીર્ણજ્વર, અર્શ, વગેરેમાં પેટ સાફ કરી ફાયદો આપે છે.

२०६ भृंगराजवटी

बनावट— ભાંગરાનાં પાન તો. ૫ કાળાંમરી તો. ૦॥

બંનેને સાથે વાટી ઘુંટી તેની ગોળી ચણીબોર પ્રમાણે બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, સવારે તથા સાંજે પાણી સાથે.

उपयोग—દરેક જાતના સુકા તથા દુઝતા અર્શમાં ફાયદો કરી અર્શરોગ મટાડે છે.

૨૦૭ मल्लगुटीका

बनावट—શુદ્ધ સોમલ તો. ૧, એલચીનાં બીજ તો. ૧ વંસલોચન તો. ૧, એ સર્વેને વાટી કપડછાણ કરી એક ખરલમાં ઘુંટી લઇ તેમાં નાગરવેલનાં દેશીપાન એકેકપાન લઇ નાખતા જવું અને ઘુંટતા જવું આમ પચાસ પાન નાખી ઘુંટી લેવું. પછી તેમાં બસો પાનનો રસ નાખી એક દિવસ બરાબર ઘુંટી લઈ તેની બાજરીના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ ગોળી પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, વાયુના અને શરીરના જુના રોગો વગેરે માટે ઉત્તમ છે.

सूचना—ખોરાકમાં ઘી, દૂધ વધારે આપવું અને ગરમ ચીજો મરચાં વગેરે ન ખાવી, તેમજ એકાદ માસ દવા લઈ વચ્ચે થોડા દિવસ બંધ કરી આપવી.

૨૦૮ मरडानी गोळी

बनावट— અફીણ તો. ૧ કેશર તો. ૧
જાયફળ તો. ૧ જાવંત્રી તો. ૧

रीत—સર્વ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ લઈ અફીણનો કમુનો જે બનાવી તેમાં ઉમરડા (ગુલર) નું દૂધ નાખી ઘુંટીને મગ જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय [illegible]

अनुपान [illegible]

उपयोग—પરૂવાળો, આમવાળો ઝાડો, મરડો, ચૂંક મટે છે. મરડા માટે અકસીર છે, તથા તેને ત્રણ દિવસમાં મટાડી આરામ આપે છે.

૨૦૯ मरिच्यादिवटी

बनावट— કાળાંમરી તો. ૨ પીપર તો. ૨
જવખાર તો. ૧ દાડમછાલ તો. ૪

रीत—દરેકનું જુદું જુદું ચૂર્ણ લઈ વાટી ખરલમાં મધ સાથે મેળવી ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને તૈયાર કરવી.

प्रमाण—આખા દિવસમાં ૬ થી ૧૨ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે બે બે ગોળી લેવી અથવા ખાંસી માટે એક ગોળી મોંમાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી, દમ, ઝાડા, પેશાબની મુસ્કેલી વગેરેમાં વપરાય છે. સંધિવામાં પણ વાપરી શકાય.

૨૧૦ महामारीगुटीका (१)

बनावट—લાલમરચાં તો ૨, શેકેલીહીંગ તો. ૨, કપુર તો. ૨, શેકેલીભાંગ તો. ૨, અફીણ તો. ૦॥ લઈ વાટી અફીણનો કસુંબો નાખી પછી તેને આદુનારસમાં ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

समय—દર એક કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—કોલેરા, વિષુચિકા, ઝાડા, ઉલટી, નબળાઈ, ગોટલાં ચડવાં વગેરે ભયંકર વ્યાધિમાં સારૂં કામ કરે છે.

२११ महामारीगुटीका (२)

बनावट—				
	લસણ	તો. ૧	જીરું	તો. ૧
	શુદ્ધ ગંધક	,, ૧	સૂંઠ	,, ૧
	મરી	,, ૧	પીપર	,, ૧
	શેકલીહિંગ	,, ૧	શુદ્ધ હિંગળો	,, ૧
	સરપંખાનામૂળની છાલ તો. ૨			

रीत—બધી ચીજોને બારીક વાટી ભૂકો કરી કપડે ચાળી લીંબુના રસમાં ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, દર એકથી બબ્બે કલાકે.

अनुपान—પાણી અથવા પીપરમેન્ટના પાણી સાથે.

उपयोग—કોલેરાની રામબાણ દવા તરીકે આ ગોળીઓ વાપરવા લાયક છે. ઝાડા, ઉલટી, નબળાઇ, પેટનો વાયુ વગેરે મટે છે.

२१२ मुखवासवटी

बनावट—તજ, જાવંત્રી, લવંગ, સૂંઠ, અકલકરો, જાયફ[illegible] કેશર, એલચી, જેઠીમધનો શીરો, કબાબચીની, કપુર, પીપરમેન્ટ ફુલ, સાકર એ દરેક વસ્તુ સમભાગે લેવી

रीत—દરેક વસ્તુઓનું કપડછાણ કરેલું બારીક ચૂર્ણ [illegible] ખરલમાં નાખી પછી માથે પુરી મગનાદાણા જેવડી ગો[illegible] બનાવી છાંયે સુકવી રાખવી.

प्रमाण—એક વખતે ૨ થી ૪ ગોળી. આખા દિવસમાં ૨[illegible] [illegible]

गुण—[illegible]

દુઃખાવો, કફ, પેટનું દરદ, સાદ બેસી જવો, અપચો, શૂળ વગેરે મટી શરીર સતેજ બને છે.

२१३ मंडुरवटी

बनावट—દેવદાર, મોથ, દારૂહળદર, શુંઠ, મરી, પીપર, ચવક, ચિત્રક, પીપરીમૂળ, તજ, વાવડીંગ, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાં, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, એ પંદર ચીજો સમાનભાગે એટલે દરેક એકેક તોલો કરતાં પંદર તોલા, મંડુરભસ્મ તોલા ૩૦, ગૌમૂત્ર તોલા ૪૪૦ એક લોઢાનાં વાસણમાં પ્રથમ ગૌમૂત્રને નાખી તેમાં ઉપરનાં વસાણાનું ચૂર્ણ તથા ભસ્મો મેળવી ધીમે તાપે ઉકાળી ગોળી વાળવા જેવું થાય ત્યારે ઉતારી લઈ ઠંડું થતાં ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—છાસ અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—કમળો, પાંડુ, હરસ, પ્રમેહ, સોજા, નબળાઈ, બરલ, અજીર્ણ, મંદાગ્નિ, કુષ્ટરોગ, કફરોગ, વગેરેમાં વખણાય છે.

२१४ यकृतरोगनाशकवटी

बनावट—

કડુ	તો. ૨૦	સંચળ	તો. ૪
સિંધાલુણ	તો. ૪	નવસાગર	તો. ૧૦
હિંગ	તો. ૨		

रीत—ઉપરની દવાઓનુ બારીક ચૂર્ણ કરી તેને પ્રથમ ગૌમૂત્રની તથા ચિત્રકના કવાથની અને કુવારનારસની ત્રણ ત્રણ ભાવનાઓ આપી ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—અબ્બે ગોળી. **समय**—દિવસમાં ત્રણ વખત

अनुपान—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે અથવા કુમાર્યાસવ સાથે

उपयोग—યકૃત, પ્લીહા, પેટની કોઇપણ ગાંઠ, આ પ્રયોગથી મટી ભૂખ લાગે છે અને લોહી સાફ થઈ પેટ ચોકખું થાય છે.

२१५ यष्टीमधुवटी (१)

बनावट—

એલચી	તો. ૪	લવંગ	તો. ૪
બહેડાંની છાલ	તો. ૪	વરીઆળી	તો. ૪
ચોખો કાથો	તો. ૪	કાળાંમરી	તો. ૪
જેઠીમધ	તો. ૪	જેઠીમધનો શીરો	તો. ૧૧
પીપરમેન્ટનાં ફુલ	તો. ૧		

रीत—પ્રથમની આઠ દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેમાં નવમી દવા મેળવી પાણી સાથે ખરલમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—આખા દિવસમા બાર ગોળી સુધી લેવી.

समय—મોઢામાં ગોળી રાખી ચુસ્યા કરવી જ્યારે જ્યારે ખાંસી આવે ત્યારે ખાસ લેવી જોઇએ.

उपयोग—ખાંસી, સ્વરભંગ શ્લેષ્મ, ગળાનો રોગ, કફ વગેરે મટાડી કફ છુટો કરી ગળાને નરમ રાખે છે.

२१६ यष्टीमधुवटी (२)

बनावट—જેઠીમધનો શીરો, [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રમાણ—૧ થી ૧૦ ગોળી સુધી.

વાપરવાની રીત—મોંમાં રાખી ચુસવી.

ઉપયોગ—ખાંસી, ગળાનો દુ:ખાવો, સ્વરભંગ, કફ, ઘતો ક્ષય સળેખમ, સુસ્તી, સુકીખાંસી વગેરે મટે છે. ગોળી સ્વાદમાં સારી થાય છે, અવાજ સુધારે છે.

२१७ योनीसंकोचनवटी

બનાવટ—ફુલાવેલ ફટકડી તો. ૪ માયાફળ ચૂર્ણ તો. ૪

બંન્નેને સાથે વાટી લેવું. સાકર તો. ૫નું ચૂર્ણ લઇ એક વાટકીમાં નાખી તેમાં ઘી નાખી સ્હેજ તાપ ઉપર ગરમ કરવું. જ્યારે સાકર રસરૂપ થાય ત્યારે ઉપરની ચીજોનું ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી તેની તરતજ ગોળી ચણીબોર પ્રમાણેની બનાવી રાખવી. ગોળી તરતજ બનાવી લેવી, નહિં તો દવા સખત થઈ જશે.

ઉપયોગ—આ ગોળી ઉપર જરા રૂ (કપાસ) લપેટી તેના ઉપર જરા ગાયનું ઘી લગાડી તેને યોનીમાં રાખવાથી યોની મજબુત થાય છે અને પ્રસુતિ પછી થનારા અનેક ઉપદ્રવો તથા નબળાઇ અને વાયુ મટી શરીર મજબુત થાય છે.

સુચના—જ્યાંસુધી જરૂર જણાય ત્યાંસુધી આશરે ૮ થી ૧૫ દિવસ લગી આ દવા કરવી જોઇએ અને જો ગરમી જેવું જણાય તો તરત દવાની ગોળી કાઢી લઈ ત્યાં ઘીનું પોતું રાખવાથી તરત શાન્તી થઈ જશે. યોની સંકોચન કાર્ય માટે અકસીર છે.

२१८ रजःप्रवर्तनीवटी

બનાવટ— એળીઓ તો. ૧ હીરાબોળ તો. ૧
ટંકણખાર શુદ્ધ તો. ૧ શુદ્ધ હીંગ તો. ૧

શુદ્ધ હિરાકસી તો. ૧ શુદ્ધ સોમલ રતિ ૧
જટામાસી તો. ૧

રીત—ઉપરની દવાઓને બરાબર વાટી તેનું ચૂર્ણ કરી તેને એકસ્ટ્રેટ સમ્બલમાં વાટી મટરનાદાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી સવાર સાંજ પાણી સાથે.

ઉપયોગ—ઋતુ લાવવા તથા મગજની અને જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ મટાડી શરીરમાં કંઈપણ દરદ કર્યા સિવાય ઋતુ સાફ લાવે છે અને નબળાઈ મટાડી શરીરમાંનો વાયુ મટાડે છે.

સમય—ઋતુ આવ્યા પહેલાં આ દવા એક બે અઠવાડીઆ અગાઉ શરૂ કરવી અને ઋતુ આવ્યા પછી બંધ કરી આપવી.

૨૧૯ रजःपुष्पादिवटी

બનાવટ— રસસિંદુર તો. ૧ વાવડીંગ ચૂર્ણ તો. ૧
એળીઓ તો. ૧ હીંગ તો. ૧

આ દવાઓને કુવારના રસમાં વાટી ચણા પ્રમાણે [illegible] બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી. **સમય**—સવાર સાંજ બે [illegible]

અનુપાન—ઘી સાથે ચાટી ઉપર અંઘાડ મૂળ અથવા [illegible] કવાથ પીવો

ઉપયોગ—ઋતુ સાફ લાવે છે અને તે ગોળી [illegible] [illegible] મટાડી [illegible] શુદ્ધ કરે છે વાયુ પ્રકૃતિ માટે ઉત્તમ [illegible]

૨૨૦ रसादिवटी

બનાવટ [illegible] તો. ૧ શુદ્ધ [illegible] તો. ૧
[illegible]

નાખી ખરલમાં જરા પાણી નાખી બરાબર તેને ઘુંટવું. બરાબર મળી જાય ત્યારે તેમાં બીજું ૪ થી ૫ તોલા પાણી નાખી ઘુંટી દેવું અને તેમાં ઘસેલું શ્વેતચંદન, નાગરમોથ, વાળો, જટામાસી, એલચીના બીજ એ સર્વે ચીજોનું ચૂર્ણ એકેક તોલો બારીક લાવી તેમાં ઘુંટી તેની ચણીબોર પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—ગુલાબનું શરબત અથવા પાણી

उपयोग—તરસ, દાહ, પિત્તજ્વર, મગજની ગરમી, બેચેની, કોલેરા, ઉલટી, ઝાડા, વગેરે માટે બહુજ ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

२२१ राजयोग

बनावट—શુદ્ધ અફીણ, શુદ્ધ વચ્છનાગ, કેશર, ચવક, ચિત્રક, શુદ્ધ કનકબીજ, ભાંગનાબીજ, સરગવાનાબીજ, સફેદજીરૂં, આસગંધ, કૌંચબીજ, ઇંદ્રયવ, લવંગ, અક્કલકરો, અજમોદ, શતાવરી, સફેદમુશળી, પીપર, પીપરીમૂળ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર, એ દરેક એકેક તોલો લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી તેને મધમાં ઘુંટી ગોળી બનાવી રાખવી. ગોળી ૦। તોલાની કરવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—જમ્યા પછી ખાવી. એટલે કે ગોળી જમ્યા પછી ખાવા માટે મોંમાં રાખી ચુસવી અને મુખવાસમાં જાવંત્રી વધારે વાપરવી.

उपयोग—વિર્યસ્રાવ, ધાતુક્ષીણતા, અલ્પવિર્ય, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ ક્ષય નપુંસકત્વ, આમવાત, મહાવાયુ, પાંડુરોગ, માથાનુંદરદ, બરલ, વગેરે નપુંસકત્વને લગતા દરેક દરદમાં ઉત્તમ છે. સ્થંભન કરનાર અને શક્તિ આપનાર છે.

સૂચના—આ દવા ખાનારે ખટાશ અને ક્ષારવાળી ચીજો મુદ્દલ ન ખાવી કેમકે તેથી લાભ થતો અટકે છે.

૨૨૨ राजेन्द्रवटी

બનાવટ—	કસ્તુરી	તો. ૨	ભીમસેનીકપુર	તો.
	અફીણ	,, ૪	કેશર	,,
	જાયફળ	,, ૮	જાવંત્રી	,,
	તજ	,, ૮	લવંગ	,,
	એલચી	,, ૮	અક્કલકરો	,,

રીત—દરેકનું બારીક ચૂર્ણ લઈ નાગરવેલના પાનના રસ(માં) ઘુંટી મગના દાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી બાટલીમાં ભરી લે(વી).

પ્રમાણ—૧ થી ૪ ગોળી, દૂધ સાથે.

ઉપયોગ—શરદી, ખાંસી, સળેખમ, શ્વાસ, નબળાઈ, મંદ(ાગ્નિ) અજીર્ણ, વાયુ, ધાતુસ્રાવ, વિર્યનું પાતળાપણું, સ્વપ્નસ્રાવ, બાળો(ની) નબળાઈ, આંચકી વગેરે તમામ દરદોમાં તરતજ ફાયદો આપે છે અ(ને) સ્ટીમ્યુલંટ (ઉત્તેજક) દવા તરીકે કોઈપણ દરદમાં સારો ફા(યદો) બતાવે છે

સૂચના—આખા દિવસમાં ૧૨ ગોળીથી વધારે લેવી નહિ. અને બચ્ચાંને એક વખતમાં એક ગોળીથી વધારે ન આપવી. આ(ખા) દિવસમાં બાળકને બબ્બે ગોળી સુધી આપી શકાય.

૨૨૩ लवंगादिवटी

બનાવટ—લવીંગ, [illegible], [illegible], મરી, [illegible]

રીત—[illegible]
[illegible]

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી જરૂર જણાય ત્યારે લેવી.

સમય—ખાંસી આવે ત્યારે.

અનુપાન—ગોળી મોંમાં રાખી ચુસ્યા કરવી.

ઉપયોગ—કોઈપણ જાતની ખાંસી માટે અકસીર છે. આ ગોળી મોંમાં રાખતાં વેંતજ ખાંસી નરમ પડી કફ છુટે છે.

૨૨૪ લીલાવતીવટી

બનાવટ—				
	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧
	શુદ્ધ હિંગુલ	,, ૧	અભ્રકભસ્મ	,, ૧
	લોહભસ્મ	,, ૧	જાયફળ	,, ૧
	ખીલીનુંગરભ	,, ૧	મોચરસ	,, ૧
	શુદ્ધ વચ્છનાગ	,, ૧	ત્રિકટુ	,, ૩
	ધાવડીનાં ફુલ	,, ૧	કડાછાલ	,, ૧
	શુદ્ધ કનકબીજ	,, ૧	અફીણ	,, ૧

રીત—પ્રથમ પારદ, ગંધક, હિંગુલની કજ્જલી કરી તેમાં અનુક્રમે બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી તેને ખસખસના ડોડવાના ક્વાથમાં ઘુંટી ત્રણ દિવસ ખરલ કરી રતિભારની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન—ચોખાનું ધોવણ અથવા તાજું પાણી.

ઉપયોગ—ઝાડા, મરડો, સંગ્રહણી, રક્તાતિસાર અને વાયુ, કફથી થનારા રોગ મટે

૨૨૫ व्योषादिवटी

बनावट—સુંઠ, મરી, પીપર, આમલીનેગર, ચવક, ચિત્રક, અમલવેતસ. તાલીસપત્ર, જીરૂં એ સર્વ એકેક તોલો લેવાં તથા તજ, એલચી, તમાલપત્ર, એ ત્રણ ચીજો અરધ અરધ તોલો લેવી. સૌને વાટીને ચૂર્ણ કરી લેવું.

रीत—ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ લઈ તેમાં જુનો ગોળ તોલા ૨૦ નાખી ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી

प्रमाण—૨ ગોળી, દિવસમાં બાર ગોળી સુધી લેવાય.

अनुपान—સહેજ ગરમ પાણી સાથે ગોળી ઉતારી જવી

समय—દિવસમાં ચાર વખત લેવી.

उपयोग—શળેખમ, ખાંસી, શ્વાસ, અરૂચી, પીનસ અને સ્વરભંગ વગેરે મટાડે છે. અવાજ બેસી ગયો હોય તો આ દવાની ગોળીઓ મોમાં રાખીને ચુસવી જોઈએ શરદી, શ્વાસ, ખાંસી માટે સારી દવા છે.

૨૨૬ वाननाशकवटी

बनावट — સુંઠ તો. ૨ કાકચ તો. ૨
સિંધાલુણ તો. ૧ કોસી હીંગ તો. ૧

[illegible]

प्रमाण [illegible] **अनुपान**—[illegible]

समय [illegible]

उपयोग [illegible]

૨૨૭ वायुनाशकपौष्टिकगोळी

બનાવટ—				
શુદ્ધ કુચલા	તો. ૪૦	જાયફળ	તો. ૪
જાવંત્રી	,, ૪	લવંગ	,, ૮
અક્કલકરો	,, ૧૬	મરી	,, ૮
કેશર	,, ૪		

રીત—દરેક વસ્તુનું ચૂર્ણ લઈ ખરલમાં ઘુંટી ચાળી તૈયાર કરવું. પછી પાણી તો. ૩૮૦માં લવંગ તો. ૧૦ અને મરી તો. ૧૦ ઉકાળી લગભગ ૮૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળી લેવું. એ પાણી વડે ઉપરનાં ચૂર્ણને ખરલમાં ઘુંટવું. એવી રીતે ઘુંટતાં સર્વ કાઢો પાઈ દેવો. પછી તેની ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી, સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી, દિવસમાં બે થી ત્રણ વખત.

સમય—સવાર, બપોર તેમજ રાત્રે અથવા જમ્યા પછી.

અનુપાન—જમ્યાપછી લેવી હોય તો પાણી સાથે, તેમજ જમવા પહેલાં સવારે કે રાત્રે લેવી હોય તો દૂધ સાથે લેવી જોઈએ.

ઉપયોગ—કબજીઆત, મંદાગ્નિ, જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ, વાયુ, કળતર, સુસ્તી, વિર્યશ્રાવ, અરૂચી, અજીર્ણ વગેરે મટાડી ભૂખ લગાડી શક્તિ આપે છે. કબજીઆત મટાડી ઝાડો સાફ લાવે છે.

૨૨૮ वायुहरीवजवटी

બનાવટ—વજ ખુરાસાણી તો. ૨, આમળાં તો. ૪, સાકર તો. ૮, એ ત્રણે ખાંડી ચૂર્ણ કરી પાણીમાં ઘુંટી ટીકડી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી. ટીકડી આસરે તો ૦ા ની બનાવવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ટીકડી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—દૂધ અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—વાયુનાંદરદો, હીસ્ટીરીયા, અપસ્માર, ઉન્માદ તથા મગજનો વાયુ મટી આરામ થાય છે.

૨૨૯ विरेचनगुटीका

बनावट—એળીઓ તો. ૪, રેવતરસ (કંકુષ્ઠ અથવા પીળીઓ) તો. ૨, શેકેલી હીંગ તો. ૧, ટંકણખાર તો. ાા.

रीत—પ્રથમ એ ચારે ચીજો બારીક વાટેલી લેવી. તેને ખરલમાં બરાબર ઘુંટીને ગરમાળાના ગોળનું સ્વરસ (પાણી) નાખી તેનાથી ઘુંટવું ગોળી વાળવા જેવું થતાં અકેક રતિભારની ગોળી બનાવી તેના ઉપર શંખજીરાનો ભૂકો છાંટી સુકવી બાટલી ભરી રાખો.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી પાણી સાથે.

समय—રાત્રે સુતી વખતે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—આ ગોળીથી જુલાબ લાગી પેટ સાફ થાય છે, અને ઉદરરોગ, દમ્મરોગ, વગેરે મટે છે તેમજ કબજીઆતમાં જ્યારે જ્યારે જરૂર ત્યારે લેવાથી પેટ સાફ થાય છે એકજ જુલાબની ઇચ્છા હોય તો ૧ થી ૨ ગોળી લેવી જોઈએ. હીસ્ટીરીયામાં પણ સારી જરૂર છે

पथ्य આ ગોળીથી વધારે જુલાબ લેવા હોય તો [illegible] પીવી. [illegible] અને [illegible] લેવા અને જુલાબ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] થાય છે

गुणना [illegible]

૨૩૦ विशुचिकान्तवटी

बनावट [illegible]

પીપર	તો. ૧	હળદર	તો. ०।.
ગજપીપર	,, ०।।	કાંકચબીજ	,, ०।।।
જાયફળ	,, ૧	જાવંત્રી	,, ૧।.
હીંગ	,, ૧।।	લસણકળી	,, ૨

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં બારીક વાટી આદુના રસમાં બરાબર ઘુંટી મર્દન કરી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—પીપરમેન્ટના અર્ક સાથે.

समय—દર એકેક કલાકે.

उपयोग—કોલેરા, ઝાડા, ઉલટી, પેટનીચૂંક, અને વિસૂચિકા આ તમામ ઉપદ્રવોને તુરત મટાડે છે.

૨૩૧ विषमज्वरनाशकगुटीका

बनावट—એળીઓ, અતિવિષ, મામેજવો, કાંકચનાબીજ, મરી અને શંખભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો લેવાં.

रीत—દરેક દવાનું બારીક ચૂર્ણ લઈ તેને ખરલમાં નાખી તેમાં તુલસીપત્રનો રસ મેળવી બરાબર ઘુંટીને વટાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવવી, તેને તડકે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ચાર વખત.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—ટંડુ પાણી કે ચહા સાથે.

उपयोग—જુનોતાવ, વિષમજ્વર, જીર્ણજ્વર, ટાઢીઓતાવ, નવીનજ્વર, વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—આઠ પ્રકારના શૂળ, પરિણામ શૂળ, આફરો મંદાગ્નિ, ચૂંક વગેરે માટે ઉત્તમ છે. પરિણામ શૂળ માટે આ સારો ઉપાય છે.

सूचना—શૂળરોગવાળાએ મસાલાવાળું કે તળેલું કાંઈપણ ખાવું નહિ જેથી તુરત ફાયદો થશે.

૨૩૬ શૂलहरीवटी

बनावट—

શેકેલી હીંગ	તો. ૧	શેકેલી કાંકચબીજ	તો. ૧
છોલેલું લસણ	તો. ૧	સૂંઠ	તો. ૧
જવખાર	તો. ૨	જીરૂં	તો. ૧

रीत—બધી ચીજોને ખરલમાં બારીક પીસી જરૂર પડે તો જરા પાણી નાખી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દર એકેક કલાકે લેવી.

अनुपान—હૂંફાળા ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—શૂળ, ચૂંક, ગુલ્મ, બરલ, વાયુનીગાંઠ, વગેરે મટે છે. પેટમાં દુખતું હોય કે શૂળ થતું હોય ત્યારે આ દવા ઉપયોગી છે. પેટનાં જુના રોગો માટે આ દવા ઘણા વખત સુધી લેવી [illegible]

૨૩૭ શંશમની નં. ૧

बनावट—[illegible]

रीत—[illegible]

ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી. જો ઘન લીલું હોય તો મેળવી સુકવી પછી ગોળી વાળવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान**—દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ.

उपयोग—નબળાઈ. પાંડુ, રીકાશ, પ્રદર, દાહ, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ, ક્ષય, હૃદયની નબળાઈ, મૂત્રરોગ, સોજા, પેશાબમાં ધાતુ જવી વગેરે માટે પૌષ્ટિક તથા ઉપયોગી છે, શોધક છે, નબળા દરદીઓ માટે ખાસ ઉત્તમ છે.

૨૩૮ शंशमनी नं. २

बनावट—ગળોનું ઘન રતલ ૧, ચંદ્રપ્રભા માક્ષિકવાળી રતલ ૧.

रीत—આ બન્ને ચીજોને સાથે મેળવી લોહખરલમાં બરાબર કુટી લોંદા જેવું કરવું. જો ઘન-પ્રભા સુકાયલાં હોય તો પાણીની છાંટ આપીને લોંદો કરી લેવો, પછી ઘીવાળા હાથથી ગોળી ચણા પ્રમાણે બનાવી છાંયે સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી. **अनुपान**—દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ.

उपयोग—પ્રદર, નબળાઈ, મંદાગ્નિ, રીકાશ, પાંડુ તથા સ્ત્રીઓનાં ખાસ દરદોમાં આ બનાવટ વધુ ઉપયોગી છે. બાકી ગુણો નં. ૧ને મળતા જ છે.

सूचना—ચંદ્રપ્રભા માક્ષિકવાળી એટલે કે આ પુસ્તકમાં ચંદ્રપ્રભા નં. ૧ની બનાવટ જુદી લખી છે તે પ્રમાણે બનાવવાનાં તેમાં શિલાજીત મુદલ ન નાખવી તેને બદલે તેટલાજ વજનમાં સુવર્ણ-માક્ષિકભસ્મ નાંખી તૈયાર કરેલ ચંદ્રપ્રભાને કેટલાક વૈદ્યો માક્ષિકવાળી પ્રભા કહે છે.

૨૩૨ विषतिन्दुकवटी

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વછનાગ, અજમો, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાં, પંચલવણ, તો. ૫, ચિત્રકમૂળ, જીરૂં, વાવડીંગ, શુંઠ, મરી, પીપર એ દરેક ચીજો એકેક તોલો [illegible] તો. ૧૮ લેવી તથા શુદ્ધ ઝેરકુચલા તો. ૧૮ લઈ તે સર્વને લીંબુના રસમાં ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી લેવી. વૈદકમાં તેને અગ્નિતુંડીવટી પણ કહે છે.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં બે વખત જમ્યા પછી લેવી.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—વાયુનાં જુનાં દરદો, શુળરોગ, [illegible] હોજરીની નબળાઈ, મંદાગ્નિ, શુક્રની નબળાઈ વગેરે મટી રુચિ કરે તથા ભૂખ લગાડી ખાધું પચાવે છે.

૨૩૩ विश्वनाथवटी

બનાવટ—શુંઠનો ભૂકો તો. ૫, કુંવારનો રસ તો. ૧૦, [illegible] રસમાં નાખી સારી પેઠે ઘુંટી [illegible] વટાણા પ્રમાણે [illegible] બનાવી લેવી બાદ સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—[illegible] ગોળી [illegible] ગરમ પાણી સાથે.

સમય—[illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

૨૩૪ शिलाजीतनीगोळी

બનાવટ—[illegible]

[illegible]

કસ્તુરી તો. ૧, જાયફળ તો. ૧॥, જાવંત્રી તો. ૧॥, લવંગ તો. ૧॥, પીપર તો. ૧॥, અક્કલકરો તો. ૧॥, તજ તો. ૧॥, શુદ્ધ ભાંગ તો. ૩, જેઠીમધ તો. ૩.

રીત—ઉપરની સર્વે દવાઓ અલગ અલગ વાટેલી લઈ તેમાંથી પ્રથમ રસસિંદુરને ખરલમાં બરાબર વાટી તેમાં બીજી સર્વ દવાઓ તથા સોનાનાં વરખ મેળવી આદુના રસનો એક પુટ, નાગરવેલનાં પાનના રસનો એક પુટ, ત્રિકટુના ક્વાથનો એક પુટ, ત્રિફલાના ક્વાથનો એક પુટ આપી બરાબર ખરલમાં ઘુંટી રતિભારની ગોળી કરી સુકી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

અનુપાન—મધ, ઘી કે દૂધ સાથે.

ઉપયોગ—ખાંસી, ક્ષય, સંગ્રહણી, શ્વાસ, વાયુ, શરદી, મુંઝારો, અરુચિ, વિર્યદોષ, નસોની શિથીલતા, કમર અને હાથનો દુઃખાવો, ધાતુની નબળાઈ વગેરેમાં વપરાય.

પથ્ય—સાધારણ પરેજી પાળવી. પૌષ્ટિક ખોરાક પચે તેવા પ્રમાણમાં લેવું.

२२५ शूलवज्रिणी

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, લોહભસ્મ, શોધેલ ટંકણખાર, શેકેલી હીંગ, સૂંઠ, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, કચુરો, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, તાલીસપત્ર, જાયફળ, લવંગ, અજમોદ, ઈ. માત્રા એ સર્વ એક તોલો લઈ બારીક વાટી પારદ ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં મેળવી બકરીના દૂધમાં ઘુંટી ચણોઠીભાર પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે.

२४३ सरलवटी

बनावट—શેકેલીહીંગ તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧, ક્રુ
ાટી પાણીમાં ઘુંટી આસરે ચણા પ્રમાણે ગોળી કરીસુકવ

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી

समय—તાવ આવ્યા પહેલાં બે કલાક.

उपयोग—મલેરીઆ તાવ અટકાવે છે, અને પેટને
ાડે છે.

૨૪૪ स्वादिष्टपाचनवटी

बनावट— લીંબુનોક્ષાર (સાઈટ્રીક એસીડ)
શુદ્ધ તો. ૪ મરી

ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી છાંયે [illegible]
ધન લીધું હોય તો મેળવી સૂકી [illegible]

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી [illegible] તો. ૪

સમય—સવાર સાંજ. [illegible] ,, ૩

ઉપયોગ—નબળાઈ, [illegible] ,, ૨

મંદાગ્નિ, ક્ષય, હૃદયની નબળાઈ, [illegible] પ્રથમ ખરલમાં

જ્વી વગેરે માટે પૌષ્ટિક તથા [illegible] [illegible] ચણા જેવડી

દીઓ માટે ખાસ ઉત્તમ છે. [illegible]

૨૩૮ શંશમની [illegible]

२३९ शंशमनी नं. ३

बनावट—સારી લીલી ગળો લાવી તેના નાના ટુકડા કરી ધોઇ કચરી લેવો. પછી ગળો શેર ૫ હોય તો તેમાં પાણી શેર ૨૦ નાખી કડાઇમાં ઉકાળો કરી લેવો. જ્યારે પાંચ શેર પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું કરી તેને હાથે ચોળી રસ જેવો પ્રવાહી મળે તે કપડે ગાળી લઈ લેવો. એ બરાબર ગાળેલ પદાર્થને લોઢાની કડાઈમાં નાખી મંદ તાપે ઘાડું અવલેહ જેવું-ઘન જેવું કરી ઉતારી મૂકી લેવું એનું નામ ગળોનું ઘન છે. તેને ગોળી વાળવા જેવું કરી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી તેનું નામ શંશમની નં. ૩ છે. આ દવાની બનાવટ ગુજરાતના ખાસ કેટલાક વૈદ્યોમાં ચાલુ છે.

प्रमाण—૪ થી ૮ ગોળી **अनुपान**—પાણી સાથે.

उपयोग—નવજ્વર, જીર્ણજ્વર અપચો, મંદાગ્નિ, પ્રમેહ, [illegible] દાહ, શોષ, સન્નિપાતજ્વર, બાળજ્વર, [illegible] વગેરે મટે છે, [illegible]

२४० शंशमनी (स्पेशीयल)

बनावट— [illegible] ઘન તો ૧૦ [illegible]
[illegible] તો ાા [illegible]
[illegible] તો ાા

रीत—[illegible]
[illegible]

प्रमाण—[illegible] **अनुपान** [illegible]

पथ्य [illegible]

उपयोग [illegible]
[illegible]

૨૪૧ स्त्रीगदांतकवटी

बनावट— એળીઓ તો. ૪ હીરાબોળ તો. ૪
હીરાકસી શુદ્ધ ,, ૨ ટંકણખાર ,, ૩
તજ ,, ૪ શુંઠ ,, ૨
ક્વીનાઈન ,, ૨

रीत—સર્વ દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લઈ પ્રથમ ખરલમાં ઘુંટી તેમાં થોડુંક જોઇતા પ્રમાણમાં ગ્લીસરાઇન મેળવી ચણા જેવડી ગોળી વાળી તેને સુકવવા માટે તેનાપર મેગનેસીઆકાર્બનો ભૂકો છાંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

समय—સવાર, બપોર, સાંજ અથવા જરૂર જણાય ત્યારે.

अनुपान—પાણી કે થીજેલા ઘૃત સાથે.

उपयोग—કષ્ટાર્તવ, નષ્ટાર્તવ, ઋતુ વખતે થતું શળ, ઋતુદોષ કે તેથી થતાં દરદો મટાડી ઋતુ સાફ લાવે છે.

૨૪૨ समीरगजकेसरीवटी

बनावट—અશુદ્ધ ઝેરકોચલાનો ભૂકો તો. ૧, અફીણ તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧.

रीत—નાગરવેલનાં પાનના રસમાં ત્રણેને ઘુંટી મગનીદાળ જેવડી ગોળી વાળવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. अनुपान—પાણી સાથે

उपयोग—ઝાડા તથા ઉલટી સાથેનો પેટનો દુખાવો, શૂળ વગેરે તરત મટે છે. વાયુને મટાડે છે.

२४३ सरलवटी

बनावट—શેકેલીહીંગ તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧, કપુર તો. ૧ વાટી પાણીમાં ઘુંટી આસરે ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—તાવ આવ્યા પહેલાં બે કલાક.

उपयोग—મલેરીઆ તાવ અટકાવે છે, અને પેટનો દુખાવો મટાડે છે.

२४४ स्वादिष्टपाचनवटी

बनावट— લીંબુનોક્ષાર (સાઈટ્રીક એસીડ) તો ૪

સુંઠ	તો. ૪	મરી	„ ૪
પીપર	„ ૪	સિંધાલુણ	„ ૪
શુદ્ધહીંગ	„ ૪	કાળી દરાખ	„ ૪૦

रीत—દરેક વસ્તુનું જુદું જુદું ચૂર્ણ લઈ ખરલમાં [illegible] એક બાજુ જુદુ રાખવુ કાળી દરાખનાં બીજ કાઢી નાખી એ [illegible] મારી પથ્થરની ખરલમાં પુરી લેપ જેવુ થાય કે તેમાં ઉપરનું [illegible] [illegible] બરાબર મળી જાય ત્યારે [illegible] ને પ્રમાણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

प्रमाण—[illegible] થી [illegible] દિવસમાં [illegible] [illegible]

अनुपान—[illegible]

समय—જમ્યા પહેલાં કેવળ અરધો કલાક આગળ કે પાછળ અથવા દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—વાયુ, મોળ, અરૂચી, મંદાગ્નિ, કબજીઆત, ભૂખ ન લાગવી, ખાટા ઓડકાર આવવા, અમ્લપિત્ત વગેરે પાચનક્રિયાને માટે સારી અને સ્વાદિષ્ટ દવા છે.

२४५ सारीवादिवटी

घनावट—					
અનંતમૂળ	તો.	૧	જેઠીમધ	તો.	૧
કુટ	,,	૧	તજ	,,	૧
તમાલપત્ર	,,	૧	એલચી	,,	૧
નાગકેશર	,,	૧	ધર્દુલા	,,	૧
કમળપુષ્પ	,,	૧	ગળોસત્વ	,,	૧
લવંગ	,,	૧	ત્રિફળા	,,	૩
અભ્રકભસ્મ	,,	૧૪	લોહભસ્મ	,,	૧૪

रीत—ભસ્મો સિવાયની બીજી ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ લઈ વાટી તેમાં ભસ્મો મેળવી તેને ખરલમાં ઘુંટી તેને ભાંગરાના રસની, શતાવરીની, અર્જુનછાલના ક્વાથની, જવના ક્વાથની તથા ત્રિફલાના ક્વાથની એમ દરેકની એક એક ભાવના આપી ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી મુકવી લેવી.

प्रमाण—એક ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—તાજા દૂધ સાથે.

उपयोग—કર્ણસ્રાવ, કર્ણનાદ, બહેરાપણું, કાનનાં જુના દરદો માટે આ દવા ખાવાથી સારો ફાયદો કરે છે

२४६ सिंहवाहिनीवटी

बनावट—કેશર તો. ૦।, જાવંત્રી તો. ૦।, ચશકભસ્મ [illegible] ૦।, માયાફળ તો. ૦।, રૂમીમસ્તકી, તો. ૦।, શુદ્ધ એરોળીયઅું [illegible] ૦।, શુદ્ધ હિંગળો તો. ૧, કસ્તુરી વાલ ૪ (નેપાનીસાર), [illegible] વાલ ૨, લવંગ તો. ૦।, જાયફળ તો. ૦।, અજમોદ તો. ૦।, [illegible] શોપનાંબીજ તો. ૦।, પુષ્કરમૂળ તો. ૦।, અફીણ તો. ૦।, [illegible] વછનાગ તો. ૦।, બીમસેનીકપુર તો. ૦।.

रीत—બધી ચીજો સાફ લઈ બારીક વાટી તેને [illegible] નાખી ઘુટી મધમાં મેળવી ચણીબોર પ્રમાણે ગોળી બનાવી [illegible]

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—કેશરવાળું કરેલું દુધ ઇચ્છા મુજબ [illegible] પાન ખાવું

समय—સાંજના ૭ વાગે લેવી.

उपयोग—[illegible] અત્યંત [illegible] છે [illegible] અને [illegible] પ્રથમ [illegible] છે

सूचना—[illegible]

२४७ मुगणवटी नं. १

बनावट [illegible]

[illegible]

ઉપયોગ—૭ પ્રકારનો હરસરોગ મટાડવા તથા તેમાં થતી પીડા ઓછી કરવા આ દવા વપરાય છે.

૨૪૮ સુરણવટી નં. ૨

બનાવટ—સુરણનો સુકવી કરેલો ભૂકો તો. ૧૬, વરધારો તો. ૧૬, સફેદમુશળી તો. ૮, ચિત્રકછાલ તો. ૮, હરડા, બહેડા, આંમળા, વાવડીંગ, શુંઠ, પીપર, ભીલામ, પીપરીમૂળ, તાલીસપત્ર એ દરેક ચાર ચાર તોલા. તજ, એલચી, મરી એ બબ્બે તોલા, એ દરેકનું ચૂર્ણ તથા તેના સમભાગે જુનોગોળ નાખી ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—ા થી ાા તોલો, દિવસમાં બે વખત.

ઉપયોગ—મંદાગ્નિ, અર્શ, સંગ્રહણી, શ્વાસ, ખાંસી, ક્ષય, બરલ, હાથીપગું, સોજા, હેડકી, પ્રમેહ, ભગંદર, નબળાઈ વગેરે મટે છે. ખાસ કરી હરસના દરદીઓ માટે આ દવા ઉત્તમ ગણાય છે.

૨૪૯ સૂર્યપ્રભાવટી

બનાવટ—ભારંગી, શુદ્ધશિલાજીત, અરણી, અભ્રકભસ્મ, કેળનો કંદ, કાળીપાટ, વજ, ગોરોચન, ચવક, તમાલપત્ર, ચિત્રક, શુંઠ, મરી, પીપર, જવખાર, સાજીખાર, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ પારદ, ત્રાયમાણ, નિસોત, શુદ્ધ કાળો વછનાગ, શુદ્ધ લાલ વછનાગ, લવંગ, લીંડીપીપર, કડુ, તાડનાંફળ, હરડે, બહેડાં, આમળાં, ખાખી, લતાકસ્તુરી, મરો, ખીલીનોગર્ભ, પાંચે પ્રકારનાં લવણ, જુઈનાંફુલ, ચમેલીનાંફુલ, મોગરાનાંફુલ, બોલસરીનાંફુલ, માધવીલતાનાંફુલ, અપેરીઆનાંફુલ, એ બધાને સમભાગે લઈ ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી લેવુ અને પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં દવા મેળવી તેને એરંડતેલમાં ઘુંટી મગ્રીના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં બે વખત પાણી સાથે.

उपयोग—તમામ પ્રકારના ઉદરરોગને મટાડી અજીર્ણ [illegible] છે. પેટનાં જુનાં દરદોમાં બહુજ વખણાય છે.

૨૫૦ संजीवनीगुटीका

बनावट—વાવડીંગ, સુંઠ, પીપર, હરડે, બહેડાં, [illegible] વજ, ગળો, શુદ્ધ બીલામ, શુદ્ધ વછનાગ, એ સર્વે સમભાગે ચૂર્ણ રૂપમાં લઈ લેવાં.

रीत—ઉપરનાં ચૂર્ણને ખરલમાં નાખી ગૌમૂત્રમાં ઘુંટી [illegible] જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૩ ગોળી, દિવસમાં ત્રણ વખત અથવા જરૂરત પ્રમાણે

अनुपान—આદુનો રસ અથવા સ્વચ્છ પાણી

उपयोग—અજીર્ણ, ઉલટી, તાવ, ત્રિદોષ, મરડો, [illegible] વગેરેમા વપરાય છે

૨૫૧ हिस्टीरीआनाशकवटी

बनावट— [illegible] તો. ૧ [illegible]
[illegible] તો. ૪

रीत [illegible]
[illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]
[illegible]
[illegible]

उपयोग—આથી હિસ્ટીરીઆનો રોગ મટે છે, મગજને શાંત રાખે છે. ખાસ કરી સ્ત્રીઓ માટે આ દવા વધુ ઉપયોગી છે.

૨૫૨ हिंगुकर्पुरवटी.

बनावट—કપુર તો. ૧, હિંગ કાચી તો. ૧ અને જોઈતા પ્રમાણમાં પાણી લઈ ખરલમાં ઘુંટી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી. ગોળી વટાણા જેવડી કરવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી અથવા આદુનો રસ.

उपयोग—ખાંસી, ત્રિદોષજ્વર, ઈન્ફ્લુએન્ઝા અને હૃદયરોગ તથા ન્યુમોનીઆ માટે સારો ઉપાય છે. આ દવા ફેફસાં અને હૃદય ઉપર સારી અસર કરે છે અને દરદીને રાહત મળે છે.

सूचना—ત્રિદોષનું બહુજ જોર હોય તેવા ન્યુમોનીઆમાં કસ્તુરી અને આદુનારસ સાથે આપવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

૨૫૩ हिंगुलवटी

बनावट—

શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૩	મરી	તો. ૨
પીપર	,, ૨	અજમો	,, ૨
જાયફળ	,, ૨	અક્કલકરો	,, ૨
લજ	,, ૨	કેશર	,, ०॥
શુદ્ધ વછનાગ	,, ०॥		

रीत—બારીક વાટેલી ચીજોને ખરલમાં નાખી નાગરવેલના પાનના રસમાં ઘુંટી મગ જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત

અનુપાન—દૂધ સાથે લેવી.

ઉપયોગ—વાતરોગ, કુષ્ટરોગ, શૂળ, ઉરુસ્થંભ, વાતરક્ત [illegible] રોગ, શ્વાસરોગ, ખાંસી, ક્ષય, પ્રમેહ વગેરે મટાડી શક્તિ લાવે છે

૨૫૪ શ્વાસકાસારીવટી

બનાવટ— ઉત્તમ પીપર તો. ૨॥ અકલકરો [illegible]
શુદ્ધ વછનાગ „ ૨॥ લવંગ „ [illegible]
જાયફલ „ ૦॥ એલચી „ [illegible]
કાળીદ્રાક્ષ (બીજ વગરની) „ [illegible]
કાળીતમાકુના ડાંખળાને બાળીને કરેલી રાખ „ [illegible]

રીત—પ્રથમની ત્રણ દવાઓ ઘુંટી તેમાં કાળીદ્રાક્ષ [illegible] પછી તેમાં બાકીની દવાઓ મેળવી ઘુંટી લઈ તેની [illegible] પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી.

અનુપાન– [illegible] ગરમ પાણી સાથે

સમય—સવાર, સાંજ ને [illegible]

ઉપયોગ—ખાંસી, દમ શ્વાસ, [illegible]

૨૫૫ [illegible]

બનાવટ [illegible]

રીત [illegible]

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, દિવસમાં ત્રણ વખત લેવી.

अनुपान—પાન સાથે ગોળી મોંમાં રાખીને ચુસવી.

उपयोग—શ્વાસરોગ, ખાંસી, કફની જમાવટ, વગેરે મટાડે અને દમરોગમાં ફાયદો બતાવે, કફ છુટો કરે, ઉંઘ લાવી આરામ આપે.

सूचना—આ દવા સારી બનાવટની છે પણ સંભાળથી વાપરવી કારણ કે તેમાં ઝેરી વસ્તુઓ આવે છે માટે ધ્યાનથી વાપરવી જોઇએ.

प्रकरण ७मुं — गुगळ

२५६ अमृतागुगळ

बनावट—ગળો તો. ૬૪, ત્રિફળા તો. ૬૪, પાણી તો. ૧૦૦ ક્વાથ કરવો. જ્યારે પાણી તો. ૨૫૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૩૨ નાખી જાડો પાક કરવો ને તેમાં શુદ્ધ નેપાળો તો. ૨, નસોતર તો. ૨, ત્રિકટુચૂર્ણ તો. ૬, વાવડીંગ ચૂર્ણ તો. ૨, તજ તો. ૨, ત્રિફલા તો. ૬નું ચૂર્ણ મેળવી ગોળી વાગરા જેવુ બનાવી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—ચણા જેવડી ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી અથવા મહામંજીષ્ઠાદિ ક્વાથ.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—વાતરક્ત, કુષ્ઠ અર્શ, વ્રણ, પ્રમેહ, આમવાત, નાડીવ્રણ, ભગંદર, ઉરુસ્તંભ વગેરે રોગ મટાડે છે.

२५७ किशोरगुगळ

बनावट—હરડે, બહેડાં, આંમળા અને ગળો એ દરેક ૬૪ ચોસઠ તોલા જુદી જુદી લઈ ખાંડી તેના ભાડા ભુકાને પાણી તોલા ૧૫૦૦માં ઉકાળવું, ૫૦૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી ક્વાથને ફરી ચુલે ચડાવી તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૬૪ નાખી ઘટ્ટ પાક કરવો. પછી તેમાં હરડા, બહેડા, આંમળા એ દરેકનું ચૂર્ણ તોલા બબ્બે, ગળોનું ચૂર્ણ તો. ૪, સુંઠ, મરી, પીપર અને વાવડીંગ એ દરેક બબ્બે તોલા, દંતીમૂળ તો. ૧, નસોતર તો. ૧ એ સર્વનું બારીક ચૂર્ણ કરી મેળવી આપવું, ને ગોળી વાળવા જેવું થતાં ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—[illegible] ક્વાથ અથવા પાણી સાથે

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—રક્તરોગ, ભગંદર, કુષ્ઠ, વાતરક્ત, આમવાત, પ્રમેહ, સોજો, ખસી વગેરે [illegible] રક્તવિકારના દર્દો માટે ઉત્તમ છે.

२५८ कांचनारगुगळ

बनावट—[illegible]

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—પાણી અથવા કાંચનારનો ક્વાથ અથવા મહા-મંજીષ્ઠાદિ ક્વાથ સાથે લેવો.

ઉપયોગ—કંઠમાળ, અપચી, અર્બુદ, ગ્રન્થી, વ્રણરોગ, ગુલ્મ, કુષ્ટરોગ, ભગંદર, રક્તવિકાર, વગેરે દરદોમાં આ દવા લાંબો વખત દેવાથી બહુજ સારૂં પરિણામ લાવે છે.

२५९ गोक्षुरादिगुगळ

बनावट—ગોખરૂનું પંચાંગ તો. ૧૧૨ ને અધકચર્યું કરી તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦ નાખી ક્વાથ કરી અર્ધું રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી નીચોવી લેવું. તે ક્વાથને ફરી ચુલે ચડાવી તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૨૮ મેળવી પાક કરવો, એ પાકમાં શુંઠ, મરી પીપર, હરડેછાલ, બહેડાં-છાલ, આમળાં અને મોથ આ સાત દવાઓ દરેક ચાર ચાર તોલા લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી નાખવું, અને ગોળી વાળવા જેવું થતાં ઉતારી ઠંડું કરી ગોળીઓ બનાવી લેવી. સુકવીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દરેક વખતે-દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત લેવી.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી અથવા દૂધ સાથે.

उपयोग—પ્રમેહ, મૂત્રકૃચ્છ, પ્રદર, મૂત્રાઘાત, પથરી, શુક્રદોષ, વિર્યસ્ત્રાવ, વાતરક્ત, લોહીબિગાડ વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

२६० त्रयोदशांगगुगळ

बनावट—બાવળનીછાલ, આસગંધ, લઘનાગપાન, ગળો, સતાવરી, ગોખરૂ, રાસ્ના, નસોતર, સુવા, કચુરો, ખોરાસાનીઅજમો, શુંઠ એ દરેક ચીજ બબ્બે તોલા લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું. પછી

તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૨૪ લઈ તેનો પાક કરી પછી ચૂર્ણ મેળવી ઘીવાળા હાથથી ગોળી વાળી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ, દૂધ કે ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—તમામ પ્રકારના વાતરોગ મટે છે.

૨૬૧ पथ्यादिगुगळ

बनावट—હરડેછાલ તો. ૧૦૦, બહેડાછાલ તો. ૧૦, આંબળા તો. ૧૦, પાણી તો. ૨૦૦૦ મા નાખી ઉકાળી જ્યારે ૮૦૦ [illegible] રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવુ. પછી તેને ફરી ચુલે ચડાવી પાકુ [illegible] ત્યારે તેમા શુદ્ધગુગળ તો. ૬૪, વાવડીંગ તો. ૨, દંતીમૂળ તો. ૧, ત્રિકુ તો. ૧ [illegible] ત્રિફલાચૂર્ણ તો. ૧, ગળો તો. ૨, નસોતર તો. ૨, [illegible] ચૂર્ણ મેળવી પાક બનાવી ગોળા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી   समय—સવાર, સાંજ

अनुपान—ગરમ પાણી

उपयोग—[illegible]

[illegible]

૨૬૨ महायोगराजगुगळ

बनावट—[illegible]

અભ્રકભસ્મ	તો. ૪	નાગભસ્મ	તો. ૪
લોહભસ્મ	,, ૪	બંગભસ્મ	,, ૪
રૌપ્યભસ્મ	,, ૪	રસસિંદુર	,, ૪
મંડુરભસ્મ	,, ૪		

આ પ્રમાણે સાત ચીજો બારીક વાટી મેળવી ગુગળમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન—ઘીમાં ચાટવી (ભૂકો કરીને) કે પાણી સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—યોગરાજ પ્રમાણેજ છે પરંતુ આ વધારે પૌષ્ટિક તથા તુરત રોગને મટાડનાર અને પરમ ઉપયોગી રસાયન છે.

૨૬૩ योगराजगुगळ

બનાવટ—શુંઠ, પીપર, પીપરીમૂળ, ચિત્રક, ચવક, શેકેલી હીંગ, અજમોદ, પીળા સરસવ, જીરૂં, શાહજીરૂં, નગોડનાંબીજ, ઇંદ્રયવ કાળી-પાટ, વાવડીંગ, ગજપીપર, કડુ, અતિવિષ, વજ, ભારંગમૂળ, મોરવેલ, એ દરેક ચીજ એક એક તોલો મળી વીશ તોલા, ત્રિફલાચૂર્ણ તો. ૪૦, શુદ્ધ ગુગળ તો. ૬૦ લેવું.

રીત—પ્રથમ ગુગળને ત્રિફલાના ક્વાથમાં શુદ્ધ કરી રસ-સીરા જેવું થાય ત્યારે તેમા ઉપર બનાવેલ ૨૦ ચીજોનું તથા ત્રિફલાનું ચૂર્ણ નાખી પાકું બનાવી સુકવી ગોળી કરી લેવી કે ધુંટી બારીક ખાંડીને રાખી લેવુ

પ્રમાણ—૧ થી ૧૨ રતિભાર અથવા ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન—પાણી અથવા રોગાનુસાર

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—સર્વ પ્રકારનાં વાતરોગ, મંદાગ્નિ, અર્શ, [illegible] પ્રમેહ, પ્રદર, કુષ્ટ, વાતરક્ત, પાંડુ, વીર્યદોષ, રક્તદોષ, [illegible] દોષ, શ્વાસ, ખાંસી, નબળાઈ વગેરે મટાડી શરીર નીરોગી [illegible]

२६४ लसांगगुगळ

बनावट—શુંઠ, મરી, પીપર, હરડે, [illegible] સર્વે ચીજો સમભાગે લઈ તેનું ચૂર્ણ તો. ૨૦ તેમાં શુદ્ધ ગુગળ [illegible] ૨૦ મેળવી પાક જેવું કરી ગોળી ચણાપુરની બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મંજીષ્ઠાદિક્વાથ સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—નાડીવ્રણ, ભગંદર, [illegible] [illegible] છે અને શરીરને સુધારે છે.

२६५ सिंहनादगुगळ

बनावट—ત્રિફલાનું [illegible] [illegible] બાળી ઉકાળો કરતાં [illegible] ત્યારે ઉતારી [illegible] [illegible] ચડાવી [illegible] ત્યારે તેમાં શુદ્ધ [illegible] પાક કરવો પછી તેમાં શુદ્ધ [illegible] ૩૦ થી ૪૦ નાખી [illegible] **अनुपान** [illegible]

प्रमाण [illegible] થી ૮ [illegible]

समय—[illegible]

उपयोग [illegible]

प्रकरण ८मुं — क्वाथ

२६६ अर्कादिक्वाथ

बनावट—				
આકડાનાંમૂળની છાલ	તો. ૨	જીરૂં	તો. ૧
કાકડાશીંગ	,, ૧	ભોંરીંગણી	,, ૧
કાયફલછાલ	,, ૧	ભારંગી	,, ૧
શુંઠ	,, ૧	પુષ્કરમૂળ	,, ૧
મરી	,, ૧	પીપર	,, ૧

रीत—ઉપરની ચીજોનો ક્વાથ લાયક જાડો ભૂકો કરી તેમાંથી બે તોલા લઈ પાણી તો. ૪૦ માં ક્વાથ કરી બાકી જ્યારે ૫ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી લઈ કપડે ગાળી લેવું.

प्रमाण—અઢી અઢી તોલા સવાર સાંજ બે વખત લેવું.

उपयोग—શીનાંગ, કફ, ત્રિદોષજ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, ન્યુમોનીઆ, વગેરેમાં આમ, કફ પચાવી શ્વાસનળીને સુધારે છે.

२६७ अभयादिक्वाथ

बनावट—હરડેછાલ, નાગરમોથ, ધાણા, રતાંજ્લી, પદમક, અરડુસીનાંપાન, ઈદ્રયવ, વાળો, ગળો, ગરમાળાનોગોળ, કાળીપાટ, શુંઠ, કડુ એ સર્વે સમભાગે લઈ જાડું કુટી રાખવું. જરૂર જણાતાં ક્વાથની રીતે તૈયાર કરી ઉપયોગમાં લેવો.

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ ૨ા તોલા (ભૂકો ૨ તોલા) દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

अनुपान—પીપરનું ચૂર્ણ ક્વાથમાં નાખીને પીવો.

उपयोग—ત્રિદોષજ્વર, સંદોનાવ, કમ્મરસ્થાન, તરસ, [illegible] ખાંસી, દમ, ઘેન, શોષ, અરૂચી વગેરે મટાડી મળ, મૂત્ર, વાછુટ છુટ કરી ઉલટી, હેડકી મટાડે છે. આ કવાથ મુનીયા તાવ તથા ત્રિદોષમાં ખાસ વખણાય છે.

२६८ कुटजादिक्वाथ

बनावट—આંબાની ગોટલી, ઇંદ્રયવ, કડાછાલ, [illegible], [illegible], ધાવડીનાંફુલ, બીલીનોગરભ, ભાંગ, માયાફળ, મોચરસ, [illegible], લોદર, વાળો, ખસખસ, એ સર્વ દવાઓ એક તોલો લઈ ખાંડી જાડું ચૂર્ણ કરી લેવું

रीत—કવાથ જેવા ઉપરના [illegible] [illegible] પાણી [illegible] ११° નાખી રાત્રે પલાળી મુકી સવારે ધીમે તાપે ઉકાળો [illegible] [illegible] ભાગનું બાકી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી [illegible] ઉકાળો કરવો તે જ્યારે ४० તોલામાંથી १० [illegible] [illegible] ઠંડું કરી તેમાં મધ તોલા १० [illegible]

प्रमाण—३० થી १० [illegible]

अनुपान—[illegible]

समय—[illegible]

उपयोग—[illegible]

૨૬૯ चोपचिनीआदिक्वाथ

बनावट—

ચોપચીની	તો. ૨૦	આમળાં	તો. ૨૦
ઉશબો	„ ૨૦	શુંઠ	„ ૨૦
મીઠો સુરંજાન	„ ૨૦	હરડેછાલ	„ ૩૦
આસગંધ	„ ૨૦	કરીઆતું	„ ૨૦
ગોરખમુંડી	„ ૨૦	રાસ્ના	„ ૨૦

रीत—ઉપરની દવાઓને જાડી કચરી ક્વાથ જેવો ભૂકો કરી લેવો.

प्रमाण—૧। તોલો ભૂકો અથવા ૨॥ તોલા પ્રવાહી ક્વાથ.

अनुपान—ગુગળની કોઈપણ બનાવટ સાથે આ ક્વાથ પીવો.

उपयोग—રક્તદોષ, સંધિવા, આમવાત, ખસ, ખુજલી, અમ્લ-પિત્ત, શળ વાયુનું, પિત્તવિકાર અને સાંધા ઝલાઇ જવા કે પ્રમેહ, ચાંદી વગેરે જુના નવા દરેક દરદોમાં શોધન તરીકે સારૂં કામ કરે છે.

सूचना—ક્વાથનો ભૂકો તો. ૧। પાણી તો. ૨૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે અઢી તોલા રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી સવાર સાંજ બે વખત પીવો.

૨૭૦ दशमूळक्वाथ

बनावट—શાલપર્ણીનાંમૂળ, પ્રશ્નપર્ણીનાંમૂળ, બેઠીભોંરીંગણીનાં મૂળ, ઉભીરીંગણીનામૂળ ગોખરૂનાંમૂળ (લઘુપંચમૂળ), અથવા તેનું પંચાંગ તથા બીલીનામૂળનીછાલ, અરડુસાનાંમૂળનીછાલ, શીવણનાં મૂળનીછાલ, પાડલનામૂળ, મોટી અરણીનાંમૂળનીછાલ, એ દશ ઔષધો સમભાગે લઇ અધકચરાં કરી રાખવાં. જરૂર જણાય ત્યારે ક્વાથની રીતે પ્રવાહી ક્વાથ બનાવી લેવો.

उपयोग—ત્રિદોષજ્વર, સાદોનાવ, કફજ્વર, નરમ, દાહ, ખાંસી, દમ, ઘેન, શોષ, અરૂચી વગેરે મટાડી મળ, મૂત્ર, વાયુને છુટ કરી ઉલટી, હેડકી મટાડે છે. આ ક્વાથ મુદતીયા તાવ તથા ત્રિદોષમાં ખાસ વખણાય છે.

२६८ कुटजादिक्वाथ

बनावट—આંબાની ગોટલી, ઈંદ્રજવ, કડાછાલ, દાડમની છાલ, ધાવડીનાંફુલ, બીલીનોગર્ભ, ભાંગ, માયાફળ, મોચરસ, ગ.ગ. લોદર, વાળો, ખસખસ, એ બધી દવાઓ એક તોલો લઈ જાડું ચૂર્ણ કરી લેવું

रीत—ક્વાથ જેવા ઉપરના જાડા ચૂર્ણમાં પાણી તો. ૧૬૦ નાખી રાત્રે પલાળી મૂકી સવારે ધીમે તાપે ઉકાળો કરી એક આઠમું પાણી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી ફરી પાછું ધીમે તાપે ઉકાળો કરતાં તે જ્યારે ૪૦ તોલામાંથી ૧૦ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું કરી લેવું. પછી તેમાં ૧૦ તોલા સાકરની ભૂકી નાખવી

प्रमाण—૩૦ થી ૬૦ ટીપાં [illegible]

अनुपान—[illegible]

समय—[illegible]

उपयोग—[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

૨૬૯ चोपचिनीआदिक्वाथ

बनावट—			
ચોપચીની	તો. ૨૦	આમળાં	તો. ૨૦
ઉશબો	,, ૨૦	શુંઠ	,, ૨૦
મીઠો સુરંજાન	,, ૨૦	હરડેછાલ	,, ૩૦
આસગંધ	,, ૨૦	કરીઆતું	,, ૨૦
ગોરખમુંડી	,, ૨૦	રાસ્ના	,, ૨૦

रीत—ઉપરની દવાઓને જાડી કચરી ક્વાથ જેવો ભૂકો કરી લેવો.

प्रमाण—૧૫ તોલો ભૂકો અથવા ૨॥ તોલા પ્રવાહી ક્વાથ.

अनुपान—ગુગળની કોઇપણ બનાવટ સાથે આ ક્વાથ પીવો.

उपयोग—રક્તદોષ, સંધિવા, આમવાત, ખસ, ખુજલી, અમ્લ-પિત્ત, શૂળ વાયુનું, પિત્તવિકાર અને સાંધા ઝલાઇ જવા કે પ્રમેહ, ચાંદી વગેરે જુના નવા દરેક દરદોમાં શોધન તરીકે સારૂં કામ કરે છે.

सूचना—ક્વાથનો ભૂકો તો. ૧૫ પાણી તો. ૨૦મા નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે અઢી તોલા રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી સવાર સાંજ બે વખત પીવો.

૨૭૦ दशमूळक्वाथ

बनावट—શાલપર્ણીનાંમૂળ, પ્રશ્નપર્ણીનાંમૂળ, બેઠીભોંરીંગણીનાં મૂળ, ઉભીરીંગણીનામૂળ ગોખરૂનામૂળ (લઘુપંચમૂળ), અથવા તેનું પંચાંગ તથા બીલીનામૂળનીછાલ, અરડુસાનાંમૂળનીછાલ, શીવણનાં મૂળનીછાલ, પાડલનામૂળ, મોટી અરણીનાંમૂળનીછાલ, એ દશ ઔષધો સમભાગે લઇ અધકચરાં કરી રાખવાં. જરૂર જણાય ત્યારે ક્વાથની રીતે પ્રવાહી ક્વાથ બનાવી લેવો.

પ્રમાણ—પ્રવાહી ક્વાથ ૨॥ તોલા (ભૂકો ૧॥ તોલો).

સમય—દિવસમાં બે વખત.

ઉપયોગ—વાતકફજ્વર, ત્રિદોષજ્વર, સુવાવડી સ્ત્રીનાં સર્વ વિકારો, શોષ, શીતતા, ખાંસી, અતી પરસેવો, શ્રમ, દમ, તંદ્રા, [illegible] શૂળ, વગેરે મટે છે. સુવાવડીને ત્રીજે દિવસથી ૧૦ વાસા સુધી [illegible] ક્વાથ આપવાથી સર્વ વિકારો થતા અટકી શરીર શુદ્ધ થાય છે

૨૭૧ दार्व्यादिक्वाथ

બનાવટ—દારૂહળદર, રસવંતી, નાગરમોથ, બીલામ, [illegible] વાસાપત્ર, કરીઆતું એ સર્વ સમભાગે લઈ જાડું કુટી તૈયાર કરી લેવું. પછી તેમાંથી ભૂકો તો. ૧॥, પાણી તો. ૩૦ માં ઉકાળી [illegible] જ્યારે ૫ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઈ તેના બે ભાગ કરી તેમાં થોડું મધ નાખી સવાર સાંજ બે વખત પીવો.

ઉપયોગ—[illegible]

૨૭૨ दुग्धशोधकक्वाथ

બનાવટ [illegible]

ઉપયોગ [illegible]

૨૭૩ देवदार्वादिक्वाथ

बनावट—દેવદાર, વજ, કઠ, પીપર, શુંઠ, કાયફળછાલ, મોથ, કરીઆતું, કડુ, ધાણા, હીમેજ, ગજપીપર, બેઠીભોંરીંગણી, અતિવિષ, ગળો, કાકડાશીંગી, ધમાસો, ગોખરૂ, મોટીભોંરીંગણી, શાહજીરૂં એ સર્વ સમભાગે લઈ ક્વાથ કરવા જેવો જાડો ભૂકો તૈયાર કરી રાખવો. જરૂર જણાયે ક્વાથની રીતે કાઢો બનાવી ઉપયોગમાં લેવો.

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ રાા તોલા, (ભૂકો ૧ા તોલો).

अनुपान—શંખભસ્મનીગોળી અથવા બીજી કોઈ દવા સાથે આપવો.

उपयोग—સુવાવડી સ્ત્રીના સર્વ રોગો, સુવારોગ પેટનુંશૂળ, ખાંસી, તાવ, શ્વાસ, મૂર્છા, મસ્તકશૂળ, કંપ, વાયુ, તાણ વગેરે મટી સુવાવડમાં વગર ઉપદ્રવે શરીરને નિરોગી રાખે છે. તેથીજ સુવાવડીને આ ક્વાથ બાર દિવસ સુધી પીવરાવવાનો ચાલ છે.

૨૭૪ द्वात्रिंशांगक्वाथ

बनावट—ભારંગમૂળ, કરીઆતું, નીંબછાલ, મોથ, કડુ, વજ, શુંઠ, મરી, પીપર, અરડુશી, ઇંદ્રવારૂણી, રાસ્ના, ધમાસો, પટોળ, કળદર, દેવદાર, કાળીપાટ, બ્રાહ્મી, શુદ્ધકુચલા, દારૂહળદર, ગળો, નસોતર, અતિવિષ, પુષ્કરમૂળ, ત્રાયમાણ, ભોંરીંગણી, ઉભીરીંગણી, ચિત્રક, હરડે, બહેડા, આમળા, કચુરો એ દરેક વસ્તુ સમભાગે લેવી.

रीत—દરેક ચીજને ખાંડી જાડો ક્વાથ લાયક ભૂકો કરી લેવો અને તે ભૂકો તો. ૨, પાણી તો. ૪૦ માં નાખી ક્વાથ બનાવી બાકી તો. ૫ રહે ત્યારે ઉતારી કપડે છાણી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—તૈયાર થયેલો પ્રવાહી ક્વાથ તો. રાા સવાર સાંજ લેવો.

ઉપયોગ—ત્રિદોષ, તેર જાતના સન્નિપાત, શૂળ, ખાંસી, [illegible] કફ, ઉરુસ્થંભ વગેરે ભયંકર દરદોને મટાડે છે.

२७५ नागरादिपाचन

બનાવટ—સુંઠ, દેવદાર, ધાણા, ઉભીરીંગણી, [illegible] સમભાગે લઈ કુટી જાડો ભુકો કરી તેમાંથી બે તોલા દવાને [illegible] તોલા પાણીમાં નાખી ક્વાથ કરી દશ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉ[illegible] કપડે ગાળી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—તાવમાં આમનું પાચન કરવા માટે પ્રથમ [illegible] ક્વાથ દર ચાર ચાર કલાકે આપવાથી તાવ ઉતરી જાય છે. [illegible] આરામ થાય છે.

२७६ पथ्यादिक्वाथ

બનાવટ—હરડે, બહેડાં, આમળાં, કરીઆતું, હળદર, [illegible]

[illegible]

૨૭૭ प्रदरविनाशकक्वाथ

बनावट—દાડમછાલ, બાવળનીછાલ, માયાફળ, ફુલાવેલ ફટકડી, નાનીહરડે, કાથો સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી તેમાંથી ૧ તોલો લઇ તેમાં પાણી તો. ૮૦ નાખી ઉકાળો કરી અરધું રહે ઉતારી ગાળી લેવું.

उपयोग—એ ક્વાથને બસ્તીયંત્ર (એનીમા) માં ભરી તે વડે સ્ત્રીઓની યોનીમાં પીચકારી દેવી યાને તેથી યોનીને દરરોજ ધોવી. આ પ્રમાણે થોડા દિવસ ધોવાથી પ્રદરરોગ (પાણી પડવાનો રોગ) તરત મટી આરામ થાય છે.

૨૭૮ पुनर्नवादिक्वाथ

बनावट—સારોડી, દારૂહળદર, હળદર સુંઠ, નાનીહરડે, ગળો, ચિત્રકમૂળ, ભારંગમૂળ, દેવદાર એ સર્વે સમભાગે લઇ ક્વાથ જેવો જાડો ભૂકો કરી રાખવો અને જરૂર જણાયે ક્વાથની રીતે કાઢો બનાવી ઉપયોગમાં લેવો. (એક ભાગ દવા, ૧૬ ભાગ પાણી અષ્ટમાંસ રાખવું)

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ ૨॥ તોલા, (ભૂકો ૧ તોલો).

उपयोग—સર્વાંગશોથ, હાથ, પગ, મોઢું અને પેટપરનો સોજો આ ક્વાથથી તરતમાં મટી જાય છે.

सूचना—લગાડવા માટે અરણીનાંપાનનો રસ આખા શરીરે લગાડવો, અને ખાવા માટે રોગાનુસાર કોઇપણ દવા અથવા આરોગ્યવર્ધની નામની દવા વાપરવાથી તરતમાં સારો ફાયદો થાય છે.

૨૭૯ ब्राह्मीक्वाथ

बनावट—બ્રાહ્મી, વજ, શતાવરી, ત્રિફલા, કડુ, બલા, ગરમાળો, કરીઆતું, સીંગરો, પટોળપત્ર, દ્રાક્ષ, દશમૂળ, એ સર્વ દવાઓ

સમભાગે લઇ તેનો જાડો ભૂકો કરવો, તેમાંથી બે તોલા દવા લઈ પાણી તોલા ૪૦ માં ક્વાથ કરી જ્યારે તેમાં દશ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—ઉપરનો ક્વાથ દર ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવાથી ચિ-વિભ્રમ અને સન્નિપાતજ્વરમાં સારો ફાયદો બતાવે છે. મગજની [illegible] આદો માટે આ ઉપાય સારો છે.

२८० महामंजीष्ठादिक्वाथ

બનાવટ—મજીઠ, નાગરમોથ, કડાછાલ, ગળો, કડુ, સુંઠ, ભારંગી, બોરીંગણી, વજ, નીમછાલ, હળદર, દારૂહળદર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, પટોલપત્ર, કડુ, મોરવેલ, વાવડીંગ, બીવો, ચિત્રક, શતાવરી, [illegible] પીપર, ઇંદ્રજવ, અરડુસીનાપાન, ભાંગરો, દેવદાર, [illegible] [illegible]

પ્રમાણ [illegible]

અનુપાન— [illegible]

ઉપયોગ [illegible]

२८१ महारास्नादिक्वाथ

बनावट—રાસ્ના, ધમાસો, બલબીજ, એરંડમૂળ, દેવદાર, કચુરો, વજ, અરડુસીનાંપાન, શુંઠ, ચવક, હરડે, નાગરમોથ, સાટોડી, ગળો, વરધારો, વરીઆળી, ગોખરૂ, આસુંદ, અતિવિષ, ગરમાળાનોગોળ, સતાવરી, પીપર, કાંટાશેળીઆનાંમૂળ, ધાણા, ઉભીરીંગણી, બેઠીરીંગણી એ સર્વ સમભાગે લેવાં પરંતુ રાસ્ના ચાર ભાગ લેવા. આ સર્વેનો વિધિસર જાડો ભૂકો કરી રાખવો. જરૂરત સમયે ઉકાળો કરી ઉપયોગમાં લેવો.

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ ૨॥ તોલા, (ભૂકો ૧। તોલો).

अनुपान—શુંઠ, પીપર, એરંડતેલ, યોગરાજગુગળ કે બીજી કોઈપણ દવા ચાલુ હોય તે સાથે આ ક્વાથ લેવો.

उपयोग—સર્વાંગવાયુ, કંપવાયુ, અર્ધાંગવાયુ, કુબ્જત્વ, અપબાહુક, ગૃધ્રસી, આમવાત, શ્લીપદરોગ, અપતાનક, અંત્રવૃદ્ધિ, પક્ષાઘાત, આફરો, જાંગનોવાયુ, વિર્યાશય અને મૂત્રાશયમાં રહેલો વાયુ, વંધ્યાદોષ, યોનિદોષ વગેરેમા આ ક્વાથ વપરાય છે.

२८२ मुस्तादिक्वाथ

बनावट—

દશમૂળ	તો.	૧૦	નાગરમોથ	તો.	૧
મોચરસ	,,	૧	અતિવિષ	,,	૧
બીલફળ	,,	૧	ઈંદ્રયવ	,,	૧

એ દરેક ચીજો લઈ સાથે મેળવી જાડો ક્વાથ જેવો ભૂકો કરી લેવો. અને ૨॥ તોલા ભૂકામાં ૪૦ તોલા પાણી નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે ૧૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેના બે ભાગ કરવા અને તેને સવારે સાંજે બે વખતમાં પીવું.

उपयोग—અતિસાર, સંગ્રહણી, શૂળ અને જ્વરાતિસારને ઉત્તમ છે.

२८३ मुखपाकनाशकगंडूष

बनावट— ફટકડી તો. ૧ ટંકણખાર તો. ૧
મોરથુથુ ,, ૦। પાણી ,, [illegible]

रीत—પ્રથમ એક માટીનું વાસણ લઈ તેમાં ઉપરની દવાઓ કૂટેલી લઈ પાણીમાં મેળવી હલાવી કપડે ગાળીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—ઉપરનું પ્રવાહી આશરે એક ગ્રામ લઈ તેના કોગળા કરવા.

समय—દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત કોગળા કરવા.

उपयोग—મુખપાક, મોની ગરમી, છાલાં, ગળી, દાંતનું દાંતનારોગો, મોઢા વગેરે મટી મોઢું સ્વચ્છ રાખે છે

२८४ रक्तस्तंभकक्वाथ

बनावट—[illegible]

रीत—[illegible]

प्रमाण—[illegible]

उपयोग—[illegible]

૨૮૫ वासादिक्वाथ

घनावट—અરડુસીનાંપાન, ગળો, બોરીગણી, નાનીહરડે, દ્રાક્ષ, દારૂહળદર, કરીઆતું, લીંબડાનીછાલ, સમભાગે લઈ ક્વાથ જેવો જાડો ભૂકો કરી ક્વાથનો ભૂકો તો. ૨॥, પાણી તો. ૪૦ માં ઉકાળો કરી દશ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ નાખી તેના ચાર ભાગ કરવા અને સવાર સાંજ એકેક ભાગ પીવો.

उपयोग—ખાંસી, તાવ, રક્તપિત્ત, કફજ્વર, વગેરે મટે છે.

૨૮૬ शोधनक्वाथ

घनावट—	રક્તચંદન	તો. ૧	ધાવડીનાંફુલ	તો. ૧
	નાનીએલચી	,, ૧	જેઠીમધ	,, ૧
	માયાફળ	,, ૧	બેરજેસુફ્રો	,, ૧

रीत—ઉપરની ચીજોને એક તપેલામાં નાખી તેમાં પાણી તો. ૨૦૦ નાખી ઉકાળો કરવો. જ્યારે અરધું પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

उपयोग—પ્રમેહ, સુજાક (પરમીયો) વગેરેમાં પીચકારી મારવા માટે વાપરવું ફાયદાકારક છે. પ્રદરમાં પણ વપરાય છે.

૨૮૭ हिस्टीरीआनाशकक्वाथ

घनावट—	આસગંધ	તો. ૧	જટામાસી	તો. ૪
	ખુરાસાનીઅજમો	તો. ૧		

रीत—દરેક દવાને ખાંડી જાડો ભૂકો કરવો. તેમાંથી એક તોલો દવા લઈ ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળો જ્યારે પાંચ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી લેવું

प्रमाण—રાા તોલા ક્વાથ સવાર સાંજ બે વખત લેવો.

अनुपान—હીસ્ટીરીઆનાશકવટી સાથે આ ક્વાથ લેવો

उपयोग—નવો અથવા જુનો હિસ્ટીરીઆનો વ્યાધિ આ દવાથી ખાત્રીપૂર્વક મટી આરામ થાય છે.

सूचना—જુના રોગવાળાને આ ક્વાથ અને ગોળી [illegible] નિયમિત લાંબો વખત સુધી આપવી જોઈએ.

२८८ ह्रिवेरादिक्क्वाथ

बनावट—વાળો, ધાવડીનાંફૂલ, લોદર, કાળીપાટ, રીંગ[illegible] કડાછાલ, ધાણા, અતિવિષ, નાગરમોથ, ગળો, બીલાગર, સુંઠ, [illegible] સમભાગે લઈ ક્વાથ જેવા જાડો ભૂકો કરી લેવા. અને તેમાંથી [illegible] તોલા ભૂકો પાણી તો. ૪૦ માં નાખી ઉકાળો કરી દશ તોલા [illegible] ઉતારી [illegible] પીવા આપવો

उपयोग—જુનો અતિસાર આમાતિસાર, [illegible] [illegible]

नोंध [illegible]

प्रकरण ९मुं — चूर्ण

२८९ अर्कमुलत्वगादिचूर्ण

बनावट— આકડાનામૂળનીછાલનું ચૂર્ણ ... તો. ૨
યવક્ષાર તો. ૪ અભ્રકભસ્મ તો. ૪

બધાને વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૬ રતિભાર.

अनुपान—દ્રાક્ષારિષ્ટ સાથે, દર ચાર ચાર કલાકે, અથવા મધ સાથે.

उपयोग—આ દવા બળ આપનાર, કફ કઢાડનાર, જ્વરનાશક, ખાંસી, શ્વાસ, કફરોગ, આમાતિસાર અને ફેફસાનાં દરદોમાં ઉપયોગી છે. કફ છુટો કરે છે.

२९० अग्निमुखचूर्ण

बनावट—

હિંગ	તો. ૧	વજ	તો. ૨
પીપર	,, ૩	શુંઠ	,, ૪
અજમો	,, ૫	હરડેછાલ	,, ૬
ચિત્રકમૂળનીછાલ	,, ૭	ઉપલેટ	,, ૮

रीत—દરેક દવાનું છુટું છુટું ચૂર્ણ લઈ વાટી મેળવી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી સાથે.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત જમવા પહેલાં.

उपयोग—હોજરીને બળ આપે, ખોરાક પચાવે, વાયુ ઓછો કરે, દસ્ત સાફ લાવે, અગ્નિદીપન કરી વાયુ, ગોળો, મંદાગ્નિ, ઝાડા, ચૂંક વગેરે મટાડે છે.

२९१ अपामार्गमिश्रण

बनावट—અઘેડાનાં બીજ લાવી તેને તવા ઉપર શેકવાં. શેકતાં તે બળેલા કોયલા જેવા થાય ત્યારે ઉનારી તેને વાટી રાખવું. તેમાંથી એક તોલો ચૂર્ણ લઈ તે સાથે ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧ યવક્ષાર તો. ૧, તેને મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા વાસાવલેહ સાથે.

समय—ચાર ચાર કલાકે.

गुण—કફનાશક, અમ્લવિરૂદ્ધ, દિપન છે.

उपयोग—પિત્તજન્ય ખાંસી, બાળકોની ખાંસી, શ્વાસ, અજીર્ણ અને દરેક જાતની ખાંસી માટે સારો ઉપાય છે.

२९२ अविपत्तिकरचूर्ण

बनावट—ત્રિફલા તો. ૩, ત્રિકટુ તો. ૩, વાવડીંગ તો. ૧, એલચી તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, મોથ તો. ૧, લવંગ તો. ૧૦, સાકર તો. ૬૦, નસોતર તો. ૪૦, એનું ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી

વગેરે મટે છે.

पथ्य—દૂધ, ભાત ખાવાથી જલ્દી ફાયદો થાય છે.

२९३ अष्टांगचूर्ण

बनावट—કાયફલ, પુષ્કરમૂળ, કાકડાશીંગ, સૂંઠ, મરી, પીપર, જવાસો, શાહજીરૂં, એ દરેક ચીજ એક એક તોલો લઈ વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે, આદુનારસ સાથે, તુલશીપત્રના સ્વરસ સાથે, ગમે તે સાથે લેવાય.

समय—ત્રણ ત્રણ કલાકે. गुण—કફઘ્ન, પાચન.

उपयोग—હેડકી, સન્નિપાત, ખાંસી અને કફને મટાડે છે. જુની ખાંસી માટે કે સખત ખાંસી માટે બહુજ ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

२९४ कडुभर्जीतचूर्ण

बनावट—કડુને તવા ઉપર શેકી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—ગરમ પાણી.

उपयोग—તાવ, કલેજામાં પિત્તનો ભરાવો, કબજીઅત વગેરે મટી પેટ સાફ થાય છે. તાવની શરૂઆતમાં આપવું ઠીક છે. બચ્ચાંઓને માટે અનુકૂળ છે.

उपयोग—હોજરીને બળ આપે, ખોરાક પચાવે, વાયુ ઓછો કરે, દસ્ત સાફ લાવે, અગ્નિદીપન કરી વાયુ, ગોળો, મંદાગ્નિ, કફ, ઝાડા, ચૂંક વગેરે મટાડે છે.

२९१ अपामार्गमिश्रण

बनावट—અઘેડાનાં બીજ લાવી તેને તવા ઉપર શેકવાં, શેકતાં તે બળેલા કોયલા જેવા થાય ત્યારે ઉતારી તેને વાટી રાખવું. તેમાંથી એક તોલો ચૂર્ણ લઈ તે સાથે ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧, યવક્ષાર તો. ૧, તેને મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા વાસાવલેહ સાથે.

समय—ચાર ચાર કલાકે.

गुण—કફનાશક, અમ્લવિરૂદ્ધ, દિપન છે.

उपयोग—પિત્તજન્ય ખાંસી, બાળકોની ખાંસી, શ્વાસ, અજીર્ણ અને દરેક જાતની ખાંસી માટે સારો ઉપાય છે.

२९२ अविपत्तिकरचूर्ण

बनावट—ત્રિફલા તો. ૩, ત્રિકટુ તો. ૩, વાવડીંગ તો. ૧, એલચી તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, મોથ તો. ૧, લવંગ તો. ૧૦, સાકર તો. ૬૦, નસોતર તો. ૪૦, એનુ ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો જમ્યા પહેલા સવાર સાંજ.

अनुपान—નાળીએરનું પાણી અથવા ઠંડું પાણી.

उपयोग—અમ્લપિત્ત, ઉલટી, દાહ, પ્રમેહ, પથરી, મદાત્યય.

વગેરે મટે છે.

पथ्य—દૂધ, ભાત ખાવાથી જલ્દી ફાયદો થાય છે.

२९३ अष्टांगचूर्ण

बनावट—કાયફલ, પુષ્કરમૂળ, કાકડાશીંગ, શુંઠ, મરી, પીપર, જવાસો, શાહજીરૂં, એ દરેક ચીજ એક એક તોલો લઈ વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે, આદુનારસ સાથે, તુલશીપત્રના સ્વરસ સાથે, ગમે તે સાથે લેવાય.

समय—ત્રણ ત્રણ કલાકે. **गुण**—કફઘ્ન, પાચન.

उपयोग—હેડકી, સન્નિપાત, ખાંસી અને કફને મટાડે છે. જુની ખાંસી માટે કે સખત ખાંસી માટે બહુજ ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

२९४ कडुभर्जीतचूर्ण

बनावट—કડુને તવા ઉપર શેકી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—ગરમ પાણી.

उपयोग—તાવ, કલેજામાં પિત્તનો ભરાવો, કબજીઅત વગેરે મટી પેટ સાફ થાય છે. તાવની શરૂઆતમાં આપવું ઠીક છે. બચ્ચાંઓને માટે અનુકૂળ છે.

૨૯૫ कुष्टनाशकप्रयोग

बनावट—મીંઢીઆવળ (સોનામુખીનાં પાન) તો. ૮, લીંબોળીનીમીંજ તો. ૮, લઇ વાટી તેનુ બારીક ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૦। તોલો.

समय—સવાર અને સાંજ બે વખત.

पथ्य—ખીચડી અને ઘી ખાવું, સિવાય તમામ બંધ કરવું

उपयोग—વાતરક્ત, લોહીબિગાડ વગેરે રક્ત અને ત્વચાના રોગોને ઠીક મટાડી આપે છે.

૨૯૬ केशरादिचूर्ण (लटीकादिचूर्ण)

बनावट—

કેશર	તો. ૧	એલચીબીજ	તો. ૧
જાયફળ	,, ૧	ચાક પાઉડર	,, ૪
તજ	,, ૨	સાકર	,, ૧૬
લવિંગ	૦॥		

દરેકને વાટી ચૂર્ણ કરી લેવુ અને તેને બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૪ થી ૮ રતિભાર

अनुपान—મધ સાથે દર ચાર ચાર કલાકે અથવા દૂધ સાથે

उपयोग—[illegible] ઉપયોગી છે. [illegible] પણ મીઠી છે

૨૯૭ गुल्मवीचूर्ण

बनावट—[illegible]

તેમાં શુદ્ધ હિંગુલ તો. ૧ મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—ના થી ાા તોલો.

अनुपान—ચોખાનું ધોણ અથવા છાશ સાથે.

उपयोग—આમાતિસાર, રક્તાતિસાર, મરડો, લોહીનાઝાડા, જુનો અતિસાર અને બાળકોના ઝાડા તુરતમાં મટે છે.

૨૯૮ गंगाधरचूर्ण

बनावट—નાગરમોથ, ઇંદ્રયવ, બીલફળ, લોદર, મોચરસ, ધાવડીનાંફુલ, સુંઠ, કડાછાલ, કાળીપાટ, વાળો, અતિવિષ, આંબાનીગોટલી, શુદ્ધ હિંગળો એ દરેક ચીજ સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરવું અને કપડે ચાળી લઇ બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—મધ સાથે અથવા ચોખાના ધોણ સાથે.

उपयोग—અતિસાર, પ્રવાહીકા, સંગ્રહણી, મરડો મટે છે અને મળ બંધાઇને આવે છે.

૨૯૯ गंधकयोग

बनावट— શુદ્ધ ગંધક તો. રાા નાની હરડે તો. રાા
સાકર „ ૫

रीत—ઉપરની ત્રણ વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ તૈયાર કરવું, ત્યારબાદ ખરલમાં પ્રથમ ગંધકનું ચૂર્ણ નાખી તેમાં નાની હરડે તથા સાકરનું ચૂર્ણ ધીમે ધીમે નાખી મેળવી-ઘુંટીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—ના થી ાા તોલો. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા રાત્રે સુતી વખતે.

उपयोग—ખસ, ખુજલી, ગુહ્યભાગની ખંજવાળ બિગાડ વગેરે માટે રક્તશોધક તથા મળશોધક તરીકે આપે છે. અને જુલાબ સાફ લાવે છે.

परेजी—આ દવા ઉપર સાધારણ પરેજી પાળ કારણ કે તેમાં ગંધક આવે છે.

३०० चोपचीनीआदिचूर्ण

बनावट—ચોપચીની તો. ૧૬, સાકર તો. ૪, પીપર, મૂળ, મરી, લવંગ, અક્કલકરો, સુંઠ, વાવડીંગ, હરડે, બહેડાં, અને બંગભસ્મ એ દરેક અરધો અરધો તોલો લેવા તેનું ચૂર્ણ કપડે ચાળી બાટલી ભરી લેવી

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો

अनुपान—મધ અથવા ઘી સાથે

उपयोग—વીસ પ્રકારનો પ્રમેહરોગ, ઉપદંશરોગ, વાતરક્ત, વ્રણ, કુષ્ટ, ગરમીનો મધીરો, ધાતુક્ષીણતા, વાયુ વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

३०१ चंद्रप्रभाचूर्ण

बनावट— [illegible]

પ્રમાણ—I થી ાા તોલો.

સમય—સવાર, બપોર, સાંજ ત્રણ વખત.

અનુપાન—ગાયના દૂધ સાથે.

ઉપયોગ—ગળાની તથા હૃદયની અને હોજરીની અંદર થતો દાહ, મુખપાક, માથામાંથી કે નાકમાંથી લોહી પડવું, શીરદર્દ, પિત્તનો કોપ, વગેરેને શાંત કરી મગજને પુષ્ટિ આપી ઠંડક આપે છે. પ્રદર વગેરે માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

૩૦૨ છર્દિહરયોગ

બનાવટ—વંસલોચન, એલચી, કમળનાંધુલ, મોરનાંપિંછાની રાખ, નાળીયેરનીચોટલીનીરાખ (ભસ્મ), મરી, પીપર, સમભાગે લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતિભાર.

અનુપાન—મધ સાથે ચાટી જવું.

ઉપયોગ—ગમે તે પ્રકારની ઉલટી માટે ચોક્કસ ઉપાય છે.

૩૦૩ જ્વરનાશકચૂર્ણ

બનાવટ—

ફુલાવેલી ફટકડી	તો. ૧	નવસાગર	તો. ૧
કાળાંમરી	,, ૧	અતિવિષ	,, ૧
સોનાગેરૂ	,, ૧		

સમભાગે લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ—૨ થી ૬ રતિભાર.

અનુપાન—મધ અથવા ગરમ પાણી સાથે.

સમય—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—[illegible] वैद्य [illegible]
[illegible] [illegible]

३०४ ज्वरबिन्दु

बनावट [illegible] तो [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

रीत [illegible] जुदुं जुदुं चूर्ण करी तेने [illegible] मा [illegible] बाटलीमां भरी लेवुं

प्रमाण १ थी १० रतिभार

अनुपान —नवशेकुं पाणी के चहा साथे अथवा मध साथे

समय - ताव चढतो होय त्यारे बब्बे कलाके अथवा तो न होय त्यारे दिवसमा चार वखत

उपयोग —अभुक्तिनाताव, विषमज्वर, नाना बाळकोना द[illegible] टाढीओताव वगेरेमा उपयोग करवाथी तावने उतारे छे

३०५ ज्वरभास्करचूर्ण

बनावट—

करीआतु	तो. १०	बहेडाछाल	तो. १
देवदार	,, १	रक्तचंदन	,, १
लींबडानी अंतरछाल	,, १	सुंठ	,, १
मोटी हरडे छाल	,, १	पीपर	,, १
गळोसत्व	,, १	काकच	,, १
नागरमोथ	,, १		

रीत—सर्व चीजोनु बारीक चूर्ण करी कपडे चाळी बाटलीमा भरी राखवुं.

प्रमाण—૨ થી ૪ આનીભાર. **अनुपान**—તાજું પાણી.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

उपयोग—ચાલુતાવ, વિષમજ્વર, નવીનજ્વર, ટાઢીઓતાવ, જીર્ણજ્વર, મુદતનોતાવ વગેરેમાં સેવન કરવાથી સારો ફાયદો આપે છે.

૨૦૬ जातीफलादिचूर्ण

बनावट—જાયફળ, વાવડીંગ, ચિત્રક, શુંઠ, તગર, તલ, તાલીસપત્ર, સુખડ, લવંગ, કલોંજી, કપુર, હરડે, આમળા, મરી, પીપર, તજ, વંસલોચન, એલચી, તમાલપત્ર, નાગકેશર, એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લેવી તથા શેકેલી ભાંગ તો. ૯ અને સાકર તો. ૨૯ લઇ કુટી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—ક્ષય, ઉધરસ, શ્વાસ, સંગ્રહણી, ઝાડા, મરડો, મંદાગ્નિ, સળેખમ વગેરે મટે છે તથા ઉંઘ લાવે અને દરદને મટાડે છે. માથાનું દરદ તથા ઉન્માદમા પણ વપરાય છે.

૨૦૭ जीर्णज्वरारिचूर्ण

बनावट—ગળોસત્વ તો. ૪, કાંચનાસુકાવેલપાનનું ચૂર્ણ તો. ૩, જેઠીમધ તો. ૨, વંસલોચન તો. ૨, ગ્રીણીપીપર તો. ૧, પ્રવાલભસ્મ તો. ૧, સાચી છીપભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ સારી તો. ૧.

रीत—બધી દવા જુદી જુદી બારીક વાટેલી લઇ તેને એક ખરલમા નાખી બરાબર મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ રતિભાર.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

३०८ नांडगारीचूर्ण

बनावट [illegible] અનંતમૂળ, શુદ્ધ [illegible] [illegible] [illegible] નમેળ, [illegible] [illegible] સુખડ, આમળાં, [illegible] [illegible] તથા હિંગળ [illegible] [illegible]) તો ૪ ભેગા [illegible] ભરી લેવું.

प्रमाण ૧ થી ૧૨ રતિભાર પાણી સાથે

समय— સવાર, સાંજ બે વખત

उपयोग—ઉન્માદ, અપસ્માર, હિસ્ટીરીઆ, યોષાપસ્માર, આચકી, તાડનતુલ્ય વગેરેમાં સારું કામ કરે છે

सूचना—દરદીને પેટ સાફ ન આવતું હોય તો પ્રથમ સારો જુલાબ આપી કોઠો સાફ કરી પછી આ દવા આપવી જોઈએ.

३०९ तालीसादिचूर्ण

बनावट—તાલીસપત્ર તો ૧, સુંઠ તો ૩, પીપર તો ૪, વંશલોચન તો ૫, મરી તો ૨, તજ તો ૦ાા, એલચી તો ૦ાા, સાકર તો. ૩૨ એ સર્વેનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડે ગાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૦। તોલો. **अनुपान**—મધ સાથે.

उपयोग—અરૂચી, ખાંસી, ઉલટી, હૃદયરોગ, પડખાનું શૂળ, વગેરે મટી ભૂખ લગાડે છે. ખાંસી-શરદી માટે ઉત્તમ છે.

३१० त्रिकटुचूर्ण

बनावट—સુંઠ, મરી અને પીપર સમભાગે.

रीत—ત્રણે વસ્તુઓ સાથે લઈ ખાંડી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—એઆનીભાર. **अनुपान**—મધ સાથે ચાટવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—દવાના અનુપાનમાં કફઘ્ન તરીકે તેમજ ગરમી લાવનાર તરીકે વપરાય છે. ખાસી, શરદી, હૃદય (છાતી) નું શૂળ, દમ, કફ, હાફણ વગેર મટે છે. તેમજ સુંઘવાથી છીંકો આવી મગજ હલકું થાય છે.

३११ त्रिफलापिप्पलीचूर्ण

बनावट—હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આંમળાં, પીપર, એ ચારે સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—બેથી ચાર આનીભાર.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ખાસી, દમ, શ્વાસ, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ, કફજ-આન, વગેરે મટી આમનું પાચન થઈ શરીર નિરામ અને

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ.

अनुपान—મધમાં દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—જુનોતાવ, જીર્ણજ્વર, ખાંસી, શ્વાસ, નબળાઈ અને ક્ષયના તાવમાં પણ સારો ફાયદો આપે છે.

૩૦૮ तांडवारीचूर्ण

बनावट—અજમો, જેઠીમધ, વજ, અનંતમૂળ, શુદ્ધ કુચલું, ધતુરાનાંપાન, તજ, એલચી, ખસખસ, બરાસકપુર, નસોતર, કાકડીનાં બીજ, ખુરાસાની અજમો, કડુ, યવક્ષાર, સુખડ, આમળાં, હીરાબોળ, પીપરીમૂળ, ધમાસો, એ વીસ ચીજો એકેક તોલો તથા લોહભસ્મ (જેને ત્રિફળાનાં પુટ વધારે અપાયા હોય તે) તો. ૪ મેળવી પીસી બારીક ચાળી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ઉન્માદ, અપસ્માર, હિસ્ટીરીઆ, યોષાપસ્માર, આંચકી, તાંડવનૃત્ય વગેરેમાં સારૂં કામ કરે છે.

सूचना—દરદીને પેટ સાફ ન આવતું હોય તો પ્રથમ માંગી જુલાબ આપી કોઠો સાફ કરી પછી આ દવા આપવી જોઈએ.

૩૦૯ तालीसादिचूर्ण

बनावट—તાલીસપત્ર તો. ૧, સૂંઠ તો. ૩, પીપર તો. ૪, વંશલોચન તો. ૫, મરી તો. ૨, તજ તો. ૦॥, એલચી તો. ૦॥, સાકર તો. ૩૨ એ સર્વનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

૩૧૪ दाडिमाष्टकचूर्ण

बनावट—દાડમનીછાલ તો. ૮, સાકર તો. ૩૨, એલચી, તજ, તમાલપત્ર એ ત્રણે તો. ૪, શુંઠ, મરી તથા પીપર એ દરેક તોલા ચાર ચાર. આ સર્વ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ તૈયાર કરી લેવું.

प्रमाण—બે થી ચાર આનીભાર દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—મધ અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—ઝાડો, મરડો, મંદાગ્નિ, ખાંસી, જ્વર વગેરે માટે.

૩૧૫ दूधनो मसालो

बनावट—જાયફળ, જાવંત્રી, તજ, લવીંગ, એલચી, અક્કલકરો, શુંઠ, કેશર, કસ્તુરી.

रीत—કસ્તુરી સિવાય દરેક વસ્તુ એકેક તોલો તથા કસ્તુરી બેઆનીભાર લઇ દરેકનું ચૂર્ણ બનાવી તેમાં કસ્તુરી મેળવી ઘુંટી તૈયાર થયેલા ચૂર્ણને બાટલીમાં ભરી લેવું અને જ્યારે દૂધ પીવું હોય ત્યારે તેમાંથી આસરે ०। તોલો ચૂર્ણ ગરમ કરેલા દૂધમાં નાખી વાપરવું. એ દૂધમાં બદામ, પીસ્તા તથા સાકર મરજી મુજબ નાખી શકાય છે.

प्रमाण—એક વખત માટે ०। તોલો આસરે દૂધ તો. ૨૦ થી ૪૦

समय—સવારમાં અથવા રાત્રે સુતી વખતે કે મરજી મુજબ લઇ શકાય.

उपयोग—વાજીકરણ ગુણ લાવવા, દૂધ ન પચતું હોય તો તે પચાવવા તેમજ શુક્ર અને શરીરને મજબુત બનાવવા આ મસાલો ઘણોજ ફાયદો આપે છે. તેમજ દૂધ પણ રૂચીકર થાય છે

३१२ त्रिफलाचूर्ण

बनावट—કાબુલી હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આંમળા સમભાગે

रीत—ત્રણે દવાઓ ઠળીઆ વગરની લઇ તેને સાથે ખાંડી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૦। તોલાભાર કે તેથી વધુ શક્તિમુજબ.

अनुपान—દૂધ કે સ્વચ્છ પાણી, અથવા સાકર તો. ૦। સાથે મેળવી મધમાં ચાટી ઉપર દૂધ પીવું

समय—સવારના કે રાતના સુતી વખતે.

उपयोग—કબજીઆત, મગજની ગરમી, પિત્ત, નેત્રરોગ, દૃષ્ટિ ખામી, આંખનાંદરદો, લોહીબિગાડ, વિર્યવિકાર, ખસ, ખુજલી વગેરેમાં વપરાય છે, તેમજ કેટલીક ભસ્મો સાથે અનુપાન તરીકે પણ બહુ વપરાય છે. લાંબો વખત સેવન કરવાથી જુનાં દરદો મટાડી શુક્ર (વીર્ય) નું શોધન કરે છે.

३१३ त्रिफलारसायन

बनावट—ત્રિફલાચૂર્ણ તો ૩, શુદ્ધગંધક તો. ૧, સાકર તો. ૫

रीत—પ્રથમ ત્રિફલાને ગંધક સાથે મેળવી તેને જરા ઘીતો કરમો દઇ પછી તેમાં સાકર મેળવી તેને ભાંગરાના રસમાં ઘુંટી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—એ થી ચારઆનીભાર.

अनुपान—દૂધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—લોહીબિગાડ, કોઠીગરમી, ઉપદંશ ખસ, ખુજલી, દાદર, વગેરેમાં ટોકર તરીકે સારો ઉપાય છે

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—વાયુ, પિત્ત અને કફના તમામ રોગ, ભગંદર, હરસ, પ્રમેહ, નબળાઇ, કરચલી વળવી, પાંડુ, પીનસ, કુષ્ટરોગ, હલીમક, ક્ષય, મૂત્રકૃચ્છ, વગેરે તમામ વ્યાધિ મટાડી રસાયન વાજીકરણ ગુણ આપી નવું યૌવન આપે છે.

સૂચના—આ દવામાં ભિલામ આવે છે માટે તેનું સેવન કરનારે ગરમ મસાલાવાળો ખોરાક ન ખાવો અને રસાયન ઔષધી મુજબ લાંબો વખત પથ્ય રાખી દવા લેવી કે જેથી સારો ફાયદો થાય છે.

૩૧૮ નારાયણચૂર્ણ

બનાવટ—ચિત્રકછાલ, હરડે, બહેડાં, આંમળાનીછાલ, શુંઠ, મરી, પીપર, પલાંશી, વજ, અજમો, જીરૂં, પીપરીમૂળ, વરીઆળી, તુલસીનાંપાન, અજમોદ, ક્યુરો, ધાણા, વાવડીંગ, કાળુંજીરૂં, ઉપલેટ, પુષ્કરમૂળ, સાજીખાર, યવક્ષાર, સિંધાલુણ, સંચળ, બિડલવણ, વડાગરૂમીઠું, મીઠું એ દરેક વસ્તુ એકેક તોલો, ઇંદ્રવારૂણીનાંમૂળ તો. ૨, નસોતર તો. ૩, દાંતીમૂળ તો. ૪, કાંટાળાથોરનુંમૂળ તો. ૨, એ દરેક ચીજને બારીક વાટી કપડછાણ ચૂર્ણ તૈયાર કરી લેવું.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—રોગ પ્રમાણે અથવા છાશ કે ગરમ પાણી સાથે.

ઉપયોગ—અજીર્ણ, અફ્ફાઆન, હૃદયરોગ, પાંડુરોગ, ખાંસી, શ્વાસ, ભગંદર, મંદાગ્નિ, જ્વર, કુષ્ટ, સંગ્રહણી, સ્થાવર જંગમ વિષનો વિકાર, વગેરેમાં સારો ફાયદો આપી તમામ જાતના પેટના રોગ મટાડી શરીર શુદ્ધ બનાવે છે.

३१६ नवीनसुदर्शनचूर्ण

बनावट—આમેજનો (કડવીનઈ કહે છે તે) તો. ૧૦, કાળાં મરી તો. ૨॥ બંને વસ્તુઓને બરાબર વાટી કપડછાણ કરી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૨ થી ૪ વાલ સુધી દિવસમાં ત્રણ વખત

अनुपान—નવશેકું પાણી અથવા ચહા.

उपयोग—નવા અથવા જુના તાવમાં વપરાય, તાવને ઉતારી પસીનો લાવે છે. સ્વાદમાં અતિ કડવો હોવાથી તાવને તરતજ મટાડી મોઢું સાફ કરે છે. જુના તાવમા તેમજ બાળકોના તાવમાં ખાસ વાપરી શકાય છે.

सूचना—બાળક માટે ૨ થી ૪ રતિભાર અપાય.

३१७ नारसिंहरसायन

बनावट—

સતાવરી	તો. ૬૪	ગોખરૂ	તો.	૬૪
વારાહીકંદ	,, ૮૦	ગળો	,,	૧૦૦
શુદ્ધ ભિલામ	,, ૧૨૮	ચિત્રકછાલ	,,	૪૦
તલનું ચૂર્ણ	,, ૬૪	ત્રિકટુ	,,	૩૨
સાકર	,, ૨૮૦	મધ	,,	૧૪૦
ધૃત	,, ૭૦			

रीत—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લઈ પ્રથમ તલ તથા ભીલામનું ચૂર્ણ કરી તેમા સાકરનો બૂરો અને બાકી દવાઓના મેળવી તેમાં તમામ ઘીનું મોણ આપી પછી મધ નાખી સંપુટ કરી બરણી ભરી રાખવી

प्रमाण—॥ થી ૧ તોલો. દૂધ સાથે

રીત—બધી દવાઓને સાથે બારીક કરી મેળવી વાટી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। તોલો.

અનુપાન—દૂધ સાથે અથવા સાકર સાથે ચૂર્ણ લઇ ઉપર દૂધ પીવું.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—સ્ત્રીઓને થતો શ્રાવ, શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર અને યોનીની દુર્બળતા મટાડી શક્તિ આપે છે. ખોટી ગરમી મટાડી પેશાબ સાફ લાવે છે.

૩૨૧ प्रदरारियोग

બનાવટ—સમુદ્રશોષનાંબીજ તો. ૩, માયાફળ તો. ૪, સોનાગેરૂ તો. ૨ વાટી ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો.

અનુપાન—દવા લઇ ઉપરથી બકરીનું દૂધ લેવું.

ઉપયોગ—પ્રદર, શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર વગેરેનો શ્રાવ મટે છે.

૩૨૨ प्रमेहनाशकयोग

બનાવટ—ચંદ્રપુટી પ્રવાલભસ્મ તો. ૨, ચાંદીનાવરક તો. ૧.

રીત—પ્રથમ ખરલમાં પ્રવાલભસ્મ નાખી તેમાં એકેક ચાંદીનો વરક નાખતા જવુ અને ઘુંટતા જવું, તમામ વરક મળી જાય ત્યારે બરાબર ઘુટી મેળવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતિભાર.

અનુપાન—માખણ કે મલાઇ સાથે.

३१९ पवित्रधूप

वनावट— વાળો	શેર ૦।	સુખડ	શેર ૦।
લોબાન કોડીઓ	,, ૦॥	ગુગળ	,, ૦॥
ઇસિસ (શેરીલોબાન)	,, ૦॥	હરમર	,, ૦॥
વજ	તો. ૧૦	કપુરકાચડી	,, ૦।
કચુરો	શેર ૦॥	બાબચી	તો. ૧૦
અગરના છોડા	,, ૦।	દેવદારનો ભૂકો	શેર ૦॥
લીંબડાનાં પાનનું ચૂર્ણ	,, ૦॥	મોથ	,, ૦॥
પાનડી	,, ૦।	ગુલાબનાં ફુલ	,, ૦।

रीत—દરેક વસ્તુને અધકચરી ખાંડી સાથે મેળવી મોટા ડબામાં ભરી લેવું.

उपयोग—હવા શુદ્ધિ માટે તથા જંતુઘ્ન તરીકે આ ધૂપ અગ્નિ (ધગધગતા કોલસા) ઉપર છાંટવાથી તેનો પવિત્ર ધૂમાડો મગજને ફાયદાકર્તા તથા હવાને શુદ્ધકર્તા થાય છે. ખરાબ હવા પણ શુદ્ધ થાય છે. હવન માટે પણ વાપરી શકાય છે.

समय—દરરોજ સવાર સાંજ રહેઠાણની જગાએ ધૂપ કરવો અથવા જ્યાં ખરાબ હવા ચાલતી હોય ત્યાં દરરોજ વપરાસમાં લેવો.

३२० प्रदरारिचूर्ण

वनावट— બાવળનો ગુંદ	તો. ૧।	રૂમીમસ્તકી	તો. ૦॥
ખાખરાનો ગુંદ	,, ૧।	બગલજમ	,, ૦॥
મોચરસ	,, ૧।	[illegible]	,, ૦॥
[illegible]	,, ૦॥।	આમલીના બીજ	,, ૧
[illegible]	,, ૦॥।	[illegible]	,, ૨
[illegible]	,, ૦॥।	ભાંગ	,, ૧

રીત—બધી દવાઓને સાથે બારીક કરી મેળવી વાટી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। તોલો.

अनुपान—દૂધ સાથે અથવા સાકર સાથે ચૂર્ણ લઇ ઉપર ઘી પીવું

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—સ્ત્રીઓને થતો શ્રાવ, શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર અને યોનીની દુર્બળતા મટાડી શક્તિ આપે છે. ખોટી ગરમી મટાડી પેશાબ સાફ લાવે છે.

३२१ प्रदरारियोग

बनावट—સમુદ્રશોષનાંબીજ તો. ૩, માયાફળ તો. ૪, સોનાગેરૂ તો. ૨ વાટી ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો.

अनुपान—દવા લઇ ઉપરથી બકરીનું દૂધ લેવું.

उपयोग—પ્રદર, શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર વગેરેનો શ્રાવ મટે છે.

३२२ प्रमेहनाशकयोग

बनावट—ચંદ્રપુટી પ્રવાલભસ્મ તો. ૨, ચાંદીનાવરક તો. ૧.

रीत—પ્રથમ ખરલમા પ્રવાલભસ્મ નાખી તેમાં એકેક ચાંદીનો વરક નાખતા જવુ અને ઘુંટતા જવું, તમામ વરક મળી જાય ત્યારે બરાબર ઘુંટી મેળવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—માખણ કે મલાઇ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પ્રમેહ, સ્વપ્નપ્રમેહ, સોમરોગ, વિર્યદોષ, નબળાઈ, બોદીગરમી, વગેરે મટે છે.

૩૨૩ पीनसहरी तमाकु

बनावट—મદ્રાસી સુંઘણી તો. ૧ પીપરમેન્ટફુલ તો. ૦।
બીસ્મથ સબનાઇટ્રેટ „ ૦॥ કપુર „ ૦।
કાયફળના છોડાનું ચૂર્ણ „ ૨ વાવડીંગનું ચૂર્ણ „ ૧॥

रीत—ખરલમાં દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ નાખી સારી રીતે ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—એક બે ચપટી ભરી નાકમાં સુંઘવી.

समय—સવાર, બપોર, સાંજ એમ ત્રણ વખત સુંઘવું

उपयोग—નાકનાંદરદો, શળેખમ, પરૂ નીકળવું, મસ્તકશૂળ, પીનસરોગ, નાકમાંથી ખરાબ ગંધ નીકળવી વગેરે માટે ઉત્તમ છે. ફક્ત સુંઘવાથીજ આરામ થાય છે.

૩૨૪ पिप्लाद्यचूर्ण

बनावट—પીપર, ચંદનશ્વેત, મોથ, વાળો, કડુ, કાળીપાટ, ઈંદ્રજવ, નાનીહરડે, મોટીહરડેછાલ, સુંઠ, એ સર્વ એક તોલો લઈ ચૂર્ણ કરી લેવું

प्रमाण—૦। તોલો. **अनुपान**—ઉનું ગરમ પાણી

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે

उपयोग—આમાતિસાર, રક્તાતિસાર અને પિત્તાતિસાર અથવા મરડા માટે ઉત્તમ છે, અને ઝાડો મટાડે છે

३२५ पुष्यानुगचूर्ण

बनावट—કાળીપાટ, રસવંતી, મોચ, જાંબુનાકળીઆ, આંબાની ગોટલી, પાષાણભેદ, લોદર, મજીઠ, કમળનું કેશર, બીલફળનોગરભ, મોચરસ, નાગકેશર, સોનાગેરૂ, શુંઠ, કાયફલ, મરી, રક્તચંદન, અરડુસો, ધાવડીનાંફુલ, દ્રાક્ષ, સારીવામૂળ, જેઠીમધ, કડાછાલ, અતિવિષ, અર્જુનછાલ, એ સર્વે સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૦। તોલો, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર ચોખાનું ધોણ પીવું, અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—પ્રદર, રક્તપ્રદર, રક્તાર્શ, અતિસાર, રક્તાતિસાર, યોનીદાહ, ક્રમિરોગ, ઋતુદોષ વગેરે મટે છે. આ દવા ખાસ કરી પ્રદરરોગમાં બહુજ વપરાય છે.

३२६ पंचसकारचूर्ण

बनावट—

શુંઠ	તો. ૧૦	વરીઆળી	તો. ૧૦
સિંધવ	„ ૧૦	મીંઢીઆવળ	„ ૪૦
નાનીહરડે	„ ૨૦	ફુદીનોસાફકરેલ	„ ૧૦

रीत—ઉપરની દવાઓને ખાંડી બારીક કુટી ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલાભાર સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

समय—સવારે અથવા રાત્રે.

उपयोग—રક્તવિકાર, વાયુ, કબજીઆત, ખુજલી વગેરેમાં જ્યાં પેટ સાફ કરવાની જરૂર જણાય ત્યાં આ દવા સાદા જુલાબના રૂપમાં વાપરવી સારી છે.

૩૨૭ पंचसमचूर्ण

बनावट— નાની હરડે તો. ૫ નસોતર તો. ૧
મરી ,, ૫ શુંઠ ,, ૧
પીપર ,, ૫

रीत—સર્વ વસ્તુઓ સાથે ખાંડી લઇ ચૂર્ણ તૈયાર કરવું

प्रमाण—૦। થી ૦।। તોલા સુધી. अनुपान—નવશેકું પાણી

समय—જરૂર જણાય ત્યારે અથવા રાત્રીએ સુતી વખતે

उपयोग—આફરો, શળ, વાયુ, કબજીઆત, આમવાયુ, શુંળ, મોળ, ઉદરરોગ, સાંધાનોવાયુ, મંદાગ્નિ, જીર્ણજ્વર, વગેરેમાં પેટ સાફ કરવા માટે આ દવા વાપરી શકાય છે. તેનાથી એક બે ઝાડા થઇ આવે છે.

૩૨૮ वदरीचूर्ण

बनावट—બોરડીનાફળનીછાલ, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, શુંઠ, આંમળા, મરી, પીપર, એ દરેક એક એક તોલો, કપુર તો. ૦।, ચોખાનીધાણી (લાજા) તો. ૪૮, તજ, તમાલ, એલચી, એ દરેક એક એક તોલો વંસલોચન તો. ૩૨, અભ્રભસ્મ તો. ૧૬ એ સર્વના વજનથી બમણી એટલે કે સાકર તો. ૧૦૮ સહ ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૦। થી ૦।। તોલો. अनुपान - પાણી સાથે

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—અરૂચી મટાડનાર, ઉલટી મટાડનાર, રાજ્યક્ષ્મા, રક્તપિત્ત, તૃ.ષ. ભ્રમી વગેરેને મટાડે છે. ઉલટી માટે ઉત્તમ છે

३२९ बृहत्‌हरितकीचूर्ण

घनावट—મોટી હરડેછાલ તો. ૫, નાનીહરડે (હીમેજ) એરંડીઆમાં તળેલી તો. ૫, કુલીંજન (કુણજણુ) તો. ૫, શુંઠ તો. ૫, વરિઆળી તો. ૫, અતિવિષ તો. ૫, સિંધાલુણ તો. ૫, હીંગશેકેલી તો. ૧.

रीत—દરેક દવાઓ લઈ મેળવી કુટી ચાળી બાટલી ભરી રાખવી

प्रमाण—॰। તોલો. **अनुपान**—ગરમ પાણી સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—આમાતિસાર, ઝાડા, રક્તાતિસાર અને પેટમાં વીંટ આવી વારંવાર ઝાડાની ઇચ્છા થાય તેવો મરડાનો રોગ આ દવાથી સત્વર સારો થાય છે.

पथ्य—છાશ, ભાત અને દાડમનું શરબત તથા બીલીનો મુરબ્બો આપવો.

३३० महापंचनिंबचूर्ण

घनावट—લિંબડાનુંપંચાંગ તો. ૧૫, લોહભસ્મ, નાનીહરડે, કુંવાડીયાનાંબીજ, ચિત્રકમૂળ, ભિલામ, વાવડીંગ, સાકર, આંમળા, હળદર, પીપર, મરી, શુંઠ, બાવચી, ગરમાળાનોગોળ, ગોખરૂ, એ દરેક વસ્તુ એકેક તોલો લેવી.

रीत—ઉપરની દવાઓ ખાંડી કપડે ચાળી તેને ભાંગરાના રસની, ખેરનાકવાથની, બીઅલાનાક્વાથની એકેક ભાવના આપી સુકવી કપડે ચાળી ને ચૂર્ણ બાટલીમાં ભરી લેવુ,

अनुपान—મંજીષ્ઠાદિ ક્વાથ અથવા ખેરના ક્વાથ સાથે.

प्रमाण—॰। થી ॰॥ તોલો સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—ચામડીનાં તમામ દરદો તથા કુષ્ટરોગ અને વિકાર મટે છે. દવા લાંબો વખત લેવી જોઇએ.

૩૩૧ महासुदर्शनचूर्ण

बनावट—હરડે, બહેડાં, આંમળા, હળદર, દારૂહળદર, કે ગણી, ઉભીરીંગણી, ખડસલીઓ, મોથ, ત્રાયમાણ, વાળો, નીંબ પુષ્કરમૂળ, જેઠીમધ, કડાછાલ, અજમોદ, ઇંદ્રિયવ, ભારંગમૂળ, સર વાનાંબીજ, ફટકડી ફુલાવેલી, વજ, તજ, પદ્મક, સુખડ, અતિ સાલપર્ણી, પૃષ્ટપર્ણી, બલબીજ, વાવડીંગ, તગર, ચિત્રક, દેવદાર, ચવ પટોલ, લવંગ, વંશલોચન, કમળકાકડી, તમાલપત્ર, જાવંત્રી, તાલીસ શુંઠ, મરી, પીપર, પીપરીમૂળ, ગળો, મોરવેલ, ધમાસો, કડુ, કપુ એ દરેક એકેક તોલો તથા એ સર્વનાં વજનથી અર્ધા વજને કે આતું લેવું અને તેનુ બારીક ચૂર્ણ બનાવી બાટલીમાં ભરી લેવું

प्रमाण—૪ થી ૮ વાલ સુધી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી.

उपयोग—દરેક જાતના તાવ, ત્રિદોષજ્વર, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ જુનોતાવ, ટાઢીઓતાવ, વગેરે દરેક જાતના તાવમાં અકસીર ઉપાય ગણાય છે, અને પાચનશક્તિ સુધારે છે

सूचना—ફાકી તરીકે ન લેતાં મરજીરૂપમા લેવુ હોય તે પાણી તોલા ૧૦ ગરમ કરી તેમાં સુદર્શનચૂર્ણ તોલો ૧ નાખી ઢાંકી ઉકાળી, ગાળી તેના બે ભાગ કરવા. બીજી દવા સાથે અથવા એકલું આ પ્રવાહી લેવાથી વધારે અનુકુળ થઇ પડે છે અને તત્કાળ ફાયદો આપે છે. આને સુદર્શનનો કાંટ કહે છે.

૩૩૨ मळशुद्धिचूर्ण

बनावट—કાળાદાણા તો. ૬, સંચળ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, લઈ ચૂર્ણ કરી ચાળીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો. **अनुपान**—ગરમ પાણી સાથે.

समय—સવારના વખતે કે રાત્રે સુતી વખતે.

उपयोग—બે થી ચાર જુલાબ લાગી પેટ સાફ થાય છે, અને બરલ, લીવર, જીર્ણજ્વર, બંધકુષ્ટ, સોજા, શીળસ, અજીર્ણ, ઉદરરોગ મટી લોહી સાફ થાય છે, તેમજ ત્વચારોગ પણ મટી જાય છે.

सूचना—જુલાબ લાગી રહ્યા પછી ઘી, ભાત કે ખીચડી ખાવી અને જરૂર હોયતો મીઠી છાસ પીવી કે જેથી જુલાબ બંધ થશે.

૩૩૩ मुखदुर्गंधनाशकयोग

बनावट—મોથ, ઘઉંલા, જેઠીમધ, કુષ્ટ, ધાણા, એલચી, જાવંત્રી, જાયફળ, તજ, કપુર, તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું અથવા પાણીમાં વાટી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને બાટલીમા ભરી લેવી.

उपयोग—મોઢામાંથી પરૂ જેવી ખરાબ વાસ નીકળતી હોય તો તે મટાડવા માટે આ ચૂર્ણ કે ગોળી મોંમાં રાખવી થોડીવારમાંજ ખરાબ વાસ બદલી સારી વાસ આવશે, અને હમેશાં વાપરવાથી કાયમનો મુખરોગ પણ મટે છે.

सूचना—પેટ સાફ રાખવા ધ્યાનમાં રાખવું કારણ કે કબજીઆતથીજ આ દરદ થવા પામે છે.

૩૩૪ मूसल्यादिचूर्ण

बनावट—સફેદમુસલી, કાળીમુસલી, એખરો, ગોખરૂ સત્વ, કૌચબીજ, શેમળાનું મૂળ, આંમળા અને સાકર એ બધા સમભાગે બારીક વાટેલી લઇ સાથે મેળવી કપડે ચાળી બાટલી રાખવી.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર

अनुपान—દૂધ અથવા ઘી સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવારે તથા રાત્રે બે વખત.

उपयोग—ધાતુનીનબળાઈ, ક્ષીણતા, નસોનીકમજોરી તથા ધાતુક્ષીણતા મટાડી શક્તિ આપે છે

૩૩૫ मंजीष्ठादिचूर्ण (१)

बनावट—

મજીઠ	તો ૨॥	નાનીહરડે	તો ૪
હરડેછાલ	,, ૩॥	ગુલાબનાફુલ	,, ૪
બહેડાછાલ	,, ૩॥	આમળા	,, ૩॥
રેવનચીનીનું લાકડું	,, ૨॥	મીંઢીઆવળ	,, ૧૦
એલચી	,, ?॥	કાસની	,, ?॥
વરીઆળી	,, ?॥	[illegible]	,, ૨॥
[illegible]	,, [illegible]	[illegible]	,, ?॥

रीत ઉપરની દવાઓને [illegible] ભરી રાખવી

प्रमान [illegible]

अनुपान [illegible]

समय [illegible]

उपयोग—પ્રમેહ, ઉનવા, મૂત્રકૃચ્છ, રક્તવિકાર, શીતપિત્ત, લોહી બગડવાથી થતાં ચામડીનાં દરદો વગેરે મટી રક્ત શુદ્ધ થાય છે. ગરમી ઉપદંશ વગેરે મટે છે.

३३६ मंजीष्ठादिचूर्ण (२)

बनावट— મજીઠ તો. ૨ાા ગુલાબનાંફુલ તો. ૨ાા
હરડેછાલ „ ૨ાા નસોતર „ ૨ાા
મીંઢીઆવળના પાન „ ૧૦ સાકર „ ૪૦

દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ લઈ સાથે મેળવી કપડેથી ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—ા થી ાા તોલો. **अनुपान**—પાણી કે દૂધ.

समय—દિવસમાં બે વખત, સવારે અને સાંજે.

उपयोग—લોહીબિગાડ, ઉપદંશ, ખસ, ખરજવું, જુની કબ્જીઆત, ઉદરરોગ, મંદાગ્નિ, જીર્ણજ્વર, વગેરેમાં શુદ્ધિ કરવા માટે વપરાય છે.

३३७ यवक्षारादिचूर्ण

बनावट—અજમોદ, યવક્ષાર, એ બે ચીજ સમભાગે લઇ વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર,

अनुपान—ગરમ પાણી.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—વાયુ, ગુલ્મ, શૂળ, અને પેટના દરદ મટાડે છે.

२३८ यवानीखांडवचूर्ण

बनावट—અજમો, દાડમબીજ, શુંઠ, આમલીનીછાલ, વેત્સ, ખાટાંબોર, એ દરેક ચાર ચાર તોલા, કાળાંમરી તો. પીપર તો. ૧૦, તજ, સંચળ, ધાણા અને જીરૂં એ દરેક બ તોલા, સાકર તો ૬૪, આ સર્વેને ખાંડી તેનું બારીક ચૂર્ણ બના કપડેથી ચાળી બાટલી ભરી લેવી

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર, પાણી સાથે. સવાર, સાં બે વખત.

उपयोग—પાંડુરોગ, હૃદયરોગ, સંગ્રહણી, જ્વર, ઉલટી, ગોળ અતિસાર, બરલ, કબ્જીઆત, અરૂચી, શૂળ મંદાગ્નિ, અર્શરોગ, જી અને ગળાનાદરદો વગેરેમા ફાયદો આપે છે

२३९ यष्ट्यादिचूर्ण

बनावट—

જેઠીમધ	તો ૧	નવસાર	તો.
અરડુસીનાપાન	,, ૧	વજ્રિઆગી	,, ૧
નીપીનનાનાફુલ	,, ૧	લોબાન	,, ૧
કપુર	૧		

[illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

समय [illegible]

उपयोग [illegible]

३४० रक्तस्थंभकयोग (१)

बनावट—ફુલાવેલી ફટકડી તો. ૩, બાવળનો ગુંદ તો. ૪, સાકર તો. ૪ વાટી ભૂકો કરી બાટલીમાં રાખવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—ઠંડા પાણી સાથે.

समय—ચાર ચાર કલાકે એક પડીકું.

उपयोग—છાતીમાંથી પડતું લોહી અને રક્તપિત્ત મટાડે છે.

३४१ रक्तस्थंभकयोग (२)

बनावट—ફુલાવેલ ફટકડી તો. ૫, ગેરૂ તો. ०। લઈ ખરલમાં નાખી દવાને પીસીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—દવા લઈ ઉપર બકરીનું દૂધ પીવું.

उपयोग—રક્તપ્રદર, અથવા બીજા કોઈ દરદમાં પડતું લોહી મેરાદના રૂપમાં હોય છતાં બંધ થાય છે.

३४२ रक्तस्थंभकयोग (३)

बनावट— પીળી કોડીની ભસ્મ તો. ૧ શંખજીરૂં તો. ૧
ઔદુંબરની હરતાલ ભસ્મ „ ૧ સોનાગેરૂ „ ૧

બધી દવાઓને સાથે મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર અથવા ૧૨ થી ૨૪ રતિભાર.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—નીચે બનાવેલ શરબત સાથે દવાની માત્રા લેવી

શરબત બનાવવાની વિધી.

ઈજેખાર તો. ૨૦ લાવી તેને સાફ કરી પાણી તો. ૨૦૦ કવાથ કરવો, જ્યારે ૫૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગા લેવું અને તેમાં સાકર શેર એક નાખી શરબત બનાવી લેવું. એ શરબત આશરે બે બાટલી થશે તેમાંથી ૨॥ તોલા શરબત સાથે ઉપરની પુડી સવાર સાંજ લેવી.

ઇજેખાર એ યુનાની દવા છે અને તેનાં મૂળીઆં બજારમાં મળે છે. રાતા રંગના હોય છે તેનું શરબત બનાવવું.

૨૪૩ रक्तप्रदरनीदवा

बनावट—આરસપહાણના ટુકડા (કટકા) ને ખાંડી તૈયાર કરેલુ ચૂર્ણ તો ૧૦ તથા સોનાગેરૂ તો. ૦॥

रीत—ઉપરની દવાને એક દિવસ ખરલમાં ઘુંટી કપડછાણ કરી બાટલી ભરી રાખવી

प्रमाण—બે વાલ **समय**—દિવસમાં ત્રણ વખત

अनुपान ચોખ્ખા ઘી સાથે મેળવી ચાટી જવું અથવા તો ઘી અને સાકર સાથે ચાટી જવું

उपयोग સ્ત્રીઓનો રક્તપ્રદર (લો.હીવા) રક્તસ્ત્રાવ મટે છે

૨૪૪ लघुहग्निकीचूर्ण

बनावट [illegible]

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર ગરમ પાણી સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—આમાતિસાર (મરડો), રક્તાતિસાર અને ચૂંક તથા આમવાયુ મટાડી પેટને સાફ કરી ખોરાક પચાવે છે. આ દવા નાનાં બાળકોને મરડામાં આપવી બહુ સારી જણાય છે.

पथ्य—છાશ, ભાત અને દાડમનું શરબત અથવા દૂધ ચોખાની કાંજી અને બીલીનામુરબ્બો.

૨૪૫ लघुचूर्ण

बनावट—કાચની બાટલીને બંધ કરવાના બૂચ આવે છે તે આશરે તો. ૧૦ સુધી લેવા. (જુના હોય તો પણ ચાલે.)

रीत—એક વાસણમાં મુકી તેમાં થોડા બળેલા કોલસા નાખી સળગાવવા. બૂચ સળગે એટલે પેલા કોલસા કાઢી લઇ બૂચને બાળી કોલસા કરી લેવા.

प्रमाण—૬ રતિભાર. **अनुपान**—દહીં સાથે.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—લોહી અને પરૂ મીશ્રીત ઝાડો, મરડો, તરતનાં મટે ભયંકર હોય તો પણ બંધ થઇ આરામ થાય.

૨૪૬ लवणभास्करचूर्ण

बनावट—મીઠું તો. ૮, સંચળ તો. ૫, બીડલવણ, સિંધવ, ધાણા, પીપર, પીપરીમૂળ, શાહજીરૂં, તમાલપત્ર, નાગકેશર, તાલીસપત્ર, અને અમ્લવેતસ એ દરેક બબ્બે તોલા લેવા, દાડમબીજ તો ૪, મરી, જીરૂં અને સુંઠ એ દરેક એક તોલો તજ, એલચી એ અર્ધ અર્ધ તોલો લેવાં સર્વને ખાંડી ચૂર્ણ કરી કાચની બાટલી ભરી રાખવી

प्रमाण—બે થી ચાર આનીભાર.

समय—જમ્યા પહેલાં, જમવા સાથે કે જમ્યા પછી.

अनुपान—સ્વચ્છપાણી, છાસ કે દહીંનું પાણી.

उपयोग—મંદાગ્નિ. અરૂચી, આમવાયુ, અજીર્ણ, ઝાડા, વાયુ, શળ, અમ્લપિત્ત, સંગ્રહણી, બરલ, સોજા, હરસ, કબજીઆત, ખાંસી, આમવાત વગેરે માટે છે. પેટના દરદો માટે પાચનની સારી દવા છે.

૩૪૭ लवंगादिचूर्ण

बनावट—લવંગ, કપુર, એલચી, નાગકેશર, તજ, વાળો, જાયફળ, શુંઠ, શહાજીરૂ, કાળોઅગર, વસલોચન, જટામાસી, ખ[illegible] કાળુકમળ, પીપર, સુખડ, તગર, કંકોળ એ સર્વે એક તોલો લ[illegible] તેનુ બારીક ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી લેવુ અને તેમા વારેલી માકરે [illegible] જો તે ૯ મેળવી લઈ બાટલીમા ભરી લેવુ

प्रमाण—બે થી ચાર આનીભાર

अनुपान—મધ અથવા પાણી સાથે

उपयोग—[illegible] ખાના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રમેહ [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૩૪૮ ल्गाविरेचन

बनावट [illegible]

પ્રમાણ—૧ તોલો અથવા ૨ તોલા જરૂરત પ્રમાણે.

અનુપાન—દવાનું ચૂર્ણ તો. ૧ તથા દૂધ અને પાણી સમભાગે વીશ વીશ તોલા લઈ તેમાં દવા મેળવી હલાવીને પી જવું. આથી પેશાબ સાફ આવી જશે.

ઉપયોગ—મૂત્રનળી સાફ કરવા, ઇંદ્રિજુલાબ લેવા, પ્રમેહમાં, પેશાબમાં દાહ હોય તેમાં તથા પેશાબ ખુલાસેથી લાવવાની જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં તેમજ મૂત્ર બંધ હોય ત્યાં આ દવા વપરાય છે.

૩૪૯ वशिष्टचूर्ण

બનાવટ—તમાલપત્ર ૧ ભાગ, તજ ૨ ભાગ, એલચી ૩ ભાગ, તગર ૪ ભાગ, ચંદનશ્વેત ૫ ભાગ, અનંતમૂળ ૬ ભાગ, શુંઠ ૭ ભાગ, જેઠીમધ ૮ ભાગ, કમળકાકડી ૯ ભાગ, આમળા ૧૦ ભાગ, અરડુસી ૧૧ ભાગ, સાકર ૬૬ ભાગ.

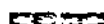
રીત—બધી દવાઓ ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી ચાળી લઇ બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। તોલો.

સમય—દિવસમાં ત્રણ વખત દર ચાર ચાર કલાકે.

અનુપાન—પાણી અથવા રોગાનુસાર.

ઉપયોગ—રક્તપિત્ત, લોહીનીઉધરસ, ક્ષય, શ્વાસ, શોષ, ઉરઃક્ષત, દાહ, જ્વર, ગમે તે માર્ગેથી પડતુ લોહી, હૃદયનીકમજોરી, હૃદયમાં કે ફેફસામાં જખમ થઇ તેથી આવતો તાવ વગેરે મટે છે. લોહી બંધ કરી શક્તિ આપે છે. ધાતુશોષ અને મૂત્રકૃચ્છ્ર મટાડે છે.

३५० वाजीकरणचूर्ण

बनावट—સફેદમુશલી, કાળીમુશલી, લવંગ, તજ, જાયફળ, જાવંત્રી, શુંઠ, શતાવરી, એખરો, કબાબચીની, મુગલાઈબેદાણા, બહેદાણા, નાગકેશર, કૌચબીજ, સાલમ, ખસખસ, બહુફલી, ગોખરૂ, અક્કલકરો, એલચી, હરડેછાલ, જેઠીમધ, એ સર્વ વસ્તુઓ સમભાગે એકેક તોલો તથા તેમાં સાકર તોલા ૧૦ નાખવી.

रीत—સર્વેનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ બનાવી બાટલીમાં ભરી લેવું

प्रमाण—૦॥ થી ૧ તોલો.

समय—સવારના તથા રાત્રે દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—કેશરવાળુ અથવા સાદું મીઠું દુધ રૂચી પ્રમાણે

उपयोग—ધાતુક્ષીણતા, નબળાઈ, મગજની નબળાઈ, દાપ. જેમ કે કમરનો દુખાવો, વીર્યસ્રાવ, માથાનો દુખાવો, પેશાબમાં ધાત જવી, વાયુથી શરીરમાં કળતર થવી વગેરે ફરીયાદ મટી શરીર પુષ્ટ બને છે આશરે એક માસ દવા લેવી જોઈએ

३५१ वाळानी दवा

बनावट [illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

समय [illegible]

उपयोग—[illegible]

થયા પછી તે તુરત બહાર નીકળી જાય તે માટે આ ચૂર્ણ ઠીક છે.

સૂચના—વાળો બહાર નીકળે તેને સંભાળથી બાંધી રાખવો અને વાળાની જગ્યાએ ધતુરાનાંપાનને જરા ઘી ચોપડી ગરમ કરી બાંધી દેવું કે જેથી બહારનું દરદ, સોજા વગેરે તુરત મટી જશે.

३५२ विज्याचूर्ण

બનાવટ—ત્રિફળા તો. ૩, ત્રિકટુ તો. ૩, તજ તો. ૧, એલચી તો, ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, વજ તો. ૧, કાળીપાટ તો. ૧, જવક્ષાર તો. ૧, હિંગ તો. ૧, સાજીખાર તો. ૧, ટંકણખાર, તો. ૧, હળદર તો. ૧, દારૂહળદર તો. ૧, ચવક તો. ૧, કડુ તો. ૧, ઈંદ્રિજવ તો. ૧, સુવા તો. ૧, પંચલવણ તો. ૫, બીલીનુંગરભ તો. ૧, પીપરીમૂળ તો. ૧, અજમોદ તો. ૧, એ સર્વ લાવી સાફ કરી ખાંડી ભૂકો કરી કપડે ચાળી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો.

અનુપાન—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે અથવા એરંડતેલમાં ચાટી જવું ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—હરસ, કુષ્ટરોગ, ભગંદર, પાર્શ્વશૂળ, હૃદયરોગ, ઉદરરોગ, સંગ્રહણી, ઝાડા, જ્વર, ઉન્માદરોગ, વંધ્યત્વરોગ વગેરે મટાડે છે.

३५३ शतपत्र्यादिचूर्ण

બનાવટ— સાફ કરેલાં ગુલાબનાંફુલની પાંખડી તો. ૧૬

અમલાસ્ફરાનીતુર્ઈ	તો.	૧	કપુર	,,	૦।
ભુઈ	,,	૧	સારીવા	,,	૧
વંસલોચન	,,	૧	તજ	,,	૧
ગજોસત્વ	,,	૧	તમાલપત્ર	,,	૧

२५० वाजीकरणचूर्ण

बनावट—સફેદમુશલી, કાળીમુશલી, લવંગ, તજ, જાયફળ, જાવંત્રી, શુંઠ, શતાવરી, એખરો, કબાબચીની, મુગલાઈબેદાણા, બહેદાણા, નાગકેશર, કૌચબીજ, સાલમ, ખસખસ, બહુફલી, ગોખરૂ, અક્કલકરો, એલચી, દરુડેકાલ, જેઠીમધ, એ સર્વ વસ્તુઓ સમભાગે એકેક તોલો તથા તેમાં સાકર તોલા ૧૦ નાખવી.

रीत—સર્વેનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ બનાવી બાટલીમાં ભરી લેવું

प्रमाण—૦॥ થી ૧ તોલો.

समय—સવારના તથા રાત્રે દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—કેશરવાળુ અથવા સાદુ મીઠું દૂધ ફરી પ્રમાણે

उपयोग—ધાતુક્ષીણતા, નબળાઈ, મગજની નબળાઈ, હાથ, પગ કે કમરનો દુખાવો, વીર્યસ્રાવ, માથાનો દુઃખાવો, પેશાબમાં ધાત જવી, વાયુથી શરીરમાં કળતર થવી વગેરે ફરીયાદ મટી શરીર પુષ્ટ બને છે [illegible]

२५१ वाळानी दवा

बनावट [illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

समय [illegible]

उपयोग—[illegible]

થયા પછી તે તુરત બહાર નીકળી જાય તે માટે આ ચૂર્ણ ઠીક છે.

સૂચના—વાળો બહાર નીકળે તેને સંભાળથી બાંધી રાખવો અને વાળાની જગ્યાએ ધતુરાનાંપાનને જરા ઘી ચોપડી ગરમ કરી બાંધી દેવું કે જેથી બહારનું દરદ, સોજા વગેરે તુરત મટી જશે.

૩૫૨ विज्याचूर्ण

બનાવટ—ત્રિફળા તો. ૩, ત્રિકટુ તો. ૩, તજ તો. ૧, એલચી તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, વજ તો. ૧, કાળીપાટ તો. ૧, યવક્ષાર તો. ૧, હિંગ તો. ૧, સાજીખાર તો. ૧, ટંકણખાર. તો. ૧, હળદર તો. ૧, દારૂહળદર તો. ૧, ચવક તો. ૧, કડુ તો. ૧, ઈંદ્રિયવ તો. ૧, સુવા તો. ૧, પંચલવણ તો. ૫, બીલીનુંગરભ તો. ૧, પીપરીમૂળ તો. ૧, અજમોદ તો. ૧, એ સર્વ લાવી સાફ કરી ખાંડી ભૂકો કરી કપડે ચાળી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો.

અનુપાન—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે અથવા એરંડતેલમાં ચાટી જવું ઉપર દૂધ પીવું

ઉપયોગ—હરસ, કુષ્ટરોગ, ભગંદર, પાર્શ્વશૂળ, હૃદયરોગ, ઉદરરોગ, સંગ્રહણી, ઝાડા, જ્વર, ઉન્માદરોગ, વધ્યત્વરોગ વગેરે મટાડે છે.

૩૫૩ शतपत्र्यादिचूर्ण

બનાવટ— સાફ કરેલાં ગુલાબનાંફુલની પાંખડી તો. ૧૬

અમથાજરાનીગુંઈ	તો. ૧	કપુર	,,	૦।
જઈ	,, ૧	સારીવા	,,	૧
વસંલોચન	,, ૧	તજ	,,	૧
ગોરાસન	,, ૧	તમાલપત્ર	,,	૧

નવક્ષીર તો. ૧ નાગકેશર

એલચી ,, ૧ ચંદનસફેદ ,

નાગરમોથ ,, ૧ રૂમીમસ્તકી ,,

આમળાં ,, ૧ સાકર ,,

રીત—ઉપરની દવાઓને પ્રથમ બારીક વાટી કપડે તેમાં સાકરનું ચૂર્ણ મેળવી પછી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—બેથી ચાર આનીભાર.

અનુપાન—દૂધ અથવા પાણી સાથે

સમય—સવાર, બપોર ને સાંજ

ઉપયોગ—બોદીગરમી, પેટનાદરદો, દાહ, તરસ, રક્તપિત્ત, લીવરનાદરદો, કમકુઆત, માથાનુંદરદ પિત્તવાયુ, નબળાઈ, મુખપાક અને આંતરડાના દરેક જુના વ્યાધિ મટાડી શોધન કરે છે

૩૫૮ શિરશૂલહરચૂર્ણ

બનાવટ [illegible] કેરીનમાકંદમ [illegible] રતિભાર, સાકરનો [illegible]

રીત [illegible]

ઉપયોગ [illegible]

સૂચના — [illegible]

३५५ शिरशूलहरयोग

बनावट—ગૌદંતીહરતાલ, જેને ગુજરાતમાં ધાપાણુ કહે છે તે લાવી તેને કુંવારના લફરાની વચ્ચે એક માટીનાં વાસણમાં મુકી બંધ કરી નાના ગજપુટમાં ફુંકી દેવું. ઉત્તમ સફેદ રંગની ભસ્મ થશે. તે બહાર કાઢી લઇ કપડે ચાળી રાખવી.

प्रमाण— બે આનીભાર.

अनुपान—સાકર તો. ૦ા તથા ઘી તો. ૦ાા લઇ તેમાં દવા મેળવી ચાટી જવી.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત લેવી,

उपयोग—માથાનોદુઃખાવો અથવા માથાનું ગમે તેવું દરદ આ પડીકીથી મટી જાય છે. વળી નાનાં બચ્ચાંઓ માટે પૌષ્ટિક તરીકે આ દવા ઠીક પડે છે.

३५६ शिवाक्षारपाचन

बनावट— હિંગાષ્ટકચૂર્ણ તો. ૧૦ બાલહરડે તો. ૩૦ સોડાબાયકાર્બ ,, ૧૦

रीत—પ્રથમ ખરલમાં સોડાબાયકાર્બને બરાબર ઘુંટી તેમાં ઉપરની બે દવાઓ ધીમે ધીમે મેળવી ઘુંટીને કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—તોલો ૦ા થી ૦ાા,

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી કે નવશેકું પાણી.

समय—રાત્રે, સવારે કે જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—વાયુ. અજીર્ણ, કબજીઆત, અરૂચી, શૂળ,

ઉલટી, હેડકી, અમ્લપિત્ત, આદી, આફરો, કોલેરા વગેરે મટે છે. પેટ સાફ કરી અજીર્ણ મટાડે છે, વાયુને છુટ કરી ભૂખ લગાડે છે.

३५७ शोथनाशकउपाय

બનાવટ—કરીઆતું તો. ૫, શુંઠ તો. ૫ વાટી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। તોલો સવાર સાંજ

અનુપાન—આટોડીના ક્વાથ સાથે દવા લેવી.

ઉપયોગ—સોજા, આખા શરીરમાના સોજા આ દવાથી મટી જાય છે

३५८ शृंग्यादिचूर्ण

બનાવટ—અતિવિષ તો. ૧ પીપર તો. ૧ કાકડાશીંગ તો. ૧.

રીત—દરેક વસ્તુનું ચૂર્ણ કરી કપડ ચાળી મેળવીને બાટલીમાં ભરી લેવું

પ્રમાણ—૨ થી ૪ રતિભાર મધ સાથે

સમય—[illegible]

ઉપયોગ—[illegible] વાળી, વાયુ, શૂળ વગેરે [illegible]

३५९ [illegible]चूर्ण

બનાવટ—[illegible]

रीत—એ દરેક ચીજ ઝીણી બારીક વાટી તેનું ચૂર્ણ કપડ છાણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦ા તોલાભાર. **अनुपान**—દહીં સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—મરડા માટે ઉત્તમ છે. રક્તાતિસાર તથા આમાતિસાર મટાડે છે અને દસ્ત બંધ કરે છે.

३६० स्नानरजचूर्ण

बनावट—લોદર, વજ, ધાણા, હળદર, દારૂહળદર, શુદ્ધમનશીલ, સરસવ, મગનીદાળનો લોટ, પ્રથમની સાત દવાઓ દરેક એકેક તોલો લેવી જ્યારે છેલ્લી દવા મગની દાળનો લોટ સાત દવાઓના વજન જેટલી લેવી અને તેનું ચૂર્ણ કરી બાટલી ભરી રાખવી.

उपयोग—ઉપરના ચૂર્ણને થોડાક પાણીમાં ચોળી શરીરપર ઘસવું અને તેને પાંચ દશ મિનિટ સુધી શરીરપર મસળી ઠંડા જળ વડે સ્નાન કરી લેવું.

फायदो—આ પ્રમાણે સ્નાન કરવાથી ચામડી સ્વચ્છ અને તેજસ્વી બને છે. ખરાબ પસીનાને લીધે આવતી દુર્ગંધ દૂર થઇ શરીરમાંથી સારી સુગંધ આવે છે અને ચામડીનાં દરદો મટી ચામડી રેશમ જેવી બને છે.

सूचना—ન્હાતી વખતે દવાનો ભાગ પેટમાં ન જાય તે ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઇએ.

३६१ सरस्वतिचूर्ण

बनावट—કુઠ, આસગંધ, સિંધાલુણ, અજમોદ, જીરૂં, શહાજીરૂં, સુંઠ, મરી, પીપર, કાળીપાટ, શંખાવલી એ દરેક એકેક તોલો

તથા વજ તોલા ૧૧ લઈ વાટી ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી તેને બ્રાહ્મીના સ્વરસની કે કવાથની ત્રણ ભાવના આપી સુકવી લેવું.

પ્રમાણ—॥ થી ॥। તોલો, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મધ અને ઘી સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—ઉન્માદ, અપસ્માર, મગજનાં દરદો મટાડી બુદ્ધિને વધારે, યાદશક્તિ ખીલવે, ધીરજ અને સ્મરણશક્તિ વધારે, વિદ્યાર્થીઓને માટે તેમજ અભ્યાસ કરનારા સુસ્ત બાળકો માટે સારું બનાવ છે.

૨૬૨ સ્વાદિષ્ટવિરેચન

બનાવટ— શુદ્ધ ગંધક તો. ૨॥ વરીઆળી તો. [illegible]
જેઠીમધ ,, ૨॥ મીંઢીઆવળ ,, [illegible]
સાકર ,, ૧૫

રીત—પ્રથમ દરેક વસ્તુનું જુદું જુદું બારીક ચૂર્ણ તૈયાર લેવું. બાદ ખરલમાં પ્રથમ ગંધકનું ચૂર્ણ નાખી તેમાં બીજી વસ્તુ નાખતા જવું અને મેળવતા જવું. સર્વ વસ્તુઓ બરાબર મળી જાય ત્યારે ચાળીને બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—॥ થી ॥। તોલા સુધી

સમય—[illegible] ત્યારે અથવા તો રાત સુતી વખતે

અનુપાન—[illegible]

ઉપયોગ [illegible]

[illegible]

સૂચના [illegible]

३६३ सितोपलादिचूर्ण

बनावट— તજ તો. ૧ એલચી તો. ૨
પીપરીમૂળ ,, ૪ વંસલોચન ,, ૮
સાકર ,, ૧૬

रीत—દરેક વસ્તુ જુદી જુદી ખાંડીને સાથે મેળવી લેવી બાદ કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—વાલ ૪ (બેઆનીભાર).

अनुपान—મધ, ઘી કે દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત અથવા મરજી મુજબ.

उपयोग—ખાંસી, તાવ, જીર્ણજ્વર, રક્તપિત્ત, ખાંસીમાં પડતું લોહી, ઉરઃક્ષત, ક્ષય, બાળકોનીનબળાઇ, ગળાનોવરમ, ક્ષીણતા, શરદી વગેરે દરદોમાં છુટથી વપરાય છે. ખાંસીની અકસીર દવા છે.

३६४ सुखविरेचन

बनावट—સુંઠ, ૧ ભાગ, વરીઆળી ૧ ભાગ, મીંઢીઆવળ ૨ ભાગ, સાકર ૪ ભાગ. એ દરેકનું ચૂર્ણ લઈ સાથે મેળવી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલાભાર.

अनुपान—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—કબજીઆત મટાડે, દસ્ત સાફ લાવી હરસ, આફરો, ચૂક, વાયુ, અજીર્ણ, મળબંધ વગેરે મટાડે છે. આ દવા રાત્રે ગરમ પાણી સાથે લેવાથી સવારે એક બે પેટ સાફ આવી જાય છે.

३६५ सूर्यक्षारमिश्रण

बनावट—સુરોખાર તો. ૨, અતિવિષ તો. ૨, વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

अनुपान—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—તાવ, મૂત્રકૃચ્છ, શીરદર્દ, કફ, ઉનવા, વગેરેમાં ઉત્તમ છે

३६६ हरसनीअकसीरदवा

बनावट—શુદ્ધ ગંધક વાલ ૨, ક્રીમઓફટારટર (વિલાયતી દવા છે) વાલ ૪

रीत—ઉપરની દવાને ખરલમાં ઘુંટી બે પડીકાં કરવાં.

अनुपान—માખણ સાથે દવા મેળવી ચાટી જવી.

समय—સવાર સાંજ એક પડીકું લેવું

उपयोग—હરસમાં પડતું લોહી બંધ કરે અને હરસ [illegible] હરસની પીડા મટાડી દે છે

३६७ दरिद्रादिचूर्ण

बनावट- [illegible]

अनुपान—મધ અથવા ગરમ પાણી.

उपयोग—વિષમજ્વર, પિત્તનીખાંસી, શળેખમ, જીર્ણ કફ-રોગ, પીનસરોગ વગેરે માટે તથા અરલ માટે ઉત્તમ છે. કફ તોડે છે.

३६८ हिस्टीरियानाशकचूर्ण

बनावट—શેકેલી શુદ્ધહીંગ તા. ૧, વજ તા. ૨, કઠ તા. ૪, મંચળ તા. ૮, વાવડીંગ તા. ૧૬, આ બધી દવા સાથે ખાંડી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૪ થી ૮ વાલ સુધી, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—હિસ્ટીરિયા, વાયુ, આફરો, કોલેરા, ગુલ્મવાયુ, કૃમી વગેરે ઉપદ્રવો મટાડી વાયુને શાંત કરે છે. આ દવા હિસ્ટીરિયાવાળાને માટે ખાસ લાંબો વખત લેવાથી સારો ફાયદો થઇ જાય છે.

३६९ हिंग्वाष्टकचूर्ण

बनावट—

સૂંઠ	તો. ૧	મરી	તો. ૧
પીપર	,, ૧	સિંધવ	,, ૧
જીરૂં	,, ૧	શાહજીરૂં	,, ૧
અજમોદ	,, ૧		

ઘીમાં શેકેલી ઉત્તમ હીંગ તો. ૧

रीत—પ્રથમ દરેક વસ્તુને સાફ કરી ખાંડી ચૂર્ણ કરી તેમાં હીંગ મેળવી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી, અથવા બની શકે તો લીંબુનારસમાં ઘુંટી સુકાવી ચાળીને બાટલીમાં ભરી લેવું તે વધારે સ્વાદિષ્ટ બને છે.

प्रमाण—વાલ ૪ થી ૮ સુધી.

સમય—ભોજન વખતે અથવા સવાર સાંજ કે જરૂર પ્રમાણે મરજી મુજબ.

અનુપાન—ઘી સાથે અથવા સ્વચ્છ પાણી સાથે.

ઉપયોગ—વાયુ, મોળ, આફરો, ચૂંક, અજીર્ણ અરૂચી, પેટનોદુઃખાવો, કબજીઆત, ઝાડા, કોલેરા, મંદાગ્નિ, વગેરે મટી ભૂખ લાગે તથા પેટ સાફ રહે, ઝાડો બંધાઇને આવે.

૩૭૦ हिंग्वादिचूर्ण

બનાવટ—શેકેલીહીંગ, કાળીપાટ, હરડેછાલ, ધાણા, દાડમબીજ, ચિત્રકછાલ, કચુરો, સૂંઠ, અજમોદ, મરી, પીપર, પલાંશી, અમલવેત, [illegible]પત્ર, આમલીનીછાલ, જીરૂં, પુષ્કરમૂળ, વજ, ચવક, સાજીખાર, જવખાર, સિંધાલુણ, સંચળ, બીડલુણ, મીઠું, વડાગરૂમીઠું, એ સૌ ચીજ સમભાગે લેવી અને તેનું ચૂર્ણ કરી સારી બાટલીમાં ભરી રાખો!

પ્રમાણ—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર

સમય—જમ્યા પહેલા અથવા ગરમ પાણી સાથે અથવા છાશ સાથે

ઉપયોગ—વાયુ, [illegible], [illegible], કબજીઆત, [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વગેરે મટે છે [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] છે

૩૭૧ हेडकीनाशकप्रयोग (१)

બનાવટ—[illegible]

[illegible]—[illegible]

[illegible]—[illegible]

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર ચહા કે નવશેકું પાણી પીવું.

समय—દર એક બે કલાકે અથવા હેડકી આવે ત્યારે.

उपयोग—હેડકી માટે અકસીર છે. વધુમાં વધુ ૭ પડીકા લેવાથી હેડકી તદ્દન બંધ પડી આરામ થાય છે.

३७२ हेडकीनाशकप्रयोग (२)

बनावट—મોરપીંછાની ભસ્મ, નાની પીપર, કાકડાશીંગ, એ ત્રણે સમભાગે લઈ વાટી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—મધની સાથે દવા લેવી.

समय—દર બે કે ત્રણ કલાકે.

उपयोग—હેડકી બંધ કરે છે.

३७३ क्षयकेशरीयोग

बनावट—મરી, પીપર, ફુલાવેલી ફટકડી, નવસાર, એ દરેક બબ્બે તોલા, શુદ્ધ વચ્છનાગ તોલો ૧ મેળવી તેને બારીક વાટી રાખવું.

प्रमाण—૩ રતિભાર, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સાકરના ભૂકામા ઉપરની દવા લેવી, ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ક્ષય, ઉધરસ, શ્લેષ્મ, શરદી, તાવ, અને ઉટાંટીઆની ખાસી મટે છે.

३७४ क्षयहरप्रयोग

बनावट— મલ્લસત્વ તો. ૦॥ પીપર તો. ૦।
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ „ ૦। પ્રવાલભસ્મ „ ૦।

રીત—ઉપરની દવાઓ વાટી તેના આઠ પડીકાં બનાવી તે[illegible] તેમાંથી દિવસમાં ત્રણ પડીકાં દર ચાર ચાર કલાકે મધ સાથે આ[illegible] ઉપર દૂધ પીવરાવવું.

उपयोग—નબળાઈ, ક્ષય, ક્ષીણતા, શરીરની ઉષ્ણતા, ઉધરસ, શ્વાસ, જીર્ણજ્વર વગેરે મટે છે.

प्रकरण १० मुं — अरिष्ट-आसव

३७५ अर्जुनारिष्ट

बनावट—અર્જુનસાદડીની છાલ તો. ૪૦૦ દ્રાક્ષ તો. [illegible]
મહુડાનાં ફુલ " ૮૦ પાણી " ૪[illegible]

रीत—ઉપરની દવાઓને પાણીમાં નાખી ક્વાથ કરી તેમ[illegible] ચોથો ભાગ બાકી રહે તેને ગાળી તેમાં [illegible] તેમાં ૪૦૦ [illegible] ધાવડીનાં ફુલ તોલા ૮૦ નાખી એક બરણીમાં ભરી બંધ કરી [illegible] માસ રાખી પછી ગાળી લેવું.

प्रमाण [illegible] તેમાં [illegible] પાણી સાથે [illegible] બે વખત.

उपयोग [illegible]

३७६ अभयारिष्ट

बनावट— [illegible]

રીત—પાણી તોલા ૪૦૯૬ માં ઉપરની દવાઓ અધકચરી નાખી કરી ઉકાળી ૧૦૦૦ તોલા રહે ઉતારી ઠંડું થતાં હાથથી ચોળી કપડેથી છાણી લેવું. તેમાં ગોળ તો. ૪૦૦ તથા ગોખરૂ, નસોતર, ધાણા, ધાવડીનાંફુલ, ઈંદ્રવારૂણીનાંમૂળ, ચવક, વરીઆળી, શુંઠ, દંતીમૂળ, મોચરસ, એ દરેક દવા આઠ આઠ તોલા લઈ તેનું ચૂર્ણ કરી તેને ઉપરની દવામાં નાખી દઈ આસવની રીતે બરણીમાં બે માસ બંધ રાખી તૈયાર કરી લેવું. તૈયાર થયે ગાળી લઇ બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા તેટલાજ પાણી સાથે.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

उपयोग—અર્શ, સંગ્રહણી, ઉદરરોગ, પાંડુ, હૃદયરોગ, પ્લીહા, ગુલ્મ, સોજા વગેરે મટાડી રક્ત શુદ્ધ કરે છે, અને જુના હરસને માટે બહુજ સારો ફાયદો આપે છે.

सूचना—આ દવા જુના હરસમાં થોડી વધારે પ્રમાણમાં આપવી અને જરૂર જણાય તો ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવી જેથી સત્વર ફાયદો થશે.

૨૭૭ अमृतारिष्ट

बनावट— ગળોનાવેલા તો. ૪૦૦ દશમૂળ તો. ૪૦૦
પાણી ,, ૪૦૯૬

रीत—પાણીમા નાખી ચતુર્થાંશ ક્વાથ બાકી રહે ત્યારે ગાળી તેમાં ગોળ તોલા ૪૦૦ નાખી દેવુ અને તેમાં નીચે મુજબ: જીરૂં તો. ૧૪. ખડમલીઓ તો, ૮, સાતીન તો. ૪, શુંઠ તો. ૪, મરી તો. ૪, પીપર તો. ૪, નાગરમોથ તો. ૪, નાગકેશર તો. ૪, કડુ તો. ૪, અતિવિષ તો. ૪, ઇંદ્રજવ તો. ૪, એ સર્વનો ભૂકો કરી નાખી બરણીમા પેક કરી દોઢ માસ રાખી ગાળી લેવુ

प्रमाण—૧ા થી ૨ા તોલા તેટલાજ પાણી સાથે

समय—સવાર, બપોર, સાંજ ત્રણ વખત.

उपयोग—જુનોતાવ, મુદતનોતાવ, જીર્ણજ્વર વગેરે માં અકસીર છે. જુનાતાવમાં શીવરમિક્ષ્ચર તરીકે સારો ઉપાય છે.

२७८ अशोकारिष्ट

बनावट—અશોકનીછાલ તોલા ૨૦૦ને અધકચરી કરી તે પાણી તોલા ૨૦૦૦ નાખી ધીમે તાપે ઉકાળો કરી ચોથા ભાગનું પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લઈ કપડે ગાળી લેવું. તેમાં ગોળ તોલા ૨૦૦ મેળવી દેવો. બાદ ધાવડીનાંફુલ તો. ૩૨, [illegible] મોથ, સુંઠ, દારૂહળદર, કમળકાકડી, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાં, આંબાનીગોટલી, જીરૂ, અરડુસાનીછાલ, સુખડ, એ દરેક વસ્તુ ચાર તોલા લઈ ખાંડી ચૂર્ણ કરી ઉપરના પ્રવાહીમાં મેળવી બરણી માં બે માસ રાખી મુકી પછી ગાળી લેવું

प्रमाण—૧ા થી ૨ા તોલા દિવસમાં બે વખત.

अनुपान - [illegible] અથવા [illegible] પાણી સમભાગે

उपयोग [illegible]

२७९ अहिफेनासव

बनावट [illegible]

प्रमाण—૧૦ થી ૨૦ ટીપાં સુધી.

समय—દર બબ્બે કલાકે.

अनुपान—દરેક વખતે પાણી તોલા ૧ માં નાખી આપવું.

उपयोग—ઝાડા, કોલેરા, ચૂંક સંગ્રહણી વગેરે મટે છે.

सूचना—આ દવામાં અફીણ આવતું હોવાથી નાનાં મોટા દરેક દરદીને રોગના પ્રમાણમાં માત્રાનો વિચાર કરીને આપવી. ત્રીશ ટીપાં દવામાં એક રતિભાર અફીણ આવે છે માટે બાળકને આપતાં પુરતો વિચાર કરીનેજ દવા આપવી.

३८० अश्वगंधारिष्ट

बनावट—

આસગંધ	તો. ૨૦૦		શ્વેતમુસળી	તો. ૮૦
મજીઠ	,, ૪૦		વિદારીકંદ	,, ૪૦
હરડેછાલ	,, ૪૦		અર્જુનછાલ	,, ૪૦
હળદર	,, ૪૦		મોથ	,, ૪૦
દારૂહળદર	,, ૪૦		નસોતર	,, ૪૦
જેઠીમધ	,, ૪૦		સુખડ	,, ૩૨
રાસ્ના	,, ૪૦		રક્તચંદન	,, ૩૨
વજ	,, ૩૨		ચિત્રકમૂલ	,, ૩૨

સર્વ દવાઓને કુટી તેમાં પાણી તો. ૮૦૦૦ નાખી ઉકાળો કરી જ્યારે પાણી તો. ૧૦૦૦ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી તેમાં નીચેની દવાઓનુ ચૂર્ણ નાખવું.

ધાવડીફુલ	તો. ૬૪	ત્રીકટુ	તો. ૮
ત્રીજાતક	,, ૧૬	પ્રીયંગુ	,, ૧૬
નાગકેશર	,, ૮	મધ	,, ૪૦૦

ભેગરી રાખી મુકવું. બે માસ પછી ગાળી બાટલીઓ ભરી રાખવી

પ્રમાણ—૧। તોલો તેટલાજ પાણી સાથે.

સમય—સવાર સાંજ બે વખત

ઉપયોગ—મૂર્છા, અપસ્માર, શોષ, દાહ, ઉન્માદ, [illegible] મંદાગ્નિ, વાતવ્યાધિ વગેરે મટાડી ધાતુઓને પુષ્ટ કરી [illegible] રાખે છે. મગજનાદરદો માટે ઉત્તમ છે. શક્તિ આપે છે. [illegible] કાલની જાહેરખબરીઆ દવાઓ કરતાં ટૉનિક દવા તરીકે [illegible] સર્વોત્તમ છે.

૩૮૧ उशीरासव

બનાવટ—વાળો, નેત્રવાળો, રાતાંકમળ, શિવણમૂળ, [illegible] મહુડાં, પદ્મકાષ્ટ, લોદર, મજીઠ, ધમાસો, કાળીપાટ, કરીઆતું, [illegible] છાલ, ઉંબરાનીછાલ, કચુરો, ખડગલીઓ, સફેદકમળ, [illegible] કાંચનારનીછાલ, જાંબુનીછાલ, સેમળાનીછાલ, એ દરેક વસ્તુ [illegible] ચૂર્ણ તોલા ચાર ચાર લેવુ તથા દ્રાક્ષ તો. ૮૦, ધાવડીનાંફુલ [illegible] પાણી તો. ૨૦૪૮, સાકર તો ૭૫૦, મધ તો ૧૫૦, એ [illegible] સર્વ તેને એક [illegible] નાખી [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રમાણ [illegible]

ઉપયોગ [illegible]

૩૮૨ [illegible]

બનાવટ [illegible]

તોલો, ધાવડીનાફુલ તો. ૬૪, દ્રાક્ષ તો. ૮૦, પાણી તો. ૨૦૪૮, સાકર તો. ૨૫૦, મધ તો. ૧૫૦ એ સર્વેને સાથે મેળવી એક તપેલામાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ થતાં ઉતારી ઠંડું કરી તેને એક બરણીમાં ભરી મુકવું અને આસવની રીતે બરાબર તૈયાર કરી બે માસ બાદ ગાળી કામમાં લેવું.

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા તેટલાજ પાણી સાથે દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ખાંસી, ક્ષય, શ્વાસનોરોગ, ઉરઃક્ષત, રક્તપિત્ત વગેરે મટાડે છે. શ્વાસ માટે ઉત્તમ છે.

३८३ कर्पूरासव

बनावट—બજારમાં મળતો રેકટીફાઇડસ્પીરીટ તો. ૪૦, કપુર તો. ૪, એલચી તો. ૧, તજ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, અજમોદ તો. ૧, મોથ તો. ૧, મરી તો. ૧, એ દરેકને ખાંડી તેમાં મેળવી બાટલીમાં ભરી બંધ કરી એક માસ રાખી મુકવું, પછી ગાળી લઇ તેમાં થોડું પાણી મેળવી રતલ ૧ ની બાટલી પૂર્ણ ભરી કરી રાખવી.

प्रमाण—૧૫ થી ૩૦ ટીપાં સુધી.

अनुपान—પાણી સાથે. **समय**—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—કોલેરા ઝાડો, ચૂંક, મરડો, અજીર્ણ અને બીજા એવા પેટનાં દરદોમા તાત્કાળીક આરામ કરે છે.

३८४ काकजंघारिष्ट

बनावट—અઘેડાનુપંચાગ તો. ૪૦૦, પાણી તો. ૪૦૦૦માં ઉકાળો કરી તેમાંથી જ્યારે ૧૦૦૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવુ અને તેમાં સાકર તો. ૨૦૦, મધ તો ૨૦૦, ધાવડીના

ફુલ તો. ૫૦, એલચી તો. ૫, મરી તો. ૫, અણુકબાબ તો. ૫, [illegible] તો. ૫, નાગકેશર તો. ૫, તજ તો. ૫, આ સર્વ ચીજેનું [illegible] નાખી મેળવી બરણી ભરી બે માસ રાખ્યા પછી ગાળીને વાપર

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા.

अनुपान—પાણી સાથે સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—લોહી સુધારે, મગજનીગરમી, આંખનીગરમી, [illegible] રેના કોઈપણ ભાગમાંથી પડતુ લોહી બંધ કરી મગજશક્તિ વધારે તથા બુદ્ધિ ખીલવે છે, લોહીના અર્શરોગમાં ખાસ વપરાય છે.

૨૮૫ कुटजारिष्ट

बनावट— કડાછાલ તો ૪૦૦ મહુડાંનાફુલ તો [illegible]
દ્રાક્ષ ,, ૨૦૦ શીવણનાંમિંજ ,, [illegible]

रीत ઉપરની દવાઓને ૧૦૨૪ તોલા પાણીમાં ઉકાળી [illegible] [illegible] ઉતારી દવાને ચુરી કપડાથી ગાળી [illegible] અને તેમાં ધાવડીનાફુલ [illegible] નાખી [illegible]

[illegible]

प्रमाण [illegible]

समय [illegible]

उपयोग [illegible]

३८६ कुमार्यासव

બનાવટ—પાકેલી કુંવારનાંક્ષ્ફરાં તો. ૧૦૨૪, પાણી તો. ૧૦૨૪ એ બેને ઉકાળવું. જ્યારે ૫૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લઇ ગાળી લેવું ને તેમાં મધ તો. ૨૫૬ તથા ગોળ તો. ૪૦૦ નાખી ગેસ આવે ત્યાંસુધી ખુલ્લું રાખી પછી ગાળી લઇ તેમાં નીચેની દવાઓનું ચૂર્ણ નાખવું. હરડેછાલ ચૂર્ણ તો. ૧૦૦, ધાવડીનાંફુલ તો. ૬૪, જાયફળ, લવંગ, કબાબચીની જટામાસી, ચવક, ચિત્રક, જાવંત્રી, કાકડાશીંગ, બહેડાંછાલ, પુષ્કરમૂળ એ દરેક તોલા ચાર ચાર લઈ તેનું ચૂર્ણ કરી તે સાથે લોહભસ્મ તો. ૨, તામ્રભસ્મ તો. ૨, નાખી મેળવી બરણી ભરી બે માસ સુધી રાખવું. પછી ગાળી લઈ ઉપયોગમાં લેવું.

પ્રમાણ—૧। થી ૨। તોલા દિવસમાં બે વખત.

અનુપાન—સમભાગે પાણી મેળવીને પીવું.

ઉપયોગ—સ્ત્રીઓના ઋતુદોષ, ગુલ્મ, રક્તગુલ્મ, ખાંસી, શ્વાસ, ક્ષય, ઉદરરોગ, હરસ, વાતરોગ, અપસ્માર, મંદાગ્નિ, કોઠાનુંશૂળ, બરલ, વગેરે પેટનાં તમામ રોગો મટે છે.

३८७ खदिरारिष्ट

બનાવટ—ખેરનીછાલ તો. ૨૦૦ દેવદારનુંલાકડું તો. ૨૦૦

બાબચી	,, ૪૦	દારૂહળદર	,, ૮૦
ત્રિફલા	,, ૮૦	પાણી	,, ૬૦૦૦

રીત—ઉપરની દવાઓને અધકચરી બનાવી પાણીમાં નાખી કવાથ કરવો. જ્યારે અષ્ટમાંશ પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળી લઈ તેમાં સાકર તો. ૨૦૦, મધ તો ૧૫૦ નાખી ખમીર આવે ત્યાર બાદ તેમાં:—

ધાવડીનાફુલ	તો. ૪૦	નાગકેશર	તો
જાયફળ	,, ૪	કબાબચીની	,,
લવંગ	,, ૪	એલચી	,,
તજ	,, ૪	તમાલપત્ર	,,
પીપર	,, ૧૬		

આ સર્વ ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી બરણી ભરી રા
જ્યારે બે માસે આસવ તૈયાર થાય ત્યારે ગાળીને ઉપયોગમાં લે

પ્રમાણ—૧॥ થી ૨॥ તોલા તેટલાજ પાણી સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—કુષ્ટરોગ, વાતરક્ત, પાંડુરોગ, હૃદયરોગ, ઓર
મન્થી, કૃમીરોગ, શ્વાસ, ખાંસી, બરસ, રક્તવિકાર, ખોડીગરમી
મટી લોહી શુદ્ધ થાય છે આરગ્યાપરિલા તરીકે પણ જ
વપરાય છે.

૩૮૮ ચવિકાસવ

બનાવટ— ચવક	તો ૨૦૦	ચિત્રકમૂળ	તો ૧૦૦
[illegible]	,, ૨॥	પુષ્કરમૂળ	,, ૨
તજ	,, ૨॥	પીપરીમૂળ	,, ૨
[illegible]	,, ૨॥	[illegible]	,, [illegible]
[illegible]	,, ૨॥	[illegible]	,, [illegible]
[illegible]	,, ૨॥	[illegible]	,, [illegible]
[illegible]	,, ૨॥	[illegible]	,, [illegible]
[illegible]	,, [illegible]	[illegible]	,, [illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

પાણી તો. ૪૦૦૦ માં ઉકાળો કરી જ્યારે ૧૦૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લેવું અને તેને ગાળી લઈ તેમાં ગોળ તો. ૪૦૦ નાખવો અને ખમીર આવ્યા બાદ તેમાં ધાવડીનાંફુલ તો. ૮૦, તજ તો. ૮, તમાલપત્ર તો ૮, એલચી તો. ૮, નાગકેશર તો. ૮, લવંગ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧. મરી તો. ૧, ચણકબાબ તો. ૧, લાવી કુટી તેમાં નાખી બે માસ બરણીમાં ભરી રાખવું. પછી ગાળી લઈ કામમાં લેવું.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા. अनुपान—પાણી સાથે.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ ત્રણ વખત.

उपयोग—ગુલ્મ, ક્ષય, પ્રમેહ, શળેખમ, ખાંસી, પેટનીગાંઠ, વાતરક્ત, ઉદરરોગ, અંત્રવૃદ્ધિ, વાયુ વગેરે મટાડે છે.

३८९ चंदनासव

बनावट—ચંદન, વાળો, નાગરમોથ, કમળનાંલીલાંફુલ (નીલોફર), માલકાંગણી, પદમક, લોદર, મજીઠ, રક્તચંદન, કાળીપાટ, કરીઆતું, કડુ, પીપર, કચુરો, ખડસલીઓ, જેઠીમધ, રાસ્ના, પરવળ, કાંચનાર, મોચરસ, આંબાનીછાલ, શીવણ, એ દરેક દવા ચાર ચાર તોલા, ધાવડીનાંફુલ તો. ૬૪, કાળીદરાખ તો. ૮૦, પાણી તો. ૨૦૪૮, સાકર તો. ૪૦૦ અને ગોળ તો. ૨૦૦ નાખી દવાને કુટી એક મોટી બરણીમાં બંધ કરી દોઢ માસ રાખી દેવું

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા પાણી સાથે, સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—શુક્રસ્રાવ, શુક્રમેહ, નબળાઈ, મંદાગ્નિ, પ્રમેહ, ઉનવા, પેશાબમાં કોઈપણ પદાર્થ જવો, મગજ ગરમ રહેવું, સ્વપ્નસ્રાવ તથા ધાતુરોગની દરેક ફરિયાદ મટે છે અને પૌષ્ટિક તરીકે ફાયદો આપે છે.

३९० चंद्रहासअर्क

बनावट—અજમોદ, ખુરાસાની અજમો, ભાંગ, ધતુરાનાં કપુર, ખસખસનાડોડવા, જાયફળ એ દરેક ચીજ ચાર ચાર લઈ તેનું જાડું ચૂર્ણ કરી તેને એક વાસણમાં નાખી તેમાં દૂધ તોલા ૪૦૦ નાખી રાત્રે પલાળી રાખવું. સવારે તો યંત્રમાં ચઢાવી અને તેનું અર્ક કાઢી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા.

समय—રાત્રે અથવા જરૂર જણાય ત્યારે.

अनुपान—દવા પી ઉપર પાન ખાવું.

उपयोग—ઉત્તેજક અને પાચક તથા નિદ્રા લાવનાર [illegible] પીડાશામક તરીકે વપરાય તેમ છે. એના સેવનથી આમ, [illegible] મંદાગ્નિ, સંગ્રહણી મધુપ્રમેહ, અને કોલેરાને માટે સારો ફાયદો આપે છે ઉધ લાવી આરામ આપે છે

३९१ त्रिवृतारिष्ट

बनावट—[illegible]

प्रमाण—[illegible]

समय—[illegible]

अनुपान—[illegible]

[illegible]

सूचना—પ્રકૃતિ જોઇ બરાબર વિચારી દવા આપવી જોઇએ કેમકે આ જુલાબની દવા છે.

३९२ त्रिफलारिष्ट

बनावट—

હરડેછાલ	તો. ૧૬	બહેડાંછાલ	તો. ૧૬
આમળાનીછાલ	,, ૧૬	પીપર	,, ૧૬
ચિત્રક	,, ૧૬	જીરૂં	,, ૧૬
લોહભસ્મ	,, ૧૬	વાવડીંગ	,, ૧૬

रीत—એ દરેક દવાને પાણી તો. ૨૦૦૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો અને તેમાંથી જ્યારે પાણી તો. ૫૦૦ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં ગોળ તો. ૨૦૦ તથા મધ તો. ૩૨ નાખી બરાબર મેળવી લેવું. અને તેમાં લોહભસ્મ ત્રીફલામાં ઘુંટી હલાવી બરણીમાં પેક કરી આસવ તૈયાર કરવો. બે માસે તૈયાર થતાં ગાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત જમ્યા પછી.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—હૃદયરોગ, પાંડુરોગ, બરલ, સોજો, પ્રમેહ, અરૂચી, ગુલ્મ, અર્શ, ભગંદર, ખાંસી શ્વાસ, સંગ્રહણી વગેરે દરદોને મટાડે છે

३९३ दशमूलारिष्ट

बनावट—દશમૂળ તો. ૮૦, ચિત્રકછાલ તો. ૪, પુષ્કરમૂળ તો. ૪, લોદર તો. ૪, ગળો તો. ૪, આમળાં તો. ૪, ધમાસો તો. ૪, ખેરનીછાલ તો. ૪, હરડેછાલ તો. ૪, કુટ, મજીઠ, દેવદાર, વાવડીંગ, જેઠીમધ, ભારંગી, કોઠ, બહેડાં, સાટોડી, ચવક, બાલછડ, પદ્મકા,

શતાવરી, શતાઝીરૂં, સારીવા, નસોતર, રેણુકબીજ, રાસ્ના, [illegible] સોપારી, કચુરો, હળદર, સુવા, પદમક, નાગકેશર, નાગરમોથ, [illegible] કાકડાશીંગ, વિદારીકંદ, આસગંધ, વારાહીકંદ એ એકત્રીશ ચીજો [illegible] બબ્બે તોલા લેવી તથા કાળીદ્રાક્ષ તો. ૧૦૦ લેવી. આ સર્વ દરેક [illegible] કચરી તેમાં પાણી તો. ૨૫૦૦ નાખી ક્વાથ કરી ચોથા ભાગનું [illegible] રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઈ તેમાં મધ તો. ૧૦૦ તથા ગોળ તો. [illegible] નાંખી પછી તેમાં ધાવડીનાં ફુલ તો. ૩૦, કબાબચીની, વાળો, [illegible] જાયફળ, લવંગ તજ, એલચી, તમાલપત્ર પીપર, નાગકેશર એ [illegible] ચૂર્ણ તોલા ત્રણ ત્રણ નાખી બંધ કરી દોઢ માસ રાખી [illegible] બરાબર તૈયાર થાય ત્યારે ગાળી લઈ ઉપયોગમાં લેવું.

પ્રમાણ—૧ા થી ૨ા તોલા તેટલાજ પાણી સાથે [illegible] સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—ક્ષીરોગ, સુવારોગ અને બીજા જુના દરદો [illegible] પણીજ ઉપયોગી અને ઉત્તમ છે. નબળા દરદો માટે મારીપીડિ [illegible] ક્ષય, ખાંસી, ઉદરરોગ, આમરોગ માટે પણ સારી છે.

૩૧૮ દ્રાક્ષાસવ

બનાવટ—કાળીદ્રાક્ષ તોલા ૨૦૦ પાણી તોલા [illegible] [illegible] પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી [illegible]

ઉપરના [illegible] તો. ૧૫૦ [illegible] ૧૫૦ [illegible]

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા તેટલાજ પાણી સાથે જરૂર પડે ત્યારે.

उपयोग—ઉરઃક્ષત, ખાંસી, સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ, અર્શ, ગુલ્મ, કૃમી, ઉદરરોગ; નબળાઈ, અરૂચી, સુસ્તી, થાક, જ્વર, નેત્રરોગ, પાંડુરોગ, અનિદ્રા વગેરે મટાડી ભૂખ લગાડે તથા દસ્ત સાફ લાવે છે અને શરીરમાં હુશીયારી ઉત્પન્ન કરે છે. નવું લોહી વધારે છે.

૩૯૫ दुरालभारिष्ट

बनावट— ધમાસો તો. ૧૨૮ હરડે નંગ ૧૦૦ની છાલ
આમળા ,, ૬૪ જેઠીમધ તો. ૬૪
ચિત્રક ,, ૬૪ દંતીમૂળ ,, ૬૪
પાણી ,, ૪૦૦૦

પાણીમાં નાખી ક્વાથ કરવો જ્યારે ૧૦૦૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉનારી કપડે છાણી તેમાં ગોળ તો. ૨૫૦, મધ તો. ૨૫૦ નાખી દેવું તથા ધવૈલા, પીપર વાવડીંગ એ દરેક સોળ સોળ તોલાનું ચૂર્ણ નાખવું અને તેને આસવની વિધી પ્રમાણે તૈયાર કરી લેવો. બે માસ પછી ગાળીને વાપરવુ.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—સંગ્રહણી, પાંડુરોગ, હરસ, કુષ્ટરોગ, રતવા, પ્રમેહ, રક્તપિત્ત, કફ, સ્વરભંગ વગેરે મટાડી રક્તનું શોધન કરે છે.

૩૯૬ देवदार्वारिष्ट

बनावट— દેવદાર તો ૨૦૦ વાવડીંગ તો. ૪
અરડુસીનાપાન ,, ૮૦ બોરનુંલાકડું ,, ૪
દંતીમૂળ ,, ૪ અર્જુનછાલ ,, ૪

ઇંદ્રજવ	તો.	૪	ગળો	તો.	૪
મજીઠ	,,	૪	ચિત્રક	,,	૪
તગરગંઠોડા	,,	૪	અજમોદ	,,	૪
હળદર	,,	૪	ચંદન	,,	૪
દારૂહળદર	,,	૪	કડુ	,,	૪
રાસ્ના	,,	૪	મોથ	,,	૪
મરસડો	,,	૪			

આ ચીજો સારી કુટી તેનો પાણી તો. ૪૦૦૦ માં ક્વાથ કરી જ્યારે ૧૦૦૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં ધાવડીફુલ તો. ૬૪, મધ તો. ૪૦૦ નાખવું તથા તજ, તમાલપત્ર, એલચી એ દરેક ચાર ચાર તોલા. શુંઠ, મરી, પીપર, એ દરેક ત્રણ ત્રણ તોલા, નાગકેશર ૮ તોલા, ધઉંલા ૮ તોલાનું ચૂર્ણ કરી નાખી એક વાસણમાં ભરી આસવની રીતે તૈયાર કરવું અને બે માસ પછી ગાળી કામમાં લેવું.

પ્રમાણ—૧॥ થી ૨॥ તોલા. **અનુપાન**—પાણી સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—સંગ્રહણી, પાંડુરોગ, હરસ, કુષ્ટરોગ, રતવા, પ્રમેહ, રક્તપિત્ત, કફ, સ્વરભંગ વગેરે મટાડી રક્તશોધન કરે છે.

૩૧૭ પ્લીહાશત્રુ

બનાવટ— કુંવારનોરસ શેર ૫ [illegible] શેર ૫
ધાવડીનાફુલ ,, ૦॥ હિરાકસી તો ૫
મધ ,, ૨॥

રીત—બધી દવાઓને એક ચીનીની બરણીમાં ભરી પેક કરી [illegible] એક માસ રાખી મુકવું પછી ગાળી લઈ બાટલી ભરી લેવી

प्रमाण—ાા થી ૧ તોલો.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—દવામાં બે તોલા પાણી મેળવી તેમાં નવસાર માસો ૧ (૮ રતિભાર) નાખીને પીવું.

उपयोग—બરોલ અને લીવરનીગાંઠ મટે, પેટ સાફ થાય, ભૂખ લાગે.

૨૯૮ पिपल्यासव

बनावट—પીપર, મરી, ચવક, હળદર, ચિત્રક, નાગરમોથ, વાવડીંગ, સોપારી, લોદર, કાળીપાટ, આમળા ચણકબાબ, ચંદન, કઠુ, લવંગ, તજ, તગર, જટામાસી, એલચી તમાલપત્ર ધહુંલા, નાગકેશર, આ દરેક ચીજો સરખે વજને એટલે બબ્બે તોલા લઇ ખાંડી જાડો ભૂકો કરી લઇ તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦ તથા ગોળ તો. ૪૦૦, ધાવડીનાં ફુલ તો. ૪૦ તથા દ્રાક્ષ તો. ૧૦૦ એ સર્વ મેળવી એક બરણીમાં ભરી આસવની રીતે તૈયાર કરવું. બે માસ બાદ કપડે ગાળી લઈ બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—ાા થી ૨ાા તોલા સુધી પાણી સાથે.

समय—દિવસમાં બે વખત.

उपयोग—ક્ષય, ગુલ્મ, ઉદરરોગ, કૃષ્તા, પાંડુરોગ, સંગ્રહણી, અર્શ વગેરે મટી શરીર સાફ થાય છે.

૨૯૯ पुनर्नवारिष्ट

बनावट—રાતી અથવા સફેદ સાટોડી, કાળીપાટ, દંતીમૂળ, ગળો, ચિત્રકમૂળ, ભોંરીંગણી, દરડે, બહેડા, આમળા એ દરેક આઠ આઠ તોલા લેવાં અને પાણી તો ૧૦૦૦માં ઉકાળી જ્યારે

પાણી તો. ૨૫૦ બાકી રહે ત્યારે ઉનારી ગાળી તેમાં ગોળ તો. ૧૦૦ તથા મધ તો. ૫૦ નાખી બરણીમાં બંધ કરી રાખવું અને આથો આવ્યા પછી તે જ્યારે બેસી જાય ત્યારે ગાળી પછી તેમાં દારૂડી મૂળ, એલચી, મરી, કમળનાંકુલ (લીલોફર), વાળો એ દરેક તોલ બબ્બે નાખી ભરી રાખવું. પછી બે માસ બાદ ગાળીને વાપરવું.

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા. **समय**—સવાર, સાંજ

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—પાંડુરોગ, હૃદયરોગ, સોજા, બરલ, અરૂચી, ગુલ્મ રોગ, પ્રમેહ, ભગંદર, ખાંસી, શ્વાસ, સંગ્રહણી, કમળો વગેરેને મટાડે છે

४०० बबुलारिष्ट

बनावट—બાવળનીછાલ તો. ૨૦૦, પાણી તો. ૨૦૦૦ માં નાખી ઉકાળો કરી પાંચસો તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉનારી કપડે ગાળી તેમાં ગોળ તો. ૨૫૦ નાખી મેળવી તથા તેમાં નીચેની વસ્તુઓનું ચૂર્ણ નાખી બે માસ સુધી એક બરણીમાં નાખી ભરી રાખવું.

ધાવડીનાંફુલ તો. ૧૬, પીપર તો. ૨, જાયફળ, કબાબચીની એલચી, તમાલપત્ર, તજ, નાગકેશર, લવંગ, મરી એ દરેક બબ્બે તોલા લઈ ચૂર્ણ કરી મેળવી દેવું. બે માસ રાખ્યા પછી ગાળી લઇ ઠરી રહે ત્યારબાદ ઉપયોગમાં લેવું.

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—સમભાગે પાણી મેળવીને પીવું

उपयोग—ખાંસી, ક્ષય, સ્વરભંગ, કુષ્ટ, અગ્નિમાંદ્ય, પ્રમેહ, શ્વાસ, વગેરે દર્દો મટી જઈ સારૂં થાય છે. ભગંદરના દર્દો અને સુવા આવી માટે સારો ઉપાય છે.

૪૦૧ बरोळनाशकयोग

बनावट—કુંવારનોરસ તો. ૪૦, નવસાર તો. ૪૦ તથા હીરાકસી તો. ૨॥ સાથે મેળવી હલાવી એક કાચની સ્ટોપર બાટલીમાં ભરી રાખવું. આઠ દહાડા પછી વાપરવું.

प्रमाण—૦। તોલો દવા.

अनुपान—પાણી તોલા ૨માં નાખીને પીવું.

समय—દિવસમાં બે વખત સવાર સાંજ.

उपयोग—બરલ મટે છે. નવી અથવા જુની બરલ તથા પેટનારોગને માટે ઉત્તમ છે.

૪૦૨ बालरक्षकआसव (अरविंदासव)

बनावट—કમળપુષ્પ, વાળો, ગંભારી, નીલોફર, મજીઠ, એલચી, ખરેંટી, જટીલો, નેત્રવાળો, અનંતમૂળ, નસોતર, પટોલપત્ર, ખડસલીઓ, અર્જુનછાલ, જેઠીમધ, મહુડાફુલ, કચૂરો આ દરેક ચીજ બે બે તોલા લઇ જાડી કુટી લેવી. પછી તેમાં પાણી શેર ૧૦, દ્રાક્ષ શેર ૧, દેશી ખાંડ શેર ૨॥, મધ શેર ૧, ધાવડીફુલ શેર ૦॥ નાખી એક બરણીમાં બંધ કરી બે માસ રાખી મુકવું પછી ગાળી ઉપયોગમાં લેવું.

प्रमाण—૦। થી ૧ તોલો બાળકો માટે.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—થોડા પાણી સાથે.

उपयोग—બાળકોના તમામ રોગ, નબળાઇ, ગ્રહદોષ, મંદાગ્નિ, દુર્બળતા વગેરે મટાડી તાકાત વધારે છે. અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરી શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે. આ દવા ખાસ બાળકો માટે છે.

४०३ बालरोगान्तकारिष्ट

बनावट—				
જેઠીમધ	તો. ૨૦	હરડે	તો. ૧
શતાવરી	,, ૨૦	આમળા	,, ૨
કાળીદ્રાક્ષ	,, ૮૦	કડુ	,, ૧
કરીઆતું	,, ૧૦	ગળો	,, ૧
કાકડાશીંગ	,, ૧૦	નાગરમોથ	,, ૧

આ સર્વ વસ્તુઓ ઉપર મુજબ લઇ જાડી કુટી લેવી

રીત—અધકચરેલી ઉપરની વસ્તુઓ લઇ તેને પાણી ૮ બે હજારમાં નાખી ઉકાળો કરી જ્યારે બાકી તો. ૫૦૦ રહે ત્યારે ઉતારી કપડાથી ગાળી તેમાં મધ તો. ૧૦૦ તથા સાકર તો. ૧ નાખી તેને આઠ દિવસ ખુલ્લું બરણીમાં કપડું ઢાંકી રાખી મુ ખમીર આવે ત્યારે ફરી કપડેથી ગાળી તેમાં નીચેની વસ્તુઓનું ચૂર્ણ કરી નાખી બરણી પેક કરી બે માસ રાખી મુકી પછી ગાળી બાટલીમાં ભરી રાખી ત્યારબાદ વાપરવું.

ચીજોનાં નામ—				
તજ	તો. ૨	તમાલપત્ર	તો. ૨
એલચી	,, ૨	અતિવિષ	,, ૨
પીપર	,, ૨	કેશર	,, ।।
મંડુરભસ્મ	,, ૨	ધાવડીનાંફુલ	,, ૧૦
દાડમછાલ	,, ૨		

પ્રમાણ—૧ થી ૧૨ માસ સુધીના માટે ૩૦ ટીપાં, ૧ વર્ષ થી ૩ વર્ષ સુધીના માટે ૬૦ થી ૧૨૦ ટીપાં

વાપરવાની રીત—દવાના સમભાગે પાણી લઈ તે સાથે એકત્રી લેવુ.

સમય—દિવસમા બેથી ત્રણ વખત આપવુ

उपयोग—બાળકોનોતાવ, ખાંસી, ઝાડા, ઉલટી, શરદી, કફબજીઆત, લોહીબિગાડ, નબળાઇ, મંદાગ્નિ, અપચો, બાળશોષ વગેરે તમામ દરદોમાં વાપરી શકાય છે.

४०४ भृंगराजआसव

बनावट—ભાંગરાનોરસ તો. ૧૦૦૦, ગોળ તો. ૫૦૮, હરડેછાલનુંચૂર્ણ તો. ૩૨ તેને એકવાસણમાં નાખી ખમીર આવે ત્યાંસુધી રાખી દેવું પછી તેને ગાળી તેમાં પીપર તો. ૧, જાયફળ તો. ૧, લવંગ તો. ૧, તજ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, એલચી તો. ૧, નાગકેશર તો. ૧ એનું ચૂર્ણ કરી નાખી બંધ કરી બે માસ બરણીમાં ભરી રાખી તૈયાર થતાં ગાળીને વાપરવું.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ધાતુક્ષય, ખાંસી, નબળાઇ, નપુંસકતા અને વંધ્યત્વ માટે આ દવા વપરાય છે. પૌષ્ટિક છે.

४०५ मृतसंजीवनासुरा

बनावट—પાણી શેર ૬૫માં ગોળ શેર ૫ નાખી મેળવી દેવું તેમાં આદુ તો. ૮, બાવળનીછાલ તો. ૬૪, બોરડીનીછાલ તો. ૬૪, સોપારી તો. ૩૪, લોધ્ર તો. ૧૬ મેળવી એક વાસણમાં ભરી બંધ કરી વીશ દિવસ રાખી મુકવું. ત્યારબાદ તેને ખોલી ચુલે ચડાવી તેને ગરમ કરવું. અને તેમાં સોપારી, એળીઓ, દેવદાર, લવંગ, પદ્મક, વાળો, રક્તચંદન, વરિઆળી, અજમોદ, મરી, જીરૂં, કચુરો, જટામાસી, તજ, એલચી, જાયફળ, મોથ, સુંઠ, મેથી, મરડાશીંગ, ચંદન, ગ્રન્થીપર્ણી એ દરેક ચીજ બે બે તોલા લઈ કુટી મેળવી આપવી. પછી

તેને જોશ આપી નીચે ઉતારી ચોવીસ કલાક રાખી બાદ તેને નલિકા યંત્રમાં ભરી તેનું અર્ક કાઢી લેવું અને તે તૈયાર થયેલા અર્કનું નામ મૃતસંજીવનીસુરા કહેવાય છે.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા. अनुपान—પાણી સાથે

समय—જરૂર જણાય ત્યારે.

उपयोग—દવા બનાવવા માટે વપરાય છે તથા દરદીને હુંશિઆરી લાવવા માટે અપાય છે.

૪૦૬ मृगमदासव

घनावट—સ્પીરીટ રેક્ટીફાઈડ તો. ૧૦, મધ તો. ૫, કસ્તુરી તો. ૦ાા, પાણી તો. ૫, કાળાંમરી, લવંગ, જાયફળ, પીપર, તજ એ પાંચ ચીજો દરેક અર્ધ અર્ધ તોલો લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી ઉપરની દવાઓ સાથે એક સ્ટોપર બાટલીમાં ભરી એક માસ રાખી મુકવું પછી કપડેથી ગાળી વપરાસમાં લેવું.

प्रमाण—૫ થી ૧૫ ટીપાં, પાણી તોલા ૧ સાથે.

समय—દર બબ્બે કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—કોલેરા, સન્નિપાત, આંચકી, હાથપગ ઠંડા થઇ જવા, શરીર નબળું કે અચેતન અને ઠંડું થઇ જવું વગેરે ભયંકર લક્ષણો જણાય ત્યારે આ દવા ઘણુંજ સારૂં કામ આપે છે. હુંશીઆરી લાવી શરીરને સચેત બનાવી દરેક રોગને શાન્ત કરે છે.

૪૦૭ मंडूरारिष्ट

घनावट—

શુદ્ધ મંડૂર	તો.	૨૦૦	શુદ્ધ લોહચૂર્ણ	તો.	૨૦૦
ગોળ	,,	૬૦૦	બોરખાટા	,,	૧૬૪
દર્ભમૂળ	,,	૮	ચિત્રકમૂળ	,,	૮

વાવડીંગ તો. ૧૬ પીપર તો. ૧૬
ત્રિફલા „ ૧૯૪

એને પાણી તો. ૪૦૦૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે ૨૦૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી બરણીમાં એમજ ભરી બંધ કરી મુકી દેવું અને આસવની રીતે બે માસ રાખી પછી ગાળી લઇ બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—જમ્યા પછી બે વખત.

उपयोग—પાંડુરોગ, કૃમી, અર્શરોગ, કુષ્ટરોગ, ખાંસી, શ્વાસ, સોજા, મંદાગ્નિ અને કફનારોગને મહાદી શક્તિ આપે છે.

૪૦૮ रक्तशोधकअर्क

बनावट—કરીઆતુ, ગળો, જવાસાનુંમૂળ, મંજીઠ, ચોપચીની, હરડે, પિત્તપાપડો (ખડસલીઓ), લીંબડાનીછાલ, સરપંખો, લાલચંદન, વાળો, ગુલાબનાંફુલ, અનંતમૂળ, હરડે, બહેડાં, આમળાં એ દરેક ચીજ પાંચ પાંચ તોલા લેવી.

रीत—ઉપરની દવાઓને અધકચરી કરી તેને પાણી શેર ૭માં (તો. ૪૮૦ માં) પલાળી એક દિવસ રાખી મુકવું પછી અર્ક ખેંચવાના નલિકાયંત્રથી ૪ શેર અર્ક કાઢી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—થોડું મધ સાથે નાખીને પીવું.

उपयोग—રક્તવિકાર અને રક્ત બગડવાથી થતા તમામ વ્યાધિ માટે આ દવા શ્રેષ્ટ ઉપાય છે ખસ, ખુજલી, ખરજવું, ઉપદંશ અને સંધિવાને મહાદી લોહી શુદ્ધ કરે છે.

સૂચના—પ્રથમ જુલાબ લઈ પછી આ દવા શરૂ કરે તરતમાં સારો ફાયદો થાય છે.

૪૦૯ रोहितारिष्ट

बनावट—રગતરોહીડાની અંતરછાલ, તો. ૨૦૦ અધ્ધ લઇ તેમાં પાણી તો. ૨૦૦૦ નાખી ચતુર્થાંસ કવાથ બનાવી લઈ તેમાં ગોળ તો. ૪૦૦ નાખી મેળવી દેવું અને ખમીર આં સુધી રાખી પછી તેમાં ધાવડીનાંફુલ તો. ૩૨, પીપર, પીપર ચવક, ચિત્રક, શુંઠ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, હરડા, બહેડા, આ એ દરેક બબ્બે તોલા લઇ કુટી જાડી ચાળણીમાંથી ચાળી તેમાં એક બરણીમાં ભરી બે માસ રાખી મુકવું. ત્યારબાદ ગાળી ઉપયોગમાં લેવું.

प्रमाण—૧ા થી ૨ા તોલા સુધી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—પાણી સાથે મેળવીને લેવું.

उपयोग—હરસ, મંદાગ્નિ, પાંડુરોગ, પ્લીહા, યકૃતરોગ, ઉદર રોગ, અરૂચી વગેરે મટાડી દસ્ત સાફ લાવે છે.

૪૧૦ लवंगासव

बनावट—

લવંગ	તો. ૮	પીપર	તો. ૮
મરી	,, ૮	ધવલા	,,

લઈ તેને પાણી તો. ૨૫૦ માં જરા ઉકાળી ઉતારી લેવું અને તેમાં લોહભસ્મ તો ૧ નાખી, ગોળ તો. ૫૦ નાખવો. તથા તજ તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર એ દરેક અડધો તોલો નાખી આસવ ની રીતે તૈયાર કરી બાટલી ભરી રાખવી

प्रमाण—૧ા થી ૨ા તોલા **अनुपान**—પાણી સાથે

समय—સવાર સાંજ બે વખત જમ્યા પછી.

उपयोग—અરૂચી, પાંડુરોગ, સંગ્રહણી, હૃદયરોગ, બરલ, ગુલ્મ-રોગ, ઉદરરોગ, કુષ્ટ, સોજા, ક્ષય, કમળો, કૃમી, ચિત્રી, ગાંડ, અર્બુદ-રોગ, ખીલ મોઢાના, રાજયક્ષ્મા, જ્વર વગેરે માટે છે.

૪૧૧ लोध्रासव

बनावट—					
	લોદર	તો. ૨૦	લાંગુલી	તો.	૧
	કચુરો	,, ૧	કરિઆતું	,,	૧
	પુષ્કરમૂળ	,, ૧	કડુ	,,	૧
	એલચી	,, ૧	ભારંગી	,,	૧
	મોરવેલ	,, ૧	તગરગંઠોડા	,,	૧
	વાવડીંગ	,, ૧	ચિત્રક	,,	૧
	હરડા	,, ૧	પીપરીમૂળ	,,	૧
	બહેડા	,, ૧	કુષ્ટ	,,	૧
	આમળા	,, ૧	અતિવિષ	,,	૧
	અજમોદ	,, ૧	કાળીપાટ	,,	૧
	ચવક	,, ૧	ઈંદ્રિયવ	,,	૧
	ધર્તુલા	,, ૧	નાગકેશર	,,	૧
	સોપારી	,, ૧	વરિઆળી	,,	૧
	નખલા	,, ૧	તમાલપત્ર	,,	૧
	મરી	,, ૧	ચંદન	,,	૧
	પાણી	,, ૪૦૦	મધ	,,	૨૦૦

સાથે મેળવી બરણીમાં ભરી બે માસ રાખી પછી ગાળી લઈ વાપરવું.

प्रमाण—૧ા થી ૨ા તોલા. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પાંડુ, અરૂચી, અર્શરોગ, સંગ્રહણી, કફ અને પિત્તે પ્રમેહ, કુષ્ટ, વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે તથા પ્રદર અને શ્વેત માટે ઉત્તમ છે.

૪૧૨ लोहासव

बनावट—લોહભસ્મ તો. ૪, શુંઠ, મરી, પીપર, હરડે બહેડાં આમળાં, અજમોદ, વાવડીંગ, નાગરમોથ, ચિત્રકછાલ એ દરેક દર ચાર તોલા લઈ તેનું ચૂર્ણ કરી તેમાં લોહભસ્મ તથા ત્રિફલા પણ સાથે મેળવી ઘુંટી લઈ પછી ધાવડીનાંફુલ તો. ૨૦ નાખી પછી એ વાસણમાં નાખી તેમાં મધ તો. ૧૦૦ ગોળ તો. ૧૦૦ અને પાણી તો. ૫૦૦ મેળવી હલાવી એક બરણીમાં ભરી પેક કરી બે માસ રાખી મુકવું. ત્યારબાદ ગાળી લઈ ઉપયોગમાં લેવું.

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાણી સાથે મેળવીને પીવો.

उपयोग—પાંડુ, સોજા, ગુલ્મ, અરૂચી, ઉદરરોગ હરસ, કોઢ પ્લીહા, ખુજલી, ખાંસી, શ્વાસ, ભગંદર, સંગ્રહણી, હૃદયરોગ વગેરેમાં વાપરવાથી ફાયદો આપે છે. જુના દરદો મટાડે છે.

૪૧૩ वासासव

बनावट—અરડૂસીનાં તાજા પાન તો. ૨૦૦ તેને અધકચરાં કરી તેમા પાણી તો. ૧૬૦૦ નાખી ઉકાળો કરી ૫૦૦ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લઈ ગાળી લેવુ અને તેમાં ગોળ તોલા ૨૫૦ નાખી મેળવી દેવુ પછી તેમા ધાવડીનાફુલ તો. ૩૨, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેસર, ચણકબાબ, મરી, વાળો દરેક તોલા ચાર ચાર લઈ તેનું ચૂર્ણ કરી તેમાં [illegible] બરણીમાં ભરી રાખવુ બે. માસ રાખ્યા પછી ગાળી ઉપયોગમાં લેવુ

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા, દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—સમભાગે પાણી મેળવીને પીવું.

उपयोग—ઉધરસ, ક્ષય, ઉરઃક્ષત, જીર્ણજ્વર, સોજા વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે. ખાંસી, શ્વાસ માટે સારો ઉપાય છે.

૪૧૪ विषमुष्टयासव

बनावट—

શુદ્ધઝેરકુચલા	તો. ૨	કરિઆતું	તો. ૧
ગળો	„ ૧	નાગરમોથ	„ ૧
દ્રાક્ષ	„ ૪	ગોળ	„ ૩૦
પાણી	શેર ૨		

रीत—બધી ચીજોને આસવની રીતે એક બરણી (કાચની) માં ભરી બંધ કરી એક-બે માસ રાખી પછી ગાળી લઇ વાપરવું જોઇએ.

प्रमाण—૫ થી ૧૫ ટીપાં.

उपयोग—હૃદયને બળ આપનાર, નબળાઇ મટાડનાર, ભૂખ લગાડનાર તથા શળેખમ શરદી, તાવ, સુસ્તી વગેરે મટાડી હુશીઆરી લાવે છે.

૪૧૫ विडंगासव

बनावट—

વાવડીંગ	તો. ૨૦	કડાછાલ	તો. ૨૦
પીપરીમૂળ	„ ૨૦	ઇંદ્રિયવ	„ ૨૦
કાળીપાટ	„ ૨૦	રાસ્ના	„ ૨૦
આમળા	„ ૨૦	ભારંગી	„ ૨૦
ધર્દુલા	„ ૨૦		

એ દરેક ચીજને પાણી તો. ૪૦૦૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે એક હજાર તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

રીત—તેમાં મધ તો. ૪૦૦, ધાવડીનાંફુલ તો. ૮૦, દ્
તો. ૧૦, પીપર તો. ૧૦, મરી તો. ૧૦, તજ તો. ૨, તમાલપ
તો. ૨, એલચી તો. ૨, નાગકેશર તો. ૨, ઉદુંબર તો. ૪, છ
ડીનામૂળ તો. ૪, લોદર તો. ૪, લઇ એનું ચૂર્ણ કરી તે ચૂર્ણ તથ
મધ ઉપરના ક્વાથમાં મેળવી આસવની રીતે એક વાસણમાં ભરી
રાખી તૈયાર કરવું. બે માસ પછી ગાળીને વાપરવું

પ્રમાણ—૧। થી ૨॥ તોલાભાર.

અનુપાન—પાણી સાથે મેળવી લેવું.

સમય—સવાર, બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ—વાયુનોગોળો, અષ્ટિલા અને પ્રત્યષ્ટિલા નામનો રે
ભગંદર, ઉરૂસ્થંભ, વાયુ, પથરી, પ્રમેહ, કંઠમાળ, વિદ્રધિનો રે
આમવાયુ, ગળાનું ઝલાઇ જવું એ સર્વ રોગ માટે સારે ફાયદે
આપે છે.

૪૧૬ सारस्वतारिष्ट

બનાવટ—બ્રાહ્મી તો. ૮૦, શતાવરી તો. ૨૦, વિદારીક
તો. ૨૦, વારાહીકંદ તો. ૨૦, હરડેછાલ તો. ૨૦, વાળો તો. ૨૦,
આદુ તો. ૨૦, વરીઆળી તો. ૨૦, પાણી તો. ૨૦૦૦, મધ તે
૧૦૦, સાકર તો. ૧૦૦ તથા ધાવડીનાંફુલ તો. ૨૦, રેણુકબીજ,
પીપર, વજ, આસગંધ, ગળો, વાવડીંગ, નસોતર, લવંગ, કુઠ, બહેડાં,
એલચી, તજ એ દરેક એક તોલો લેવાં. એનુ ચૂર્ણ કરી જુદું રાખવું.

રીત—પ્રથમની આઠ દવાઓ અધકચરી બનાવી તેમાં પાણી
નાખી ક્વાથ બનાવી ચતુર્થાંશ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઇ
તેમાં મધ તથા સાકર મેળવવુ પછી તેમા છેલ્લી તેર દવાઓ નાખી
મેળવી દેવી આ પ્રમાણે તૈયાર થતા બરણીમા ભરી મોં પેક કરી
બે માસ સુધી રાખી મૂકવુ બાદ તેને ગાળી ઉપયોગમા લેવુ.

प्रमाण—૧ા થી ૨ાા તોલા દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી સમભાગે લઈ મેળવીને પીવું.

उपयोग—મગજનાં તમામ દરદો, વાણીની અશુદ્ધતા, યાદશક્તિની ખામી, મંદબુદ્ધિ, માથાનું દરદ, વાઇ, હિસ્ટીરીઆ, વાયુ, જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ વગેરે મટી જઈ યાદશક્તિ વધે તથા બુદ્ધિ સુધરે છે.

प्रकरण ११मुं — अवलेह-माजुन

४१७ अष्टांगवलेह

बनावट—કાયફળ, કુષ્ટ, કાકડાશીંગ, પીપર, મરી, ધમાસો, શાહજીરું, શુંઠ એ આઠ ચીજ સમભાગે લેવી અને તેમાં જોઈતું મધ મેળવી ચાટણ બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦ા થી ૦ાા તોલો.

अनुपान—ગરમ પાણી કે દૂધ.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ભયંકર સન્નિપાત, ખાંસી, ગળાનોરોગ, કંઠનાદરદો, તથા કફ માટે અદ્ભુત ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

४१८ अश्वगंधादिअवलेह

बनावट—

આસગંધ	તો. ૫	જાયફળ	તો. ૧
શતાવરી	„ ૧	બલબીજ	„ ૧
મમુઝ્લાખના બીજ	„ ૧	જાવત્રી	„ ૧

એખરો	તો.	૧	તજ	તો.	૧
શેમળાનુંમૂળ	,,	૧	વંસલોચન	,,	૧
એલચીબીજ	,,	૧	જેઠીમધ	,,	૧
વિદારીકંદ	,,	૧	મોટાગોખરૂ	,,	૧
કૌચબીજ	,,	૧	લવંગ	,,	૧
નાગકેશર	,,	૧	તમાલપત્ર	,,	૧
ગળોસત્વ	,,	૧	મોટી એલચી	,,	૧
કેશર	,,	૧			

रीत—બધી દવાઓ ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી તેમાં [illegible] તો. ૮૦ નાખી મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧ તોલો.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—દવા ખાઈ ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—મગજનીનબળાઈ, કમરનો દુઃખાવો, વાયુ, નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્નશ્રાવ, પ્રમેહ, નસોનીશીથીલતા વગેરે મટી શક્તિ આપે છે

૪૧૯ अंबरनुं चाटण

बनावट—

ગાવઝબાનનાફુલ	તો.	૧	ગાવઝબાન	તો.	૧
ધાણા	,,	૧	આબરેશમ	,,	૧
બહમન સફેદ	,,	૧	તુખમબલંગા	,,	૧
સુદન સફેદ	,,	૦॥	ફરીઝેનુસ	,,	૧
[illegible]	,,	૧	વંસલોચન	,,	૦॥
[illegible]	[illegible]	૧	કેશર	,,	૧
[illegible]	તો.	[illegible]			

રીત—કેસર, વંસલોચન અને અંબર શિવાયની બાકીની ચીજોને ક્યરીને ગુલાબજળમાં એક રાત પલાળી મુકવી સવારે તેનો ઉકાળો કરવો જ્યારે ઉકાળતાં ૩૦ તોલા રહે ત્યારે તેને ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં સાકર તો. ૫૦ નાખી ચાસણી જલેબી જેવી કરી લેવી અને તેમાં કેશર, અંબર, વંસલોચન જુદા જુદા વાટી મેળવી દેવાં. તથા તેમાં સોનાનાંવરખ તો. ૦।, ચાંદીનાવરખ તો. ૦॥ નાખી દેવા પછી માણેક, જહરમહોરાખતાઈ અને જમર્રદ એ દરેક ૦।, પા તોલો ગુલાબજળમાં અલગ અલગ વાટીને મેળવી દેવાં પછી તેને ખરલમાં વાટી મેળવી ચાટણ કરી બરણીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો.

अनुपान—ગરમ દૂધ સાથે લેવું અથવા દવા ચાટી ઉપર દ્રાક્ષાસવ પાવો.

उपयोग—હૃદયનીનબળાઈ, મગજનીકમજોરી, ક્ષયરોગની પ્રથમ અવસ્થા, શીરદર્દ ધાતુક્ષીણના તથા નબળાઈમટાડે છે અને શરીરમાં પણ તાકાત લાવી હૃદય, મગજને ફાયદો પહોંચાડે છે.

૪૨૦ इत्रीफलकसनीजी

बनावट—

પીળીહરડેનીછાલ	તો. ૧॥	હીમેજહરડે	તો. ૧॥
કાબુલીહરડેનીછાલ	„ ૧॥	બહેડાંનીછાલ	„ ૧॥
આમળાંનું ચૂર્ણ	„ ૪॥	ધાણાનું ચૂર્ણ	„ ૫
બદામનું તેલ	„ ૫	સાકર	„ ૨૦
મધ	„ ૪૦		

રીત—પ્રથમ દરેક ચીજનુ જુદું જુદુ ચૂર્ણ લઈ તેમા બદામનુ તેલ મેળવી પછી મધ મેળવી દઈ ચાટણ બનાવી બરણી ભરી રાખવી

प्रमाण—ા થી ૧ તોલો, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—દૂધ અથવા સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—મગજનોદુઃખાવો, કબજીઆત, નજલો, ખોટી ગરમી, લોહીવિકાર, નેત્રરોગ, આંખની રોશનીમાં ખામી થવી, રતાંધળાપણું, માથાનુંદર્દ વગેરે મટી પાચનશક્તિ સુધારે છે.

૪૨૧ कणावलेह

बनावट—ઝીણી પીપર લઇ વાટી તેનું ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૮ વાલ સુધી. **अनुपान**—મધ સાથે.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—શ્વાસ, ખાંસી, પાંડુરોગ, બરલ, ઉદરરોગ, વાયુ, અને અજીર્ણ તથા અરૂચી અને જ્વરને મટાડે છે. ખાંસી, શ્વાસ માટે ઉત્તમ છે.

૪૨૨ कुटजावलेह

बनावट—કડાછાલ તો. ૪૦૦ લઇ ખાંડી તેનો પાણી તો. ૧૬૦૦ માં ક્વાથ કરવો. ચોથા ભાગનું પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લઈ ગાળી તેમા ગોળ તો. ૨૦૦ નાખી અવલેહ બનાવવો અને તેમાં રસવંતી, મોચરસ, સૂંઠ, પીપર, મરી, હરડે, બહેડાં, આમળાં, રીંગણી, ચિત્રકમૂળ, પહાડમૂળ, બીલીફળ, ઇંદ્રજવ, વજ, શુદ્ધભિલામા, વાળો, અતિવિષ, વાવડીંગ એ દરેકનું ચૂર્ણ તોલા ચાર ચાર લઇ નાખવું પછી તેમાં મધ તો. ૩૨ નાખી બરાબર અવલેહ તૈયાર કરી લેવો.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા, સવાર સાંજ બે વખત

अनुपान—છાશ, દૂધ, દહીં, પાણી, ચા, ઘી એ બધાંમાંથી

યોગ્ય લાગે તે સાથે

उपयोग—હરસ, અતિસાર, અરૂચી, સંગ્રહણી, મરડો, પાંડુ, રક્તપિત્ત, કમળો, અમ્લપિત્ત, સોજા, કૃશતા ઇત્યાદિમાં સારો ફાયદો આપે છે.

४२३ कुलींजनअवलेह

बनावट—કુલંજણ (પાનની જડ અથવા જેને કુલીંજન કહે છે) તો. ૮૦ લઇ કચરી તેને પાણી તો. ૬૦૦ માં ઉકાળી અર્ધું બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવું ફરી તેને ચુલે ચડાવી ઘાટું થાય ત્યારે ગોળ શેર ૧ નાખી પાક કરવો પછી તેમાં કાયફળ, પુષ્કરમૂળ, ભારંગી, સુંઠ, પીપર, ચવક, ચિત્રક, પીપરીમૂળ, મરી, હરડે, બહેડા, આમળા, વાવડીંગ, ધાણા, જીરૂં, શાહજીરૂં, કાંકચ, અઘેડાનાબીજ, અરડુસીના-પાન એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું અને મધ તો. ૮૦ લેવું તેમાંથી ગોળ ઉપરના ક્વાથમાં નાખી જાડો પાક કરવો જ્યારે ચાટણ જેવુ થાય ત્યારે ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ નાખી ઠંડું કરી તેમાં મધ મેળવી ચાટણ બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—ાા થી ૧ તોલો.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—દરેક જાતની ખાંસી, હેડકી, સાદ બેસી જવો, ગળાના દરદો, શલેષ્મ અને ખાસ કરી અવાજ સુધારવા માટે ઉત્તમ છે. ક્ષયમાં પણ વપરાય છે. જઠરાગ્નિ સુધારે છે.

४२४ कुष्मांडअवलेह

बनावट—પેન કહોળું લાવી તેને છોલી તેની નાની ચીરો બનાવી તેનું વજન તો. ૪૦૦ હોય તો તેમાં પાણી તો. ૫૦૦ ના

થોડુંક બાફી લેવું જરા નરમ પડે ઉતારી કપડામાં રાખી પાણી નીતરી જાય ત્યારે સુકાયા જેવું કરી તેને એક ત્રાંબાની કલાઈવાળી કડાઇમાં ઘી તો. ૬૦ નાખી સેકી લેવું અને જ્યારે લાલ થાય ત્યારે ઉતારી લેવું પછી સાકર શેર બે ની ચાસણી કરી તેમાં એ શેકેલ કોહોળાનો માવો નાખવો. પછી તેને બાફ આપી ઉતારી લેવો તેમાં પીપર તો. ૮, નાગકેશર તો. ૮, એલચી, તજ, તમાલપત્ર, ધાણા, મરી એ દરેક બે બે તોલાનું ચૂર્ણ નાખવું અને અવલેહ જેવું થાય ત્યારે તેમાં ૪૦ તોલા મધ મેળવી ભરી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૪ તોલા ખાઇ ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—રક્તપિત્ત, ખાંસી, ક્ષય, દમ, શ્વાસ, તરસ, પિત્તજ્વર, દૃશના, શોષ અને સ્વરભંગ મટાડી દેહને મજબુત બનાવે છે.

४२५ केशरादिअवलेह

बनावट—

કેશરનુંચૂર્ણ	તો. ૫	કસ્તુરી	તો. ૦॥
અભ્રકભસ્મ	,, ૦॥	સોહભસ્મ	,, ૦॥
સોનાનોવરખ	,, ૦॥	ચાંદીનોવરખ	,, ૦॥
અંબર	,, ૦।	બંગભસ્મ	,, ૦।

એ સર્વ ચીજોને ૪૦ તોલા મધમાં મેળવી પછી તેમાં ભાંગનું ચૂર્ણ તો. ૫, માકડનું ચૂર્ણ તો. ૨, વંસલોચન, એલચીબીજ, તજ, નાગકેશર, લવંગ, પીપર, કાકોલઅગર, મોહનવેલ, જાયફળ, જાવંત્રી, અકલકરો, કબાબચીની, ગોખરુ, વરધારાનાબીજ, અજમોદ, [illegible] ([illegible]), [illegible], ચુઓ, મરી, હરડે, બહેડાં, આમળા એ દરેક [illegible] ચૂર્ણ અર્ધ અર્ધ તોલો [illegible]

[illegible]

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—ગરમ દૂધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—અશક્તિ, નામરદાઈ, છાતીનું દરદ, ખાંસી, પ્રમેહ, બહુમૂત્રતા, ક્ષયરોગ, શ્વાસ, પાંડુરોગ, મંદાગ્નિ, સંગ્રહણી વગેરેમાં લાભદાયક છે.

૪૨૬ कंटकार्यावलेह

बनावट—ભોંરીંગણીનું પંચાંગ તો. ૪૦૦ લઈ સાધારણ કચરી તેમાં પાણી તોલા ૧૦૦૦ નાખી ઉકાળો કરવો. ચોથા ભાગ જેટલું બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં સાકર તો. ૨૦૦ નાખી ચુલે ચડાવી પાક કરવો. જ્યારે અવલેહ જેવું થાય ત્યારે તેમાં ગળો, ચવક, ચિત્રક, મોથ, કાકડાસીંગી, શુંઠ, મરી, પીપર, ધમાસો, રાસ્ના, ભારંગમૂળ, કચુરો એ દરેકનું ચૂર્ણ તોલા બે બે લઇનાખી બરાબર પાક થયે ઉતારી લેવું અને તેમાં મધ તો. ૩૨, વંસલોચન તો. ૧૬, પીપર તો. ૧૬ ચૂર્ણ કરી મેળવી બરણી ભરી રાખી મુકવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા.

अनुपान—દૂધ સાથે સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—ક્ષય, ખાંસી, દમ, હેડકી, શ્વાસ, ફેફસાંનાંદરદો, વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૪૨૭ गोक्षुरादिअवलेह

बनावट—ગોખરૂ આમળાં, સતાવરી, વિદારીકંદ બલબીજ, જેઠીમધ, એખરો, કૌંચબીજ, મૂસળી, વરધારાનાબીજ, લવંગ, મોટી-એલચી, જાવંત્રી, કેસર, જાયફળ, તજ, વંસલોચન, ગળોસત્વ, એલચી-બીજ, નાગકેસર એ દરેક બીજ એક એક તોલો લઈ ચૂર્ણ કરી

લેવું અને તેમાં મધ તો. ૪૮ નાંખી મેળવી બરણીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—ાા થી ૧ તોલો સવારે તથા રાત્રે બે વખત.

अनुपान—ચાટણ લઈ ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ધાતુક્ષય, નપુંસકતા, કમજોરી વગેરે મટી રસાયન ગુણ આપે છે અને બળ તથા આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

૪૨૮ च्यवनप्राशावलेह

बनावट—દશમૂળની દશ ચીજો, પીપર, કાકડાશીંગ, દ્રાક્ષ, ગળો, હરડેછાલ, બળદાણા, ભોંઆમળાં, અરડુસી, મીઠીખરખોડી, કચુરો, શતાવરી, આસગંધ વિદારીકંદ, વારાહીકંદ, મોથ, પુષ્કરમૂળ, પીલુડી, સારોડી, કમળકાકડી, જંગલીમગ, જંગલીઅડદ, એલચી, અગર, સુખડ એ ૩૪ ચીજ દરેક તોલા ચાર ચાર લઇ અધકચર્યાં કરી તેનો પાણી તો. ૧૦૦૦ માં કવાથ કરવો. કવાથનું અર્ધું પાણી બળે ત્યારે તેમાં લીલા આમળાં મોટા નગ ૫૦૦ નાખી દેવાં. જ્યારે કાઢો ૨૦૦ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી કપડેથી ગાળી લઇ જુદો રાખવો અને આમળાં જુદાં લઇ તેને કલઇવાળાં વાસણમાં રાખી છુંદી લઇ જાડા કપડાથી છાણી માવો કાઢી જુદો મુકવો. ત્યારબાદ ઘી તોલા ૪૦ લઇ તેમાં આમળાનો માવો બરાબર શેકી લઇ લાલ થાય ત્યારે ઉપરનો રહેલ કવાથ લઇ તેમાં સાકર તો. ૪૦૦ નાખી ધીમે તાપે પાકી ચાસણી કરી તેમાં માવો નાખી બરાબર ચાટણ જેવું થાય ત્યારે તેમાં પીપર તો. ૮, વંસલોચન તો. ૧૬, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, એલચી એ દરેક તો. ૧ાા એ સર્વેનું બારીક ચૂર્ણ કરેલું [illegible] તે ઉપર નાખી [illegible] ઠંડુ થાય ત્યારે તેમાં મધ તો. ૬૦ [illegible] ભરી રાખવું (બરણીના અંદર [illegible] [illegible])

પ્રમાણ—ભૂખે પેટે ૨ થી ૪ તોલા, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—તાજું કે ગરમ કરેલું દૂધ રૂચી પ્રમાણે પીવું.

ઉપયોગ—ક્ષય, ધાતુક્ષીણતા, મંદાગ્નિ, નબળાઈ, માથાનું દરદ, ખાંસી, શ્વાસ, હૃદયરોગ, મૂત્રદોષ, નેત્રરોગ વગેરે મટી દૂધ પાચન થાય છે. અનેક જુના રોગો મટાડી પુષ્ટિ આપે છે. રસાયન અને પૌષ્ટિક છે.

૪૨૯ द्राक्षादिअवलेह

બનાવટ—કાળીદ્રાક્ષ, જરદાલુ, મરી, સિંધાલુણ, શેકેલીલાંગ, જીરૂં, શુંઠ, સંચળ લસણનીકળી એ દરેક અકેક તોલો લેવાં. ઠળીયા વિનાનો ખજુર તો. ૫, હીંગ તો. ૧, ગુલાબનાંફુલ તો. ૧, પીપર તો. ૧, લીંબુનોરસ તો. ૨૦, ગોળ તો. ૨૦.

રીત—પ્રથમ સુકી દવાઓ ખાંડી જુદી રાખવી પછી દ્રાક્ષ, ખજુર, જરદાલુ વગેરેના ઠળીયા કાઢી નાખી બાવાને વાટવું અને તેમાં ગોળ તથા લીંબુનોરસ નાંખી લોંદા જેવું થાય ત્યારે ઉપરનું ચૂર્ણ તેમાં નાખી ચાટણ જેવું બનાવી બરણી ભરી રાખવી.

સૂચના—આ દવા બનાવનાં વાસણ ચીનીનું લેવું, ધાતુપાત્રમાં કાટ લાગે છે જેથી તે લેવું નહિ.

પ્રમાણ—૦॥ થી ૧ તોલો લેવાય.

ઉપયોગ—આ ચાટણ ભૂખ લગાડે, રૂચી પેદા કરે, દસ્ત સાફ લાવે તથા ખાધું પચાવે છે.

૪૩૦ निमगुलकंद

બનાવટ—

ત્રિફલા	તો. ૨	ત્રિકટુ	તો.	૨
સરપુંખાનુંમૂળ	,, ૨	પિત્તપાપડો	,,	૨
કુમારપાન	,, ૨	લોહભસ્મ	,,	૨

સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૨   શુદ્ધખાપરીયું તો. ૧
ઇંદ્રવારૂણીનીજડ „ ૨   સાકર „ ૧૧૦
લીંબડાના ફુલનો મોર તો. ૨૦૦
સોડાબાયકાર્બ „ ૫

રીત—બધા ઓસડીઆ વાટી બારીક ભૂકો કરી લેવો લીંબડાના ફુલ સાફ કરી જુદાં રાખવા અને સાકરનું ચૂર્ણ કરી જુદું રાખવું. પછી સાકર અને લીંબડાના ફુલને સાથે ખુંદી મેળવી લેવું અને તેમાં ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ તથા ભસ્મ મેળવી લોંદા જેવું કરી લેવું તેને બરણીમાં ભરી એક માસ તડકામાં રાખી મુકવું અને દરરોજ તેને લાકડી વડે હલાવી દેવુ. તડકામાં રાખવાથી જલદી તૈયાર થશે

પ્રમાણ—ા। તોલો. **અનુપાન**—પાણી અથવા દૂધ

પથ્ય—તેલ, લાલમરચાં, ખટાઇ અને ગરમચીજ ન ખાવી.

ઉપયોગ—રક્ત શુદ્ધ કરે છે, વાયુરોગ મટાડે છે, હરસવાળાને માટે ઉત્તમ ઉપાય છે. ખસ, ખુજલી, દાદર, ઉપદંશ વગેરે માટે રામબાણ ઉપાય છે.

૪૩૧ प्रदरारिअवलेह

बनावट— અશોકનીછાલ તો. ૨   મોચરસ તો. ૨
ધાવડીનાફુલ „ ૧   ચોખા [illegible] „ ૧

रीत—એ દરેક દવાઓને અધકચરી કરી તેમાં પાણી તો. ૮૦ નાખી [illegible] [illegible] ભાગ રહે ત્યારે ઉતારી [illegible] [illegible] દવાઓનું ચૂર્ણ નાખી [illegible] કરી લેવુ

[illegible]
[illegible]

નાખી મેળવી તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં કપુર માસો ૧ મેળવી નાખી મુકવું.

प्रमाण—ના થી ૧ તોલો. समय—સવાર સાંજ.

अनुपान—બકરીના દૂધ સાથે.

उपयोग—દરેક જાતના પ્રદર માટે ઉત્તમ યોગ છે.

४३२ पुनर्नवाहरितकीअवलेह

बनावट— પુનર્નવા તો. ६४ ચિત્રક તો. ६४
કાળીપાટ „ ४० શુંઠ „ ४०
દંતીમૂળ „ ४० હરડે(આખી)નંગ ૧૦૦
દશમૂળ „ ૨૦૦

એ દરેક ચીજ સાથે લઇ તેને પાણી તો. ४००० માં ઉકાળી ચોથા ભાગનું પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું કરી તેમાંથી હરડે કાઢી તેનો માવો જુદા કપડેથી છાણીને રાખવો અને બાકીના છાણેલા ક્વાથમાં ગોળ તો. ४०० નાખી પાક કરવો અને તેમાં હરડેનો માવો નાખી દેવો, જ્યારે બરાબર અવલેહ થાય ત્યારે ઉતારી તેમાં નાગકેશર, શુંઠ, મરી, પીપર, તજ, તમાલપત્ર, એલચી એ દરેક બે બે તોલા લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી નાખવું અને મધ તો. ૩૨ નાંખી મેળવી બરણીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા. अनुपान—દૂધ સાથે.

समय—સવાર અને સાંજ.

उपयोग—સોજાનોરોગ, અર્શરોગ, ગુલ્મરોગ વગેરે માટે ઉત્તમ ઉપાય છે. પેટ સાફ કરે છે.

सूचना—કેટલાક વૈદો, હરડે આખી રાખી માવો ન બનાવતાં તે આખી હરડે, અવલેહ નરમ હોય તેમાં નાખી આખી રહેવા દે છે અને પછી એક એક હરડે રોજ ખાવા માટે આપે છે.

૪૩૩ પંચામૃતચાટણ

બનાવટ—સુંઠ, મરી, પીપર, સિંધાલુણ એ દરેક એકેક તોલો તથા કાળીદ્રાક્ષ બીજ કાઢી લીધેલ ચોખ્ખો મેંદા જેવો લોંદો તો. ૪૦.

રીત—પ્રથમની ચાર વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી પછી કાળી દ્રાક્ષના લોંદાને ખરલમાં નાખી ઘુંટવું. બાદ તેમાં ઉપરનું ચૂર્ણ મેળવી દઈ પહોળા મોંની એક નાની બરણીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—ા। થી ૨ તોલા સુધી.

સમય—જરૂરત પ્રમાણે અથવા સવાર સાંજ.

અનુપાન—રૂચી પ્રમાણે ગમે તે અથવા કાંઇપણ ન હોય તો પણ ચાલે.

ઉપયોગ—અરૂચી, વાયુ, કફ, મોઢાંનીફીકાશ, મોળ, ઉલટી, શરદી, તાવ, ખાંસી, મંદાગ્નિ, ઇન્ફ્લુએન્ઝા, ત્રિદોષ, તાવ, કબજીઆત, વાયુનીચૂંક વગેરેમાં ફાયદાકારક છે. દરેક ફરીયાદને શાંત કરી પેટ સાફ કરે છે.

૪૩૪ બત્રીશું (કાટલું)

બનાવટ— સુંઠ	તો.	૫	ગુંદબાવળનો	તો.	૨૦
મેથી	,,	૧	જાયફળ	,,	ા।
જાવત્રી	,,	ા।	[illegible]	,,	ા।
તજ	,,	ા।	ખસખસ	,,	ા।
[illegible]	,,	૧	[illegible]	,,	ા।
[illegible]	,,	ા।	વરીઆળી	,,	૧
તમ.પત્ર	,,	ા।	પીપર	,,	૧
[illegible]	,,	૧	[illegible]	,,	ા।
[illegible]	,,	૧	[illegible]	,,	૧

મુશલીકાળી	તો.	૧	મરી	તો.	૧
બલબીજ	,,	૨	કુલીંજન	,,	૦॥
વાપુંબા	,,	૧	જીરૂં	,,	૦॥
ધાણા	,,	૧	હળદર	,,	૦॥
એખરો	,,	૧	કોપરૂં	,,	૫
અશેરીએ	,,	૧	પીસ્તા	,,	૫
બદામબીજ	,,	૫	સફેદમુશલી	,,	૧

રીત—ઉપરની દવાઓ સાફ કરી ખાંડી રવાદાર જાડો ભૂકો કરી લેવો અને તેને ઘી તો. ૧૦ માં ભૂકો તો. ૪ નાખી તળી લાલ કરી તેમાં ગોળ તો. ૧૦ તથા ઘઉંનો શેકેલો લોટ તો. ૬ નાખી કીટી બનાવી લઇ ઠંડું કરી ખાઈ જવી. આ કીટી દરરોજ સવારે ખાઈ ઉપર દૂધ પીવું અને પચે ત્યારે સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવો.

ઉપયોગ—આ દવા સુવાવડી સ્ત્રીને માટે બહુજ અકસીર છે અને તેથી શરીર મજબુત થાય છે. નબળાઈ મટી જઠરાગ્નિ તેજ થાય છે. સિવાય વાયુ, શરદી મટે છે. નબળા માણુસો માટે પણ પૌષ્ટિક તરીકે સારી છે. આ દવા પાકના રૂપમાં બનાવીને પણ ખાઇ શકાય છે અને ખપે તો ગુંદ બીજું વધારે નાખી બનાવાય છે.

૯૩૫ बालारोग्यचाटण

बनावट—

ગળોસત્વ	તો.	૨॥	મંડુરભસ્મ	તો.	૨॥
અતિવિષ	,,	૧	અભ્રકભસ્મ	,,	૧
પીપર	,,	૧	વંસલોચન	,,	૧
કાકડાશીંગ	,,	૧	જેઠીમધ	,,	૨॥
મરી	,,	૧	સુંઠ	,,	૧
ટાંકચ	,,	૦॥	વાવડીંગ	,,	૧

रीत—દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ લઈ ખરલમાં ઘુંટી તેમાં મધ તો. ૩૦ નાખી ઘુંટી મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—બે આનીભાર અથવા ૧ થી ૪ વાલ સુધી.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—નબળાઇ, ખાંસી, જીર્ણજ્વર, રતવા, ઝાડા, મંદાગ્નિ, ઉલટી, રક્તવિકાર, પીકાશ, પેટનું દરદ, સોજા, કબજીઆત વગેરે બાળકોનાં દરદો મટાડે અને ખાસ કરી નબળાઈ મટાડી શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે.

૪૩૬ विभीतकअवलेह

बनावट—બહેડાની છાલનું જાડું ચૂર્ણ તો. ૨૦ લઇ તેને ૨૦ ગણા ગૌમૂત્રમાં નાખી ઉકાળો કરી લેવો અને ૪થા ભાગનો બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેનો ફરી પાક કરવો. પાકું થાય ત્યારે તેમાં મધ તો. ૪૦ નાખી ઉતારી રાખવું.

प्रमाण—૦॥ તોલો.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ.

अनुपान—દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, સોજો અને મંદાગ્નિ મટાડે છે

૪૩૭ माजुनेनानखाह

बनावट					
	[illegible]	તો. ૩	[illegible]	તો.	૩
	[illegible]	„ ૩	[illegible]	„	૩
	[illegible]	„ ૩	[illegible]		[illegible]
	[illegible]	„ ૦॥=	[illegible]	„	[illegible]

અક્કલકરો	તો. ૦।ન્ન	જાવંત્રી	તો. ૦।ન્ન
અગરખાન	વાલ ૫	કસ્તુરી	વાલ ૧
કેશર	,, ૬	સાકર	તો. ૪૦

રીત—સર્વ વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. તેમાં સાકરની મધ જેવી ચાસણી કરી તેમાં દવાઓ નાખી મેળવી બરણીમાં ભરી રાખવું. ચાટણ જેવું થઇ જશે.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો.

સમય—સવાર સાંજ જમ્યા પહેલાં લેવું.

ઉપયોગ—મગજ અને હોજરીને શક્તિ આપે છે, ખોરાક પચાવે છે, મુખને સુગંધયુક્ત બનાવી દાંતના મૂળને મજબુત બનાવે છે. મોળ, અરૂચી, પેટનાફમી, વાયુ, ગુરદાનીબીમારી, ઇંદ્રિની શિથિલતા, મૂત્રકૃચ્છ વગેરે મટાડી શક્તિ આપે છે.

સૂચના—આ દવા ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ હોવાથી તેનાપર અનુપાન તરીકે કાંઇપણ લેવાની જરૂર નથી.

૪૩૮ माजुनेबुकरात

બનાવટ—

ગાજરનાંબીજ	તો. ૨॥	અનીસુન	તો. ૨॥
સુઆદાણા	,, ૨॥	અજમોદ	,, ૨॥
અક્કલકરો	,, ૦।	લવંગ	,, ૦।
રૂમીમસ્તકી	,, ૦।	સાચોઅગર	,, ૦।
ગુલાબનાં ફુલનાં તંતુ (ઝરવર્દ)			,, ૦॥

રીત—એ સર્વેને ખાંડી બારીક ભૂકો કરી તેમાં મધ તો. ૩૫ નાખી મેળવી બરણી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો.

૨૫।

સમય—જમ્યા પછી બે વખત. દવા ખાધા પછી જો હોય તો પાન ખાવું.

ઉપયોગ—હીવરનીકમજોરી, આમાશયનીકમજોરી, મરજીનગાઇ, પાચકશક્તિનીખામી, હૃદયનીનબળાઇને મટાડી બેહદો ફાયદો કરે છે, કાચો ફફ થતો અટકાવે છે અને શરીરને બળ આપે છે

૪૩૯ પૌષ્ટિકમાજુન

બનાવટ—

નાનીએલચી	તો. ૩	જટામાસી	,, ૧ાા
મોટીએલચી	,, ૫	નાગરમોથ	,, ૧
તજ	,, ૧ાા	તગરગંઠોડા	,, ૧ાા
નાગકેશર	,, ૧	પદમનસરૈ	,, ૧
જાયફળ	,, ૧ાા	તાલીસપત્ર	,, ૧
જાવંત્રી	,, ૧ાા	કેશર	,, ાા
કપુરકાચલી	,, ૧ાા	મહેરચંદન	,, ૧
રૂમીમસ્તકી	,, ૧	ગાવઝબાનનાફુલ	,, ૧
ગુલાબનાંફુલ	,, ૩	વંસલોચન	,, ૧ાા
ચાંદીનાવરક	,, ૧	સોનાનાવરક	નંગ ૨૫
તમાલપત્ર	,, ૧ાા	સાકર	ટો ૧
આંમળાનો મુરબ્બો	,, ૪૦		

રીત—બધી દવાઓમાંથી સોનાના તથા ચાંદીના વરખ, કેશર, સાકર અને મુરબ્બો એ સર્વ જુદા રાખી બાકીની ઔષધીઓનું બારીક છાણુ કરી લેવી, મુરબ્બામાંથી ઠળીઆ કાઢી માવો બનાવી રાખવો બાદ સાકરની ચાસણી કરી તેમાં માવો (આમળાના મુરબ્બાનો) નાખી પાક જેવું થાય ત્યારે તેમાં બીજી દવાઓ તથા કેશર તથા વરખ નાખી હલાવી ઠંડું કરી બરણી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ તોલો દૂધ સાથે લેવાય.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—શક્તિ વધારનાર ઉત્તમ પ્રયોગ છે. ક્ષય, ખાંસી, ક્ષીણતા, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ વગેરે મટાડે છે.

૪૪૦ यवानीकाअवलेह

बनावट—

અજમો	તો. ૩	બીસ્કીટઈઝ	તો. ૦।~
ગાજરનાંબીજ	„ ૩	મધ	„ ૩૦
શુંઠ	„ ૩	કેશર	„ ૦।~
અજમોદનાંમૂળ	તો. ૧॥		

रीत—બધી ચીજોને ખાંડી બારીક કરી તેમાં મધ મેળવી બાટલી ભરી રાખવી અવલેહ જેવું ચાટણ થઇ જશે.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો.

समय—જમ્યા પછી લેવું.

उपयोग—હોજરીને શક્તિ આપે છે, દીપન અને પાચન ગુણ હોવાની સાથે મોઢામાંથી જતી લાળ બંધ કરી ગુરદાને તથા મૂત્રપિંડને તાકાત આપે છે. ધાતુપુષ્ટ કરી શક્તિ આપે છે. મોળ, વાયુ, કૃમી વગેરે મટાડી ખોરાક પચાવે છે.

૪૪૧ याकुती

बनावट—ભાંગનાપાન તો. ૪૦ લઇ તેની પોટલી બાંધી પાણીમાં ખુબ ધોઇ લેવી પછી તેને ગાયનું દૂધ તો. ૪૦૦ લઇ તેમા નાખી ખુબ ઉકાળવી. પછી તે દૂધને જમાવી તેનું દહીં બનાવી તેમાંથી માખણ કાઢી તેનું ઘી બનાવી લેવું. ત્યારબાદ તેમા

समय—જમ્યા પછી બે વખત. દવા ખાધા પછી જરૂર હોય તો પાન ખાવું.

उपयोग—લીવરનીકમજોરી, આમાશયનીકમજોરી, મગજની નબળાઇ, યાદશક્તિનીખામી, હૃદયનીનબળાઇને મટાડી ખોરાકને પચાવે છે, કાચો કફ થતો અટકાવે છે અને શરીરને બળ આપે છે.

૪૩૧ पौष्टिकमाजुन

बनावट—

નાનીએલચી	તો.	૩	જટામાસી	તો.	૧॥
મોટીએલચી	,,	૫	નાગરમોથ	,,	૨
તજ	,,	૧॥	તગરગંઠોડા	,,	૧॥
નાગકેશર	,,	૧	બહમનસફેદ	,,	૧॥
જાયફળ	,,	૧॥	તાલીસપત્ર	,,	૨
જાવત્રી	,,	૧॥	કેશર	,,	૦॥
કપુરકાચલી	,,	૧॥	સફેદચંદન	,,	૧
રૂમીમસ્તકી	,,	૧	ગાવઝબાનનાફૂલ	,,	૧
ગુલાબનાંફૂલ	,,	૩	વંસલોચન	,,	૧॥
ચાંદીનાવરક	,,	૧	સોનાનાવરક	નગ	૨૫
તમાલપત્ર	,,	૧॥	આકરો	[illegible]	૧
આમળાનો મુરબ્બો	,,	૪૦			

रीत—બધી દવાઓમાંથી સોના તથા ચાંદીના વરખ, કેશર, આકર અને મુરબ્બો એ ચાર જુદા રાખી બાકીની ઔષધિઓનું કપડછાણ કરી લેવું. મુરબ્બામાંથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (આમળાના મુરબ્બાની) [illegible] [illegible] તથા મુરબ્બો [illegible] [illegible] [illegible]

प्रमाण—૧ તોલો દૂધ સાથે લેવાય.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—શક્તિ વધારનાર ઉત્તમ પ્રયોગ છે. ક્ષય, ખાંસી, ક્ષીણતા, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ વગેરે મટાડે છે.

४४० यवानीकाअवलेह

बनावट—

અજમો	તો. ૩	બીસફાઇઝ	તો. ०।–
ગાજરનાંબીજ	,, ૩	મધ	,, ૩૦
સૂંઠ	,, ૩	કેશર	,, ०।–
અજમોદનાંમૂળ	તો. ૧॥		

रीत—બધી ચીજોને ખાંડી બારીક કરી તેમાં મધ મેળવી બાટલી ભરી રાખવી અવલેહ જેવું ચાટણ થઇ જશે.

प्रमाण—० થી ०॥ તોલો.

समय—જમ્યા પછી લેવું.

उपयोग—હોજરીને શક્તિ આપે છે, દીપન અને પાચન ગુણ હોવાની સાથે મોઢામાંથી જતી લાળ બંધ કરી ગુરદાને તથા મૂત્રપિંડને તાકાત આપે છે. ધાતુપુષ્ટ કરી શક્તિ આપે છે. મોળ, વાયુ, કૃમી વગેરે મટાડી ખોરાક પચાવે છે.

४४१ याकुती

बनावट—ભાંગનાપાન તો. ૪૦ લઇ તેની પોટલી બાંધી પાણીમાં ખુબ ધોઇ લેવી. પછી તેને ગાયનું દૂધ તો ૪૦૦ લઈ તેમા નાખી ખૂબ ઉકાળવી. પછી તે દૂધને જમાવી તેનું દહીં બનાવી તેમાંથી માખણ કાઢી તેનું ઘી બનાવી લેવું. ત્યારબાદ તેમા

બદામ	તો. ૪૦	રૂમીમસ્તકી	તો. ૧
પીસ્તા	,, ૪૦	કંકોલ	,, ૧
દૂધનો માવો	,, ૨૦	સાલમ	,, ૧
ચીરાંજી	,, ૪૦	મુસળી સફેદ	,, ૨
ચારોલી	,, ૪૦	એખરો	,, ૨
તલ સફેદ	,, ૪૦	ગોખરૂ	,, ૨
જાયફળ	,, ૧	મુસળીકાળી	,, ૨
જાવંત્રી	,, ૧	શતાવરી	,, ૨
એલચી	,, ૧	કૌચબીજ	,, ૨
વરધારાનાબીજ	,, ૧	અક્કલકરો	,, ૧
અરીઠુ	,, ૧	સૂંઠ	,, ૧
કેશર	,, ૧	મરીકાળાં	,, ૧
આસગંધ	,, ૨	પીપરીમૂળ	,, ૧

રીત—ભાગમાંથી તૈયાર થયેલા ઘીમાં આ સર્વ દવાઓનું બારીક કરેલુ ચૂર્ણ મેળવી દેવુ. તથા બદામ પિસ્તા વગેરે પ્રથમની [illegible] ચીજોને જુદી જુદી ગાખવી ને તથા ભાગ વધેલી હોય તેને ફેરી [illegible] ચૂર્ણ કરી લેવુ પછી એક વાસણમાં સાકર તો. ૫૦૦ની [illegible] કરી તેમા બધી ચીજો બરાબર મેળવી [illegible] અથવા પાકના [illegible] તેમ તૈયાર કરી લેવુ

પ્રમાણ—૧ થી ૪ [illegible] **સમય**—[illegible]

અનુપાન—[illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

૪૪૨ योगराज

बनावट— ત્રીફલા તો. ૧૨ ત્રીકટુ તો. ૧૨
ચિત્રક „ ૪ વાવડીંગ „ ૪
શિલાજીત „ ૨૦ રૌપ્યમાક્ષિકભસ્મ „ ૨૦
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ „ ૨૦ લોહભસ્મ „ ૨૦
સાકર „ ૩૨

रीत—એ દરેકને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં શિલાજીત મેળવી ચૂર્ણ કરી લેવું અને તેમાં જોઇએ તેટલું મધ મેળવી ચાટણ જેવું કરી વાસણમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—ાા થી ાાા તોલો. **अनुपान**—દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ.

उपयोग—પાંડુ, કમળો અને નબળાઇ માટે ઉત્તમ ગોગ છે અને તેની પ્રશંસા ચરક સંહિતામાં બહુજ કરેલી છે અને અનુભવમાં પણ ઉત્તમ જણાય છે.

૪૪૩ वासावलेह

बनावट—અરડુસીનાં લીલાંપાન તો. ૨૦૦ તથા પાણી તો. ૧૬૦૦ લઇ તેનો ઉકાળો કરવો ત્યારે ચતુર્થાંસ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી લેવું.

रीत—ઉકાળેલા ક્વાથના પાણીમાં સાકર તો. ૧૨૮, નાખી મંદ અગ્નિ વડે અવલેહ જેવો પાક તૈયાર કરવો. તૈયાર થાય ત્યારે પીપર તો. ૨, વંસલોચન તો. ૪, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર એ ચારે મળી તોલા ત્રણ એ સર્વેનું ચૂર્ણ નાખી નીચે ઉતારી ઠંડું થયે તેમાં મધ તો. ૨૦ નાખી ચીનીની બરણીમા ભરી રાખવું

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા જરૂર જણાય ત્યારે દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ખાંસી, ક્ષય, ઉરઃક્ષત, રક્તપિત્ત, લોહીવાળીખાંસી, જીર્ણજ્વર, કફ, હૃદયરોગ વગેરે મટાડે છે.

૨૪૪ स्वादिष्टखारेक

बनावट—				
છુવારી ખારેક	તો. ૪૦	પીપર	તો. ૨ાા
સુંઠ	,, ૧	જાવંત્રી	,, ાા
વછનાગ	,, ાા	મરી	,, ૨ાા
તજ	,, ૨ાા	પીપરીમૂળ	,, ૨ાા
સિંધાલુણ	,, ૧	ગંગણ	,, ૨

લીંબુનો રસ જરૂરત પ્રમાણે.

रीत—પ્રથમ ખારેકના ઠળીઆ કાઢી નાખી તેને લીંબુના પુરતા રસમાં પલાળી મુકવી, પછી ઉપરનાં બીજાં વસાણાનું ચૂર્ણ સર્વ માંહે મેળવી બે ત્રણ દિવસ પલાળી રાખી સુકાય કે તેને ખાંડી દવાદાર ચૂર્ણ બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—[illegible] અથવા ાા થી ૧ તોલો.

अनुपान—[illegible]

समय—[illegible] પછી, સવાર સાંજ

उपयोग—[illegible]

---

૩૪૫ सालमपाक

બનાવટ—	સાલમ	શેર ૦।	ધોળી મુશળી	તો. ૫
	કાળી મુશળી	તો. ૫	એખરો	,, ૨॥
	નરગંડી	,, ૨॥	પીપર	,, ૨॥
	અક્કલકરો	,, ૨॥	બલદાણા	,, ૨॥
	કૌંચબીજ	,, ૧૦	જાયફળ	,, ૨॥
	જાવંત્રી	,, ૨॥	કેશર	,, ૨
	તજ	,, ૨॥	તમાલપત્ર	,, ૨॥
	શુંઠ	,, ૫	લવંગ	,, ૨॥
	વંસલોચન	,, ૫	શીંગોડા	,, ૫
	ચીનીકબાલા	,, ૫	આસગંધ	,, ૫
	મરી	,, ૨॥	એલચી	,, ૫
	નાગકેશર	,, ૫	ભીમસેનીકપુર	,, ૧।
	બદામબીજ	શેર ૦।	પીસ્તાં	શેર ૦।
	કસ્તુરી	તો. ૦।	અંબર	તો. ૦।
	ઘી	શેર ૮	સાકર	શેર ૮
	અડદની દાળનો લોટ	,, ૧।	બેશનું દૂધ	,, ૨૦

રીત—પ્રથમ દૂધમાં સાલમનો ભૂકો નાખી માવો બનાવી તેની ઘીમાં કીટી કરી લેવી. પછી અડદની દાળનો લોટ લઈ તેની કીટી કરી લેવી. એ બંને જુદા રાખી સાકરની ચાસણી બનાવી તેમાં કીટી નાખી પાકની રીતે પાક બનાવવો કીટી નાખ્યા પછી ઉપરની સર્વ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ નાખી મેળવી તેમાં બધું ઘી નાખી દઈ તે ઉપર કેશર, બદામ, પીસ્તાં, અંબર, કસ્તુરી વગેરે નાખી દેવાં અને ઇચ્છા હોય તો ચંદ્રોદય તો. ૧, લોહભસ્મ તો. ૨, પ્રવાલભસ્મ તો. ૨, બંગભસ્મ તો. ૨ તથા અભ્રકભસ્મ તો. ૨ મેળવી નાખી દઈ

ઉકાળો તૈયાર કરવો. જ્યારે ચતુર્થાંસ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું. ગાળેલા કવાથમાં સાકર નાખી શરબત જેવી ચાસણી કરી ઉતારી ગાળી ઠંડું થયે બાટલી ભરી રાખવી. આસરે ૬ રતલ શરબત થશે. બને તો લીલી આમળીનો રસ તોલા ૮૦ લેવો.

प्रमाण—૧। તોલો, આખા દિવસમાં અઢી તોલા.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાણી સાથે મેળવીને લેવું.

उपयोग—મગજની, જ્ઞાનતંતુઓની, તેમજ લોહીનીનબળાઈ, યાદશક્તિનીખામી, માથાંનુંદરદ, ચક્કરી, ઉન્માદ, હિસ્ટીરીયા, વાઈ ગાંડપણ વગેરેમાં બુદ્ધિવર્ધક તથા ઉત્તેજક તરીકે વપરાય છે.

सूचना—આ દવા વાપરતાં જો ગરમ જણાય તો એ અઠવાડીયું દવા વાપરી ત્રણ ચાર દિવસ બંધ કરવી, ફરી પાછી શરૂ રાખવી. આ પ્રમાણે વાપરવાથી ગરમ નહિ જણાય.

९८९ रक्तशुद्धिशर्बत

बनावट—

ઉન્નાબ	શેર	॥	જાવાકુમ	તો.	૨
અનંતમૂળ	,,	॥	તેજપત્ર	,,	૨
મેંદીની	,,	॥	ગુલેબનફશા	,,	૨
[illegible]		૨	[illegible]	,,	૨
[illegible]	,,	૨	નાગકેશર	,,	૨
[illegible]	,,	૨	[illegible]	,,	૨
[illegible]	,,	૨	[illegible]	,,	૨
[illegible]	,,	૨	[illegible]	,,	૨
[illegible]			[illegible]	,,	૨
			[illegible]	,,	૨

જેઠીમધ	તો. ૨	હરડેકાળી	તો. ૨
કમળનાફુલ	,, ૪	અજમોદ	,, ૨
લવંગ	,, ૨	અજમો	,, ૨
જાવંત્રી	,, ૨	ખડસલીઓ	,, ૪
દ્રાક્ષ	,, ૪	સરપુંખો	,, ૪
વાવડીંગ	,, ૪	શુંઠ	,, ૨
મજીઠ	,, ૧૦	ઉશબો ઇરાની	,, ૧૦
ગુલાબફુલ	,, ૧૦	મીંઢીઆવળ	,, ૧૦
ત્રિફલા	,, ૧૦	નાગરમોથ	,, ૩
લીંબડાનાફુલ	,, ૧૦	અમ્બ્નુસણુરા	,, ૫

રીત—દરેક ચીજ જાડી ખાંડી ક્વાથ કરી લેવો. દવાના વજનથી આઠગણું પાણી લેવું, અને જ્યારે ચોથા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી લેવું. પછી તેમાં સાકર શેર ૫ નાખીને શરબત કરી લેવું અથવા નળીકાયંત્રમાંથી અર્ક ખેંચી પછી તેનું શરબત બનાવી લેવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ તોલા. **અનુપાન**—પાણી.

સમય—સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ—રક્તવિકારનાં તમામ દરદો મટાડી લોહી શુદ્ધ કરે છે તથા શરીરમાં શક્તિ લાવી નબળાઇ મટાડે છે. અત્યંત ઉત્તમ અને અનુભવી પ્રયોગ છે.

મોટા વાસણમાં પાકનાં ચોસલાં પાડી દેવાં, ઠંડું થયે કાઢી બરણીમાં ભરી રાખવો.

प्रमाण—૫ થી ૧૦ તોલા સુધી.

अनुपान—દૂધ, પચે તેટલું લેવું તેમજ પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો.

उपयोग—શિયાળામાં શક્તિવર્ધક તરીકે વાપરવાથી સારો ફાયદો થાય. ધાતુપુષ્ટ થાય, વાયુ, શરદી તથા ધાતુઓના અનેક રોગ મટે. તાકાત માટે આ પાક સર્વોત્તમ ઉપાય છે.

૪૪૬ सितोपलादिअवलेह

बनावट— શુદ્ધ હિંગળો તો. ૨ લવંગ તો. ૧
અભ્રકભસ્મ ,, ૦॥ સાબરશૃંગભસ્મ ,, ૧
સિતોપલાદિચૂર્ણ ,, ૪॥ ગળોસત્વ ,, ૧

ઉપરની દવાઓને ખરલમાં વાટી તેમાં મધ તો. ૧૦ નાખી ઘૂંટી ચાટણ જેવું બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો.

अनुपान—ચાટણ ચાટી ઉપર અરડૂસીનો ક્વાથ પીવો.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત ચાટવો અને દવા ચાટી ઉપર [illegible]

उपयोग— [illegible]

૪૪૭ [illegible]

बनावट [illegible]

ંખાવળી, ભારંગમૂળ, ગજપીપર, બલદાણાનાંમૂળ, પુષ્કરમૂળ એ
રેક આઠ આઠ તોલા લેવાં.

રીત—ઉપરની વસ્તુઓને અધકચરી કરી ખાંડી તેનાથી
આઠગણું પાણી નાખી કવાથ કરવો. ફક્ત હરડે ખાંડયા સિવાય આખી
નાખી દેવી. જ્યારે ચતુર્થાંશ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.
પછી જે હરડે રહી હોય તેને ભાંગી માવો કાઢી લેવો અને ઠળીયા ફેંકી
દેવાં. માવાને કપડામાંથી દાબી લઇ છાણી લેવું તેને ઘી તો. ૩૨
લઇ તેમાં સેકી લેવું અને કવાથમાં ગોળ તો. ૪૦૦ નાખી પાક કરવો
તેમાં ઉપરનો માવો નાખી દેવો, જ્યારે બરાબર અવલેહ થાય ત્યારે
તેમાં પીપર તો. ૧૬ નું ચૂર્ણ તથા મધ તો. ૫૦ નાખી ઠંડું થયે
બરણી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨। તોલા સવાર સાંજ બે વખત ચાટી
ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, તાવ, દમ, હેડકી, હરસ, અરૂચી,
પીનસરોગ, સંગ્રહણી વગેરે મટે છે અને દસ્ત સાફ આવે છે.

प्रकरण १२ मुं — शरबत

---

९९८ ब्राह्मीशरबत

બનાવટ—બ્રાહ્મીનાં સુકાંપાન તો. ૮૦ લઇ તેને સાફ કરી
લેવાં તેમજ સાકર શેર અઢી (રતલ પાંચ) અને સ્વચ્છ પાણી શેર ૪.

રીત—કલઇ કરેલા એક મોટા તપેલામાં પ્રથમ બ્રાહ્મીનાં
સાફ કરેલાં પાન લઇ તેમાં પાણી શેર ચાર નાખી તેનો ધીમી આંચે

प्रकरण १३ मुं — मलम

૪૫૦ खरजवानोमलम

બનાવટ—ગંધકનોબારીકભૂકો તો. ૨॥ વેસેલાઇન તો. ૪૦
એસીડસાલીસીલસ ,, ૧॥ બોરીકએસીડ ,, ૧॥
કપુરનો ભૂકો ,, ૧॥ જસતની ભસ્મ (ઝીંક ઓક્સાઇડ) તો. ૨॥

રીત—વેસેલાઇન થોડું ગરમ કરી તેમાં ઉપરની બીજી દવાઓ બારીક વાટીને મેળવી દેવી. પછી ઉતારી ડબીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ—પ્રથમ ખરજવાવાળા ભાગને લીંબડાનાપાનથી ગરમ કરેલા પાણી વડે ધોઇ સાફ કરી તેના ઉપર મલમ લગાડવો. આ પ્રમાણે નિયમિત દવા લગાડવાથી-સાફાઇથી ડ્રેસીંગ કરવાથી થોડાક વખતમા ખરજવુ મટે છે

૪૫૧ खसनोमलम

બનાવટ— ગંધકનોભૂકો તો. ૫ વેસેલાઇન તો. ૩૫

રીત—પ્રથમ એક ચીનીના મોટા પ્યાલામા વેસેલાઇનને [illegible] [illegible] પછી તેમા ગંધકનો ભૂકો નાખી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

અને ચમત્કાર:જોઇ ખુશી થશો. ધોવા માટે બને તો લીંબડાનાં પાન-વાળું ગરમ પાણી વાપરવું સારૂં થશે.

૪૫૨ जसतनोमलम

बनावट—જસતનીભસ્મ (ઝીન્કઑક્સાઇડ) કે જે બજારમાં મળે છે તે તો. ૨॥ તથા વેસેલાઇન તો. ૨૦.

रीत—પ્રથમ એક વાટકામાં વેસેલાઇન થોડું ગરમ કરી તેમાં જસતની ભસ્મ મેળવી ઠંડું થાય ત્યારે બરાબર હલાવી ડબીમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—ગરમીના દિવસોમાં અથવા ગરમીને લીધે છાલાં અથવા ગુમડાં થાય છે તે ઉપર આ ઠંડો મલમ બહુજ ઠીક જણાય છે. દાઝ્યા પછી જે ચાંદા રહે છે તે માટે ઠંડો અને અને સારો ઉપાય છે. મનલભ કે રૂઝવવાનું કામ ત્વરાથી કરે છે.

सूचना—મલમ લગાડયા બાદ જ્યારે સાફ કરવું હોય ત્યારે બાવળનીછાલના ઉકાળેલા પાણીથી ધોવું.

૪૫૩ दद्रुनाशकमलम

बनावट—

ગંધક	તો. ૫	કારબોલીક ઍસીડ	તો. ૧૧
કપુર	,, ૨॥	ગોઆ પાઉડર	,, ૫
વેસેલાઇન	,, ૮૦	બોરીકઍસીડ	,, ૨॥
ઍસીડ સાલીસીલસ	તો. ૨॥		

रीत—પ્રથમ એક વાસણમાં વેસેલાઈન ગરમ કરી તેમાં પ્રવાહી કારબોલીક ઍસીડ નાખી નીચે ઉતારી લેવું. પછી તેમાં બાકીની ચીજો એક એક ચૂર્ણ રૂપમાં હોય તે હળવે હળવે મેળવી આપવી અને મલમ જેવું જરા જાડું થાય કે તરત બાટલીઓમાં ભરી રાખવું

उपयोग—ગમે તેવી દરાજને માટે આ મલમ લગાડવાથી ખાજ ઝરી મટાડી આપે છે અને ચામડી સાફ કરે છે. પેટંટ તરીકે વેચવા લાયક છે.

सूचना—દવાવાળા હાથ સાબુથી બરાબર ધોઈ લેવા જોઈએ કારણ આ મલમ ઝેરી છે.

૪૫૪ दराजनीदवा

बनावट—ગંધક ૧ ભાગ, ફટકડી ૧ ભાગ, ટંકણખાર ૧ ભાગ.

रीत—ત્રણે વસ્તુઓનું ચૂર્ણ લઈ ખરલમાં બારીક વાટી તેમાં થોડોક સીગ્નોરમ નાંખી ઘુંટવાથી એ રમ મલમ જેવો થઈ જશે.

उपयोग—જ્યાં દરાજ હોય ત્યાં લગાડવી.

[illegible]—ગમના દરાજ ઉપર દવા ચોળી મસારે ગરમ પાણી ને સાબુથી સાફ કરવું

फायदो—તમામ જાતની દરાજ જડમૂળથી મટી ચામડી સ્વચ્છ બને છે

પાણી નાખવાનું ચાલુ રાખવાથી મલમ જેવો ચીકાશદાર મોટો લોંદો તૈયાર થશે છેવટે પાણી નાખતાં સફેદ રંગનું પાણી નીકળશે ત્યારે મલમ તૈયાર થયો સમજવો. પ્રથમ તો લીલા રંગનુંજ પાણી નીકળશે તે સર્વ કાઢી દેવું અને મલમ તૈયાર કરી પાણીથી નીતારી બરણીમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—ખરજવું, સડતા ચાંદા, ધારાં, વ્રણ, જુનાં અને ચેપી તેમજ બળી જવાથી થઈ પડેલાં તમામ વ્રણ–જખમ સારા કરે છે. અને તાજું માંસ લાવી સંપૂર્ણ રૂઝાવે છે. બહુજ અકસીર છે.

૪૫૬ व्रणनाशकमलम

बनावट—				
કપુર	તો. ૨	બોદારસીંગ	તો. ૧૪
સફેદો	,, ૧૪	સફેદરાળ	,, ૭
મીણ સફેદ દેશી	,, ૧૮	સિંદુર	,, ૬
કારબોલીક એસીડ	,, ૨	લીંબડાનીલીંબોળીનું તેલ	તો. ૪૦

रीत—પ્રથમ એક લોઢાની કડાઇમાં તેલને ગરમ કરી તેમાં મીણ મેળવી દેવું. બરાબર મીણ જ્યારે અંદર બળી જાય ત્યારે નીચે ઉતારી ઉપરની દવાઓનું બારીક કપડછાણ કરેલું ચૂર્ણ થોડું થોડું મેળવતા જવું અને લાકડાના તવેથા વડે બરાબર હલાવતા જવું અને જ્યારે તે બરાબર મળી જાય ત્યારે તેમાં કુકડાના ચાર ઇંડાનો રસ નાખી બરાબર મેળવી ડબામાં ભરી રાખવું.

उपयोग—વ્રણને રૂઝાવવા, માંસ ભરવા તથા સાફ કરવા માટે આ મલમ અત્યંત ઉપયોગી છે. જખમ સાફ કરવા માટે પ્રથમ લીંબડાનાપાનનો ક્વાથ કરી તે વડે ધોઇ લેવું પછી આ મલમની પટી લગાડી દેવી. નાડીવ્રણમાં આ મલમની વાટ ભરવાથી સારો

ફાયદો થાય છે. ગાંઠ, વ્રણ અને ફોડા માટે તથા પ્લેગની ગાંઠ માટે પણ ઉપયોગી છે.

૪૫૭ हरसनोमलम (१)

बनावट—શુદ્ધ રસકપુર તો. ૧ વાટી ભૂકો કરી લેવો.
એકસો વખત પાણીથી ધોએલું માખણ તો. ૪૦

रीत—બન્નેને સાથે ઘુંટી મલમ જેવું કરી વાસણમાં ભરી મેલું.

उपयोग—આ મલમ હરસની જગ્યાએ મસા ઉપર લગાડવાથી હરસ સુકાઈ જાય છે, અને ત્યાં થતો દાહ, શૂળ તથા પીડા મટે છે.

सूचना—આ મલમ ઝેરી છે માટે બનાવનારે લગાડનારે હાથ બરાબર ધોઈ સાફ કરવા જોઈએ.

૪૫૮ हरसनोमलम (२)

बनावट—લીંબોળીઓનું મગજ તો. ૨, કપુર તો. ૧, રસવંતી તો. ૪ એ ત્રણેને સાથે વાટી ખરલમાં ઘુંટી મલમ જેવું બનાવી ડબી ભરી રાખવી.

उपयोग—હરસની જગ્યાએ મલમ લગાડવાથી રાહત તથા મસા ખરી હરસની પીડામાં ફાયદો કરે છે

सूचना [illegible]

प्रकरण १४ मुं — अंजन

૪૫૯ चंद्रोदयवर्ती

ઘનાવટ—				
હરડેછાલ	તો. ૧		વજ	તો. ૧
કુષ્ટ	,, ૧		પીપર	,, ૧
બહેડાનાફળીઆનીમીંજ	,, ૧		મરી	,, ૧
શંખની નાભી	,, ૧		શુદ્ધમનશીલ	,, ૧

रीत—એ સર્વને લઇ બારીક વાટી ચૂર્ણ કરી તેને બકરીના દૂધમાં વાટી ગોળી અથવા વાટ બનાવી સુકવી રાખવી.

उपयोग—આ ગોળીને ત્રાંબાના સાફ વાસણ પર જરા પાણી નાખી ઘસીને આંખમાં આંજવાથી નવું અથવા જુનું ફુલું, માંસની વૃદ્ધિ, રતાંધળાપણું વગેરે નેત્રરોગ મટી દ્રષ્ટિ સાફ થાય છે.

૪૬૦ नयनामृतअंजन

घनावट—સીસું (નાગ) શેર ૧ લઈ તેને ગરમ રસ જેવો કરી ત્રિફલાનોક્વાથ, ભાંગરાનોરસ, કમળનીડાંડીનો રસ, બકરીનું દૂધ, ગાયનું ઘી, એ પાંચ ચીજોમાં વારા ફરતી સાત સાત વખત શુદ્ધ કરી લેવું. શુદ્ધ થયા બાદ જે સીસું રહે તેના સરખે વજને શુદ્ધ પારદ અને તેટલાજ ગંધક તથા તે સર્વના સરખે વજને શુદ્ધ કાળોસુરમો મેળવી એકદમ બારીક વાટી તેમાં પારદનાં વજન પ્રમાણે ભીમસેનીકપુર નાખી બારીક ઘુંટી કપડછાણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—શુદ્ધ સીસાની સળી વડે આ અંજન આંખમાં આંજવાથી તમામ નેત્રરોગ મટી આંખની રોશની સાફ થાય છે. દરેક વ્યક્તિને માટે આ અંજન સારો ફાયદો આપે છે. બની શકે

તો ઉપર બનાવેલ શુદ્ધ સીસાની એક સળી હોય તે વડે આ અંજન આંજવું કે જેથી ગુણમાં બહુજ ફાયદો થશે.

૨૬૧ नेत्रबिन्दु

બનાવટ—ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૦।, અફીણ તો. ૦।, ફુલાવેલી ફટકડી તો. ૦।, મોરથુથુ તો. ૦)॥, વરીઆળી તો. ૦।, સાકર તો. ૦।, ગુલાબજળ તો. ૨૦.

રીત—પ્રથમ દરેક સુકી વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ લેવું અને અફીણને એક ચીનીના પ્યાલામાં કે ખરલમાં થોડા ગુલાબજળમાં ઘુંટીને રસ બનાવી તેમાં ઉપરની વસ્તુઓનું ચૂર્ણ નાખી ખાર[illegible]લમાં ઘુંટી તેમાં ધીમે ધીમે ગુલાબજળ રેડવું. બાદ એક બાટલીમાં ભરી ખૂબ હલાવી બાર કલાક રહેવા દેવું. ત્યાર પછી નગર [illegible] કપડેથી છાણી લઈ એક કાચની ઝુચવાળી સ્વચ્છ શીશીમાં ભરી રાખવી.

સમય—સવાર, બપોર અને રાત અથવા જરૂર મુજબ.

પ્રમાણ—બેથી ચાર ટીપાં આંખમાં નાખવાં.

ઉપયોગ—[illegible] આવવી, સ્રાવ, ખરી, ફુલું, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વગેરે [illegible] [illegible] નિર્ભયપણે વાપરી શકાય.

૨૬૫ नेत्रांजन

બનાવટ—[illegible]

રીત—[illegible]

ઉકાળો કરવો. જ્યારે ફક્ત ૧૦ તોલા પાણીબાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી લેવું અને તેને ફરી ધીમે તાપે ઉકાળી જાડું થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. પછી તેમાં મધ તોલા ૪ નાખી ઘુંટી તેમાં ભીમસેની-કપુર તો. ⟌ નાખી દેવું અને મેળવી એક બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આ દવા કાંજી જેવી પ્રવાહી અને ચીકાશવાળી થશે. તેની સળી ભરી આંખે સુરમાની માફક આંજવાથી અનેક ફાયદા થાય છે. રોશની વધે છે, ગરમી મટે છે, રતાશ મટે છે, ફુલ્લું મટે છે, ખીલ થતા અટકી જાય છે, પાંપણનાં દરદો તથા પરવાળાં, ચીપડા, આંજણી, સોજો, રતાશ, વગેરે મટી સારો ફાયદો આપે છે.

સૂચના—આ દવા હંમેશાં સુરમાની માફક રાત્રે સુતી વખતે આંજવી જોઇએ. વળી ખાસ આંખનું દરદ હોય તો બપોરે પણ આંજી શકાય. નિરોગી માણસ પણ વાપરે તેમાં હરકત નથી. ખાત્રી લાયક અનુભવી પ્રયોગ છે.

૪૬૨ શ્વેતાંજન

બનાવટ— ઝીન્કસલફેટ વાલ ૨ બોરીકએસીડ વાલ ૫
ભીમસેનીકપુર ,, ૨ ચીનાઇસાકર ,, ૫

રીત—ઉપરની દરેક ચીજ બારીક વાટેલી લેવી. તેને ખરલમાં મેળવી ઘુંટી શીશીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આંખનાં તમામ દરદો જેવાંકે આંખ આવવી, રતાશ, ફુલું, છારી, પડળ, પરવાળાં, ઝાંખ, રતાંધળાપણું, વગેરેમાં આ અંજન સળી ભરી આંજવાથી સારો ફાયદો આપે છે અને તાપોડીયાં વગેરે મટાડી દ્રષ્ટિ સાફ બનાવે છે

प्रकरण १५ मुं — तेल

४६४ आयुष्यवर्धकतेल

बनावट—શતાવરી, આસગંધ, અસારાણા, ખપાટબીજ, ગળો, ગોખરૂપંચાંગ, રૂદ્રવંતી, અરણી, આમળાં, હરડે, બહેડાં, લવંગ, ભાંગરો, આંબાહળદર, હળદર, દારૂહળદર, ગળો, જટ, ધતુ, એલચી, વાવડીંગ, ચણકબાબ, ગોરખમુંડી, કમળફુલ, કમળનોકંદ, કેળનોકંદ, વાળો, ચંદન, પાનડી, કપુરકાચલી, દેવદાર, ગુલાબફુલ એ દરેક ચીજ અઢી અઢી તોલા લઈ ખાંડી કુટી તેમાં પાણી તો. ૮૦૦ નાખી બે દિવસ રાખવું. પછી આમળાનોરસ તો. ૫૦ તથા તલનુંતેલ તો. ૩૨૦ નાખી એક મોટા વાસણમાં ધીમે તાપે ઉકાળવું. પાણી બળી જાય ત્યારે માત્ર તેલ રહે ત્યારે ઉતારી લઈ ગાળી બાટલીમાં ભરી લેવું

उपयोग—આ તેલ શરીરે માલીશ કરવાથી શરીરમાં બળ વધે છે, વર્ણ સુધારે છે, ચામડી રેશમ જેવી બનાવે છે. માથમાં ઘસવાથી મગજને ઠંડક આપી વાળ કાળા અને રેશમી નરમ કરે છે. વાળ ખરતા નથી અને કાળા રહે છે

४६५ कर्णानंदतेल

बनावट [illegible]

[illegible]

લીંબડાનાં પાનની ચટણી કરી નાખી તેલ તૈયાર થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. ઠંડું થતાં કપડે ગાળી બાટલી ભરી રાખવી.

ઉપયોગ—કર્ણસ્રાવ, કર્ણનાદ, કર્ણશૂળ, કર્ણપિરજ વગેરે મટાડે છે. કાનનાં દરદોમાં આ તેલનાં ટીપાં નાખવાથી સત્વર ફાયદો થાય છે.

૪૬૬ कासीसादितेल

બનાવટ—હીરાકસી, લાગુલી, કુષ્ટ, શુંઠ, મરી, પીપર, સિંધાલુણ, મનશીલ, કણેરનામૂળનીછાલ, વાવડીંગ, ચિત્રકમૂળ, દંતીમૂળ, અરડુસીપાન, કડવીનઇનાબીજ, દારૂડી, હરતાલ એ સર્વ સમભાગે લઇ પાણીમાં વાટી કલ્ક કરવો. તેમાં તલનું તેલ તો. ૬૪, થોરનુંદૂધ તો. ૮, આકડાનુંદૂધ તો. ૮ અને ગૌમૂત્ર શેર ત્રણ એ બધાને એક કડાઈમાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ થાય ત્યારે ઉતારી લેવું.

ઉપયોગ—હરસના મસા ઉપર આ તેલ લગાડવાથી મસા મટી જાય છે દરદ મટે છે અને મસા સુકાઈ જાય છે.

૪૬૭ कुमकुमाघतेल

બનાવટ—

તલનું તેલ	શેર ૪		ઘઉંલા	તો. ૨
લાખનો ક્વાથ	,, ૮		દારૂહળદર	,, ૨
બકરીનું દૂધ	,, ૮		હળદર	,, ૨
પલાશપુષ્પ	તો. ૨		ગૌરોચન	,, ૨
લાખ	,, ૨		કમળફુલ	,, ૨
મજીઠ	,, ૨		નીલોફર	,, ૨
અગર	,, ૨		મનશીલ	,, ૨
પદમક	,, ૨		વિદારીકંદ	,, ૨
[illegible]	,, ૨		શતાવરી	,, ૨

નાગકેશર	તો. ૨	આસગંધ	તો. ૨
ધાણા	,, ૨	વારાહીકંદ	,, ૨
જેઠીમધ	,, ૨		

જાડું ચૂર્ણ કરી તેને પાણીમાં વાટીને કલ્ક બનાવી ઉપરની ત્રણે ચીજોને કડાયામાં ચડાવી તેમાં કલ્ક મેળવી ધીમે પાકે તેમ સિદ્ધ કરવું. જ્યારે બરાબર તૈયાર થાય ત્યારે ઉતારી રાખવું.

ઉપયોગ—માથાનું શૂળ, મોઢાની ઝાંખ, વધરાવળ, વગેરેમાં માલીસ કરવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે. મગજ માટે ઉત્તમ છે.

સૂચના—લાખ શેર ૨ પાણી શેર ૧૬ માં ક્વાથ કરી અરધું રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેતાં જે ક્વાથ આઠ શેર થાય તે આ તેલમાં નાખવાનું ઉપર બતાવેલ છે, તે સમજી લેવું.

૯૬૮ नारायणतेल

બનાવટ—આસગંધ, [illegible], બીલીની છાલ, ખંભારી, [illegible] અરણીની છાલ, [illegible] અને અરણી એ દરેક [illegible] તો. ૪૦ [illegible] તેને અધકચરી કરી તેમાં પાણી [illegible] નાખી [illegible] કરી [illegible] ૧૦૫ [illegible] ૧૦૦૦ [illegible]
[illegible]

ચાર ચાર તોલા લેવી, તેલનો પાક સિદ્ધ થાય ત્યારે ઉતારી ગાળી રાખવું. આ તેલને ગાળી સારા વાસણમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આ તેલ લગાડવા, પીવા અને પીચકારીનાં કામ માટે બહુ વખણાય છે. સર્વ પ્રકારના વાતરોગ જેવાં કે:- પક્ષાઘાત, હનુસ્થંભ, ગળગ્રહ, કુબડાપણું, બ્હેરાપણું, કેડઝલાવી, ઉરૂસ્થંભ, શોષ, જ્વર, ક્ષય, વધરાવળ, પડખાનું શૂળ, અપ્રસી, શુક્રક્ષય, વાથી ઝલાઈ જવું એવા તમામ દરદોમાં માલીશ કરવાથી સારો ફાયદો આપે છે.

૪૬૯ પંચગુણતેલ

બનાવટ—હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાંનીછાલ, એ ત્રણે પાંચ પાંચ તોલા મળી કુલ્લે તોલા પંદર તથા લીંબડાનાંપાન તો. ૧૫, નગોડનાંપાન તો. ૧૫ લઇ તેનો પાણી તો. ૩૦૦માં કવાથ કરવો. જ્યારે તેમાંથી પાણી તો. ૧૦૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં નીચેની ચીજો નાખી ફરી પાક કરવો.

ગુગળ	તો. ૫	રાળ	તો. ૫
સેલારસ	,, ૫	મીણ્‌દેશી	,, ૫
ગંધબેરજો	,, ૫	તલનુંતેલ	,, ૬૦

રીત—આ ચીજોમાંથી પ્રથમ તેલ નાખી મોટા વાસણમાં ધીમે તાપે પાક કરી પાણી બળી જાય, તેલ રહેલું દેખાય ત્યારે બીજી ચીજો નાંખરી મળી જાય ત્યારે ગાળી લેવું. પછી તેમાં કપુર તો. ૫ તથા કારબોલીકએસીડ તો. ૨॥ નાખી બાટલીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ—કાનમાંથી રસી આવતી, દાઝવું, વ્રણ, નાડીવ્રણ, ધારે, પરવાળાંચાંદા, નાની નાની ફોડલીઓ, ચેપવાળાં ગુમડાં, વગેરેમાં આ તેલ સારો અને સિદ્ધ ઉપાય છે. જરૂર મુજબ ટીપાં નાખવાં અથવા વાટ ભરી નાખવી કે રૂનું પુમડું લગાડવું જેથી ઉપર કહેલાં

દરદો મટે છે. વ્રણ અથવા ડ્રેસીંગના કામ માટે સર્વોત્તમ ઉપાય છે. બળેલા ભાગપર લગાડતાં ઠંડક આપે છે.

૪૭૦ बिल्वादितेल

બનાવટ—બીલીનુંગરભ તો. ૨॥, તલનુંતેલ તો. ૧૦ તથા ગૌમૂત્ર તો. ૧૦.

પ્રથમ બીલીનુંગરભ લઈ તેમાં થોડું ગૌમૂત્ર નાખી લુગદી બનાવી લેવી, તે લુગદીને એક જગાપર મુકી ધીમા તાપ ઉપર એક શેર તેલ માય તેવા મોટા લોઢાનાં વાસણમાં તેલ મુકી તેમાં થોડું થોડું ગૌમૂત્ર તથા લુગદી નાખી ધીમી આંચે પકાવવું, ગૌમૂત્ર બળી જતાં લુગદી રાતી થઈ જાય ત્યારે ઉતારી લઈ ઠંડું થયે કપડે ગાળી બાટલી ભરી રાખવી.

ફાયદો—કાનનુંશૂળ, બહેરાપણું, રસીવહેતી વગેરે કાનનાં દરદો મટે છે. દિવસમાં બે વખત કાનમાં ટીપાં નાખવાં.

૪૭૧ मायीतेल

બનાવટ—	[illegible]	તો. ૨૦	[illegible]	તો.	૨॥
	[illegible]	.. ૨॥	[illegible]	..	[illegible]
	[illegible]	.. ૫	[illegible]	..	૧
	[illegible]	.. ॥	[illegible]	..	[illegible]
	[illegible]	૧	[illegible]	..	[illegible]
	[illegible]	૫	[illegible]		[illegible]
	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]

[illegible]
[illegible]

લઈ તે પાણીમાં તેલ નાખી ધીમે તાપે પાક કરતાં પાણી બળી જાય ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે છાણી લઇ બાટલીઓ ભરી રાખવી. જરૂર હોય તો ઉપરથી સુગંધ નાખવી.

उपयोग—માથાનીગરમી, અપસ્માર, વાઇ, ઉન્માદ, યાદશક્તિનીખામી, હિસ્ટીરીયા, વાયુ, માથાનુંદરદ, વાળ ખરી જવા, ખોડો, ચવો વગેરે મટી વાળ વધારે છે અને બુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે.

૪૭૨ मरिच्यादितेल

बनावट—મરી, હરતાલ, નસોતર, રક્તચંદન, નાગરમોથ, મનશીલ, જટામાસી, હળદર, દેવદાર, દારૂહળદર, ઇંદ્રવારૂણીનાંમૂળ, કણેરનાંમૂળ, કુષ્ટ, આકડાનાંમૂળની છાલ એ દરેક એકેક તોલો તથા સરસવનું તેલ તો. ૮૦, ગૌમૂત્ર તો. ૮૦ તથા શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૨ લેવું.

रीत—સુકી વસ્તુઓને પાણીમાં વાટી કલ્ક કરી તેને તેલ તથા ગૌમૂત્રમાં નાખી ધીમે તાપે પાક કરવો અને માત્ર તેલ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

उपयोग—શરીરે ચોળવાથી ચામડીનાં દરદો જેવાં કે ખસ ખરજવું, કોઢ, ચળ, ચિત્રી, ઝીણી ઝીણી ફોલ્લીઓ, બરોડી, ચકામાં વગેરે મટે છે.

सूचना—તેલ ચોળ્યાબાદ હાથ સાબુથી ધોઇ લેવા.

૪૭૩ महासुगंधीतेल

बनावट—રતાંજળી, ચંદન, અગર, દેવદાર, પતંગ, પદમક, કપુર, કેશર, કસ્તુરી, જાયફળ, જાવંત્રી, ગુગળ, નાગકેશર, લવંગ, એલચી, ચીનીકબાલા, તજ, તમાલપત્ર, વાળો, છડીલો, દારૂહળદર, મોરવેલ, કચુરો, શિલાજીત, નાગરમોથ, નગોડનાંફુલ, ધવડીફુલ, લોબાન, ચુગળ, કાંકોરાળ, નખલા, ધાવડીનાંફુલ, પીપરીમૂળ, મજીઠ, તગર,

મીણ, એ દરેક અડધો તોલો લઈ તેને ખાંડી જાડો ભૂકો કરી તેમાં પાણી શેર ૪ (તોલા ૩૨૦) નાખી કવાથ બનાવવો. જ્યારે કવાથ ચતુર્થાંશ બાકી રહે ત્યારે ગાળી તેમાં તલનુંતેલ તો. ૨૫૦ નાખી ધીમે તાપે પાક કરી પાણી બળી જાય ત્યારે ઉતારી તેમાં કસ્તુરી કેશર, મીણ, શિલાજીત, કપુર એ ૭ વસ્તુઓ નાખી દેવી અને ઠંડું થતાં ગાળી લઈ બાટલી ભરી રાખવી.

ઉપયોગ—શરીરે માલીશ કરવાથી તેમજ માથામાં નાખી ઘસવાથી નીચે લખેલા ફાયદા થાય છે.

ખોરીગરમી, ખસ, ખુજલી, લોહીવિકાર, ત્વચારોગ, માનાં ચાઠાં, નબળાઈ, માથાનોદુઃખાવો, બાલ ખરી જવા, આંખોનીગરમી, આંખોનું તેજ કમી થવું, ધાતુક્ષીણતા, હાથપગમાં થતો દાહ, ઉજાગરા, વગેરે મહાટી શરીરમાં બળ લાવે છે. તેમજ ચામડી સુંવાળી-નરમ રેશમ જેવી બનાવે છે. સુગંધ સારી હોવાથી માથામાં નાખવા માટે ખૂબ સારૂં છે.

સૂચના—પ્રથમ બતાવેલી ઔષધિમાંથી મીણ, કેશર, કસ્તુરી, શિલાજીત, કપુર આ ઔષધ કવાથમાં નાખવી નહીં [illegible] [illegible]

२७४ लाक्षादितैल (लघु)

बनावट [illegible]

ઉપયોગ—વિષમજ્વર, શ્વાસ, કાસ, શળેખમ, કમર અને પીઠનુંશૂળ, વાયુ, પિત્તનોકોપ, વાઇ, ઉન્માદ, ક્ષયરોગ, ભૂતબાધા, ખરજ, પસીનાથી શરીરમાં વાસ નીકળવી, વગેરે દરદો આ તેલ શરીરે માલીશ કરવાથી મટે છે. ગર્ભિણીસ્ત્રી જો આ તેલનું માલીશ કરે તો ગર્ભને પુષ્ટિ મળે છે અને બાળક નિરોગી અવતરે છે.

સૂચના—ક્ષયના તાવમાં આ તેલ સારો ફાયદો આપે છે માટે થોડો વખત શ્રદ્ધા રાખી માલીસ કરાવવું.

૪૭૫ વાતનાશકતેલ

બનાવટ—

સરસડાનાંપાન	તો.	૫	ધતુરાનાંપાન	તો.	૫
શતાબનાંપાન	,,	૨॥	અજમો	,,	૨॥
ખુરાસાણીવજ	,,	૨॥	કપુર	,,	૧।
વછનાગ	,,	૧	સિંધાલુણ	,,	૨॥
સુંઠ	,,	૨॥	એરકુચલા	,,	૧।

કપુર શિવાય સર્વને સાથે ખાંડી વાટીને લુગદી બનાવી લેવી પછી તલનુંતેલ તો. ૮૦ લઇ તેને બરાબર ગરમ કરી તેમાં ઉપરની તૈયાર કરેલી લુગદી નાખી ધીમે તાપે પાચન કરવું. અને તેમાં બરાબર રંગ આવીને ફીણ આવતું અટકે ત્યારે ઉતારી કપડાથી ગાળી કપુર મેળવી ઠંડું થયે બાટલી ભરી રાખવી.

વાપરવાની રીત—દુખતી જગાને પ્રથમ સ્હેજ ગરમપાણીથી ધોઇ સાફ કરી તેનાપર તેલથી નરમ હાથે સારી રીતે માલીશ કરવું. ઉપર શેક કરવો.

ઉપયોગ—વાયુના વિકારથી થતું શૂળ, અંગ ઝલાઇ જવું, લકવો, પક્ષાઘાત, ઉરૂસ્થંભ, કંપવા, હાડકું કે માંસ સુકાઇને પીડા થવી, માર વાગવાને લીધે સોજો થઇ આવવો, પીડા થવી વગેરે

વ્યાધિમાં આ તેલ લગાડવાથી તરત સારો ફાયદો થાય છે

સૂચના—તેલ લગાડયા પછી તેલવાળા હાથ સાબુ વડે ખરા-બર ધોઈ સાફ કરવા કેમકે આ તેલ ખાવામાં ન વપરાય તેવું બનાવટનું છે.

૨૭૬ વિષગર્ભતેલ

બનાવટ—વચ્છનાગ, પુષ્કરમૂળ, કુટ, વજ, ભારંગી, દંત-વરી, શુંઠ, તગર, લસણ, વાવડીંગ, દેવદાર, અશ્વગંધા, અજમો, મરી, પીપરામૂળ, ખપાટમૂળ, રાસ્ના, પ્રસારણી, સરગવાનીછાલ, [illegible]રાંગી, [illegible]છાલ, પુનર્નવા, નગોડપાન, કાળીપાટ, કૌચબીજ, [illegible] [illegible], [illegible]નીજડ, કાળીજીરી એ દરેક બીજ ચાર ચા-ર તોલા તથા દશમૂળ [illegible] ૧ લઈ ભૂકો કરી પાણી શેર ૧૫માં કાઢો કરી [illegible] પાણી શેર ૪ રહે ઉતારી ગાળી લેવું તેમાં તલનું તેલ શેર ૫, વચ્છનાગ તો. ૮, ધતુરાનાપાનનો રસ તો. ૪૦, [illegible] તો. ૩૦, આકડાનાપાન તો. ૨૦, [illegible]પાન તો. ૧૦, [illegible] તો. ૧૦, લિંબુનુ તો. ૧૦ નાખી પાક કરી તેલ સિદ્ધ કરી [illegible] રાખી લેવું

ઉપયોગ—આ તેલની [illegible]

૨૭૭ સુગંધીતેલ

બનાવટ [illegible]

તગર	,,	૨॥	અગર	,,	૫
બ્રાહ્મી	,,	૫	મોથ	,,	૧૦
ગુલાબનાંફુલ	,,	૫	તજ	,,	૨॥
તમાલપત્ર	,,	૨॥	તલનુંતેલ (શેર ૮)	,,	૬૪૦

રીત—ઉપલાં વસાણા અધકચર્યાં ખાંડી તેમાં તેલ નાખી એક વાસણમાં આઠ દિવસ પલાળી મુકવું. પછી સુકાં આમળાં શેર ૧ (તોલા ૮૦) લઇ તેને પાણી શેર ૧૦ માં ઉકાળો કરી પાણી શેર ૫ રહે ત્યારે તેમાં ઉપલાં વસાણા તથા તેમાં નાખેલ તેલ એ સર્વે નાખી ચુલે ચડાવી ધીમે તાપે પકાવવું. પાણી બળી જાય ત્યારે તેમાં રંગ લાવવા માટે લીલાં આમળાંનાં પાનનું ચૂર્ણ તો. ૨૦ આસરે નાખવું. યાતો લાલ રંગ લાવવું હોય તો જાસુંદી તો. ૫ નું ચૂર્ણ નાખી બરાબર પાક થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. ધ્યાન રાખવું કે પાણી ને તેલ બંને સાથે પકાવવાના હોવાથી ઉભરો આવી બહાર ન નીકળી જાય માટે અગ્નિ ધીમો રાખવો, વાસણ ચારગણું મોટું હોવું જોઇએ એટલે હરકત થશે નહિ. બરાબર તૈયાર થાય ત્યારે ઉતારી લઈ ઠંડુ થયે કપડા વડે બે વાર ગાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ—શરીરે ચોળવા, માથામાં નાખવા આ તેલ ઘણુંજ ઉત્તમ છે. સ્વચ્છ અને ચીકાશ રહિત હોવા સાથે ગુણમાં ઠંડું, વાળ વધારનાર તથા વાળને કાળા અને મજબુત બનાવે છે. આ તેલ લાંબા વખત સુધી બગડતું નથી કારણ કે તે પાકું થયેલું કહેવાય.

૯૭૮ સુધાંસુતેલ

બનાવટ—ટરપીટાઇનનું તેલ તો. ૫, કપુર તો. ૧, ઑઇલકે જ્યુપુટી (એસ્ટીન તેલ) તો. ૨ [illegible]

ઉપયોગ—પાર્શ્વશૂળ, વાયુનાદરદ, ક્ષય, ન્યુમોનીઆનુંદરદ તથા સંધિવા, પેટનુંદરદ વગેરેમાં આ તેલ માલીસ કરવાથી તરત ફાયદો થાય છે.

प्रकरण १६ मुं — घृत

૪૭૯ जात्यादिघृत

બનાવટ—જુઈનાંપાન, કડવાલીંબડાનાંપાન, પટોલપત્ર, [illegible] દારૂહળદર, [illegible], મજીઠ, જેઠીમધ, મીણ, કરંજનાબીજ, વાળો, અનંતમૂળ, મોરથુથુ, એ સર્વને કુટી પાણીમાં વાટી ભુકી બનાવી [illegible] [illegible] પછી [illegible] કડાઈમાં જુનું ઘી લે. પર [illegible] ગરમ કરી તેમાં ઉપરની ભુકી નાખી [illegible] [illegible] [illegible]

વાપરવાની રીત—[illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

૪૮૦ [illegible]

બનાવટ—[illegible]

કુષ્ટ, શંખપુષ્પી, શતાવરી, જેઠીમધ, દ્રાક્ષ, વિદારીકંદ, કમળનોકંદ, કેળનોકંદ, વાવડીંગ એ અગીઆર ચીજ બે બે તોલા તથા ત્રીફલા તો. ૨, ત્રીકટુ તો. ૨ એ બધાને પાણીમાં વાટી કરેલી તૈયાર લુગદી એક વાસણમાં ગાયનું ઘી શેર ૩ તથા ગાયનું દૂધ શેર ૫ નાખી ચડાવેલું હોય તેમાં નાખી ધીમે તાપે પાચન કરવું. દૂધ બળી બાકી ઘી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા.

अनुपान—દૂધ સાથે કે રૂચી થાય તે રીતે.

उपयोग—સ્મરણશક્તિ વધારે, બુદ્ધિ વધારે, સ્વર સુધારે, મગજશક્તિ ખીલવે, હીસ્ટીરીઆ, ઉન્માદ, મગજનોદુખાવો વગેરે મટાડી મગજની શક્તિ વધારે છે.

૪૮૧ फलघृत

बनावट—હરડા, બહેડા, આમળા, જેઠીમધ, કુષ્ટ, હળદર, દારૂહળદર, કડુ, વાવડીંગ, પીપર, નાગરમોથ, ઈંદ્રવારૂણી મોટીનાંમૂળ, કાયફળ, વજ, અનંતમૂળ, કાળાઅનંતમૂળ, ધવલા, સુવા, હીંગ, રાસ્ના, સુખડ, રક્તચંદન, જાઇનાંફુલ, કમળફુલ, વંસલોચન, અજમોદ, દંતીમૂળ, સાકર, શતાવરી, આસગંધ આ કુલે બત્રીશ ચીજ એકેક તોલો લેવી, એકજ રંગની ગાયનું દૂધ શેર ૪ એજ ગાયનું ઘી તો. ૬૪ લેવું.

रीत—પ્રથમની ચીજને બારીક વાટી તેની દૂધમાં ચટણી (કલ્ક) કરી લેવી પછી એક મોટા કલઈદાર વાસણમાં દૂધ નાખી ગરમ થાય ત્યારે કલ્ક નાખી ધીમે તાપે પાક કરવો. દૂધ બળી જઇ કેવળ ઘી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવુ

प्रमाण—૦ાા થી ૧ તોલો દૂધ સાથે દરરોજ એક વખત.

उपयोग—આ ઘી યોગ્ય-મનપસંદ અનુપાન સાથે લેવાથી

(ખાવાથી) સ્ત્રીઓનો વંધ્યત્વરોગ મટે છે. ગર્ભાશય શુદ્ધ તથા ગર્ભધારણને લાયક બને છે. સંતાન નિરોગી તથા પુરા સમયે જન્મે છે. પુરુષો પણ આ ઘૃતનું સેવન કરી ફાયદો મેળવી શકે છે. તેથી વિર્યવિકારનાં દરદો મટે, વિર્ય શુદ્ધ બને છે.

प्रकरण १७मुं — क्षार

४८२ अर्कलवणक्षार

बनावट—આકડાના પાકેલા પીળાં પાન નંગ ૧૦૦, સિંધવ [illegible] ૨૦

રીત—પ્રથમ [illegible]

માત્રા [illegible]

૪૮૩ उल्टीनाशकक्षार

बनावट—ખાટાં લીંબુને ચીરી રસ કાઢવા પછી છાંયે સુકવી લેવાં પછી તે સુકાયેલાં લીંબુને એક માટીના વાસણમાં કે સાફ પત્થરપર મુકી બાળી રાખ કરી લઇ કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર. **अनुपान**—મધ સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે અથવા જરૂરીઆત પ્રમાણે.

उपयोग—ગમે તે પ્રકારની આવતી ઉલટી આ ક્ષારથી બંધ થાય છે અને મોળ, વાયુ, ચૂંક, ઉબકા, ઉલટી એ દરેકને મટાડી ઉલટી બંધ કરે છે.

सूचना—આ દવા નાનાં બાળકોને માટે તથા ગર્ભિણી સ્ત્રીની ઉલટીને માટે વાપરતાં સારી ફાયદાકારક જણાઇ છે.

૪૮૪ कनकक्षार

बनावट—ધતુરાનાંપાન તો. ૨૦ આકડાનાંપાન તો. ૨૦
અઘાડાનુંપંચાગ „ ૨૦ અરડુસીનાંપાન „ ૨૦
ભોંરીંગણીનુંપંચાગ તો. ૨૦

रीत—ઉપરની દવાઓને લાવી સુકવી લેવી અને પછી તેને એક સાફ માટીના વાસણપર કે પત્થર ઉપર રાખી બાળીને તેના કોલસા કરી લેવા ભસ્મ જેવું થઇ ન જાય તે ધ્યાનમાં રાખવું. આ કોલસાને બારીક વાટી કપડછાણ કરી લઇ તેનું વજન જો તો. ૫ થાય તો તેમાં નીચેની ચીજો ઉમેરા વજને લઇ મેળવી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી દેવું કાકડાશીંગ, પીપર, કાથો, કાયફળછાલ, ભોંયઆંબ જવખાર જેઠીમધ એ દરેકનું ચૂર્ણ અઅ્મે તોલા લઇ ઉપરના

પાંચ તોલા ચૂર્ણમાં મેળવી દેવું.

प्रमाण—૧ રતિભાર. **अनुपान**—મધ સાથે.

समय—દર બબ્બે કલાકે અથવા ચાર ચાર કલાકે રોગ પ્રમાણે.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, જુનીખાંસી, ઉટાંટીઓ (કાળી ખાંસી), વગેરે મટી આરામ આપે તથા કફને છુટો કરે છે.

૪૮૫ नीमकसुलेमानी

बनावट—[illegible], અમરેલ, [illegible], [illegible] મરી, [illegible] બબ્બે તોલા, [illegible] તોલા, [illegible] તો. ૧॥, [illegible] તો ૩, [illegible] તો. ૩, [illegible] તો. ૧૦, [illegible] તો. ૯, [illegible] તો. ૫, [illegible] તો. ૧ [illegible]

विध—[illegible]

प्रमाण—[illegible]

उपयोग—[illegible]

૪૮૬ [illegible]

बनावट—[illegible]

प्रकरण १८मुं — लेप

२८८ अस्थिसंधानकलेप

बनावट—					
	એળીઓ	તો. ૧	હીરાબોળ	તો. ૧
	ગુગળ	,, ૧	[illegible]	,, ૧
	રેવતચીનીનો [illegible]	,, ૧	[illegible]	,, ૧
	મેંદાલકડી	,, ૧	આંબાહળદર	,, ૧
	[illegible]	,, ૧	[illegible]	,, ૧
	[illegible] ([illegible])	તો. ૧		

रीत—સર્વ વસ્તુઓને ખાંડી ચૂર્ણ કરી તેને પાણીમાં [illegible]

उपयोग—[illegible]

प्रमाण—[illegible]

२८९. [illegible]

बनावट [illegible]

માટે લીંબડાનાંપાનનો ક્વાથ બનાવી તેના વડે ધોવું અને રૂઝાવવા માટે સાદા મલમની પટી મારી સાફ થઇ જાય ત્યાંસુધી સ્વચ્છતાથી પાટો બરાબર બાંધવો.

૪૯૦ दशांगलेप

ઘનાવટ—સરસડાનીછાલ, તગર, જેઠીમધ, રતાંજલી, જટામાસી, હળદર, દારૂહળદર, કઠ, વાળો, એલચી એ દશ ચીજો સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી તેને જરા ઘીનો કરમો આપી બાટલી ભરી રાખવી.

વાપરવાની રીત—એક પત્થર ઉપર લેપનો ભૂકો મુકી ગુલાબજળ અગર પાણી વતી વાટી લેપ તૈયાર કરવો. જરૂર પ્રમાણે જાડો લેપ લગાડી ઉપર એકાદ પાન મુકી પાટો બાંધી દેવો.

ઉપયોગ—ગરમીથી થના ગડગુમડ, સોજો, દાહ, રતવા, ઉદરવા, ઝેરી પ્રાણીઓનાં ડંખથી થતો સોજો, વનસ્પતિના ઝેરથી થતો સોજો તથા દાહ, બળતરા વગેરે મટી જાય છે. ખરજવું પણ મટાડે છે. ઠંડા લેપ તરીકે ઉત્તમ ઉપાય છે.

૪૯૧ दोपघ्नलेप

ઘનાવટ—સરગવાનીછાલ, શુંઠ, સરસવ, દેવદાર, સાટોડીનાંમૂળ, એ સર્વ સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી ચાળી લઇ બાટલી ભરી રાખવી.

વાપરવાની રીત—ખાટી છાશમાં, પાણીમાં કે દહીંનાંપાણીમાં આ લેપને પત્થરપર વાટી જાડો લેપ લગાડી ઉપર કોઇ પાન મુકી પાટો બાંધી દેવો.

ઉપયોગ—વાયુથી અને કફથી થતો કોઇપણ જાતનો સોજો. મમ્મુનોસોજો, ગાંઠ, રસોળી, ગુમડાં વગેરેને પકવીને ફોડી નાખે છે અને સોજો ઉતારે છે.

प्रकरण १९ मुं — मंजन

૪૯૨ दंतमंजन

बनावट—શુદ્ધમોરથુથુ તો. ૧૦, ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૪૦, ફુલાવેલ ફટકડી તો. ૪૦, [illegible] તો. ૧૦૦, તજનું તો. ૫, લવંગનુંચૂર્ણ તો. ૫.

रीत—દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ કરી સાથે મેળવી [illegible] ડાબીઓ કે બાટલીઓ ભરી લેવી.

प्रमाण—એક ચપટી જેટલી.

समय—સવારે અને સાંજ, રોજ બે વખત.

उपयोग—[illegible] દાંત સ્વચ્છ તથા મજબૂત [illegible] દાંતનાં [illegible] સ્વચ્છ તથા [illegible] [illegible]

सावचेती—[illegible]

૪૯૩ [illegible]

बनावट—[illegible]

ઉપયોગ—દાંતનાં દરદો જેવાં કે શળ, પરૂ નીકળવું, રસી, દાંત હાલવા, સડો થવો, દંતકૃમી, પથરીબાઝવી વગેરે મટાડી દાંતને સ્વચ્છ અને મજબુત બનાવે છે.

વાપરવાની રીત—આ મંજન દાંતે ઘસી પછી પાણી વડે કોગળા કરવા જોઇએ.

प्रकरण २०मुं — पेटंटदवाओ

९९४ आयुर्वेदिकचहा

બનાવટ—સુંઠ, મરી, પીપર, વરીઆળી, જેઠીમધ, અક્કલકરો, તજ, લવંગ, એલચી, જાવંત્રી, શતાવરી, આસગંધ, અનંતમૂળ, રોહીનછાલ, આમળાં, તુલસીનાંપાન, ગુલાબનાંફુલ, ચોપચીની, નાગકેસર, નસોતર, વિદારીકંદ એ દરેક એકેક તોલો તથા દશમૂળની દશ ચીજો તે. ૩૦ લેવી.

રીત—ઉપરની એકત્રીશ ચીજો લઇ કુટી જાડો ભૂકો કરી રાખવો તેમાંથી ના તોલો ભૂકો દૂધ તો. ૨૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો ને તેમાં સાકર તોલા બે નાખી ઉભરો આવે ઉતારી લઇ કપડે ગાળી હુંફું થયે પી જવું.

ઉપયોગ—શરીરમાં ગરમી લાવે, વાયુ મટાડે, શરદી મટાડી કમજ્જાતને તોડે તથા દસ્ત સાફ લાવી ભૂખ લગાડે છે. દરરોજ ચહા તરીકે વાપરવાથી સારો ફાયદો આપે છે, દરેક વ્યક્તિ વાપરી શકે છે. ખપે તો અર્ધું પાણી અને અર્ધું દૂધ નાખી બનાવવી જોઇએ.

४९५ एग्युमिक्श्चर

बनावट—ક્વીનાઈનસલ્ફ ઔંસ ૧, એસીડનાઈટ્રોમ્યુરી[illegible] ડાઇલ્યુટ ઔંસ ૧ા, ગ્લીસરાઈન ઔંસ ૧ા, લાઈકર આરસેનીક[illegible] ડ્રામ ૫, એમોનીઅમ ક્લોરાઈડ ઔંસ ૨ા, ટીંચર ઓરેન્જપીલ ઔંસ ૧ા, શરબત આદુ ઔંસ ૧૬.

रीत—પ્રથમ કાચના વાસણમાં ક્વીનાઈન મુકી તેમાં ઉપર[illegible] ધીમે ધીમે એસીડ નાઈટ્રોમ્યુ. નાખવું. પછી તે પીગળી જાય [illegible] તેમાં ઓક દવા નાખતા જવું અને હલાવી બરાબર મેળવી દેઈ [illegible] શરબત મેળવી કુલે ૨૪ ઔંસ માપ કરી [illegible] તેમાં [illegible] [illegible] માટે શરબતમાં વપરાય તેવા ગુલાબી કલર [illegible] નાખી હલાવી કપડે ગાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩૦ થી ૬૦ ટીપાં સુધી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—[illegible] ઔંસ [illegible]

उपयोग—[illegible]

सूचना—[illegible]

४९६ [illegible]

बनावट—[illegible]

રીત—સર્વને સાથે મેળવી હલાવી કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું અને તેનાં ટીપાં સવાર સાંજ કાનમાં નાખવાં.

ઉપયોગ—કાનનુંશૂળ, ચસકા, રસીઆવવી, સોજો વગેરે મટી આરામ આપે છે.

૪૯૭ केशवर्धकमसालो

બનાવટ—તેલમાં તળેલા આંબળાનુંચૂર્ણ તો. ૮, ગોવાઇડીપર્ણ તો. ૪, કપુરકાચલી, કચુરો, મોથ, વાળો, અગર, તગર, સુખડ, ગુલાબ-નાંખુલ એ દરેક એકેક તોલો લઇ સર્વ કુટી તેનું ચૂર્ણ તૈયાર કરી રાખવું.

વાપરવાની રીત—આસરે બે તોલા ભૂકો લઇ પત્થરપર ગુલાબજળ અથવા પાણીમાં તેને વાટી લુગદી જેવું કરી માથાનાં વાળમાં ભૂંસી સારી પેઠે ચોળી લઇ અને ન્હાઇ લેવું એટલે તે ધોવાઇને સાફ થઈ જાય. આ પ્રમાણે અઠવાડીએ એકાદ વખત કરવું જોઇએ.

ઉપયોગ—વાળ વધારી નરમ, સુંવાળા અને તેજસ્વી બનાવે છે તેમજ શરીરે લગાડવાથી ખરાબવાસ મારતો પસીનો તથા ચામડીના દોષ મટી સારી સુગંધ આવે છે.

૪૯૮ फीवरमिक्श्चर

બનાવટ—કવીનાઇનસલ્ફ તો. ૫ લાઇકરઆરસેનિક તો. ૨
એસીડસલ્ફ્યુરિકડીલ ,, ૧૦ ડીસ્ટીલ્ડવોટર ,, ૪૦૦
એસીડ એસેટીક ,, ૫ મેગનેસીઆસલ્ફ ,, ૧૦૦
એમોનીઆ ક્લોરાઇડ ,, ૧૦

રીત—પ્રથમ કવીનાઇનમાં એસીડ સલ્ફ્યુરિક ડીલ મેળવી પછી એક

પછી એક ચીજ નાખી દઈ મેળવી તેમાં થોડું પાણી નાખી જુદું રાખવું. પછી મેગનેશીઆસલ્ફમાં પાણી તો. ૨૦૦ નાખી મેળવી કપડે ગાળી ઉપરના મિશ્રણમાં નાખી દઈ, જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં રોઝકલર (લાલરંગ આવવા માટે) નાખી બાટલી ભરી લેવી. [illegible] બનાવવા માટે વાસણ કાચનું કે ચીનીનું લેવું.

प्रमाण—ાા થી ૧ા તોલા સુધી, બાળકને ૫ થી ૧૦ ટીપાં.

उपयोग—જ્વર, વિષમજ્વર અને જુના નવા [illegible] ઉપાય મનાય છે. બજારમાં વેચાતાં મિક્ચર [illegible] પણ પેટંટ બનાવી વેચી-વાપરી શકાય છે

सूचना—[illegible]

२२९. बालामृत

बनावट—[illegible]

[illegible]

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

सूचना—[illegible]

[ત]ાપવું. એકદમ શરદીના ઉપદ્રવમાં આ દવા નાનાં બાળકોને ન આપવી જોઈએ.

५०० माथानोमलम (बाम)

બનાવટ—દાલચીનીનુંતેલ તોલા ૨ા, યુકલેપ્ટીસતેલ તો. ૨ા, એલચીનુંતેલ તો. ૨ા, પીપરમેન્ટ તો. ૨ા, કપુર તો. ૨ા, અજમાનાંફુલ તો. ૨ા, આદુંતેલ તો. ૨ા, ઑઈલમેથીલીસાલીસીલસ તો. ૨ા, વેસેલાઈન રતલ ૨. પેરાફીનકણ તો. ૨૦.

રીત—પ્રથમ થોડી ગરમી ઉપર એક ચીનીના વાસણમાં વેસેલાઈન ગરમ કરી તેમાં પેરાફીન મેળવી પછી ઉપરનાં વસાણાં મેળવી દેવાં અને પછી કાચની પેચવાળી શીશીઓમાં તુરત ભરી લેવું.

ઉપયોગ—ફક્ત લગાડવા માટેજ વપરાય છે.

ફાયદો—માથાનુંદરદ, મંધિવા, શરદી, ખાંસીનુંદરદ, શ્વાસ, લચક, શળેખમ, પીઠનુંદરદ, પાર્શ્વશૂળ, ઝેરી પ્રાણીઓનો ડંખ, વગેરે પર દવા ઘસવાથી આરામ થાય છે.

५०१ सर्वव्याधिनाशकरस

બનાવટ—કપુર તો. ૨ા, પીપરમેન્ટનાફુલ તો. ૨ા, અજમાનાંફુલ તો. ૨ા, એલચીનોઅર્ક તો. ૧। (ટીંચર કાર્ડામમકો), લવેન્ડરનોઅર્ક તો. ૧। (ટીંચર લવેન્ડુલા).

રીત—પ્રથમ કપુરને ખરલમાં ઘુંટી લઈ એક કાચની બુચવાળી બાટલીમાં નાખી તેમાં બાકીની ચીજો નાખી જરા હલાવી બાર કલાક એક જગ્યાએ બંધ બાટલીમાં રાખી મુકવાથી રાતારંગનું પ્રવાહી તૈયાર થશે તેને કપડે ગાળી મજબુત બુચવાળી (સ્ટોપર)

प्रमाण—૫ થી ૧૦ ટીપાં, બાળક માટે ૧ થી ૨ ટીપાં.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી અથવા પતાસામાં નાખીને લેવી.

समय—જરૂરત પ્રમાણે અથવા બેથી ચાર કલાકે.

उपयोग—ઝાડા, ઉલટી, વાયુ, શૂળ, શરદી, ખાંસી, તાવ, ન્યુમોનીઆ, કોલેરા, મસ્તકશૂળ, [illegible], [illegible] દુખ, દાંતનું દરદ, પેટનાં તમામ દરદો, [illegible], [illegible], [illegible], કમરનું દરદ, છાતીનું દરદ, પાર્શ્વશૂળ, [illegible], બાળકોના ઝાડા, [illegible] ખાંસી, દાંત આવતી વખતે થતાં દરદો, [illegible], વગેરે [illegible] [illegible] તથા પીવાથી [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] ઘરમાં રાખવા લાયક દવા છે.

प्रकरण २१मुं — वैद्यकपरिभाषा (परिशिष्ट)

દવાઓ તૈયાર કરવા બાબતની સમજણ.

[illegible]

લીલી દવાઓ માટે ચારગણું પાણી નાખવું બરાબર દેખાય છે. ક્વાથ માટે વનસ્પતિ ૧ થી ૨ તોલા લેવાય, પ્રવાહી તૈયાર થએલા ક્વાથનું પ્રમાણ એક વખત માટે ૨ થી ૪ તોલા લેવાય.

ચૂર્ણ—સુકી દવાઓને સાફ કરી લખેલા વજન પ્રમાણે લઇ તેને જરા તડકે સુકવી બારીક ખાંડી ચાળણી કે કપડાથી ચાળી લેવું તેનું નામ ચૂર્ણ છે. તેની માત્રા ૦। થી ૦॥ તોલા સુધીની ગણાય છે.

ગોળી—ગોળીને ગુટી, વટી, વટક કે પીલ્સ કહેવામાં આવે છે. બારીક કરેલા ચૂર્ણને પાણી સાથે, મધ સાથે, કોઇ વનસ્પતિના સ્વરસ કે ક્વાથ સાથે ઘુંટી લઈ લખેલા પ્રમાણની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી લેવી તેનું નામ ગોળી છે. જે બનાવટમાં ગુગળ આવે તેની પ્રથમ ગુગળનો ક્વાથ કરી તેમાં સુકી વસ્તુઓ નાખી લોંદા જેવું કરી પછી ગોળી વાળવા જેવું થતાં ઘીવાળો હાથ કરી ગોળી બનાવવી જોઇએ. કેટલીક જાતની ગોળી સુકવવા માટે ઉપર પાઉડર તરીકે ધાપાણુ ભસ્મનો ભૂકો છાંટવામાં આવે છે.

અવલેહ-ચાટણ—લીલી કે સુકી વનસ્પતિને પાણીમાં નાખી ઉકાળો કરી અમૂક ભાગ બાકી રહે ઉતારી ગાળી તેને ફરી ચુલા-પર મૂકી મંદાગ્નિ વડે પાક કરવો. તે વખતે તેમાં ગોળ કે સાકર નાખવાની હોય તે મેળવી આપવી અને પછી જાડું થાય ત્યારે તેમાં ઉપરથી નાખવાનું ચૂર્ણ બારીક કરેલું હોય તે મેળવી આપવું, ઠંડું થાય ત્યારે મધ મેળવવાનું હોય તે મેળવી આપો એટલે તે અવલેહ તૈયાર થયો કહેવાય. અવલેહ બરાબર ન થાય તો તે બગડી જાય છે માટે તેની પરિક્ષા કરવી કે "પાણીમાં તેને નાખતાં તળીએ બેસી જાય અને છુટું ન પડે તો સમજવું કે બરાબર છે". કેટલીક વાર મધમાં સુકી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવીને પણ ચાટણ બનાવાય છે.

આસવ—સુકી લીલી દવાઓને ખાંડી જાડો ભૂકો કરી તેમાં

પ્રમાણ—૫ થી ૧૦ ટીપાં, બાળક માટે ૧ થી ૨ ટીપાં.

અનુપાન—સ્વચ્છ પાણી અથવા પતાસામાં નાખીને લેવી.

સમય—જરૂર પ્રમાણે અથવા ત્રણથી ચાર કલાકે.

ઉપયોગ—ઝાડા, ઉલટી, વાયુ, શૂળ, શરદી, ખાંસી, [illegible] ન્યુમોનિઆ, કોલેરા, [illegible], [illegible], [illegible] પ્રાણીઓનાં [illegible], [illegible], પેટનાં તમામ દરદો, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] દરદો, [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

પ્રકરણ ૨૧મું — વૈદ્યકપરિભાષા (પરિશિષ્ટ)

દવાઓ તૈયાર કરવા બાબતની સમજણ.

[illegible]

લીલી દવાઓ માટે ચારગણું પાણી નાખવું બરાબર દેખાય છે. ક્વાથ માટે વનસ્પતિ ૧ થી ૨ તોલા લેવાય,-પ્રવાહી તૈયાર થએલા ક્વાથનું પ્રમાણ એક વખત માટે ૨ થી ૪ તોલા લેવાય.

ચૂર્ણ—સુકી દવાઓને સાફ કરી લખેલા વજન પ્રમાણે લઇ તેને જરા તડકે સુકવી બારીક ખાંડી ચાળણી કે કપડાથી ચાળી લેવું તેનું નામ ચૂર્ણ છે. તેની માત્રા ા થી ાા તોલા સુધીની ગણાય છે.

ગોળી—ગોળીને ગુટી, વડી, વટક કે પીલ્સ કહેવામાં આવે છે. બારીક કરેલા ચૂર્ણને પાણી સાથે, મધ સાથે, કોઇ વનસ્પતિના સ્વરસ કે ક્વાથ સાથે ઘુંટી લઈ લખેલા પ્રમાણની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી લેવી તેનું નામ ગોળી છે. જે બનાવટમાં ગુગળ આવે તેની પ્રથમ ગુગળનો ક્વાથ કરી તેમાં સુકી વસ્તુઓ નાખી લોંદા જેવું કરી પછી ગોળી વાળવા જેવું થતાં ઘીવાળો હાથ કરી ગોળી બનાવવી જોઇએ. કેટલીક જાતની ગોળી સુકવવા માટે ઉપર પાઉડર તરીકે ધાપાણુ ભસ્મનો ભૂકો છાંટવામાં આવેછે.

અવલેહ-ચાટણ—લીલી કે સુકી વનસ્પતિને પાણીમાં નાખી ઉકાળો કરી અમૂક ભાગ બાકી રહે ઉતારી ગાળી તેને ફરી ચુલા પર મુકી મંદાગ્નિ વડે પાક કરવો. તે વખતે તેમાં ગોળ કે સાકર નાખવાની હોય તે મેળવી આપવી અને પછી જાડું થાય ત્યારે તેમાં ઉપરથી નાખવાનું ચૂર્ણ બારીક કરેલું હોય તે મેળવી આપવું, ઠંડું થાય ત્યારે મધ મેળવવાનું હોય તે મેળવી આપો એટલે તે અવલેહ તૈયાર થયો કહેવાય. અવલેહ બરાબર ન થાય તો તે બગડી જાય છે માટે તેની પરિક્ષા કરવી કે "પાણીમાં તેને નાખતાં તળીએ બેસી જાય અને છુટુ ન પડે તો સમજવું કે બરાબર છે". કેટલીક વાર મધમાં સુકી દવાઓનુ ચૂર્ણ મેળવીને પણ અવલેહ બનાવાય છે.

આસવ—સુકી લીલી દવાઓને ખાંડી જાડું કરી તેમાં

પાણી નાખી જરા ગરમ કરી ઉતારી તેમાં સાકર, ગોળ કે મધ જે કંઈ નાખવાનું હોય તે મેળવી કપાસી એક વાસણમાં ભરી બંધ કરી બે માસ રાખી મુકી પછી ગાળીને વાપરવું તેનું નામ આસવ છે. આસવ માટે વાસણ રીડું હોય તો માટીનું લેવાય, ચીનીનુંપાત્ર કે લાકડાનું પીપ પણ વાપરી શકાય.

अरिष्ट—દવાના ભુકાનો ઉકાળો કરી અમુક ભાગ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં સાકર, મધ કે ગોળ મેળવી ચોકસ દવાઓ એક વાસણમાં ભરી મોંઢે કપડું બાંધી તેમાં ખમીર આવી રહેવા પછી ત્યારથી નિર્વાતસ્થાનમાં રાખી પછી ગાળી તેમાં પ્રક્ષેપદ્રવ્યનો મેળવી બંધ કરી બે માસ રાખી પછી ગાળી લેવું તેને અરિષ્ટ કહે છે. પાન ઉપર આ માત્રામાં બતાવ્યા પ્રમાણે લેવાય.

द्राक्षा—[illegible]

તેલને બદલે ઘૃત વાપરવું જોઇએ.

फांट—દવાના જાડા ભૂકાને-ચૂર્ણને ચાર કે આઠગણા ખળ-ખળતા ગરમ પાણીમાં નાખીને થોડીવાર પછી ઉતારી ઢાંકી લેવું અને પછી ઠંડું થતાં ગાળીને પીવામાં વાપરવું એને ફાંટ કહે છે.

अर्क—લીલી કે સુકી દવાઓ, તાજાં ફુલ વગેરેને નળીકા-યંત્રમાં આઠગણા પાણીમાં ૨૪ કલાક પલાળી રાખી પછી યંત્રને બરાબર બંધ કરી ચૂલા ઉપર ગોઠવી અર્ક કાઢવામાં આવે છે. જે દવાઓમાં આકાશ કે વાયુ તત્વ હોય-તૈલ દ્રવ્ય હોય તેનુંજ અર્ક બને છે. જેમકે ગુલાબફુલ, સુવા, વરીઆરી, અજમો વગેરે. આ દવાઓને સાફ કરી આઠગણા પાણીમાં પલાળી લેવી. પછી તેમાંથી દશ શેર પાણી હોય તો ૭ શેર અર્ક કાઢવો તેમાં પૂર્ણ સત્વ આવશે. કેટ-લીકવાર દેશી ઉકાળા કે સુદરશન જેવી ચીજોનો પણ અર્ક કાઢવામાં આવે છે. આ અર્ક ગુણમાં મૃદુ તથા પીવામાં સ્વાદિષ્ટ હોવાથી સૌ વાપરી શકે છે.

पुटपाक—લીલી અથવા સુકી દવાને ખાંડી ચટણી જેવો લોદો કરી તેને ભીના કપડામાં લપેટી ઉપર માટી ચોપડી ગોળા જેવું કરી સામાન્ય કરેલા તાપ વચ્ચે રાખી તે ગોળો લાલ થતાં કાઢી દબાવી રસ કાઢી લેવો. આ રસમાં સમભાગે મધ મેળવી રાખી લેવું તેથી બગડશે નહિં. માત્રા ૦।। થી ૧ તોલો.

रसक्रिया—કોઈપણ લીલી કે સુકી વનસ્પતિનો ઉકાળો કરી પછી તેને ગાળી કરી તેને ફરી ધીમા તાપે સીરા જેવું થાય-અવલેહ જેવું જણાય ત્યારે ઉતારી સુકવી લેવું તેનું નામ ઘન કે રસક્રિયા કહેવાય છે.

स्वरस—લીલી વનસ્પતિને લાવી વાટી ચટણી કરી લેવી. તેવીજ રીતે સુકી વનસ્પતિને ખાંડી પાણી નાખી ચટણી બનાવી

લેવી. પછી તેને દબાવી રસ કાઢી લેવો તેનું નામ સ્વરસ છે. તેની
માત્રા ૧॥ થી ૨॥ તોલાની ગણાય છે.

ક્ષાર—જવ, અઘેડો, વાગા વગેરે વનસ્પતિઓમાંથી ક્ષાર કાઢવામાં આવે છે તેની રીત એવી છે કે પ્રથમ જોઈતી વનસ્પતિ લાવી તેને કાપી સુકવી લેવી. સુકાઈ જાય ત્યારે તેને નિર્વાત જગ્યાએ બાળી રાખ કરી કોઈ વાસણમાં ભરી લેવી. પછી તે રાખને [illegible] પાણીમાં નાખી ખૂબ હલાવવી. ત્યારે ક્ષારનો [illegible] થાય ત્યારે મુકી દેવું. અને પછી તેને [illegible] [illegible]

[illegible]

આંજી શકાય છે.

નસ્ય—નાકમાં સુંઘવાની દવાને નસ્ય કહે છે, પછી તે ચૂર્ણ તેલ કે ઘી રૂપે ગમે તે હોય પણ નસ્ય કહેવાય છે.

પોટીશ—લોટ, ચૂર્ણ અથવા અલશી જેવી ચીજના જાડા ભૂકાને ગરમ પાણીમાં મેળવી, બાફીને કે સુકીજ સેકીને પોટલી વચ્ચે રાખી દરદવાળી જગાએ શેક માટે વપરાય તેને પોટીશ કહે છે.

ધૂપ-ધૂમાડો—અગ્નિ એક વાસણમાં રાખી તેનાપર દવા નાખવી અને તેનો ધૂમાડો શરીરના કોઇ પણ ભાગમાં જ્યાં દરદ હોય ત્યાં આપવો અથવા રહેવાના મકાનમાં ધૂમાડો કરવો તેને ધૂપ કે ધૂમાડો કહે છે.

ધૂમ્રપાન—બીડી કે હોકા રૂપે અથવા ચલમમાં દવા ભરીને ધૂમાડો પીવાના કામમાં વાપરવો અથવા અંગારાપર દવા છાંટી તેનો ધૂમાડો શ્વાસમાં લેવો તેને ધૂમ્રપાન કહે છે.

બંધારણ—શરીરના કોઈપણ ભાગને નરમ કરવા, શેક આપવા કોઈ દવા કે વસ્તુ બાંધવામાં આવે તેને બંધાણ-બંધારણ કહે છે.

વાટ—યોની અથવા ગુદાના ભાગમાં અથવા કોઈ વ્રણની જગામાં દવા મુકવી હોય ત્યારે દવાની વાટ કે રૂમાં પલાળીને તેની કરેલી વાટ મુકવામાં આવે તેને વાટ કહે છે બીજું નામ ફલવર્તી કે સોગઠી પણ કહેવાય છે.

કોગળા—દવાના ચૂર્ણને પાણી સાથે મેળવી અથવા સુકી દવાનો કવાથ કરી તે દવા મોંમાં રાખી ફેંકી દેવામાં આવે તેને કોગળા-ગંડુષ કહે છે.

બસ્તી-પીચકારી—પીચકારીમાં પ્રવાહી દવા ભરી તેને મૂત્ર-માર્ગે કે ગુદા માર્ગે અંદર મુકવામા આવે તેને એક પ્રકારની પીચકારી

કે બસ્તી કહે છે. યોની સાફ કરવા કે દસ્ત લાવવા મોટા [illegible] દવા ભરી રબરની નળી વડે એ પદાર્થ અંદર લેવામાં આવે તેને બસ્તી અથવા એનીમા કહે છે. કેટલીકવાર એ માટે પોષક [illegible] ખોરાક રૂપે પણ અપાય છે.

स्वेद-नास—શરીરમાં કે તેના કોઈપણ ભાગમાં પસીનો લાવવા કે દરદ ઓછું કરવા માટે વરાળ આપવામાં આવે તેને [illegible] કહે છે, ખાસ કરી તાવમાં પણ તેની બાફ અપાય છે તેને નાસ કહે છે. ગરમી પણ પસીનો લાવવા સેક અપાય છે.

[illegible]—ગરમ ઈંટ રેતી, [illegible], ગરમપાણી તથા [illegible] [illegible] કે ગરમ [illegible] દરદ-[illegible] ઓછો કરવા માટે અપાય છે. [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] કે પાણીમાં [illegible] [illegible] પણ [illegible] આપવામાં આવે છે

[illegible]—[illegible] [illegible]

[illegible]—[illegible]

[illegible]—[illegible]

[illegible]—[illegible]

કપડું અને માટી સાથે મેળવી તેનો લેપ એ સંપુટપર કરી સુકવી ભઠ્ઠીમાં આંચ માટે તૈયાર કરવો તેનું નામ સરાવસંપુટ છે

कपडमाटी—કોઈપણ વાસણ, યંત્ર કે બાટલીને જ્યારે ભઠ્ઠીમાં મુકવાની હોય ત્યારે તેને કપડમાટી કરવામાં આવે છે, કપડાના એક ટુકડાને લીલી નરમ માટીમાં ચોળીને સરખી કરી લગાડી સુકવી લેવું. કેટલીકવાર સાત કપડમાટી આવી રીતે કરવાની હોય છે તે એક પછી એક સુકવીને કરવી જોઇએ.

तोलमाप—પાઠમાં લખ્યા પ્રમાણે દવાઓનું વજન લેવું. કોઇ કોઇ પાઠમાં વજન ન બતાવેલું હોય ત્યાં સમભાગે લેવાનું છે એમ સમજી લેવું.

लीली के सुकी—દવાઓ બનતાં લગી સુકી કે લીલી લખેલી હોય તે પ્રમાણે લેવી. કેટલીક જગાએ ખાસ લીલી લખેલી હોય ત્યાં તેના વજન મુજબ લેવાની છે. સુકી દવાઓ હંમેશાં સારી અને નવી વાપરવી.

जुनी दवाओ—મધ, વાવડીંગ, પીપર, ગોળ વગેરે એક વર્ષનાં જુનાં લેવાય છે. પણ શક્તિવર્ધક ઉપાયોમાં મધ નવું વાપરવુ એજ ઠીક છે. કફ ઘટાડવા માટે મધ જુનું વપરાય છે.

झेरी दवाओ—સોમલ, મનશીલ હરતાલ, વચ્છનાગ, ગંધક, ઝેરકુચલા, પારદ, હીંગળો, રસકપુર, ભીલામ, કણેર, આકડો, મોરથુથુ, ટંકણ, નેપાળો, ચણોઠી તથા ધાતુ કે ઉપધાતુ આ તમામ શોધન કરીને વપરાય છે પાઠમાં ક્યા આ દવાઓની આગળ શુદ્ધ શબ્દ ન લખેલ હોય છતા શુદ્ધ કરીને વાપરવી.

बनावट—દરેક દવાની સાથે તેની બનાવટ આપેલી છે, છતા કોઈ પાઠમાં ન આવેલ હોય તો તેની રીત આ પ્રકરણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જોઇએ તે પ્રમાણે બનાવી લેવી.

વજન—દવાઓ માટે તોલ માપ જાણવા સારુ આદિ [illegible] પ્રકરણમાં તોલ માપની સમજણ આપી છે તે પ્રમાણે [illegible] એવું તોલ-માપ સમજી લેવું જોઈએ. જુની પદ્ધતિ કરતાં આ [illegible] પદ્ધતિનું તોલ-માપ અહિં પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

મુદ્દત—દવા બગડવાની પણ સામાન્ય મુદત હોય છે. [illegible] મુદત પછી દવાનો ક્રમ-ગુણ કમી થાય છે. ચૂર્ણ [illegible] માસ, [illegible] એક વર્ષ, ગુગળવાળી બનાવટ બે વર્ષ, [illegible] બે [illegible] તેલ એક વર્ષ, આસવ એક વર્ષ પછી ગુણહીન બને છે. [illegible] [illegible] ચૂર્ણ [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] તથા [illegible] [illegible] જુના [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

વાપરવી ઉત્તમ છે.

दवानी बनावट—કોઇપણ દવા પોતાની સમક્ષ બનાવવી, અને તેની સંભાળ રાખવી કે તેમાં બહારનો કચરો ન પડે. દવા બનાવતી વખતે તેમાં દરેક ચીજ સંભાળપૂર્વક નાખી મેળવવી. જે દવામાં લીંબુ કે ખાટા પદાર્થો વપરાય તેની બનાવટનાં વાસણ કલઇ કરેલાં કે ચીનીનાં વાપરવાં.

संभाल—દવા તૈયાર કર્યા પછી તેની બાટલીપર લેબલ વગેરે બરાબર લગાડવા, તેની બનાવટની પુરી નોંધ રાખવી, લેબલપર દવાનું નામ, નંબર, પાક, માત્રા, અનુપાન વગેરે લખી રાખવું કે જેથી કદી ભુલ થવા ન પામે.

स्वच्छता—દવા બનાવવાના ઓજારો હમેશા સાફ રાખવા, ને કોઇપણ દવા બની જાય કે તરતજ તેને સાફ કરી રાખવા જોઇએ અને બનાવતી વખતે ફરી સાફ કરી લેવા.

झेरी दवा—ઝેરી દવાઓને હમેશાં સુરક્ષીત સ્થળે કબાટમાં રાખી તેને તાળું લગાડવુ. કેમકે તે બાબતમાં બેદરકાર રહેવાથી ક્યારેક પરિણામ ખરાબ આવે તે આપણને સહન કરવું પડે છે.

रूप-रंग—કોઇપણ દવા તૈયાર થાય ત્યારે તેનો રૂપ, રંગ, સ્વાદ, વજન, વાસ ઈત્યાદિ બરાબર જોઈ પરિક્ષા કરી લેવી. જો તેમાં ભૂલ જેવું હોય તો તેનું કારણ તપાસી સુધારી લેવું, ને તેની નોંધ કરી લેવી કે જેથી આગળપર સુધારી લેવાય. હમેશાં એકજ ધોરણની દવાઓ ગ્રાહકોને અપાય તો ગ્રાહકોના મનમાં વહેમ આવતો નથી.

घोलांद्रव्यो—સાજીખારને બદલે સોડાબાયકાર્બ, નવસારને બદલે એમોનીઆક્લોરાઈડ, સુરાખારને બદલે પોટાસનાઈટ્રેટ, આવી દવાઓ અંગ્રેજ કેમીસ્ટોને ત્યાં સ્વચ્છ મળે છે તે વાપરવાથી દવાની અસર જલ્દી થાય છે, દવા સ્વચ્છ બને છે

मारण—જે જે ધાતુઓની ભસ્મ બને છે તેનો પુરો ભસ્મ પ્રકરણમાં આપેલો છે. આ માટે વધુ વિગત અમારા તરફથી પ્રગટ થએલા રસાયનસાર સંગ્રહમાં આપેલી છે.

सावधानी—દવાનું કામ ગંભીરતાભરી રીતે કરવાનું છે. જે કાંઈપણ ન સમજાય ત્યાં તે વાત ફરીથી વિચારી પોતા કરતાં જે હુશિયાર હોય તેની સલાહ લેવી તો ભૂલ થતાં અટકે છે.

मात्रा—દવાનું પ્રમાણ ઘણે ભાગે દરેક પ્રયોગ સાથે આપ્યું છે, છતાંપણ જ્યાં ન લખાયું હોય, કે વધુ ઓછું જણાય તો તેમ જરૂરપર વિચાર કરી દેશ, કાળ, વય, રોગ, બળ વગેરેનો વિચાર કરી માત્રા ઓછીવત્તી કરી શકાય છે. પણ એવી બાબતમાં જે [illegible] હોય તેની પુરી સંમતિ [illegible]

अनुपान—[illegible]

देशी [illegible]—[illegible]

દવાઓનું તોલ અને માપ.

૧ ગ્રેન	આશરે	૧ ઘઉંભાર
૨ ગ્રેન	,,	૧ રતિભાર
૩ રતિ	...	૧ વાલ
૮ રતિ	...	૧ માસો
૧૨ રતિ	...	૦)= બે આનીભાર (૪ વાલ)
૨૪ રતિ	...	૦၊ તોલો (૪૫ ગ્રેન)
૪૮ રતિ	...	૦။ તોલો (૯૦ ગ્રેન)
૯૬ રતિ	...	૧ તોલો (૧૮૦ ગ્રેન)
૧ ઔંસ	...	૨။ તોલા આશરે
૧૬ ઔંસ	...	૧ રતલ (૩૯ તોલા આશરે)
૮૦ તોલા	...	૧ શેર (પાક્કો)
૪૦ શેર	...	૧ મણ (બંગાલી)
૧ મીનીમ	...	૧ ટીપું
૬૦ ટીપાં	...	૧ ડ્રામ
૪ ડ્રામ	...	૦။ ઔંસ (૧၊ તોલો)
૮ ડ્રામ	...	૧ ઔંસ (૨။ તોલા)
૧૬ ઔંસ	...	૧ પૌંડ (રતલ)

ચણોઠી એટલે રતી, ગ્રેન એટલે ઘઉંભાર, તોલો એટલે રૂપીયાભાર. અમારા તરફથી પ્રગટ થતા વૈદ્યક સાહિત્યમાં ઘણે ભાગે આ પ્રમાણેજ તોલ તથા માપનો હિસાબ રાખેલો છે. સામાન્ય રીતે આજના તોલ માપનો આટલો ખુલાસો કોઈપણ સમજી શકે તે પ્રમાણે આપેલ છે

[illegible] માત્રા કેટલી આપવી તેની સમજણનું પત્ર.

૧ માસથી ૧ વર્ષ.	૨ થી ૪ વર્ષ.	[illegible] થી ૮ વર્ષ.	[illegible]
ના રતિ	ના રતિ	[illegible]	
ના રતિ	૧ રતિ	[illegible]	
૨ રતિ	૪ રતિ	[illegible]	
૨ વાલ	[illegible]	[illegible]	
૪ વાલ	ના તોલો	[illegible]	
ના તોલો	ના તોલો	[illegible]	

[illegible] આપવાને કહેલો આ કોઠો જોઈ- [illegible] ૨ તે ૧ વર્ષના બાળકને ના તોલો [illegible] મળી શકે તો ૪ વર્ષની ઉમર [illegible] છે, એમ જ કોઈ દવાનો આપવી [illegible] તે ઉપર કે અંબુ ઉમર, બળ, પ્રકૃતિ, રોગનું [illegible]

ધાતુ, ઉપધાતુ તથા વિષ, ઉપવિષનું શોધન.

ખુલાસો—કેટલીક દવાઓ તેમાંના દોષ દૂર કરવા માટે તથા કેટલીક તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. અશુદ્ધ ચીજો હાની કરે છે માટે બરાબર શુદ્ધ કરીનેજ વાપરવી જોઇએ.

ધાતુ—આયુર્વેદના રસવૈદ્યક વિભાગમાં સોનું, રૂપું, તાંબુ લોહ, જસત, નાગ, બંગ, કાંસું, પીતળ, મંડુર વગેરેને ધાતુઓ કહેવામાં આવે છે. એ ધાતુઓની ભસ્મ બનાવી વપરાય છે. ભસ્મ કરવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરવી પડે છે. શુદ્ધ કરેલ ધાતુ ભસ્મ બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે. પ્રથમ ચોખી ધાતુ લાવી તેનો ભૂકો, પતરાં કે રસ બનાવી પછી તેલ, છાસ, ગૌમૂત્ર, કાંજી (સુરકો ચાલે), કુલથીનો કવાથ આ પાંચ ચીજોમાં ધાતુને તપાવી કે રસ કરી ઠારવામાં આવે છે. દરેક પદાર્થમાં પાંચ કે સાત વખત કરવાનું હોય છે. તેમ કરવાથી ધાતુ શુદ્ધ થાય છે. તામ્ર જેવી સખ્ત ધાતુને એથી વધુ લીંબુના રસમાં થોડાક વખત શોધવાથી પૂર્ણ નિર્દોષ બને છે.

પારદ—બજારમાં મળતો પારદ દવાના કામમાં વપરાતો નથી કેમકે તેમાં નાગ, બંગ, વગેરે મળદોષ હોય છે. આ દોષ સાફ કરવા માટે પારદનું સામાન્ય શોધન અથવા તેના આઠ સંસ્કાર કરવા પડે છે. જેઓ તે ન કરી શકે એમ હોય તેમના માટે દેશી વૈદ્યકમાં શુદ્ધ પારદ મેળવવા માટે એક સરલ માર્ગ બતાવેલ છે અને તે એ કે હિંગળોકમાંથી પારદ કાઢી કપડે ગાળી તે દવામાં વાપરવો તે હિંગુલોત્થ પારદ ગુણમાં સરસ અને શુદ્ધ થાય છે. બધા વૈદ્યો આ પ્રમાણે વાપરે છે. માટે જ્યાં શુદ્ધ પારદ વાપરવાનું હોય ત્યાં આ પ્રમાણે કાઢેલો પારદ લેવા બજારમા મળતો સારો હીંગળો લાવી તેને ખરલમાં બારીક વાટી લીંબુના રસમાં ઘુટી મુકવી લેવું. આ

દિશગાના મૂકાને એક સારી માટીની હાંડલી હોય જેના તળિયામાં ઉપરમાટી કરેલી હોય તેમાં રાખી તેને ચુલાપર અથવા ભઠ્ઠીપર મુકી દેવું. અને નીચે મારો તાપ કરવો. હાંડલીના મોઢાપર [illegible] અદ્ધર બરાબર બેસે તેવા માપની મોટી તાસકી (માટીનો ઢાંકણ) ઢાંકી દેવી. તાસકી એ રાખવી, કેમકે [illegible] એક તાસકી તેનાપર રાખવી પડશે. આ માટીના તવાને ઉંચું કરી તેના ઉપર કપડાનો ભીનો કુચો [illegible]

[illegible]

લાવી તેનો ભૂકો કરી જોને એક શેર હોય તો લોઢાની કડાઈમાં ઘી શેર ૦॥ લઈ ગરમ કરી તેમાં થોડે થોડે ગંધકનો ભૂકો નાખી દેવો. તાપ અત્યંત મંદ રાખવો થોડીવારમાં ગંધક રસ રૂપે થઈ જાય, ત્યારે એક તપેલામાં દૂધ શેર ૪ રાખી તેનાપર કપડું બાંધેલું હોય તેમાં ઢાળી દેવું. બધો રસ તેમાં નાખી આપ્યા બાદ કપડું ખોલી દૂધમાં પડેલો ગંધક લઈ લેવો તેને ગરમપાણીથી બરાબર ધોઈ લેવું. પછી વાટી સુકવી દવાના કામમાં વાપરવું. બીજી રીતઃ ગંધકનો ભૂકો કરી લેવો, એક તપેલાપર કપડું બાંધી તે તપેલામાં દૂધ રાખવું, અને કપડાપર ગંધકનો ભૂકો પાથરી દેવો. તપેલાની કીનારીપર માટીની કીનારી કરી દેવી ને તેના પર લોઢાના તવામાં છાણનો અગ્નિ રાખી તેને પંખાવડે ગરમ કરવો. જરાવારમાં ગંધક પીગળી ટીપાં ટીપાં થઈને નીચેના દૂધમાં પડશે એ ધોઇ વાટી દવામાં વાપરવો.

હિંગળો—બજારમાં મળતો રૂમી હીંગળો લાવી તેને ખરલમાં બારીક વાટી લીંબુના રસમાં સાત દહાડા ઘુંટી સુકવી કપડછાણ કરી રાખવું. આવી રીતે તૈયાર થએલ શુદ્ધ હિંગળો દવાના કામમાં વાપરવો.

મનશીલ—સારો ગ્નાશદાર રંગનો મૃદુ મનશીલ લાવી તેને બારીક વાટી આદુનારસમાં સાત દહાડા ઘુંટવો અથવા ચૌદ દહાડા ઘુંટવો (ભાવના દેવી) સુકાયા પછી બારીક કપડે છાણી રાખવું અને દવાના કામમાં વાપરવુ.

હરતાલ—ઉત્તમ સોનાના પત્રા જેવી વરખી હરતાલ લાવી તેના નાના ટુકડા કરી એક પોટલીમાં બાંધી સફેદ કહોળાના રસમાં ડુબતી રહે તેવી રીતે ડોલાયત્ર બનાવી તેમાં ટાંગીને ધીમે તાપે બાર કલાક બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે, પછી ગરમ પાણીથી ધોઈ સુકવી વાટી રાખવી અને દવાના કામમા વાપરવી.

સોમલ—ડોલાયંત્રમાં દૂધ ભરી તેમા સોમલના નાના ટુકડા

કરી તેની પોટલી બાંધી દૂધમાં ચાર કલાક ધીમા તાપે [illegible] તેથી તે શુદ્ધ થાય છે. પછી વાટીને કામમાં લેવું.

रसकपुर—રસકપુરના નાના કટકા કરી તેને [illegible] માં તથા ગાયના દૂધમાં પોટલી બાંધી ડોલાયંત્ર વડે ચાર [illegible] બહુજ ધીમા તાપમાં બાફી લેવાથી તે શુદ્ધ થાય છે, પછી તે [illegible] વાપરી શકાય છે.

वत्सनाग—નાના કટકા કરી એક કપડાની પોટલીમાં બાંધી ગોમૂત્ર [illegible] તેમાં બુડતી રહે તેવી રીતે એ પોટલી રાખવી હરરોજ સવારે ગોમૂત્ર નાખવું આ પ્રમાણે ત્રણ દહાડા કરી પછી તેને સુકવી વાટી કામમાં લેવું [illegible] અને [illegible] તેલ વાપરવા.

[illegible]—[illegible]

[illegible]—[illegible]

[illegible]—[illegible]

લીંબુના રસમાં વાટી એક સાફ નવા માટીના તવાપર લગાડી સુકવી બાદ કામમાં લેવું. નેપાળો ઝેરી છે માટે શોધન બરાબર કરવું અને શોધન વખતે ઘીવાળા હાથ કરી લેવા, હાથ આંખે ન લાગે તેની સંભાળ રાખવી.

धतुरानां बीज—ધતુરાનાં બીજ લાવી તેની ગૌમૂત્રમાં પોટલી બાંધી રાત્રે પલાળી રાખવા, સવારે બીજું ગૌમૂત્ર નાંખી બાફી લેવા, ત્રણ કલાક બાફી પછી ઉતારી પાણીથી ધોઇ સુકવી લેવા અને વાટીને દવાના કામમાં વાપરવું. ઉપરની છાલ બને ત્યાં સુધી હાથે મસળી ધોતી વખતે કાઢી નાખવી.

झेरकुचला—ગૌમૂત્રમાં ઝેરકુચલાને પલાળી રાખવા, દરરોજ ગૌમૂત્ર નવુ નાખવુ, સાત દહાડા આ પ્રમાણે કરી પાણીથી ધોઇ ...ળી ચપુવતી ઉપરની છાલ કાઢી નાખવી, અને તેની બે ફાડ કરી ...ચેથી ઝીભ જેવું પડ હોય તે કાઢી નાખવુ. બાકી બે પડ ચોખાં ...ી ધોઈ કડાઇમાં નાખી જરા ઘી વડે શેકી લેવાં, અને તરતજ ...રી ખાડી ભૂકો કરી લેવો અને દવાના કામમાં વાપરવાં

अफीण—અફીણને આદુના રસમાં પલાળી ગાળી કસુંબા કરી ધીમે તાપે જાડો રસ કરી લેવો ને દવામાં વાપરવું.

शीलाजीत—ત્રીફલાના કવાથમા, ગૌમૂત્રમાં અને દૂધમાં ભાવના આપી પછી ગાળી લેવુ એટલે શુદ્ધ થઇ જાય છે

टंकण—બજારમા તેલીઓ ટંકણખાર મળે છે તે લાવી તેનો ...ી માટીના તવામા ફુલાવી બારીક વાટી દવાના કામમાં વાપરવુ.

सुरमो—સુરમાને બારીક વાટી ખરલમા નાખી લીંબુના ...ટી સુકવી લેવુ.

...**राकसी**—લીંબુના રસમા બે-ત્રણ દહાડા ઘુટી સુકવી લેવુ ને

शंख-कोडी-छीप-प्रवाल—આમાંથી કોઈપણ ચીજની શુદ્ધિ કરવી હોય તો પ્રથમ નાનાં ટુકડા કરી ગરમ પાણીથી ધોઈ પછી તેની પોટલી બાંધી એક દોલાયંત્રમાં ગૌમૂત્ર શેર ૧, સિંધાલુણ તો ૫, લીંબુનોરસ તો. ૫ નાખી તેમાં બાફી લઈ બાદ ગરમ પાણીથી ધોઈ કામમાં લેવું યાને ભસ્મ કરવી.

अभ्रक—આરો કાળાગનો અભ્રક લાવી તેને [illegible] વાડકામાં રાખી ધમણ વડે અગ્નિમાં તપાવેલ લાલ થાય ત્યારે ગૌમૂત્રમાં ઠારવો આ પ્રમાણે સાત વખત કરી પછી પાણી [illegible] હાથે ચોળી ગરમ પાણીથી ધોઈ [illegible] લેવું તે ધાન્યાભ્ર [illegible]

हींग—હીંગને ઘીમાં [illegible]

गुग्गळ—[illegible]

[illegible]—[illegible]

[illegible]—[illegible]

લોકોપયોગી વૈદ્યક પુસ્તકોનું સૂચીપ[ત્ર]

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર

સરળ ગુજરાતિ ભાષામાં દેશી વૈદ્યકની ચાલુ વપરાતી પ્રસિદ્ધ અને અનુભવસિદ્ધ ૫૦૧ દવાઓની બનાવટ, વાપરવાની રીત, અનુપાન, પ્રમાણ, પથ્યાપથ્ય, ઉપયોગીસુચના દવા બનાવવાની વિધી વગેરે બાબતો, શોધન, મારણ, તોલમાપ, માત્રાની સમજણ તથા જરૂરોપયોગી દરેક બાબતોની પૂર્ણ માહીતિ સાથે નવીન શૈલીમાં લખાયલો ઉત્તમ ગ્રન્થ, એક એક પ્રયોગ સફળતાથી કામ આપે અને હજારોનો લાભ સાધારણ માણસ પણ સહેલા-ઇથી મેળવી શકે તેવો આ ગ્રન્થ છે. ઉત્તમ છપાઈ, સુંદર કાગળ, પાકું બાઇન્ડીંગ, પુષ્કળ સુધારા વધારા સાથે બીજી આવૃતિ, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ પોસ્ટેજ આના સાત.

વૈદ્યક ચિકિત્સાપદ્ધતિ

આ ગ્રન્થમાં શરીર અને ધાતુની સમજણ, દોષોનું વિજ્ઞાન, મૂત્ર-પરિક્ષા, નાડીપરિક્ષા, રોગવિજ્ઞાન, વનસ્પતિ અને ખનીજ વિજ્ઞાન તેમજ અનુભવી પ્રીસ્ક્રીપશનો, નિદાન, પથ્ય, ચિકિત્સા અને રોગ પરિચયની વ્યાખ્યાનું સવીસ્તર વર્ણન લગભગ ચાલુ દરેક રોગ માટે આપી છેવટમાં વિષચિકિત્સાનું પ્રકરણ આપી ગ્રન્થને સર્વોપયોગી બનાવવામાં જરાપણ કચાસ રાખવામા આવી નથી. ઉત્તમ કાગળ, સુંદર છપાઈ, પાકુ બાઈન્ડીંગ એ સર્વ છતા મૂલ્ય ફક્ત રૂપીયા બે, પોસ્ટેજ આના પાચ વધુ. આ ગ્રન્થ દરેક ઘરમા હોવો જોઇએ કે જેથી એક સારા વૈદ્યની સલાહ ઘેર બેઠે તે આપી શકશે.

ન્યાયવૈદ્યક ઔર વિષતંત્ર

હિંદી ભાષામા આ વિષયનો આ એકજ અને સૌથી પહેલો ગ્રન્થ છે. આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠ તેમજ લાહોર, હરિદ્વાર, દીલ્હી, કલકત્તા, બનારસ, મુંબઈ, પાટણ વગેરેની વૈદ્યક કોલેજોમા આ ગ્રન્થ પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે

દાદમાં આવે છે. દરેક વૈદ્ય આ ગ્રન્થનો અભ્યાસ કરી આજના સુધરેલ જમાનામાં ડૉક્ટરોની પેઠે તે પણ નવાવની બાબતમાં કોઈ [illegible] આશીરૂપ પોતાનો અભિપ્રાય આપી શકે તે માટેજ આ ગ્રન્થ [illegible] વિદ્યાપીઠની આજ્ઞાનુસાર તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે, તેની [illegible] મંગાવ્યો હોય તો દમણ્યાંજ મગાવી લેવો, દરે [illegible] મૂલ્ય પાકું પૂઠું રૂ. રા પોસ્ટેજ ૭ આના.

રસાયનસારસંગ્રહ

આ નામનો અતિ ઉપયોગી ગ્રન્થ [illegible] તૈયાર કરેલ છે જેમાં પ્રત્યેક ધાતુ, રસ, ભસ્મોનો પરિચય, [illegible] કરવાની વિધિ, માત્રા, અનુપાન, રોગનુસાર એના ગુણોનું વર્ણન [illegible] અને ઉપયોગી ધાતુ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

કૂપીપક્વરસાયન

આયુર્વેદમાં કૂપીપક્વ રસાયનોની દવાઓ ઉત્તમ ગણાય છે. એ દવાઓ બનાવવા માટે ભઠ્ઠીની માહીતિ, રસોના પાઠ તથા તેની [illegible] માહીતિ અને વાપરવાની વિગત માટે ખાસ હકીકત આપવા [illegible] આ પુસ્તક [illegible] છે કે તેની મદદથી સાધારણ વૈદ્ય પણ [illegible] દવાઓ બનાવી શકે. મૂલ્ય [illegible] આના.

આસવારિષ્ટવિજ્ઞાન

[illegible]

આયુર્વેદિક પ્રીસ્ક્રીપ્શનો

[illegible]

કુપીપક્વરસાયન

આયુર્વેદમાં કુપીપક્વ રસાયનોની [illegible] ઉત્તમ સ્થાન છે. અને [illegible] બનાવવા માટે ભઠ્ઠીની માહીતિ, રસોના પાઠ તથા તેની [illegible] માહીતિ અને વાપરવાની વિગત માટે બધી હકીકત આપેલ. [illegible] કુપીઓની પુસ્તક [illegible] છે કે તેની મદદથી [illegible] વૈદ્ય પણ [illegible] બનાવી શકે. મૂલ્ય રૂા. બે આના.

આસવારિષ્ટવિજ્ઞાન

[illegible]

આયુર્વેદિક પ્રીસ્ક્રીપ્શન

[illegible]